SCRIPTORUM CLASSICORUM
BIBLIOTHECA OXONIENSIS

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO
LONDINI ET NOVI EBORACI
APUD HENRICUM FROWDE

M. TVLLI CICERONIS

ORATIONES

[Vol. 6]

PRO MILONE PRO MARCELLO PRO LIGARIO
PRO REGE DEIOTARO PHILIPPICAE I-XIV

RECOGNOVIT
BREVIQVE ADNOTATIONE CRITICA INSTRVXIT

ALBERTVS CVRTIS CLARK
COLLEGII REGINAE SOCIVS

[1911]

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO

PRAEFATIO

Milonianae orationis recensio paucis codicibus nititur. Ut enim omittam Palimpsesti Taurinensis pauca folia, tres tantum melioris familiae codices hodie supersunt. Hi sunt *H* (Harleianus 2682, olim Basilicanus sive Hittorpianus), *T* (Tegernseensis), *E* (Erfurtensis), quibus addendus est *W* (Werdensis, sive Saxonicus perantiquus Fabricii) hodie deperditus. Praeter hos omnes noti codices ex eodem archetypo certis locis hiante et mendis scaturiente descripti sunt. E melioribus *T* (quocum *W* fere semper consentiebat) artiore quodam vinculo cum deterioribus conexum esse constat. *E* ex eodem quo *T* archetypo ductum esse sed non nullis locis ex *H* correctum in editione mea maiore docui. *H* iam ccc abhinc annos Gulielmius quasi σειραφόρον in sua 'praeclara triga' (i. e. Basilicano, Werdensi, Erfurtensi) habebat, huic amisso principatum deferebant Garatonius et Madvigius, ego nuper in lucem revocato tamquam hereditatem ab alienis occupatam pro mea parte vindicavi. De qua re alii alia hodie sentiunt viri docti, sine studio iudicabunt posteri. E deterioribus multos contuli, sed non nisi tres inveni qui ceteris paulo praestarent. Hi sunt *b* (Bernensis 104), *β* (Barberinus ix. 11), *σ* (Oxon. Auct. Rawl.

G. 138), qui quamvis corrupti nondum lectionibus e meliore familia petitis contaminati sunt. Nam eos codices qui Italorum saeculo quinto decimo correctiones experti sunt et lectiones ab ipso *H* exscriptas, vel in margine ut Oxon. Digb. xix, vel in textu ut Salisburgensis Halmii habent, nullius momenti iudico.

In Caesarianis orationibus codices non nullos novos contuli. Hi sunt *H* (secundum in Harl. 2682, ubi hae orationes bis leguntur, exemplar), *V* (Vossianus Lat. O. 2), *D* (Oxon. Dorvillianus 77), *L* (Harl. 2716), *h* (primum in Harl. 2682 exemplar), *a* (Harl. 4927), σ (Auct. Rawl. G. 138). Infeliciter profecto accidit quod in editione Turicensi recensenda Marcellinam et Ligarianam curavit Baiterus, 'paucis,' ut iure queritur Müllerus, 'codicibus contentus,' Deiotarianam Halmius, qui multis uti solebat: unde exorta est opinio hodie pervulgata aliam in Deiotariana, aliam in Marcellina et Ligariana esse codicum rationem. Pleniore autem apparatu critico utenti cuivis, ut opinor, elucebit veritas. In tres enim familias, e quibus una fere semper praestat, cum in Deiotariana, tum in Marcellina et Ligariana, sponte sua discedunt codices. Prima eademque optima (α) constat ex *AHV*, secunda (β) ex *BDEL*, tertia (γ) ceteros complectitur. Ex α optimus est *H*, *A* et *V* paene gemelli sunt, e β praestat *D*, proximus est *B*, pessimus *E*, ex γ in Marcellina et Ligariana *m* (Mediceus L. xlv), in Deiotariana *g* (Gudianus 335) familiam ducit. Codd. α et γ artius conexi sunt, nisi quod γ additamentis et interpolationibus adeo referti sunt, ut eos in eandem quam α familiam includere non possim, ut in Deiotariana recensenda fecit Nohlius: β interpolationes permultas habent, quibus tamen saepe caret *D* ex hac familia optimus, et in verborum conloca-

tione ab $\alpha\gamma$ saepius dissentiunt. Mihi quidem persuasum est et β et γ ex α quasi e puriore quodam fonte derivatos esse, alia tamen alios, ut fit, conluvie sensim foedatos.

In Philippicis *V* (Vaticanus) omnium consensu praestantissimus. De correctionibus, quas habet a manu secunda (V^2) et tertia (V^3) profectas, nuper egit E. Ströbel: ipse in hoc libro primario evolvendo aliquot horas posui. Illud vereor, ne erroribus librarii omnium quotquot fuerunt indoctissimi nimiam aliquando auctoritatem tribuerit Halmius, in eo praesertim quod ad locos a V^1 omissos attinet. Ceteros codices e decurtato quodam archetypo effluxisse communes lacunae testantur. Ex hac familia, quam *D* appellat, quattuor codicibus (*abgt*) Halmius usus est. Res erat ingrata et magni laboris codices novos conferre, sed contuli non nullos, neque me operae paenitet, cum pateat codices Halmianos non ita excellere, ut ceteri spernendi sint. Uni Vaticano antiquitate cedit *n* (Vossianus Lat. *O.* 2), quo usus sum beneficio viri humanissimi, S. G. de Vries, Bibliothecae Leidensis Praefecti, perantiquus etiam *l* (Regius 15 A. xiv) in Museo Britannico servatus. Tres denique codices, quos *c* appello, in Philippicis i–iv, quas solas habent, lectiones exhibent a Ferrario e codice Angelii Colotii laudatas, quem integritate proxime ad Vaticanum accedere Garatonius recte iudicavit. His subsidiis munitus codd. Halmianos *ag* neglegere potui, neque in Phil. i–iv Bernensi (*b*) opus erat, cuius bonas lectiones habeant codd. *c*, vitiosis careant. In extrema Philippicarum parte cum codicum magna inopia sit (deficit *l* xiii. 46, *n* xiii. 29, *t* xiv. 25) usus sum *o* (Oxon. Coll. Nov. CCLII), qui e Vossiano nondum mutilato descriptus est, et *h* (Harl. 2682), qui in his orationibus a praestantia sua aliquantum deflectit

et lituris ab interpolatore recentissimo factis ita deformatus est ut saepe genuina eius lectio legi nequeat.

De codicum ratione et de emendationibus quae hoc volumine continentur alias fusius egi. (Cf. *Anecdota Oxoniensia*, Classical Series, Part vii. 1892; *Oratio pro Milone*, Oxford, 1895; *Classical Review*, 1900, I, V, VIII.)

Gratias ago amplissimas Iacobo S. Reid, Historiae Antiquae apud Cantabrigienses Professori, qui me consiliis suis saepenumero adiuvit et emendationes aliquot in Philippicas mecum benignissime communicavit.

A. C. C.

Scribebam Oxonii
Mense Octobri MDCCCC.

ASCONI

ARGVMENTVM IN MILONIANAM

Codicis Sangallensis A. D. 1416 *a Poggio et amicis eius inventi tria apographa sunt.*

P = *Matritensis* x. 81 *exemplar Poggii*[1], *e quo recentiores fere omnes descripti sunt.*

S = *Pistoriensis, Forteguerri* 37, *exemplar Sozomeni.*

M = *Laur.* liv. 15 *ab exemplari Bartolomei Montepoliciani descriptus*[2].

Cum Asconium recensere non huius operis sit, eis tantum locis notulas criticas apposui, ubi ab editione Kiessling-Schoelliana dissentio.

[1] *Classical Review*, 1896, vi. p. 302. [2] *ibid.* 1899, ii. p. 123 *n.*

HANC *orationem* dixit Cn. Pompeio III cos. a. d. VII Id. April. Quod iudicium cum ageretur, exercitum in foro et in omnibus templis quae circum forum sunt collocatum a Cn. Pompeio fuisse non tantum ex oratione et annalibus, sed etiam ex libro apparet qui Ciceronis nomine inscribitur de optimo genere oratorum.

ARGUMENTUM HOC EST

T. Annius Milo et P. Plautius Hypsaeus et Q. Metellus Scipio consulatum petierunt non solum largitione palam profusa, sed etiam factionibus armatorum succincti. Miloni et Clodio summae erant inimicitiae, quod et Milo Ciceronis erat amicissimus in reducendoque eo enixe operam tr. pl. dederat, et P. Clodius restituto quoque Ciceroni erat infestissimus ideo-

1 orationem *KS in Add.*, *om. codd.* VII *scripsi*: VI *codd.* (*cf.* § 41)

que summe studebat Hypsaeo et Scipioni contra Milonem. Ac
32 saepe inter se Milo et Clodius cum suis factionibus Romae depugnaverant: et erant uterque audacia pares, sed Milo pro melioribus partibus stabat. Praeterea in eundem annum consulatum Milo, Clodius praeturam petebat, quam debilem futuram consule Milone intellegebat. Deinde cum diu tracta essent comitia consularia perficique ob eas ipsas perditas candidatorum contentiones non possent, et ob id mense Ianuario nulli dum neque consules neque praetores essent trahereturque dies eodem quo antea modo—dum Milo quam primum comitia confici vellet confideretque cum bonorum studiis, quod obsistebat Clodio, tum etiam populo propter effusas largitiones impensasque ludorum scaenicorum ac gladiatorii muneris maximas, in quas tria patrimonia effudisse eum Cicero significat; competitores eius trahere vellent, ideoque Pompeius gener Scipionis et T. Munatius tribunus plebis referri ad senatum de patriciis convocandis, qui interregem proderent, non essent passi, cum interregem prodere stata res esset—: a. d. XIII Kal. Febr.—Acta etenim magis sequenda et ipsam orationem, quae Actis congruit, puto quam Fenestellam, qui a. d. XIIII Kal. Febr. tradit—Milo Lanuvium, ex quo erat municipio et ubi tum dictator, profectus est ad flaminem prodendum postera die. Occurrit ei circa horam nonam Clodius paulo ultra Bovillas, rediens ab Aricia, prope eum locum in quo Bonae Deae sacellum est; erat autem allocutus decuriones Aricinorum. Vehebatur Clodius equo; servi XXX fere expediti, ut illo tempore mos erat iter facientibus,
33 gladiis cincti sequebantur. Erant cum Clodio praeterea tres comites eius, ex quibus eques Romanus unus C. Causinius Schola, duo de plebe noti homines P. Pomponius *et C. Clodius*. Milo raeda vehebatur cum uxore Fausta, filia L. Sullae dictatoris, et M. Fusio familiare suo. Sequebatur eos magnum servorum agmen, inter quos gladiatores quoque erant, ex quibus duo noti Eudamus et Birria. Ii in ultimo agmine tardius euntes cum servis P. Clodi rixam commiserunt. Ad quem tumultum cum respexisset Clodius minitabundus, umerum eius Birria rumpia traiecit. Inde cum orta esset pugna, plures Miloniani accurrerunt. Clodius vulneratus in tabernam proximam *in* Bovillano delatus est. Milo ut cognovit vulneratum Clodium, cum sibi

31 Fusio *codd.* : Fufio *vulg.*

periculosius illud etiam vivo eo futurum intellegeret, occiso autem magnum solacium esset habiturus, etiam si subeunda esset poena, exturbari taberna iussit. Fuit antesignanus servorum eius M. Saufeius. Atque ita Clodius latens extractus est multisque vulneribus confectus. Cadaver eius in via relictum, quia servi Clodi aut occisi erant aut graviter saucii latebant, Sex. Teidius senator, qui forte ex rure in urbem revertebatur, sustulit et lectica sua Romam ferri iussit; ipse rursus eodem unde erat egressus *se* recepit. Perlatum est corpus Clodi ante primam noctis horam, infimaeque plebis et servorum maxima multitudo magno luctu corpus in atrio domus positum circumstetit. Augebat autem facti invidiam uxor Clodi Fulvia, quae cum effusa lamentatione vulnera eius ostendebat. Maior postera die luce prima multitudo eiusdem generis confluxit, compluresque noti homines visi sunt. Erat domus Clodi ante paucos menses empta de M. Scauro in Palatio: eodem *T.* Munatius Plancus, frater L. Planci oratoris, et Q. Pompeius Rufus, Sullae 34 dictatoris ex filia nepos, tribuni plebis accurrerunt: eisque hortantibus vulgus imperitum corpus nudum ac calcatum, sicut in lecto erat positum, ut vulnera videri possent, in forum detulit et in rostris posuit. Ibi pro contione Plancus et Pompeius, qui competitoribus Milonis studebant, invidiam Miloni fecerunt. Populus duce Sex. Clodio scriba corpus P. Clodi in curiam intulit, cremavitque subselliis et tribunalibus et mensis et codicibus librariorum; quo igne et ipsa quoque curia flagravit, et item Porcia basilica, quae erat ei iuncta, ambusta est. Domus quoque M. Lepidi interregis (is enim magistratus curulis erat creatus) et absentis Milonis eadem illa Clodiana multitudo oppugnavit, sed inde sagittis repulsa est. Tum fasces ex luco Libitinae raptos attulit ad domum Scipionis et Hypsaei, deinde ad hortos Cn. Pompei, clamitans eum modo consulem modo dictatorem.

Incendium curiae maiorem aliquanto indignationem civitatis moverat quam interfectio Clodi. Itaque Milo, quem opinio fuerat ivisse in voluntarium exsilium, invidia adversariorum re-

7 Teidius *Willems*: Tedius *codd.* 15 visi *Rinkes*: elisi *codd.* sunt] inter quos C. Vibienus senator *add. codd.* (*ex Mil.* 37), *del. Rinkes* 18 accurrerunt *S* (*Neue* iii. p. 353): accucurrerunt *PM* 19 ac calcatum *Daniel*: caldatum *codd.*

creatus nocte ea redierat Romam, qua incensa erat curia. Petebatque nihil deterritus consulatum; aperte quoque tributim in singulos *singula* milia assium dederat. Contionem ei post aliquot dies dedit M. Caelius tribunus plebis ac Cicero ipse etiam causam eius egit ad populum. Dicebant uterque Miloni a Clodio factas esse insidias.

35 Fiebant interea alii ex aliis interreges, quia comitia consularia propter eosdem candidatorum tumultus et easdem manus armatas haberi non poterant. Itaque primo factum erat S. C., ut interrex et tribuni plebis et Cn. Pompeius, qui pro cos. ad urbem erat, viderent ne quid detrimenti res publica caperet, dilectus autem Pompeius tota Italia haberet. Qui cum summa celeritate praesidium comparasset, postulaverunt apud eum familiam Milonis, item Faustae uxoris eius exhibendam duo adulescentuli, qui Appii Claudii ambo appellabantur; qui *filii* erant C. Claudi, qui frater fuerat Clodi, et ob id illi patrui sui mortem velut auctore patre persequebantur. Easdem Faustae et Milonis familias postulaverunt duo Valerii, Nepos et Leo, et L. Herennius Balbus. P. Clodi familiam et comitum eius postulavit eodem tempore Caelius; familiam quoque Hypsaei et Q. Pompei postulavit. Adfuerunt Miloni Q. Hortensius, M. Cicero, M. Marcellus, M. Calidius, M. Cato, Faustus Sulla. Verba pauca Q. Hortensius *fecit* dixitque liberos esse eos, qui pro servis postularentur; nam post recentem caedem manu miserat eos Milo sub hoc titulo, quod caput suum ulti essent.

36 Haec agebantur mense intercalari. Post diem tricesimum fere quam erat Clodius occisus Q. Metellus Scipio in senatu contra M. Caepionem conquestus est de hac caede P. Clodi: falsum esse dixit, quod Milo se defenderit, sed Clodium Aricinos decuriones alloquendi gratia abisse, profectum cum sex ac XX servis; Milonem subito post horam quartam, senatu misso, cum servis amplius CCC armatis obviam ei contendisse et supra Bovillas inopinantem *in* itinere aggressum; ibi P. Clodium tribus vulneribus acceptis Bovillas perlatum; tabernam in quam

4 ac Cicero *scripsi*: acci (aci *M*) *codd.*: atque *Madvig* 8 eosdem *Richter*: eorum *codd.* 16 illi *del. KS* 20 quoque *huc transposui*: *post* Clodi *habent codd.* 21 postulavit] *lacunam statuunt edd. contra codd.* 28 M. Caepionem *codd.*: Q. Caepionem (*vel* M. Ciceronem) *Manutius* 29 se *Rinkes*: sic se *codd.* sed *scripsi*: et *codd.*: *** et *KS*

perfugerat expugnatam a Milone ; semianimem Clodium extractum . . . in via Appia occisum esse anulumque eius ei morienti extractum ; deinde Milonem, cum sciret in Albano parvolum filium Clodi, venisse ad villam, et cum puer ante subtractus esset, ex servo Halicore quaestionem ita habuisse, ut eum articulatim consecarent ; vilicum et duos praeterea servos iugulasse ; ex servis Clodi qui dominum defenderant undecim esse interfectos, Milonis duos solos saucios factos esse : ob quae Milonem postero die XII servos, qui maxime operam navassent, manu misisse populoque tributim singula milia aeris ad defendendos de se rumores dedisse. Milo misisse ad Cn. Pompeium dicebatur, qui Hypsaeo summe studebat, quod fuerat eius quaestor, desistere se petitione consulatus, si ita ei videretur ; Pompeius **37**
respondisse nemini se neque petendi neque desistendi auctorem esse, neque populi Romani potestatem aut consilio aut sententia interpellaturum. Deinde *per* C. Lucilium, qui propter M. Ciceronis familiaritatem amicus erat Miloni, egisse quoque dicebatur, ne se de hac re consulendo invidia oneraret.

Inter haec cum crebresceret rumor Cn. *Pompeium* creari dictatorem oportere neque aliter mala civitatis sedari posse, visum est optimatibus tutius esse eum consulem sine collega creari, et cum tractata ea res esset in senatu, facto in M. Bibuli sententiam S. C. Pompeius ab interrege Servio Sulpicio V Kal. Mart. mense intercalario consul creatus est statimque consulatum iniit. Deinde post diem tertium de legibus novis ferendis rettulit : duas ex S. C. promulgavit, alteram de vi, qua nominatim caedem in Appia via factam et incendium curiae et domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit, alteram de ambitu : poena graviore et forma iudiciorum breviore. Utraque enim lex prius testes dari, deinde uno die atque eodem et ab accusatore et a reo perorari iubebat, ita ut duae horae accusatori, tres reo darentur. His legibus obsistere M. Caelius tr. pl. studiosissimus Milonis conatus est, quod et privilegium diceret in Milonem ferri et iudicia praecipitari. Et cum pertinacius leges Caelius vituperaret, eo processit irae Pompeius, ut diceret, si coactus esset, se armis rem publicam defensurum. Timebat autem Pompeius Milonem seu timere se simulabat : plerumque non domi suae, sed in hortis manebat, idque ipsum in superioribus, circa quos etiam magna manus militum excubabat. Senatum quoque semel repente dimiserat Pompeius, quod diceret timere se adventum

Milonis. Dein proximo senatu P. Cornificius ferrum Milonem
38 intra tunicam habere ad femur alligatum dixerat; postulaverat ut femur nudaret, et ille sine mora tunicam levarat: tum M. Cicero exclamaverat omnia illi similia crimina esse quae in Milonem dicerentur alia.

Deinde *T.* Munatius Plancus tribunus plebis produxerat in contionem M. Aemilium Philemonem, notum hominem, libertum M. Lepidi, *qui* se dicebat pariterque secum quattuor liberos homines iter facientes supervenisse, cum Clodius occideretur, et ob id cum proclamassent, abreptos et perductos in villam Milonis per duos mensis praeclusos fuisse; eaque res seu vera seu falsa magnam invidiam Miloni contraxerat. Itemque Munatius et Pompeius tribuni plebis in rostra produxerant triumvirum capitalem eumque interrogaverant, an Galatam Milonis servum caedis facientem deprehendisset. Ille dormientem in taberna pro fugitivo prehensum et ad se perductum esse responderat. Denuntiaverant tamen triumviro, ne servum remitteret: sed postera die Caelius tribunus plebis et *Q.* Manilius Cumanus collega eius ereptum e domo triumviri servum Miloni reddiderant. Haec, etsi nullam de his criminibus mentionem fecit Cicero, tamen quia ita compereram, putavi exponenda. Inter primos et Q. Pompeius et C. Sallustius et T. Munatius Plancus tribuni plebis inimicissimas contiones de Milone habebant, invidiosas etiam de Cicerone, quod Milonem tanto studio defenderet. Eratque maxima pars multitudinis infensa non solum
39 Miloni, sed etiam propter invisum patrocinium Ciceroni. Postea Pompeius et Sallustius in suspicione fuerunt redisse in gratiam cum Milone ac Cicerone; Plancus autem infestissime perstitit, atque in Ciceronem quoque multitudinem instigavit. *Cn.* Pompeio autem suspectum faciebat Milonem, ad perniciem eius comparari vim vociferatus: Pompeiusque ob ea saepius querebatur sibi quoque fieri insidias, et id palam, ac maiore manu se armabat. Dicturum quoque diem Ciceroni Plancus ostendebat, postea quam Q. Pompeius idem meditatus erat. Tanta tamen constantia ac fides fuit Ciceronis, ut non populi a se alienatione, non Cn. Pompei suspicionibus, non periculo futurum ut sibi dies

10 perductos *del. Manutius* in villam Milonis per duos menses *vett. edd.*: per duos menses in villam Milonis *codd.* 25 multitudinis P^1: populi *add.* P^2MS

ad populum diceretur, non armis, quae palam in Milonem sumpta erant, deterreri potuerit a defensione eius: cum posset omne periculum suum et offensionem inimicae sibi multitudinis declinare, redimere autem Cn. Pompei animum, si paulum ex studio defensionis remisisset.

Perlata deinde lege Pompeia, in qua id quoque scriptum erat, ut quaesitor suffragio populi ex iis, qui consules fuerant, crearetur, statim comitia habita, creatusque est L. Domitius Ahenobarbus quaesitor. Album quoque iudicum, qui de ea re iudicarent Pompeius tale proposuit, ut numquam neque clariores viros neque sanctiores propositos esse constaret. Post quod statim nova lege Milo postulatus *est* a duobus Appiis Claudiis **40**
adulescentibus iisdem, a quibus antea familia eius fuerat postulata, itemque de ambitu ab iisdem Appiis, et praeterea a C. Ateio et L. Cornificio, de sodaliciis etiam a P. Fulvio Nerato. Postulatus autem erat et de sodaliciis et de ambitu ea spe, *quod* primum iudicium de vi futurum apparebat, quo eum damnatum iri confidebant nec postea responsurum.

Divinatio de ambitu accusatorum facta est quaesitore A. Torquato, atque ambo quaesitores, Torquatus et Domitius, prid. Non. April. reum adesse iusserunt. Quo die Milo ad Domiti tribunal venit, ad Torquati amicos misit; ibi postulante pro eo M. Marcello obtinuit, ne prius causam de ambitu diceret, quam de vi iudicium esset perfectum. Apud Domitium autem quaesitorem maior Appius postulavit a Milone servos exhiberi numero IIII et L, et cum ille negaret eos qui nominabantur in sua potestate esse, Domitius ex sententia iudicum pronuntiavit, ut ex servorum suorum numero accusator quot vellet ederet. Citati deinde testes secundum legem quae, ut supra diximus, iubebat, ut prius quam causa ageretur testes per triduum audirentur, dicta eorum iudices consignarent, quarta die adesse omnes iuberentur ac coram accusatore ac reo pilae, in quibus nomina iudicum inscripta essent, aequarentur; dein rursus postera die sortitio iudicum fieret unius et LXXX: qui numerus cum sorte obtigisset, ei protinus sessum irent; tum ad dicendum accusator

14 praeterea] de vi *add. Manutius* C. Ateio *scripsi*: C. Ceteio *codd.*: Q. Patulcio *Hotomann* 31 consignarent *Manutius*: confirmarent *codd.* omnes] in diem posterum *add. codd., del. Eberhard* 35 obtigisset *Manutius*: contigisset *codd.*

duas horas, reus tres haberet, resque eodem die illo iudicaretur; prius autem quam sententiae ferrentur, quinos ex singulis
41 ordinibus accusator, totidem reus reiceret, ita ut numerus iudicum relinqueretur qui sententias ferrent quinquaginta et unus.

Primo die datus erat in Milonem testis *C.* Causinius Schola, qui se cum P. Clodio fuisse, cum is occisus esset, dixit, atrocitatemque rei factae quam maxime potuit auxit. Quem cum interrogare M. Marcellus coepisset, tanto tumultu Clodianae multitudinis circumstantis exterritus est, ut vim ultimam timens in tribunal a Domitio reciperetur. Quam ob causam Marcellus et ipse Milo a Domitio praesidium imploraverunt. Sedebat eo tempore Cn. Pompeius ad aerarium, perturbatusque erat eodem illo clamore: itaque Domitio promisit se postero die cum praesidio descensurum, idque fecit. Qua re territi Clodiani silentio verba testium per biduum audiri passi sunt. Interrogaverunt eos M. Cicero et M. Marcellus *et* Milo ipse. Multi ex iis, qui Bovillis habitabant, testimonium dixerunt de eis, quae ibi facta erant: cauponem occisum, tabernam expugnatam, corpus Clodi in publicum extractum esse. Virgines quoque Albanae dixerunt mulierem ignotam venisse ad se, quae Milonis mandato votum solveret, quod Clodius occisus esset. Ultimae testimonium dixerunt Sempronia, Tuditani filia, socrus P. Clodi, et uxor Fulvia, et fletu suo magnopere eos qui assistebant commoverunt. Dimisso circa horam decimam iudicio T. Munatius pro contione populum adhortatus est, ut postero die frequens adesset et elabi Milonem non pateretur iudiciumque et dolorem suum ostenderet euntibus ad tabellam ferendam. Postera die, qui fuit iudici summus a. d. VII Idus Aprilis, clausae fuerunt tota urbe tabernae; praesidia in foro et circa omnis fori aditus Pompeius disposuit; ipse pro aerario ut pridie consedit saeptus delecta manu
42 militum. Sortitio deinde iudicum a primo die facta est: post tantum silentium toto foro fuit, quantum esse in aliquo foro posset. Tum intra horam secundam accusatores coeperunt dicere, Appius maior et M. Antonius et P. Valerius Nepos. Usi sunt ex lege horis duabus.

Respondit his unus M. Cicero: et cum quibusdam placuisset

9 *ante* M. (*om.* M S) Marcellus *hiatum 10 litterarum habent MS*
29 VII *scripsi*: III *MP*: II *S*: VI *Manutius*

ita defendi crimen, interfici Clodium pro re publica fuisse—quam formam M. Brutus secutus est in ea oratione, quam pro Milone composuit et edidit, quamvis non egisset—Ciceroni id non placuit, ut quisquis bono publico damnari, idem etiam occidi indemnatus posset. Itaque cum insidias Milonem Clodio fecisse posuissent accusatores, quia falsum id erat—nam forte illa rixa commissa fuerat—, Cicero apprehendit et contra Clodium Miloni fecisse insidias disputavit, eoque tota oratio eius spectavit. Sed ita constitit ut diximus, nec utrius consilio pugnatum esse eo die, verum et forte occurrisse et ex rixa servorum ad caedem perventum. Notum tamen erat utrumque mortem alteri saepe minatum esse, et sicut suspectum Milonem maior quam Clodi familia faciebat, ita expeditior et paratior ad pugnam Clodianorum quam Milonis fuerat. Cicero cum inciperet dicere, exceptus *est* acclamatione Clodianorum, qui se continere ne metu quidem circumstantium militum potuerunt. Itaque non ea qua solitus erat constantia dixit. Manet autem illa quoque excepta eius oratio: scripsit vero hanc quam legimus ita perfecte, ut iure prima haberi possit.

Peracta utrimque causa singuli quinos accusator et reus senatores, totidem equites *et* tribunos aerarios reiecerunt, ita ut unus et L sententias tulerint. Senatores condemnaverunt XII, absolverunt VI; equites condemnaverunt XIII, absolverunt IIII; tribuni aerarii condemnaverunt XIII, absolverunt III. Videbantur non ignorasse iudices inscio Milone initio vulneratum esse Clodium, sed compererant post quam vulneratus esset iussu Milonis occisum. Fuerunt qui crederent M. Catonis sententia eum esse absolutum; nam et bene cum re publica actum esse morte P. Clodi non dissimulaverat et studebat in petitione consulatus Miloni et reo adfuerat. Nominaverat quoque eum Cicero praesentem et testatus erat audisse eum a M. Favonio ante diem tertium quam facta caedes erat, Clodium dixisse periturum esse **54**
eo triduo Milonem . . . Sed Milonis quoque notam audaciam *remo*veri a re p*ublica* utile visum est. Scire t*amen* ne*mo* umquam potuit, utram sententiam *tulisset*. Damnatum autem opera

3 quamvis non *ed. Aldina*: quamvis *codd.*: quasi *Baiter* 4 ut quisquis *scripsi*: quisquis P^1S (quod quis P^2M): quasi qui *KS*

maxime Appi *Claudi* pronuntiatum est. Milo postero die *nova lege* factus reus ambitus apud Manlium Torquatum absens damnatus est. Illa quoque lege accusator fuit eius Appius Claudius, et cum ei praemium lege daretur, negavit se eo uti. Subscripserunt ei *in* ambitus iudicio P. Valerius Leo et Cn. Domitius Cn. f. Post paucos dies quoque Milo apud M. Favonium quaesitorem de sodaliciis damnatus est accusante P. Fulvio Nerato, cui e lege praemium datum est. Deinde apud L. Fabium quaesitorem iterum absens damnatus est de vi: accusavit L. Cornificius et Q. Patulcius. Milo in exsilium Massiliam intra paucissimos dies profectus est. Bona eius propter aeris alieni magnitudinem semuncia venierunt.

Post Milonem eadem lege Pompeia primus est accusatus M. Saufeius M. f., qui dux fuerat in expugnanda taberna Bovillis et Clodio occidendo. Accusaverunt eum L. Cassius, L. Fulcinius C. f., C. Valerius; defenderunt M. Cicero, M. Caelius, obtinueruntque ut una sententia absolveretur. Condemnaverunt senatores X, absolverunt VIII; condemnaverunt equites Romani VIIII, absolverunt VIII; sed ex tribunis aerariis X absolverunt, VI damnaverunt: manifestumque odium Clodi saluti Saufeio fuit,
55 cum eius vel peior causa quam Milonis fuisset, quod aperte dux fuerat expugnandae tabernae. Repetitus deinde post paucos dies apud *C.* Considium quaesitorem est lege Plautia de vi, subscriptione ea quod loca *publica* occupasset et cum telo fuisset; nam *dux fuerat* operarum Milonis. Accusaverunt C. Fidius, Cn. Aponius Cn. f., M. Seius . . . Sex. *f.*; defenderunt M. Cicero, *M.* Terentius Varro Gibba. Absolutus *est sententiis* plenius quam prius: graves habuit XVIIII, absolutorias duas et XXX; sed e contrario hoc ac priore iudicio accidit: equites enim ac senatores eum absolverunt, tribuni aerarii damnaverunt.

Sex. autem Clodius, quo auctore corpus Clodi in curiam illatum fuit, accusantibus C. Caesennio Philone, M. Alfidio, defendente T. Flacconio, magno consensu damnatus est, sententiis sex et XL; absolutorias quinque omnino habuit, duas senatorum, tres equitum.

Multi praeterea et praesentes et cum citati non respondissent damnati sunt: ex quibus maxima pars fuit Clodianorum.

23 C. *KS in Add.*: *om. codd.*

ORATIO

PRO T. ANNIO MILONE

SIGLA

P = Palimpsestus Taurinensis
H = cod. Harleianus 2682, saecl. xi
T = cod. Tegernseensis, saecl. xi
E = cod. Erfurtensis, saecl. xii/xiii
W = cod. Werdensis, quo usus est Gulielmius
w = lectiones a Lambino e suo *v.c.* (i. e. Werdensi) laudatae
b = cod. Bernensis 104, saecl. xiv (*deficit* § 67)
β = cod. Barberinus ix. 11, saecl. xiv
σ = cod. Bodleianus Auct. Rawl. G. 138 saecl. xv
δ = codd. [*b*]βσ consensus
Schol. = Scholiasta Bobiensis

M. TVLLI CICERONIS

PRO T. ANNIO MILONE ORATIO

ETSI vereor, iudices, ne turpe sit pro fortissimo viro 1
dicere incipientem timere minimeque deceat, cum T. Annius ipse magis de rei publicae salute quam de sua perturbetur, me ad eius causam parem animi magnitudinem adferre non posse, tamen haec novi iudici nova forma terret oculos, qui quocumque inciderunt, veterem consuetudinem fori et pristinum morem iudiciorum requirunt. Non enim corona consessus vester cinctus est, ut solebat; non usitata frequentia stipati sumus; non illa praesidia, quae pro templis omnibus 2
cernitis, etsi contra vim conlocata sunt, non adferunt tamen oratori terroris aliquid, ut in foro et in iudicio, quamquam praesidiis salutaribus et necessariis saepti sumus, tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus. Quae si opposita Miloni putarem, cederem tempori, iudices, nec enim inter tantam vim armorum existimarem esse orationi locum. Sed me recreat et reficit Cn. Pompei, sapientissimi et iustissimi viri, consilium, qui profecto nec iustitiae suae putaret esse, quem reum sententiis iudicum tradidisset, eun-

3 turbetur *T* 6 veterem *Hδ*: *om. ET*, *Quintil.* xi. 3. 50 9 nec illa *Garatoni* 10 collocata *HE*: collata *Tδ* 11 oratori *del. Heumann* terroris (-es *E*) *HE*: *om. Tδ* 14 temporibus *TW* 15 enim *H*: *om. cett.* orationi *HE*: oratori *Tδ* 17 et iustissimi *H*: et illustrissimi *Eδ*: illustrissimique *T*

dem telis militum dedere, nec sapientiae temeritatem conci-
3 tatae multitudinis auctoritate publica armare. Quam ob
rem illa arma, centuriones, cohortes non periculum nobis,
sed praesidium denuntiant, neque solum ut quieto, sed
etiam ut magno animo simus hortantur, nec auxilium modo
defensioni meae, verum etiam silentium pollicentur. Reli-
qua vero multitudo, quae quidem est civium, tota nostra est,
nec eorum quisquam, quos undique intuentis, unde aliqua
fori pars aspici potest, et huius exitum iudici exspectantis
videtis, non cum virtuti Milonis favet, tum de se, de liberis
suis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat.
2 Unum genus est adversum infestumque nobis eorum, quos
P. Clodi furor rapinis et incendiis et omnibus exitiis publicis
pavit; qui hesterna etiam contione incitati sunt, ut vobis
voce praeirent quid iudicaretis. Quorum clamor si qui
forte fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis,
qui semper genus illud hominum clamoresque maximos prae
4 vestra salute neglexit. Quam ob rem adeste animis, iudices,
et timorem, si quem habetis, deponite. Nam si umquam de
bonis et fortibus viris, si umquam de bene meritis civibus
potestas vobis iudicandi fuit, si denique umquam locus
amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ut sua
studia erga fortis et bonos civis, quae voltu et verbis saepe
significassent, re et sententiis declararent, hoc profecto tem-
pore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis utrum
nos, qui semper vestrae auctoritati dediti fuimus, semper
miseri lugeamus an diu vexati a perditissimis civibus ali-
quando per vos ac per vestram fidem, virtutem sapientiamque
5 recreemur. Quid enim nobis duobus, iudices, laboriosius,
quid magis sollicitum, magis exercitum dici aut fingi potest,
qui spe amplissimorum praemiorum ad rem publicam

6 sed etiam *T* 17 prae *HE* : pro *Tδ* 21 vobis *del. Bake* 23 erga . . . civis *del. Lange* 29 duobus *om. T* 30 exercitatum *E*

adducti metu crudelissimorum suppliciorum carere non possumus? Equidem ceteras tempestates et procellas in illis dumtaxat fluctibus contionum semper putavi Miloni esse subeundas, quia semper pro bonis contra improbos senserat, in iudicio vero et in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri iudicarent, numquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos ad eius non modo salutem exstinguendam, sed etiam gloriam per talis viros infringendam. Quamquam in hac causa iudices, 6
T. Anni tribunatu rebusque omnibus pro salute rei publicae gestis ad huius criminis defensionem non abutemur. Nisi oculis videritis insidias Miloni a Clodio esse factas, nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis propter multa praeclara in rem publicam merita condonetis, nec postulaturi, ut, quia mors P. Clodi salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius quam populi Romani felicitati adsignetis. Sin illius insidiae clariores hac luce fuerint, tum denique obsecrabo obtestaborque vos, iudices, si cetera amisimus, hoc nobis saltem ut relinquatur, vitam ab inimicorum audacia telisque ut impune liceat defendere.

Sed ante quam ad eam orationem venio, quae est propria **3**
vestrae quaestionis, videntur ea mihi esse refutanda, quae et 7
in senatu ab inimicis saepe iactata sunt et in contione ab improbis et paulo ante ab accusatoribus, ut omni errore sublato rem plane, quae veniat in iudicium, videre possitis. Negant intueri lucem esse fas ei, qui a se hominem occisum fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? Nempe in ea, quae primum iudicium de capite vidit M. Horati, fortissimi viri, qui nondum libera civitate tamen populi

10 rebusque *HE*: rebus *Tδ* 12 esse *HE*: *om. Tδ* 15 quia *H*: si *ETδ* 17 sin *HE*: sed si *TWδ* 19 vitam *hoc loco hab. HE, post* telisque *Tδ* 22 mihi *H*: *om. ETδ* et in *HE*: in *Tδ* 23 saepe ab improbis *E* 24 errore *H*: terrore *ETWδ* 26 esse fas *HE, Quintil.* v. 11. 12: fas esse *Tδ* occisum δ, *Quintil.* iv. 2. 25: esse occ. *H*: occ. esse *ET, Quintil.* v. 11. 12

Romani comitiis liberatus est, cum sua manu sororem esse
8 interfectam fateretur. An est quisquam qui hoc ignoret, cum de homine occiso quaeratur, aut negari solere omnino esse factum aut recte et iure factum esse defendi? Nisi vero existimatis dementem P. Africanum fuisse, qui cum a C. Carbone tribuno plebis seditiose in contione interrogaretur quid de Ti. Gracchi morte sentiret, responderit iure caesum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius aut P. Nasica aut L. Opimius aut C. Marius aut me consule senatus non nefarius haberi, si sceleratos civis interfici nefas esset. Itaque hoc, iudices, non sine causa etiam fictis fabulis doctissimi homines memoriae prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causa matrem necavisset, variatis hominum sententiis non solum divina, sed etiam sapientissimae deae
9 sententia liberatum. Quod si duodecim tabulae nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderet, interfici impune voluerunt, quis est qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad hominem occidendum ab ipsis porrigi
4 legibus? Atqui, si tempus est ullum iure hominis necandi, quae multa sunt, certe illud est non modo iustum, verum etiam necessarium, cum vi vis inlata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Mari, propinquus eius imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim adferebat; facere enim probus adulescens periculose quam perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille summus vir scelere
10 solutum periculo liberavit. Insidiatori vero et latroni quae potest inferri iniusta nex? Quid comitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est igitur haec, iudices, non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex

6 in contione seditiose *Tδ* 10 civis *om. Quintil.* v. 11. 6
14 divina *Hβσ*: divinae *ETb, Quintil. cod. A* 16 defenderit *H*
31 verum *HE*: verum etiam *Tδ*

natura ipsa adripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus, ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim et in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendae salutis. Silent enim leges inter arma nec se 11 exspectari iubent, cum ei, qui exspectare velit, ante iniusta poena luenda sit quam iusta repetenda. Etsi persapienter et quodam modo tacite dat ipsa lex potestatem defendendi, quae non hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat, ut, cum causa, non telum quaereretur, qui sui defendendi causa telo esset usus, non hominis occidendi causa habuisse telum iudicaretur. Quapropter hoc maneat in causa, iudices; non enim dubito quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem interfici iure posse. Sequitur **5** 12 illud, quod a Milonis inimicis saepissime dicitur, caedem, in qua P. Clodius occisus esset, senatum iudicasse contra rem publicam esse factam. Illam vero senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobavit. Quotiens enim est illa causa a nobis acta in senatu, quibus adsensionibus universi ordinis, quam nec tacitis nec occultis! Quando enim frequentissimo senatu quattuor aut summum quinque sunt inventi qui Milonis causam non probarent? Declarant huius ambusti tribuni plebis illae intermortuae contiones, quibus cotidie meam potentiam invidiose criminabatur, cum diceret senatum non quod sentiret, sed quod ego vellem decernere. Quae quidem si potentia est appellanda potius quam propter magna in rem publicam merita mediocris in bonis causis auctoritas aut propter hos officiosos labores meos non nulla apud bonos gratia, appelletur ita

1 hausimus *om. T* 6 iubent] volunt *H* (*contra Quintil.* v. 14. 8) 9 non *H*: non modo *ETδ* 15 iure interfici *Tδ* 17 esset *H, ut voluit Bake*: est *cett.* 22 enim] etiam *Ernesti* aut summum *HE*: ad summum *Tδ* 28 propter *H*: aut propter *cett.*

sane, dum modo ea nos utamur pro salute bonorum contra
13 amentiam perditorum. Hanc vero quaestionem, etsi non est iniqua, numquam tamen senatus constituendam putavit; erant enim leges, erant quaestiones vel de caede vel de vi, nec tantum maerorem ac luctum senatui mors P. Clodi adferebat, ut nova quaestio constitueretur. Cuius enim de illo incesto stupro iudicium decernendi senatui potestas esset erepta, de eius interitu quis potest credere senatum iudicium novum constituendum putasse? Cur igitur incendium curiae, oppugnationem aedium M. Lepidi, caedem hanc ipsam contra rem publicam senatus factam esse decrevit? Quia nulla vis umquam est in libera civitate suscepta inter civis non
14 contra rem publicam—non enim est ulla defensio contra vim umquam optanda, sed non numquam est necessaria,—nisi vero aut ille dies, quo Ti. Gracchus est caesus, aut ille, quo Gaius, aut arma Saturnini, non, etiam si e re publica
6 oppressa sunt, rem publicam tamen volnerarunt. Itaque ego ipse decrevi, cum caedem in via Appia factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra rem publicam fecisse, sed, cum inesset in re vis et insidiae, crimen iudicio reservavi, rem notavi. Quod si per furiosum illum tr. pl. senatui quod sentiebat perficere licuisset, novam quaestionem nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus, tantum modo extra ordinem, quaereretur. Divisa sententia est postulante nescio quo—nihil enim necesse est omnium me flagitia proferre—sic reliqua auctoritas senatus empta intercessione sublata
15 est. At enim Cn. Pompeius rogatione sua et de re et de causa iudicavit: tulit enim de caede, quae in Appia via facta esset, in qua P. Clodius occisus esset. Quid ergo tulit? Nempe ut

7 incestu stupro *Schol. Bob.*: incestu *Rau* 13 ulla *H*: illa *ETδ* 15 dies quo *H*: dies in quo *cett.* 16 arma *H*: quo arma *cett.* non etiamsi . . . tamen *Madvig*: non etiamsi . . . tamen non *codd.*: etiamsi . . . tamen non *edd. recc.* e *om. H* 18 via *H*: *om. cett.* 20 inesset *Hδ*: esset *T*: inessent *E* 21 pl. *H Ascon.*: *om. cett.*

quaereretur. Quid porro quaerendum est? factumne sit? At
constat. A quo? At paret. Vidit igitur etiam in confessione
facti iuris tamen defensionem suscipi posse. Quod nisi
vidisset, posse absolvi eum, qui fateretur, cum videret nos
fateri, neque quaeri umquam iussisset nec vobis tam hanc
salutarem in iudicando litteram quam illam tristem dedisset.
Mihi vero Cn. Pompeius non modo nihil gravius contra
Milonem iudicasse, sed etiam statuisse videtur quid vos in
iudicando spectare oporteret. Nam qui non poenam confes-
sioni, sed defensionem dedit, is causam interitus quaeren-
dam, non interitum putavit. Iam illud ipse dicet profecto, 16
quod sua sponte fecit, Publione Clodio tribuendum putarit
an tempori. Domi suae nobilissimus vir, senatus propug- 7
nator atque illis quidem temporibus paene patronus, avun-
culus huius iudicis nostri fortissimi viri, M. Catonis, tribunus
plebis M. Drusus occisus est. Nihil de eius morte populus
consultus est, nulla quaestio decreta a senatu est. Quantum
luctum fuisse in hac urbe a nostris patribus accepimus, cum
P. Africano domi suae quiescenti illa nocturna vis esset
inlata? Quis tum non ingemuit, quis non arsit dolore,
quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, eius
ne necessariam quidem exspectatam esse mortem? Num
igitur ulla quaestio de Africani morte lata est? Certe nulla.
Quid ita? Quia non alio facinore clari homines, alio obscuri 17
necantur. Intersit inter vitae dignitatem summorum atque
infimorum; mors quidem inlata per scelus isdem et poenis
teneatur et legibus. Nisi forte magis erit parricida, si qui
consularem patrem quam si qui humilem necarit, aut eo
mors atrocior erit P. Clodi, quod is in monumentis maiorum

2 at paret *b Schol.* : apparet *HT*: at apparet *E*: at patet *βσ* 5 tam *hoc loco hab. ET*, *ante* salut. *H*, *post* salut. *δ* 8 in *om. TW* 11 ipse dicet *HE*: dicet ipse *Tδ* 13 domi *HEδ* : domui *TW* 16 est *H* : *om. cett.* 18 fuisse in hac urbe *H*: in hac urbe fuisse *cett.* 20 ingemuit *Hw*: gemuit *ETδ* 26 isdem et *HE*: isdem *Tδ* 28 qui hum. *H*: quis hum. *cett.*

suorum sit interfectus—hoc enim ab istis saepe dicitur—, proinde quasi Appius ille Caecus viam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impune sui posteri latrocinarentur!

18 Itaque in eadem ista Appia cum ornatissimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum—homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat—nunc eiusdem Appiae nomen quantas tragoedias excitat! Quae cruentata antea caede honesti atque innocentis viri silebatur, eadem nunc crebro usurpatur, postea quam latronis et parricidae sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? Comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodi, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum conlocarat. Extorta est ei confitenti sica de manibus. Caruit foro postea Pompeius, caruit senatu, caruit publico; ianua se ac parietibus, non iure

19 legum iudiciorumque texit. Num quae rogatio lata, num quae nova quaestio decreta est? Atqui si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certe haec in illa causa summa omnia fuerunt. Insidiator erat in foro conlocatus atque in vestibulo ipso senatus; ei viro autem mors parabatur, cuius in vita nitebatur salus civitatis; eo porro rei publicae tempore, quo, si unus ille occidisset, non haec solum civitas, sed gentes omnes concidissent. Nisi vero, quia perfecta res non est, non fuit punienda, proinde quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. Minus dolendum fuit re non perfecta, sed puniendum certe nihilo minus.

20 Quotiens ego ipse, iudices, ex P. Clodi telis et ex cruentis eius manibus effugi! ex quibus si me non vel mea vel rei publicae fortuna servasset, quis tandem de interitu meo

8 quaestionem tulisset? Sed stulti sumus qui Drusum, qui Africanum, Pompeium, nosmet ipsos cum P. Clodio conferre

1 est interfectus *Madvig* 4 Appia *H*: Appia via *cett.* 7 Appiae viae *H* 8 *deficit H in verb.* excitat quae RQ (*sic*) *usque ad* § 37 -terfici 13 ei *om.* δ 22 occidisset *T*δ: cecidisset *E* 28 vel mea *E*: mea *T*δ

audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: P. Clodi mortem
aequo animo ferre nemo potest. Luget senatus, maeret
equester ordo, tota civitas confecta senio est, squalent muni-
cipia, adflictantur coloniae, agri denique ipsi tam beneficum,
tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant. Non 21
fuit ea causa, iudices, profecto, non fuit, cur sibi censeret
Pompeius quaestionem ferendam, sed homo sapiens atque
alta et divina quadam mente praeditus multa vidit: fuisse
illum sibi inimicum, familiarem Milonem; in communi
omnium laetitia si etiam ipse gauderet, timuit ne videretur
infirmior fides reconciliatae gratiae. Multa etiam alia vidit,
sed illud maxime, quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen
fortiter iudicaturos. Itaque delegit ex florentissimis ordini-
bus ipsa lumina, neque vero, quod non nulli dictitant, se-
crevit in iudicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc
cogitavit vir iustissimus, neque in bonis viris legendis id
adsequi potuisset, etiam si cupisset. Non enim mea gratia
familiaritatibus continetur, quae late patere non possunt,
propterea quod consuetudines victus non possunt esse cum
multis; sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod res
publica nos coniunxit cum bonis. Ex quibus ille cum op-
timos viros legeret idque maxime ad fidem suam pertinere
arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei. Quod 22
vero te, L. Domiti, huic quaestioni praeesse maxime voluit,
nihil quaesivit aliud nisi iustitiam, gravitatem, humanitatem,
fidem. Tulit ut consularem necesse esset: credo, quod
principum munus esse ducebat resistere et levitati multitu-
dinis et perditorum temeritati. Ex consularibus te creavit
potissimum: dederas enim quam contemneres popularis
insanias iam ab adulescentia documenta maxima.

Quam ob rem, iudices, ut aliquando ad causam crimenque **9** 23

2 aequo animo ferre nemo *T*: nemo aeq. anim. ferre *E*: aeq. anim. nemo ferre δ: aequo animo *del. Lange* 19 propterea . . . multis *del. Bake* 25 aliud *om. T* 30 insanias *ET*: insidias δ

veniamus, si neque omnis confessio facti est inusitata, neque de causa nostra quicquam aliter ac nos vellemus a senatu iudicatum est, et lator ipse legis cum esset controversia nulla facti, iuris tamen disceptationem esse voluit et ei lecti iudices isque praepositus *est* quaestioni, qui haec iuste sapienterque disceptet, reliquum est, iudices, ut nihil iam quaerere aliud debeatis nisi uter utri insidias fecerit. Quod quo facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quaeso, diligenter attendite.

24 P. Clodius cum statuisset omni scelere in praetura vexare rem publicam videretque ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos mensis praeturam gerere posset, qui non honoris gradum spectaret, ut ceteri, sed et L. Paulum conlegam effugere vellet, singulari virtute civem, et annum integrum ad dilacerandam rem publicam quaereret, subito reliquit annum suum seseque in proximum transtulit, non, ut fit, religione aliqua, sed ut haberet, quod ipse dicebat, ad praeturam gerendam, hoc est, ad evertendam rem publicam,
25 plenum annum atque integrum. Occurrebat ei mancam ac debilem praeturam futuram suam consule Milone; eum porro summo consensu populi Romani consulem fieri videbat. Contulit se ad eius competitores, sed ita, totam ut petitionem ipse solus etiam invitis illis gubernaret, tota ut comitia suis, ut dictitabat, umeris sustineret. Convocabat tribus, se interponebat, Collinam novam dilectu perditissimorum civium conscribebat. Quanto ille plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani saepe esse

4 ei lecti *Garatoni*: electi *codd.*: et electi iud. *del. Ioergensen* 5 est *Orelli*: *om. codd.* 8 perspicere possitis argum. *E* 11 tracta *ed. Aldina*: tractata *codd.* 16 proximum] annum *post* prox. *add. E, ante* prox. *Tδ*: *del. A. Eberhard* 25 Collinam *ETWb*: coloniam *βσ*

declaratum, palam agere coepit et aperte dicere occidendum
Milonem. Servos agrestis et barbaros, quibus silvas pub- 26
licas depopulatus erat Etruriamque vexarat, ex Appennino
deduxerat, quos videbatis. Res erat minime obscura.
Etenim dictitabat palam consulatum Miloni eripi non posse,
vitam posse. Significavit hoc saepe in senatu, dixit in con-
tione; quin etiam M. Favonio, fortissimo viro, quaerenti ex
eo qua spe fureret Milone vivo, respondit triduo illum aut
summum quadriduo esse periturum; quam vocem eius ad **10**
hunc M. Catonem statim Favonius detulit. Interim cum 27
sciret Clodius—neque enim erat difficile scire—iter sol-
lemne, legitimum, necessarium ante diem XIII Kalendas
Februarias Miloni esse Lanuvium ad flaminem prodendum,
Roma subito ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum,
quod re intellectum est, Miloni insidias conlocaret; atque
ita profectus est, ut contionem turbulentam, in qua eius
furor desideratus est, relinqueret, quam nisi obire facinoris
locum tempusque voluisset, numquam reliquisset. Milo 28
autem cum in senatu fuisset eo die, quoad senatus est
dimissus, domum venit, calceos et vestimenta mutavit,
paulisper, dum se uxor, ut fit, comparat, commoratus est,
dein profectus id temporis, cum iam Clodius, si quidem eo
die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei
Clodius, expeditus, in equo, nulla raeda, nullis impedi-
mentis, nullis Graecis comitibus, ut solebat, sine uxore,
quod numquam fere: cum hic insidiator, qui iter illud ad
caedem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in raeda,
paenulatus, magno et impedito et muliebri ac delicato
ancillarum puerorumque comitatu. Fit obviam Clodio 29

5 dictitabat palam *E*: palam dict. *Tδ* eripi Miloni *E*: Mil. eripi *cett.* 7 M. *unus Ox.*, *Krause*: *om. cett.* 8 aut *E*: ad *Tδ* 11 difficile *βσ*: id facile *b*: id difficile *T*: diffic. id *E* scire *δ*: scire a Lanuvinis *ETw* 13 prodendum] quod erat dictator Lanuvii Milo *add. codd.*, *del. Bake* 17 est] quae illo ipso die habita est *add. codd.*, *del. Bake*

ante fundum eius hora fere undecima aut non multo secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum; adversi raedarium occidunt. Cum autem hic de raeda reiecta paenula desiluisset seque acri animo defenderet, illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad raedam, ut a tergo Milonem adorirentur, partim, quod hunc iam interfectum putarent, caedere incipiunt eius servos, qui post erant; ex quibus qui animo fideli in dominum et praesenti fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad raedam pugnari viderent, domino succurrere prohiberentur, Milonem occisum et ex ipso Clodio audirent et re vera putarent, fecerunt id servi Milonis—dicam enim aperte non derivandi criminis causa, sed ut factum est—nec imperante nec sciente nec praesente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.

11 30 Haec, sicuti exposui, ita gesta sunt, iudices: insidiator superatus est, vi victa vis vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico quid res publica consecuta sit, nihil quid vos, nihil quid omnes boni: nihil sane id prosit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit quin una rem publicam vosque servaret. Si id iure fieri non potuit, nihil habeo quod defendam. Sin hoc et ratio doctis et necessitas barbaris et mos gentibus et feris natura ipsa praescripsit, ut omnem semper vim, quacumque ope possent, a corpore, a capite, a vita sua propulsarent, non potestis hoc facinus improbum iudicare quin simul iudicetis omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis aut vestris
31 sententiis esse pereundum. Quod si ita putasset, certe optabilius Miloni fuit dare iugulum P. Clodio, non semel ab illo neque tum primum petitum, quam iugulari a vobis, quia

3 impetum adversi; *Kraffert* 9 et praesenti *E*: erant et praesenti *Tb*: erant et praesentes βσ 10 et domino *P* 13 aperte *P*: *om. cett.* 16 sicuti *ET*: sicut *P* (*e coll. mea*) δ: si ut *Quintil.* iv. 4. 2 18 nihil dico *post* sit *hab. T* 21 iure fieri non potuit *P*: fieri iure non posset *ET*: iure non posset δ 23 feris etiam beluis *P*

se non iugulandum illi tradidisset. Sin hoc nemo vestrum ita sentit, illud iam in iudicium venit, non occisusne sit, quod fatemur, sed iure an iniuria, quod multis in causis saepe quaesitum est. Insidias factas esse constat, et id est, quod senatus contra rem publicam factum iudicavit; ab utro factae sint incertum est. De hoc igitur latum est ut quaereretur. Ita et senatus rem, non hominem notavit et Pompeius de iure, non de facto quaestionem tulit. Num **12** quid igitur aliud in iudicium venit nisi uter utri insidias fecerit? Profecto nihil: si hic illi, ut ne sit impune; si ille huic, tum nos scelere solvamur.

Quonam igitur pacto probari potest insidias Miloni fecisse 32 Clodium? Satis est in illa quidem tam audaci, tam nefaria belua docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, 'cui bono fuerit,' in his personis valeat, etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi saepe parvo. Atqui Milone interfecto Clodius haec adsequebatur, non modo ut praetor esset non eo consule, quo sceleris facere nihil posset, sed etiam ut eis consulibus praetor esset, quibus si non adiuvantibus, at coniventibus certe speraret se posse eludere in illis suis cogitatis furoribus: cuius illi conatus, ut ipse ratiocinabatur, nec cuperent reprimere, si possent, cum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur, et, si vellent, fortasse vix possent frangere hominis sceleratissimi conroboratam iam vetustate audaciam. An 33 vero, iudices, vos soli ignoratis, vos hospites in hac urbe versamini, vestrae peregrinantur aures neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges, si leges nominandae sunt ac non faces urbis, pestes rei publicae, fuerit impositurus nobis omnibus atque inusturus? Exhibe,

2 non *hoc loco hab.* *ETδ*, *ante* illud *P* 4 iam saepe *T* 11 tum nos *ETδ*: ut *P* 16 cui bono fuerit] iudicium *codd. Asconi* 20 facere nihil *E*: nihil facere *Tδ* 31 exhibe, exhibe *E*: *alterum* exhibe *post* Clodi *hab.* *Tδ*

exhibe, quaeso, Sexte Clodi, librarium illud legum vestrarum, quod te aiunt eripuisse e domo et ex mediis armis turbaque nocturna tamquam Palladium sustulisse, ut praeclarum videlicet munus atque instrumentum tribunatus ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et aspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, cum omnibus omnia minabatur. Movet me
13 quippe lumen curiae! Quid? tu me tibi iratum, Sexte, putas, cuius tu inimicissimum multo crudelius etiam punitus es, quam erat humanitatis meae postulare? Tu P. Clodi cruentum cadaver eiecisti domo, tu in publicum abiecisti, tu spoliatum imaginibus, exsequiis, pompa, laudatione, infelicissimis lignis semiustilatum nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Qua re, etsi nefarie fecisti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem exprompsisti tuam, laudare non possum, irasci certe non debeo.

34 *Audistis, iudices, quantum Clodi inter*fuerit occidi Milonem: convertite animos nunc vicissim ad Milonem. Quid Milonis intererat interfici Clodium? quid erat cur Milo non dicam admitteret, sed optaret? 'Obstabat in spe consulatus Miloni Clodius.' At eo repugnante fiebat, immo vero eo fiebat magis, nec me suffragatore meliore utebatur quam Clodio. Valebat apud vos, iudices, Milonis erga me remque publicam meritorum memoria, valebant preces et lacrimae nostrae, quibus ego tum vos

3 sustulisse *Tδ*: extulisse *E* 6 posses] *duo fragmenta a Quintil.* ix. 2. 54 *et a Schol. Bob. p.* 364. 14 *servata*: An huius ille legis, quam Clodius a se inventam gloriatur, mentionem facere ausus esset vivo Milone, non dicam consule? De nostrum omnium—non audeo totum dicere [*Quintil.*] *et* de nostrorum omnium, non audeo totum dicere. Videte quid ea vitii lex habitura fuerit, cuius periculosa etiam reprehensio est [*Schol.*] *primus conglutinavit Garatoni, huc inseruit Peyron*: *eadem non ex hac oratione, sed ex ea* 'quae habita est pro Milone atque per ⟨ταχυγράφους excepta⟩' *sumpta esse testatur Scholiasta, admonuit Rau, demonstravit Gaumitz* 16 *post* debeo *lacunam indicant edd. recc.* 17 *Audistis, iudices, quantum Clodi inter*fuerit *Peyron*: fuerit *P*: fuerit . . . sibi solutam *om. cett.*

mirifice moveri sentiebam, sed plus multo valebat periculorum impendentium timor. Quis enim erat civium qui sibi solutam P. Clodi praeturam sine maximo rerum novarum metu proponeret? Solutam autem fore videbatis, nisi esset is consul, qui eam auderet possetque constringere. Eum Milonem unum esse cum sentiret universus populus Romanus, quis dubitaret suffragio suo se metu, periculo rem publicam liberare? At nunc, Clodio remoto, usitatis iam rebus enitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam; singularis illa et huic uni concessa gloria, quae cotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, iam Clodi morte cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis; hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriae suae perdidit. Itaque Milonis consulatus, qui vivo Clodio labefactari non poterat, mortuo denique temptari coeptus est. Non modo igitur nihil prodest, sed obest etiam Clodi mors Miloni. 'At valuit odium, 35
fecit iratus, fecit inimicus, fuit ultor iniuriae, punitor doloris sui.' Quid? si haec non dico maiora fuerunt in Clodio quam in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc, quid voltis amplius? Quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiem suae gloriae, praeter hoc civile odium, quo omnis improbos odimus? Illi erat ut odisset primum defensorem salutis meae, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum, postremo etiam accusatorem suum. Quo tandem animo hoc tyrannum illum tulisse creditis? quantum odium illius et in homine iniusto quam etiam iustum fuisse?

Reliquum est ut iam illum natura ipsius consuetudoque **14** 36
defendat, hunc autem haec eadem coarguant. 'Nihil per vim umquam Clodius, omnia per vim Milo.' Quid? ego,

4 autem *PE*: *om. Tδ* 22 materiam *P*, *Quintil.* viii. 6. 7 *cod. A*: -iem *cett.* 23 illi *scripsi*: ille *codd.* defens. *post* meae *hab. E* 25 suum] reus enim lege Plotia fuit Clodius, quoad vixit *add. codd.*, *del. Bake* 26 illum *P*: *om. cett.* 27 et ut in *Ioergensen*

iudices, cum maerentibus vobis urbe cessi, iudiciumne timui, non servos, non arma, non vim? Quae fuisset igitur iusta causa restituendi mei, nisi fuisset iniusta eiciendi? Diem mihi, credo, dixerat, multam inrogarat, actionem perduellionis intenderat, et mihi videlicet in causa aut mala aut mea, non et praeclarissima et vestra, iudicium timendum fuit. Servorum et egentium et facinorosorum armis meos civis, meis consiliis periculisque servatos, pro me obici
37 nolui. Vidi enim, vidi hunc ipsum Q. Hortensium, lumen et ornamentum rei publicae, paene interfici servorum manu, cum mihi adesset; qua in turba C. Vibienus senator, vir optimus, cum hoc cum esset una, ita est mulcatus, ut vitam amiserit. Itaque quando illius postea sica illa, quam a Catilina acceperat, conquievit? Haec intenta nobis est, huic ego vos obici pro me non sum passus, haec insidiata Pompeio est, haec viam Appiam, monumentum sui nominis, nece Papiri cruentavit, haec eadem longo intervallo conversa rursus est in me; nuper quidem, ut scitis, me ad
38 regiam paene confecit. Quid simile Milonis? cuius vis omnis haec semper fuit, ne P. Clodius, cum in iudicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. Quem si interficere voluisset, quantae quotiens occasiones, quam praeclarae fuerunt! Potuitne, cum domum ac deos penatis suos illo oppugnante defenderet, iure se ulcisci, potuitne civi egregio et viro fortissimo, P. Sestio, conlega suo, volnerato, potuitne Q. Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro caede facta, potuitne L. Caecili, iustissimi fortissimique praetoris, oppugnata domo, potuitne illo die, quo est lata lex de me,

1 iudiciumne timui *om. bσ* (*b in lac.*) : intenta[t]vi *β* 5 aut vestra mala aut mea nec praecl. et iudicium δ 6 non et *Fabricius ex W*: non ei *ET* 7 egentium] civium *add. codd., ego delevi* 10 *incipit H in voc.* -terfici 14 intenta *H Ascon.* : intentata *ETδ* 16 viam Appiam *Ascon.* : ista viam Appiam *H* : istam Appiam *cett.* 17 haec, haec *E* 29 quo *H* : cum *cett.*

cum totius Italiae concursus, quem mea salus concitarat, facti illius gloriam libens agnovisset, ut, etiam si id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vindicaret? At 15 39 quod erat tempus? Clarissimus et fortissimus vir consul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator senatus, defensor vestrae voluntatis, patronus publici consensus, restitutor salutis meae; septem praetores, octo tribuni plebei illius adversarii, defensores mei; Cn. Pompeius, auctor et dux mei reditus, illius hostis, cuius sententiam senatus omnis de salute mea gravissimam et ornatissimam secutus est, qui populum Romanum est cohortatus; qui cum decretum de me Capuae fecisset, ipse cunctae Italiae cupienti et eius fidem imploranti signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurreret; omnia denique in illum odia civium ardebant desiderio mei, quem qui tum interemisset, non de impunitate eius, sed de praemiis cogitaretur. Tum se Milo continuit et P. Clodium in iudi- 40 cium bis, ad vim numquam vocavit. Quid? privato Milone et reo ad populum accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus est, quae tum non modo occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Nuper vero cum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset gravissimamque adulescens nobilissimus rei publicae partem fortissime suscepisset, atque illam beluam, iudici laqueos declinantem, iam inretitam teneret, qui locus, quod tempus illud, di immortales, fuit! Cum se ille fugiens in scalarum tenebras abdidisset, magnum Miloni fuit conficere illam pestem nulla sua invidia, M. vero Antoni maxima gloria? Quid? comitiis in campo quotiens 41

2 agnovisset *Hδ*: adcognovisset *E*: *om. T* 4 vir *H*: *om. cett.* 5 P. Lentulus *del. Bake* illius Clodii *E* 10 omnis *om. E* 12 de me decr. *Tδ* fecisset *HTσ*: fecit *Ebβ* 14 concurreret *H, ut voluit Richter*: -erent *cett.* omnia *Madvig*: omnia tum *codd.*: omnium *Heumann* 17 tum *HETb*: tamen *βσ* 27 tenebris *Tbσ* 28 M. *H*: *om. ETδ*

potestas fuit! cum ille in saepta irrupisset, gladios destringendos, lapides iaciendos curasset, dein subito voltu Milonis perterritus fugeret ad Tiberim, vos et omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute sua liberet. Quem igitur cum

16 omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela, quem iure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus, hunc iniuria, iniquo loco, alieno tempore, peri-

42 culo capitis non dubitavit occidere? praesertim, iudices, cum honoris amplissimi contentio et dies comitiorum subesset, quo quidem tempore—scio enim quam timida sit ambitio quantaque et quam sollicita sit cupiditas consulatus—omnia, non modo quae reprehendi palam, sed etiam quae obscure cogitari possunt, timemus, rumorem levem, fictam fabulam perhorrescimus, ora omnium atque oculos intuemur. Nihil est enim tam molle, tam tenerum, tam aut fragile aut flexibile quam voluntas erga nos sensusque civium, qui non modo improbitati irascuntur candidatorum,

43 sed etiam in recte factis saepe fastidiunt. Hunc igitur diem campi speratum atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus et facinus prae se ferens et confitens ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? Quam hoc non credibile est in hoc, quam idem in Clodio non dubitandum, qui se ipse interfecto Milone regnaturum putaret! Quid? quod caput est audaciae, iudices, quis ignorat maximam inlecebram esse peccandi impunitatis spem? In utro igitur haec fuit? in Milone, qui etiam nunc reus est facti aut praeclari aut certe necessarii, an in Clodio, qui ita iudicia poenamque contempserat, ut eum nihil delectaret

1 irrupisset *H*: ruisset *ETbσ*: irruisset *β* 12 obsc. quae *Twδ* 13 rumorem levem, fictam fabulam *scripsi*: rum. fictam levem *H*: rum. fab. fictam falsam levem *T*: rum. fab. falsam fictam levem *E*: rum. fab. fictam falsam *δ* 15 enim est *Tδ* 18 diem igitur *Tδ* 22 est *H*: *om. cett.* 23 qui se ipse *Stangl*: qui se ille *H*: quin se ille *ET*: quin (*vel* qui) se *δ* 24 audaciae *hoc loco hab. HE, Severianus Rhet. L. p.* 361, *ante* est *Tδ*, *om. unus Ox., del. Ferrarius*

quod aut per naturam fas esset aut per leges liceret? Sed 44
quid ego argumentor, quid plura disputo? Te, Q. Petili, appello, optimum et fortissimum civem; te, M. Cato, testor, quos mihi divina quaedam sors dedit iudices. Vos ex M. Favonio audistis Clodium sibi dixisse, et audistis vivo Clodio, periturum Milonem triduo. Post diem tertium gesta res est quam dixerat. Cum ille non dubitarit aperire
quid cogitaret, vos potestis dubitare quid fecerit? Quem **17**
ad modum igitur eum dies non fefellit? Dixi equidem 45
modo. Dictatoris Lanuvini stata sacrificia nosse negoti nihil erat. Vidit necesse esse Miloni proficisci Lanuvium illo ipso quo est profectus die: itaque antevertit. At quo die? Quo, ut ante dixi, fuit insanissima contio ab ipsius mercennario tribuno plebis concitata: quem diem ille, quam contionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus approperaret, numquam reliquisset. Ergo illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi; Miloni manendi nulla facultas, exeundi non solum causa, sed etiam necessitas fuit. Quid, si, ut ille scivit, Milonem fore eo die in
via, sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit? Primum 46
quaero qui potuerit? quod vos idem in Clodio quaerere non potestis. Ut enim neminem alium nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit illo ipso die Lanuvi a dictatore Milone prodi flaminem necesse esse. Sed erant permulti alii, ex quibus id facillime scire posset. Milo de Clodi reditu unde quaesivit? Quaesierit—videte quid vobis largiar—, servum etiam, ut Q. Arrius, amicus meus, dixit, corruperit. Legite testimonia testium vestrorum. Dixit C. Causinius Schola, Interamnanus, familiaris-

7 dubitarit *Severian.*: -aret *codd.* 8 cogitaret *H*: -arit *ET* dubitare] cogitare *H* 12 antevenit *E* 17 manendi (*post* Mil.) *om.* *Tδ* 21 qui *H*: quid scire *ETb*: qui scire *βσ*: qui id scire *Halm* 25 multi *Tσ* posset] homines scilicet *add.* *H*: omnes scil. Lanuvini *add. cett.*, *del.* *Lambinus* 26 quaesierit *H*: quaes. sane *cett.* 27 amicus meus *H*: meus amicus *cett.*

simus et idem comes Clodi, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse, sed subito ei esse nuntiatum Cyrum architectum esse mortuum, itaque repente Romam constituisse proficisci. Dixit hoc item comes P. Clodi, C. Clodius.

18 47 Videte, iudices, quantae res his testimoniis sint confectae. Primum certe liberatur Milo non eo consilio profectus esse, ut insidiaretur in via Clodio: quippe, si ille obvius ei futurus omnino non erat. Deinde—non enim video cur non meum quoque agam negotium—scitis, iudices, fuisse qui in hac rogatione suadenda diceret Milonis manu caedem esse factam, consilio vero maioris alicuius. Me videlicet latronem ac sicarium abiecti homines et perditi describebant. Iacent suis testibus, respiravi, liberatus sum; non vereor ne, quod ne suspicari quidem potuerim, videar id cogitasse.

48 Nunc persequar cetera; nam occurrit illud: 'Igitur ne Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus.' Si quidem exiturus ad caedem e villa non fuisset. Video enim illum, qui dicatur de Cyri morte nuntiasse, non id nuntiasse, sed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clodius Roma proficiscens reliquerat morientem? Testamentum simul obsignavi, una fui; testamentum autem palam fecerat et illum heredem et me scripserat. Quem pridie hora tertia animam efflantem reliquisset, eum mortuum postridie hora decima denique ei nuntiabatur?

19 49 Age, sit ita factum: quae causa fuit cur Romam properaret, cur in noctem se coniceret? Quid adferebat festinationis, quod heres erat? Primum nihil erat cur properato opus esset;

1 Clodi *H Ascon.*: cuius iam pridem testimonio Clodius eadem hora Interamnae (-a) fuerat et Romae *add. cett.* 2 esse ei *E* 4 item comes *H*: comes item *cett.* 10 diceret *H Ascon. et Schol.*: -erent *cett.* 13 testibus] hi (*del. Garatoni*, eis *Richter*) qui Clodium negant eo die Romam nisi de Cyro audisset fuisse rediturum *add. codd.*, *ego delevi* 21 testam. simul obsign., una fui *scripsi*: test. Cyri simul obsign. cum Clodio una fui *H*: una fui test. Cyri simul obsign. cum Clodio *E*: *eod. ordine sed om.* Cyri *Tδ* 26 quid] ecquid *Wex* causa festinationis *H* 27 nihil erat *H et Schol.*: erat nihil *cett.*

deinde si quid esset, quid tandem erat quod ea nócte consequi posset, amitteret autem, si postridie mane Romam venisset? Atqui ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potius quam expetendus fuit, sic Miloni, cum insidiator esset, si illum ad urbem noctu accessurum sciebat, subsidendum atque exspectandum fuit. Noctu occidisset. Nemo 50
ei neganti non credidisset. Insidioso et pleno latronum in loco occidisset. Nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes salvum etiam confitentem volunt. Sustinuisset crimen primum ipse ille latronum occultator et receptor locus, tum neque muta solitudo indicasset neque caeca nox ostendisset Milonem; deinde multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi haec etiam timentes in suspicionem caderent, tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certe Aricia 51
rediens devertit Clodius ad se in Albanum. Quod ut sciret Milo, illum Ariciae fuisse, suspicari tamen debuit eum, etiam si Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quae viam tangeret, deversurum. Cur nec ante occurrit, ne ille in villa resideret, nec eo in loco subsedit, quo ille noctu venturus esset?

Video adhuc constare, iudices, omnia: Miloni etiam utile 52
fuisse Clodium vivere, illi ad ea, quae concupierat, optatissimum interitum Milonis; odium fuisse illius in hunc acerbissimum, nullum huius in illum; consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda, huius tantum in repellenda; mortem ab illo Miloni denuntiatam et praedicatam palam, nihil umquam auditum ex Milone; profectionis huius diem illi notum, reditum illius huic ignotum fuisse; huius iter necessarium, illius etiam potius alienum; hunc prae se

2 mane Romam *Hδ*: Romam mane *ET* 3 atqui *Ascon.*: atque *codd.* 5 noctu *H*: nocte *ETwδ* noctu . . . occidisset *H*: *om. ETδ* 9 crimen *H*: hoc crimen *cett.* 10 receptor *ex* repertor *H* 12 deinde *H*: deinde ibi *E*: deinde ubi *Tδ* 15 se in *H*: *om. cett.* 21 constare adhuc *E* 26 Mil. denunt. *H*: denunt. Mil. *cett.* praedictam *unus Ox.*, *ut voluit Gruter* 28 reditum *Hσ*: -tus *ETbβ*

tulisse se illo die exiturum, illum eo die se dissimulasse rediturum; hunc nullius rei mutasse consilium, illum causam mutandi consili finxisse; huic, si insidiaretur, noctem prope urbem exspectandam, illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum.

20 53 Videamus nunc id, quod caput est, locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id vero, iudices, etiam dubitandum et diutius cogitandum est? Ante fundum Clodi, quo in fundo propter insanas illas substructiones facile hominum mille versabatur valentium, edito adversarii atque excelso loco superiorem se fore putabat Milo, et ob eam rem eum locum ad pugnam potissimum elegerat, an in eo loco est potius exspectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitarat? Res loquitur ipsa,
54 iudices, quae semper valet plurimum. Si haec non gesta audiretis, sed picta videretis, tamen appareret uter esset insidiator, uter nihil mali cogitaret, cum alter veheretur in raeda paenulatus, una sederet uxor. Quid horum non impeditissimum? vestitus an vehiculum an comes? quid minus promptum ad pugnam, cum paenula inretitus, raeda impeditus, uxore paene constrictus esset?—Videte nunc illum, primum egredientem e villa, subito: cur? vesperi: quid necesse est? tarde: qui convenit, praesertim id temporis? 'Devertit in villam Pompei.' Pompeium ut videret? sciebat in Alsiensi esse; 'villam ut perspiceret?' miliens in ea fuerat. Quid ergo erat? mora et tergiversatio: dum hic
21 55 veniret, locum relinquere noluit. Age nunc iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore, tum sine ea; numquam nisi in raeda, tum

1 se *H*: *om. cett.* illo die] Romam *add. HET*δ (Roma *edd.*): *ego delevi* 10 versabatur *b et* β *corr.*, *Aul. Gell.* i. 16. 5, *Macrob.* i. 5. 5: -bantur *HET*$\beta^1\sigma$ 11 putabat *H*δ: -arat *ETw* 12 ad pugnandum *E* 13 legerat *Tw* 17 mali cogit. *H*: cogit. mali *cett.* 22 vespere *H* 26 erat *om. E* mora *H*: morae *cett.* tergiversatio *H*: -tionis *cett.*: -tiones *Baiter*

in equo; comites Graeculi, quocumque ibat, etiam cum in
castra Etrusca properabat, tum nugarum in comitatu nihil.
Milo, qui numquam, tum casu pueros symphoniacos uxoris
ducebat et ancillarum greges; ille, qui semper secum scorta,
semper exoletos, semper lupas duceret, tum neminem, nisi
ut virum a viro lectum esse diceres. Cur igitur victus est?
Quia non semper viator a latrone, non numquam etiam latro
a viatore occiditur; quia, quamquam paratus in imparatos
Clodius, ipse Clodius tamen mulier inciderat in viros. Nec 56
vero sic erat umquam non paratus Milo contra illum, ut non
satis fere esset paratus. Semper ipse et quantum interesset
P. Clodii se interire et quanto illi odio esset et quantum ille
auderet cogitabat. Quam ob rem vitam suam, quam
maximis praemiis propositam et paene addictam sciebat, num-
quam in periculum sine praesidio et sine custodia proiciebat.
Adde casus, adde incertos exitus pugnarum Martemque
communem, qui saepe spoliantem iam et exsultantem evertit
et perculit ab abiecto; adde inscitiam pransi, poti, oscitantis
ducis, qui cum a tergo hostem interclusum reliquisset, nihil
de eius extremis comitibus cogitavit, in quos incensos ira
vitamque domini desperantis cum incidisset, haesit in eis
poenis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetiverunt.
Cur igitur eos manu misit? Metuebat scilicet ne indica- 57
retur, ne dolorem perferre non possent, ne tormentis coge-
rentur occisum esse a servis Milonis in Appia via P. Clodium
confiteri. Quid opus est terrore? quid quaeris? Occi-
deritne? occidit. Iure an iniuria? Nihil ad tortorem: facti
enim in eculeo quaestio est, iuris in iudicio. Quod igitur in **22**
causa quaerendum est, id agamus hic; quod tormentis
inveniri vis, id fatemur. Manu vero cur miserit, si id potius

2 in comitatu nugarum *E* 9 Clodius, ipse Clodius *H*: Clodius *cett.*, *del. Richter* 11 ipse *scripsi* (*ita Reid*): ille *codd.*: *del. Garatoni* 12 interire *H*: perire *cett.* 18 ab abiecto *del. Novák* 26 terrore *H*: tortore *cett.* occideritne *om. H*: occidit *om. E* 29 id agamus] indagamus *Mommsen* 30 inveniri *H*: -ire *cett.*

quaeris, quam cur parum amplis adfecerit praemiis, nescis
58 inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui semper omnia constanter et fortiter, M. Cato, et dixit in turbulenta contione, quae tamen huius auctoritate placata est, non libertate solum, sed etiam omnibus praemiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim praemium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? Etsi id quidem non tanti est, quam quod propter eosdem non sanguine et volneribus suis crudelissimi inimici mentem oculosque satiavit. Quos nisi manu misisset, tormentis etiam dedendi fuerunt conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis. Hic vero nihil habet in his malis quod minus moleste ferat, quam, etiam si quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum
59 praemium persolutum. Sed quaestiones urgent Milonem, quae sunt habitae nunc in atrio Libertatis. Quibusnam de servis? 'Rogas? de P. Clodi.' Quis eos postulavit? 'Appius.' Quis produxit? 'Appius.' Unde? 'ab Appio.' Di boni! quid potest agi severius? Proxime deos Clodius accessit, propius quam tum, cum ad ipsos penetrarat, cuius de morte tamquam de caerimoniis violatis quaeritur. Sed tamen maiores nostri in dominum quaeri noluerunt, non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum et dominis morte ipsa tristius: in reum de servo accu-
60 satoris cum quaeritur, verum inveniri potest? Age vero, quae erat aut qualis quaestio? 'Heus tu, Rufio,' verbi causa, 'cave sis mentiare: Clodius insidias fecit Miloni?' 'Fecit;' certa crux. 'Nullas fecit:' sperata libertas. Quid

3 semper omnia *H*: omnia semper *cett.* et *om. H* 19 severius] de servis nulla lege (*om.* lege *T*δ) quaestio est in dominum nisi incesti (*ita H*: de incestu *ET*: de interitu δ) ut fuit in Clodium *add. codd., del. Heumann* in deos *E*: ad deos *Reid* 20 accessit Clod. *T*δ 21 quaeratur *Hedicke* 22 dominum *HE*: dominum de servo (-is β) *T*δ quia non *H*δ: quin non *ET*: quin *Halm* 23 indignum *H*: indignum esse *cett.* 24 domini *T*δ 27 mentiare *H*: -aris *ET*

hac quaestione certius? Subito adrepti in quaestionem tamen separantur a ceteris et in arcas coniciuntur, ne quis cum eis conloqui possit: hic centum dies penes accusatorem cum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quaestione dici potest integrius, quid incorruptius?

Quod si nondum satis cernitis, cum res ipsa tot tam claris **23** 61
argumentis signisque luceat, pura mente atque integra Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatum Romam revertisse, recordamini, per deos immortalis, quae fuerit celeritas reditus eius, qui ingressus in forum ardente curia, quae magnitudo animi, qui voltus, quae oratio. Neque vero se populo solum, sed etiam senatui commisit, neque senatui modo, sed etiam publicis praesidiis et armis, neque his tantum, verum etiam eius potestati, cui senatus totam rem publicam, omnem Italiae pubem, cuncta populi Romani arma commiserat: cui numquam se hic profecto tradidisset, nisi causae suae confideret, praesertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, non nulla credenti. Magna vis est conscientiae, iudices, et magna in utramque partem, ut neque timeant qui nihil commiserint et poenam semper ante oculos versari putent qui peccarint. Neque vero sine ratione certa 62
causa Milonis semper a senatu probata est; videbant sapientissimi homines facti rationem, praesentiam animi, defensionis constantiam. An vero obliti estis, iudices, recenti illo nuntio necis Clodianae non modo inimicorum Milonis sermones et opiniones, sed non nullorum etiam imperitorum? Negabant eum Romam esse rediturum. Sive enim illud animo 63
irato ac perdito fecisset, ut incensus odio trucidaret inimicum, arbitrabantur eum tanti mortem P. Clodi putasse, ut aequo animo patria careret, cum sanguine inimici explesset

1 abrepti *E* 3 hic *scripsi*: hi *codd.* (*fort.* separantur ceteri . . . hi) 4 accusatore *del. Halm* 23 videbant *HE*: videbant enim *Tδ* 25 at vero *H* 29 perdito *HETδ*: percito *duo dett.*

odium suum; sive etiam illius morte patriam liberare voluisset, non dubitaturum fortem virum quin, cum suo periculo salutem populo Romano attulisset, cederet aequo animo legibus, secum auferret gloriam sempiternam, nobis haec fruenda relinqueret, quae ipse servasset. Multi etiam Catilinam atque illa portenta loquebantur: 'Erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriae faciet.' Miseros interdum civis optime de re publica meritos, in quibus homines non modo res praeclarissimas obliviscuntur, sed
64 etiam nefarias suspicantur! Ergo illa falsa fuerunt, quae certe vera exstitissent, si Milo admisisset aliquid, quod non
24 posset honeste vereque defendere. Quid? quae postea sunt in eum congesta, quae quamvis etiam mediocrium delictorum conscientiam perculissent, ut sustinuit, di immortales! sustinuit? immo vero ut contempsit ac pro nihilo putavit, quae neque maximo animo nocens neque innocens nisi fortissimus vir neglegere potuisset! Scutorum, gladiorum, pilorum, frenorum etiam multitudo deprehendi posse indicabatur; nullum in urbe vicum, nullum angiportum esse dicebant in quo non Miloni conducta esset domus; arma in villam Ocriculanam devecta Tiberi, domus in clivo Capitolino scutis referta, plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum: haec non delata solum, sed paene credita, nec ante repudiata sunt quam quaesita.

65 Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompei, sed dicam, ut sentio, iudices. Nimis multa audire coguntur neque aliter facere possunt ei, quibus commissa tota res publica est. Quin etiam audiendus popa Licinius

3 secederet *E* 4 legibus *del. Ernesti* 10 nefaria *H* 13 quamvis . . . conscientiam (-a *H*) *Hδ*: quemvis . . . conscientia *ETW*: quemvis etiam in med. del. conscientia *Ernesti* 18 pilorum, frenorum *H*: frenorum pilorumque *ETδ* 20 Mil. cond. non *T* 22 refertas *Heumann* malleorum *Eδ* 26 cog. audire *E* 27 comm. tota res p. est (rei p.) *H*: tota comm. est res p. *cett.* 28 quin etiam aud.] fuerit *ante* aud. *add. HETW* (fuit *edd.*): sit *post* aud. *add.* δ: *ego delevi*

nescio qui de circo maximo, servos Milonis apud se ebrios factos sibi confessos se de interficiendo Cn. Pompeio coniurasse, dein postea se gladio percussum esse ab uno de illis, ne indicaret. Pompeio nuntiatur in hortos; arcessor in primis; de amicorum sententia rem defert ad senatum. Non poteram in illius mei patriaeque custodis tanta suspicione non metu exanimari, sed mirabar tamen credi popae, confessionem servorum audiri, volnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. Verum, 66
ut intellego, cavebat magis Pompeius quam timebat, non ea solum, quae timenda erant, sed omnia, ne vos aliquid timeretis. Oppugnata domus C. Caesaris, clarissimi ac fortissimi viri, multas noctis horas nuntiabatur: nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat; tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium, praestantissima virtute virum, timidum suspicari; diligentiam pro tota re publica suscepta nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio senator inventus est qui Milonem cum telo esse diceret. Nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis et civis et viri fidem non faciebat, ut eo tacente res ipsa loqueretur. Omnia false atque invidiose ficta comperta sunt.

Non tamen si metuitur etiam nunc Milo, non iam hoc **25**
Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei — te 67
enim appello et ea voce, ut me exaudire possis — tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare aut molitum

2 se *H, ut voluit Heumann*: esse *cett.* Cn. *H*: *om. ETδ* 4 nuntiatur in hortos *H*: in hortos nuntiavit *cett.* 9 probari *HE*: putari *Tδ* 13 multas *H*: per multas *cett.* 14 aud. a senatu *H* 16 pro *H*: *om. ETδ* susceptam *Gulielmius* 21 false *H*: falsa *cett.* invidiose *unus Ox.*: insidiose *H*: insidiosa *ETδ* 23 non tamen si *scripsi*: cum tamen si *codd.*: quod si tamen *Lambin.*: cum tamen *Madv.* Miloni *Wolff* 25 enim *H Ascon.*: enim iam *ETδ* et *Ascon.*: *om. codd.* exaudire *Ascon.*: audire *codd.* tuas *Hδ Ascon.*: tuas, tuas *ET*

aliquando aliquid putas, si Italiae dilectus, ut non nulli
conquisitores tui dictitarunt, si haec arma, si Capitolinae
cohortes, si excubiae, si vigiliae, si delecta iuventus, quae
tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum
armata est, atque illa omnia in hunc unum constituta, parata,
intenta sunt, magna in hoc certe vis et incredibilis animus
et non unius viri vires atque opes iudicantur, si quidem
in hunc unum et praestantissimus dux electus et tota res
68 publica armata est. Sed quis non intellegit omnis tibi rei
publicae partis aegras et labantis, ut eas his armis sanares
et confirmares, esse commissas? Quod si locus Miloni
datus esset, probasset profecto tibi ipsi, neminem umquam
hominem homini cariorem fuisse quam te sibi; nullum se
umquam periculum pro tua dignitate fugisse, cum illa ipsa
taeterrima peste se saepissime pro tua gloria contendisse;
tribunatum suum ad salutem meam, quae tibi carissima
fuisset, consiliis tuis gubernatum; se a te postea defensum
in periculo capitis, adiutum in petitione praeturae; duos se
habere semper amicissimos sperasse, te tuo beneficio, me
suo. Quae si non probaret, si tibi ita penitus inhaesisset
ista suspicio, ut nullo evelli posset modo, si denique Italia
a dilectu, urbs ab armis sine Milonis clade numquam esset
conquietura, ne ipse haud dubitans cessisset patria, is qui
ita natus est et ita consuevit; te, Magne, tamen ante testa-
26 69 retur, quod nunc etiam facit. Vides quam sit varia vitae
commutabilisque ratio, quam vaga volubilisque fortuna,
quantae infidelitates in amicitiis, quam ad tempus aptae simu-
lationes, quantae in periculis fugae proximorum, quantae
timiditates. Erit, erit illud profecto tempus et inlucescet

5 constituta *H*: instituta *cett.* 6 certe in hoc *E* 13 homini] hominum *H* 14 illa ipsa *HE*: ipsa illa *TW*: illa δ 21 ut nullo *H*: nullo ut *cett.* posset modo *H*: modo posset *cett.* 23 ipse *scripsi*: iste *codd.*: ille *Kays.*: is *Garat.* 24 ante testaretur *H*: an testaretur *E*: antestaretur *TW*: attestaretur δ 25 vides *HE*: vide *T*δ 27 in amicis *T*δ 28 proximorum *abesse malim*

ille aliquando dies, cum tu salvis, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum, qui quam crebro accidat experti scire debemus, et amicissimi benevolentiam et gravissimi hominis fidem et unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres. Quam- 70
quam quis hoc credat, Cn. Pompeium, iuris publici, moris maiorum, rei denique publicae peritissimum, cum senatus ei commiserit ut videret ne quid res publica detrimenti caperet, quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt etiam nullis armis datis, hunc exercitu, hunc dilectu dato, iudicium exspectaturum fuisse in eius consiliis vindicandis, qui vi iudicia ipsa tolleret? Satis iudicatum est a Pompeio, satis, falso ista conferri in Milonem, qui legem tulit qua, ut ego sentio, Milonem absolvi a vobis oporteret, ut omnes confitentur, liceret. Quod vero in illo loco atque 71
illis publicorum praesidiorum copiis circumfusus sedet, satis declarat se non terrorem inferre vobis—quid enim minus illo dignum quam cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipse et more maiorum et suo iure posset? —, sed praesidio esse, ut intellegatis contra hesternam illam contionem licere vobis quod sentiatis libere iudicare.

27
Nec vero me, iudices, Clodianum crimen movet, nec tam 72
sum demens tamque vestri sensus ignarus atque expers, ut nesciam quid de morte Clodi sentiatis. De qua si iam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare ac mentiri gloriose liceret: 'Occidi, occidi, non Sp. Maelium, qui annona levanda iacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem videbatur, in suspicionem incidit regni appetendi, non Ti. Gracchum, qui conlegae

1 aliquando ille *Tδ* salvis *Ant. Augustinus*: salutaribus *HEδ*: salubritatibus *T* 2 motu *Tδ*: metu *HE* in communium *ET*: impendente comm. *Lange* immutatis *post* temp. *add. duo dett.* 12 vi *H*: vel *cett.* 13 satis *om. H* 19 possit *A. Eberhard* 26 occidi *bis ETδ. Quintil.* ix. 3. 28, *Aquila Rom. Rhet. L. p.* 27: *semel H. Quintil.* v. 11. 12 *codd. Bs*, *Isidorus p.* 520 28 videbatur *P*, *Quintil.* v. 11. 12: putabatur *cett.*

magistratum per seditionem abrogavit, quorum interfectores implerunt orbem terrarum nominis sui gloria, sed eum—auderet enim dicere, cum patriam periculo suo liberasset —, cuius nefandum adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobi-
73 lissimae feminae comprehenderunt; eum, cuius supplicio senatus sollemnis religiones expiandas saepe censuit; eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus iuratus se quaestionibus habitis dixit comperisse; eum, qui civem, quem senatus, quem populus Romanus, quem omnes gentes urbis ac vitae civium conservatorem iudicarant, servorum armis exterminavit; eum, qui regna dedit, ademit, orbem terrarum quibuscum voluit partitus est; eum, qui plurimis caedibus in foro factis singulari virtute et gloria civem domum vi et armis compulit; eum, cui nihil umquam nefas fuit nec in facinore nec in libidine; eum, qui aedem Nympharum incendit, ut memoriam publicam recensionis tabulis publicis impressam exstingueret; eum denique,
74 cui iam nulla lex erat, nullum civile ius, nulli possessionum termini, qui non calumnia litium, non iniustis vindiciis ac sacramentis alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis petebat; qui non solum Etruscos—eos enim penitus contempserat —, sed hunc P. Varium, fortissimum atque optimum civem, iudicem nostrum, pellere possessionibus armis castrisque conatus est, qui cum architectis et decempedis villas multorum hortosque peragrabat, qui Ianiculo et Alpibus spem possessionum terminabat suarum, qui cum ab equite Romano splendido et forti, M. Paconio, non impetrasset, ut sibi insulam in lacu Prilio venderet, repente lintribus in eam insulam materiem, calcem, caementa, harenam

1 abrogavit *PHδ*: -abit *E*: -abat *T* 3 suo *om. Quintil.* 9 Romanus *PH*: *om. ETδ* 10 gentes *om. P* 11 iudicarant *PH*: -abant *ETδ* 18 lex nulla *T* 22 P. *H*: C. (*vel* T.) *P* (*e coll. mea*): c. p. *ETW*: Cn. Pompeium δ Varium *PETW*: Varum *H*: virum δ 26 terminabat *P*: -arat *cett.* 29 materiem *PH*: -iam *ETδ* harenam *H*: arma *cett.*

convexit dominoque trans ripam inspectante non dubitavit aedificium exstruere in alieno; qui huic T. Furfanio, cui viro, di immortales! — quid enim ego de muliercula 75 Scantia, quid de adulescente P. Aponio dicam? quorum utrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorum possessione cessissent — ; sed ausum esse T. Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantam posceret, non dedisset, mortuum se in domum eius inlaturum, qua invidia huic esset tali viro conflagrandum; qui Appium fratrem, hominem mihi coniunctum fidissima gratia, absentem de possessione fundi deiecit; qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modo vestibulo 28 privaret, sed omni aditu et lumine.' Quamquam haec qui- 76 dem iam tolerabilia videbantur, etsi aequabiliter in rem publicam, in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in suos inruebat, sed nescio quo modo usu iam obduruerat et percalluerat civitatis incredibilis patientia: quae vero aderant iam et impendebant, quonam modo ea aut depellere potuissetis aut ferre? Imperium ille si nactus esset, omitto socios, exteras nationes, reges, tetrarchas; vota enim faceretis, ut in eos se potius immitteret quam in vestras possessiones, vestra tecta, vestras pecunias: pecunias dico? a liberis, me dius fidius, et a coniugibus vestris numquam ille effrenatas suas libidines cohibuisset. Fingi haec putatis, quae patent, quae nota sunt omnibus, quae tenentur, servorum exercitus illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam rem publicam resque privatas omnium possideret? Quam ob rem si cruentum gladium tenens clamaret T. An- 77

2 exstruere aed. *P* 4 P. Aponio *scripsi*: Papinio *P*: Aponio *HEδ*: Apinio *T* 5 minatus *H* 6 cessissent *PH*: -isset *ETδ* ausum esse T. *Richter*: ausum esset *H*: ausus[m] esse *P*: ausus esset *E*: ausum esse *Tδ* 7 posceret *H*: poposcerat *cett.* 13 lumine *H*: limine *cett.* 16 iam *hoc loco hab. H, ante* usu *Tδ, om. E* 21 inmitteret *HE*: mitteret *TWδ* 22 vestras pecunias, vestra tecta *TW* pecunias *bis hab. H*: *semel ETδ*

nius: 'Adeste, quaeso, atque audite, cives! P. Clodium interfeci, eius furores, quos nullis iam legibus, nullis iudiciis frenare poteramus, hoc ferro et hac dextera a cervicibus vestris reppuli, per me ut unum ius aequitas, leges libertas, pudor pudicitia maneret,' esset vero timendum, quonam modo id ferret civitas! Nunc enim quis est, qui non probet, qui non laudet, qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimum rei publicae profuisse, maxima laetitia populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnis adfecisse et dicat et sentiat? Non queo vetera illa populi Romani gaudia quanta fuerint iudicare: multas tamen iam summorum imperatorum clarissimas victorias aetas nostra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam laetitiam attulit
78 nec tantam. Mandate hoc memoriae, iudices. Spero multa vos liberosque vestros in re publica bona esse visuros: in eis singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio nihil eorum vos visuros fuisse. In spem maximam et, quem ad modum confido, verissimam sumus adducti, hunc ipsum annum, hoc summo viro consule, compressa hominum licentia, cupiditatibus confractis, legibus et iudiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens qui hoc P. Clodio vivo contingere potuisse arbitretur? Quid? ea, quae tenetis privata atque vestra, dominante homine furioso quod ius perpetuae possessiones habere potuissent?

29 Non timeo, iudices, ne odio mearum inimicitiarum inflammatus libentius haec in illum evomere videar quam verius. Etenim si praecipuum esse debebat, tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio paene

5 maneret *HET*: -erent δ: in civitate *add. H ante* leges, *post* leges *E, ante* man. *T*δ, *ego delevi* 13 laet. attulit *H*: att. laetitiam *cett.* 15 bona *H*δ: multa bona *TW*: vestra bona *E* 19 hoc *H*: hoc ipso *cett.* 20 confractis *H*: fractis *cett.* 21 igitur est *H*: est igitur *ET* 22 arbitretur *ed. Aldina*: -traretur *codd.* 24 possessionis δ *edd.* 26 inimic. mearum *T* 28 praecipue meus *Richter*

aequaliter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exiti fuerit. Quin sic attendite, iudices. Fingite animis—liberae 79
enim sunt nostrae cogitationes et quae volunt sic intuentur, ut ea cernamus, quae non videmus —, fingite igitur cogitatione imaginem huius condicionis meae, si possimus efficere Milonem ut absolvatis, sed ita, si P. Clodius revixerit—quid voltu extimuistis? quonam modo ille vos vivus adficeret, quos mortuus inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Cn. Pompeius, qui ea virtute ac fortuna est, ut ea potuerit semper quae nemo praeter illum, si is, inquam, potuisset aut quaestionem de morte P. Clodi ferre aut ipsum ab inferis excitare, utrum putatis potius facturum fuisse? Etiam si propter amicitiam vellet illum ab inferis evocare, propter rem publicam non fecisset. Eius igitur mortis sedetis ultores, cuius vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis, et de eius nece lata quaestio est, qui si lege eadem reviviscere posset, ista lex numquam lata esset. Huius ergo interfector si esset, in confitendo ab eisne poenam timeret, quos liberavisset? Graeci homines deorum honores tribuunt eis viris, 80
qui tyrannos necaverunt—quae ego vidi Athenis, quae in aliis urbibus Graeciae! quas res divinas talibus institutas viris, quos cantus, quae carmina! prope ad immortalitatis et religionem et memoriam consecrantur—vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem non modo honoribus nullis adficietis, sed etiam ad supplicium rapi patiemini?

3 iudices] nempe · de interitu P. Clodi *add. H*: nempe haec est quaestio de interitu P. Clodi *add. cett., ego delevi* 5 cernamus, quae non videmus *H* (*cf. Quintil.* ix. 2. 41): cernimus, quae vid. *cett.* 6 possimus *H*: -sim *Tδ*: -sum *E* 7 Mil. ut *H*: ut Mil. *cett.* 8 voltu *Hδ*: -um *T*: -us *E* adficeret *H*: adfecerat *Tδ*: efficeret *E* 9 perculsit *E* 12 aut . . . aut] et . . . et *Bake* non ferre *Uppenkamp* 13 facturum esse *H* 14 ab inferis *abesse malim* evoc. *HW*: avoc. *ETδ* 16 nolitis *Hδ. Quintil.* v. 14. 2: nolletis *ET* 18 ista lex numq. lata *H*: lata lex numq. *cett.* 21 in aliis *H*: aliis in *ETδ*

Confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset, et magno animo et libenter, se fecisse libertatis omnium causa, quod esset non 30 81 confitendum modo, sed etiam vere praedicandum. Etenim si id non negat, ex quo nihil petit nisi ut ignoscatur, dubitaret id fateri, ex quo etiam praemia laudis essent petenda? nisi vero gratius putat esse vobis sui se capitis quam vestri defensorem fuisse; cum praesertim in tali confessione, si grati esse velletis, honores adsequeretur amplissimos. Sin factum vobis non probaretur—quamquam qui poterat salus sua cuiquam non probari?—sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset, magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingratius quam laetari ceteros, lugere eum solum, propter quem ceteri 82 laetarentur? Quamquam hoc animo semper fuimus omnes in patriae proditoribus opprimendis, ut, quoniam futura esset nostra gloria, periculum quoque et invidiam nostram putaremus. Nam quae mihi tribuenda ipsi laus esset, cum tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id quod conabar sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? Quae mulier interficere sceleratum ac perniciosum civem non auderet, si periculum non timeret? Proposita invidia, morte, poena qui nihilo segnius rem publicam defendit, is vir vere putandus est. Populi grati est praemiis adficere bene meritos de re publica civis, viri fortis ne suppliciis quidem moveri ut fortiter fecisse 83 paeniteat. Quam ob rem uteretur eadem confessione T. Annius, qua Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua Marius, qua nosmet ipsi, et, si grata res publica esset, laetaretur; si ingrata, tamen in gravi fortuna conscientia sua niteretur.

2 libente *H* se fec. *H*: fec. se *cett.* esset *H*: esset ei *ET* 3 sed etiam vere *H*: verum etiam *cett.*: verum etiam vere *Lambin.* 5 id *Hδ*: is *ET* 6 vestri *H*: vestri ordinis *cett.* 7 tali *H*: ea *cett.* 8 sin *H*: si *TEδ* 13 potius quam *H* 14 fuimus omn. *Hw*: omn. fuimus *cett.* 15 fut. esset nostra *H*: nostra fut. esset *cett.* 17 trib. ipsi (-a) *H*: ipsi trib. *ET* 19 quod] cum *E* 20 interficere *post* civem *hab.* *T*

Sed huius benefici gratiam, iudices, Fortuna populi Ro-
mani et vestra felicitas et di immortales sibi deberi putant.
Nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam
vim esse ducit numenque divinum, quem neque imperi
nostri magnitudo neque sol ille nec caeli signorumque motus
nec vicissitudines rerum atque ordines movent neque, id
quod maximum est, maiorum nostrorum sapientia, qui sacra,
qui caerimonias, qui auspicia et ipsi sanctissime coluerunt
et nobis suis posteris prodiderunt. Est, est illa vis pro- 31
fecto, neque in his corporibus atque in hac imbecillitate 84
nostra inest quiddam quod vigeat et sentiat, non inest in
hoc tanto naturae tamque praeclaro motu. Nisi forte idcirco
non putant, quia non apparet nec cernitur, proinde quasi
nostram ipsam mentem, qua sapimus, qua providemus, qua
haec ipsa agimus ac dicimus, videre ac plane qualis aut ubi
sit sentire possimus. Ea vis igitur, quae saepe incredibilis
huic urbi felicitates atque opes attulit, illam perniciem ex-
stinxit ac sustulit, cui primum mentem iniecit, ut vi inritare
ferroque lacessere fortissimum virum auderet vincereturque
ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem et licen-
tiam sempiternam. Non est humano consilio, ne mediocri 85
quidem, iudices, deorum immortalium cura res illa perfecta.
Regiones me hercule ipsae, quae illam beluam cadere vide-
runt, commosse se videntur et ius in illo suum retinuisse.
Vos enim iam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, im-
ploro atque testor, vosque, Albanorum obrutae arae, sacro-
rum populi Romani sociae et aequales, quas ille praeceps
amentia caesis prostratisque sanctissimis lucis substructio-

1 Fortuna *om. H* 4 numenque *H*: -ve *cett.* 7 nostrorum *Hw*: *om. ETδ* 9 est, est *H*: est *T*: est igitur *E*: et est δ illa vis prof. *H*: prof. illa vis *cett.* 12 tamque *H*: tam *cett.* 15 ac plane *H*: aut plane *cett.* 16 ipsa *add. E post* igit., *ante* igit. *T* 23 regiones *H*: religiones *ETδ* quae *HE*: quae tum *W*: quae cum *Tδ* 26 testor *H et Quintil.* xi. 1. 34: obtestor *cett.*

num insanis molibus oppresserat; vestrae tum religiones
viguerunt, vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat;
tuque ex tuo edito monte Latiari, sancte Iuppiter, cuius ille
lacus, nemora finisque saepe omni nefario stupro et scelere
macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuisti:
vobis illae, vobis vestro in conspectu serae, sed iustae tamen
86 et debitae poenae solutae sunt. Nisi forte hoc etiam casu
factum esse dicemus, ut ante ipsum sacrarium Bonae deae,
quod est in fundo T. Serti Galli, in primis honesti et ornati
adulescentis, ante ipsam, inquam, Bonam deam, cum proe-
lium commisisset, primum illud volnus acciperet, quo taeter-
rimam mortem obiret, ut non absolutus iudicio illo nefario
32 videretur, sed ad hanc insignem poenam reservatus. Nec
vero non eadem ira deorum hanc eius satellitibus iniecit
amentiam, ut sine imaginibus, sine cantu atque ludis, sine
exsequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, ob-
litus cruore et luto, spoliatus illius supremi diei celebritate,
cui cedere inimici etiam solent, ambureretur abiectus. Non
fuisse credo fas clarissimorum virorum formas illi taeterrimo
parricidae aliquid decoris adferre, neque ullo in loco potius
87 mortem eius lacerari quam in quo vita esset damnata. Dura,
me dius fidius, mihi iam fortuna populi Romani et crudelis
videbatur, quae tot annos illum in hanc rem publicam in-
sultare pateretur. Polluerat stupro sanctissimas religiones,
senatus gravissima decreta perfregerat, pecunia se a iudici-
bus palam redemerat, vexarat in tribunatu senatum, omnium
ordinum consensu pro salute rei publicae gesta resciderat,
me patria expulerat, bona diripuerat, domum incenderat,
liberos, coniugem meam vexarat, Cn. Pompeio nefarium

1 impresserat *H* tum *H*: tum, arae vestrae *cett.*: tum irae, vestrae *Richter* 3 Latiari *HT* (-rei *T*): -aret *W*: -aris *E*: -alis δ 5 aperuistis *H* 9 T. *om. PH* Sergi *P* 11 acciperet *PH*: -erit *ETw* 16 sine lamentis *om. H* 18 ambureretur *PH*δ: imbueretur *ET* etiam abiectus *T*δ 22 mihi *ante* me *hab. T*δ 25 a *PH*: *om. ET*δ palam *ante* se *hab. H*

bellum indixerat, magistratuum privatorumque caedis effe-
cerat, domum mei fratris incenderat, vastarat Etruriam,
multos sedibus ac fortunis eiecerat; instabat, urgebat;
capere eius amentiam civitas, Italia, provinciae, regna non
poterant; incidebantur iam domi leges, quae nos servis
nostris addicerent; nihil erat cuiusquam, quod quidem ille
adamasset, quod non hoc anno suum fore putaret. Obstabat 88
eius cogitationibus nemo praeter Milonem. Illum ipsum,
qui poterat obstare, novo reditu in gratiam sibi devinctum
arbitrabatur; Caesaris potentiam suam esse dicebat; bono-
rum animos in meo casu contempserat: Milo unus urgebat.
Hic di immortales, ut supra dixi, mentem illi perdito ac **33**
furioso dederunt, ut huic faceret insidias. Aliter perire
pestis illa non potuit; numquam illum res publica suo iure
esset ulta. Senatus, credo, praetorem eum circumscripsisset.
Ne cum solebat quidem id facere, in privato eodem hoc
aliquid profecerat. An consules in praetore coercendo 89
fortes fuissent? Primum Milone occiso habuisset suos con-
sules; deinde quis in eo praetore consul fortis esset, per
quem tribunum virtutem consularem crudelissime vexatam
esse meminisset? Oppressisset omnia, possideret, teneret;
lege nova servos nostros libertos suos effecisset; postremo,
nisi eum di immortales in eam mentem impulissent, ut homo
effeminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie
rem publicam nullam haberetis. An ille praetor, ille vero 90
consul, si modo haec templa atque ipsa moenia stare eo
vivo tam diu et consulatum eius exspectare potuissent, ille
denique vivus mali nihil fecisset, cui mortuo unus ex suis

5 nos iam *Ascon.* 9 obstare poterat *P* sibi *Lambin.*: quasi *codd.* devinctum *P*: devictum *HETδ* 10 suam *PH*: suam potentiam *ETδ* 19 esset] fuisset *H* 22 nova] quae est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis *add. codd.*, *del. Bake* effecisset *H*: fecisset *cett.* 28 cui mortuo unus *scripsi*: qui mortuo unus *H*: cui mortuus uno *E*: cum mortuus uno *Tw*: qui mortuus uno *σ*

satellitibus curiam incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consili publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo concessam uni ordini, inflammari, exscindi, funestari, neque id fieri a multitudine imperita, quamquam esset miserum id ipsum, sed ab uno? Qui cum tantum ausus sit ustor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausurus? In curiam potissimum abiecit, ut eam mortuus incenderet,
91 quam vivus everterat. Et sunt qui de via Appia querantur, taceant de curia, et qui ab eo spirante forum putent potuisse defendi, cuius non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitate ipsum, si potestis, ab inferis: frangetis impetum vivi, cuius vix sustinetis furias insepulti? Nisi vero sustinuistis eos, qui cum facibus ad curiam concurrerunt, cum fascibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitaverunt. Caedi vidistis populum Romanum, contionem gladiis disturbari, cum audiretur silentio M. Caelius, tribunus plebis, vir et in re publica fortissimus, in suscepta causa firmissimus, et bonorum voluntati, auctoritati senatus deditus, et in hac Milonis sive invidia sive fortuna singulari, divina, incredibili fide.

34 92 Sed iam satis multa de causa, extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat nisi ut orem obtesterque vos, iudices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat, ego etiam repugnante hoc et imploro et exposco? Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrimam aspexistis Milonis, si voltum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem ac non mutatam videtis,

1 satellitibus] Sex. Clodio duce *add. codd.*: Sex. Clodio *del. Madv.*, *etiam* duce *ego* 8 ausurus *H*: ausus *cett.* 13 ab inferis *H*: a mortuis *ETδ* 15 concurr. *σ Madv.*: cucurr. *cett.* cum fascibus ad Castoris *Lambin.* (*cf. Ascon.* § 34, *Phil.* xiv. 15): cum facibus ad Castoris *HET*: cum falcibus ac rastris δ 16 volitaverunt *Wüst*: -arunt *codd.* 19 in *H*: et in *cett.* 20 auctor. *E*: atque *ante* auct. *add. H*: et *add. Tδ* 22 incred. *H*: et incred. *cett.*

hoc minus ei parcere: haud scio an multo etiam sit adiuvandus magis. Etenim si in gladiatoriis pugnis et in infimi generis hominum condicione atque fortuna timidos et supplices et ut vivere liceat obsecrantis etiam odisse solemus, fortis et animosos et se acriter ipsos morti offerentis servari cupimus, eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant, quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus! Me 93
quidem, iudices, exanimant et interimunt hae voces Milonis, quas audio adsidue et quibus intersum cotidie. 'Valeant,' inquit 'valeant cives mei; sint incolumes, sint florentes, sint beati; stet haec urbs praeclara mihique patria carissima, quoquo modo erit merita de me; tranquilla re publica mei cives, quoniam mihi cum illis non licet, sine me ipsi, sed propter me tamen perfruantur. Ego cedam atque abibo. Si mihi bona re publica frui non licuerit, at carebo mala, et quam primum tetigero bene moratam et liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustra' inquit 'mei suscepti labores, 94
o spes fallaces, cogitationes inanes meae! Ego cum tribunus plebis re publica oppressa me senatui dedissem, quem exstinctum acceperam, equitibus Romanis, quorum vires erant debiles, bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abiecerant, mihi umquam bonorum praesidium defuturum putarem? Ego cum te'—mecum enim saepissime loquitur— patriae reddidissem, mihi putarem in patria non futurum locum? Ubi nunc senatus est, quem

1 etiam sit adiuv. *HEδ*: etiam adiuv. sit *T*: sit etiam adiuv. *P* 2 in infimi *duo Oxx.*: *om.* in *PHETδ* 3 hominum *PH*: omnium *ETδ* atque suppl. *P* 5 atque anim. *P* (*contra Severian. Rhet. L. p.* 368) ipsos *PH Severian.*: ipsi *ETδ* servari *H Severian.*: -are *PETδ* 10 valeant, valeant, inquit, mei cives valeant *H* 13 merita de me erit *Tδ* 15 propter *PH*: per *cett.* 16 bona re p. *PH*: re p. bona *ETwδ* 17 primam *Ernesti* 18 mihi *P* (*contra Quintil.* vi. 1. 27) 19 cogit. *H*: o cogit. *ETδ Quintil.*: et cogit. *P* 25 put. in patr. non fut. *P*: fut. in patr. non put. *HEw*: non fut. in patr. fut. *Tδ*

secuti sumus, ubi equites Romani illi, illi' inquit 'tui? ubi studia municipiorum, ubi Italiae voces, ubi denique tua, M. Tulli, quae plurimis fuit auxilio, vox atque defensio? Mihine ea soli, qui pro te totiens morti me obtuli, nihil
35 95 potest opitulari?' Nec vero haec, iudices, ut ego nunc, flens, sed hoc eodem illo loquitur voltu quo videtis. Negat enim se, negat ingratis civibus fecisse quae fecerit, timidis et omnia pericula circumspicientibus non negat. Plebem et infimam multitudinem, quae P. Clodio duce fortunis vestris imminebat, eam, quo tutior esset vestra vita, suam se fecisse commemorat, ut non modo virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deleniret, nec timet ne, cum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in rem publicam singularibus. Senatus erga se benevolentiam temporibus his ipsis saepe esse perspectam, vestras vero et vestrorum ordinum occursationes, studia, sermones, quemcumque cursum fortuna ceperit, secum se ablaturum esse
96 dicit. Meminit etiam vocem sibi praeconis modo defuisse, quam minime desiderarit, populi vero cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se consulem declaratum; nunc denique, si haec arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit haec, quae certe vera sunt, fortis et sapientis viros non tam praemia sequi solere recte factorum quam ipsa recte facta; se nihil in vita nisi praeclarissime fecisse, si quidem nihil sit praestabilius viro quam periculis patriam liberare. Beatos esse,
97 quibus ea res honori fuerit a suis civibus, nec tamen eos miseros, qui beneficio civis suos vicerint. Sed tamen ex omnibus praemiis virtutis, si esset habenda ratio praemiorum,

1 illi *semel P* 2 tua illa *P* 3 atque *PHE*: et *Tδ* 6 illo *H*: *om. cett.* 7 se *om. P, qui deficit in verbo insequenti*: se *post* fecisse *inser. Baiter* 8 circumsp. peric. *Tδ* 10 suam *H*: *om. cett.* 17 fortuna ceperit *Ioergensen*: fortunae ceperit *H*: fortuna dederit *cett.* se *H*: *om. cett.* 21 arma *HE*: *om. Tδ*

amplissimum esse praemium gloriam; esse hanc unam, quae brevitatem vitae posteritatis memoria consolaretur, quae efficeret ut absentes adessemus, mortui viveremus. Hanc denique esse cuius gradibus etiam in caelum homines viderentur ascendere. 'De me' inquit 'semper populus 98
Romanus, semper omnes gentes loquentur, nulla umquam obmutescet vetustas. Quin hoc tempore ipso, cum omnes a meis inimicis faces invidiae meae subiciantur, tamen omni in hominum coetu gratiis agendis et gratulationibus habendis et omni sermone celebramur. Omitto Etruriae festos et actos et institutos dies. Centesima lux est haec ab interitu P. Clodi et, opinor, altera. Qua fines imperi populi Romani sunt, ea non solum fama iam de illo, sed etiam laetitia peragravit. Quam ob rem ubi corpus hoc sit non' inquit 'laboro, quoniam omnibus in terris et iam versatur et semper hic habitabit nominis mei gloria.' Haec 36
tu mecum saepe his absentibus, sed isdem audientibus haec 99
ego tecum, Milo: 'Te quidem, cum isto animo sis, satis laudare non possum, sed, quo est ista magis divina virtus, eo maiore a te dolore divellor. Nec vero, si mihi eriperis, reliqua est illa saltem ad consolandum querela, ut eis irasci possim, a quibus tantum volnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi, non male aliquando de me meriti, sed semper optime. Nullum mihi umquam, iudices, tantum dolorem inuretis—tametsi quis potest esse tantus?—sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar quanti me semper feceritis. Quod si vos cepit oblivio mei aut si in me aliquid offendistis, cur non id in meo capite potius luitur quam Milonis? Praeclare enim vixero,

2 brevitatem *Hδ*: -tate *ET* 8 meis *H*: suis *ETδ*: tuis *Lambin.* 10 celebramur *Hβ*: -emur *ETσ* 16 hic *H*: *om. cett.* 18 sis *H*: es *cett.* 19 ista *H*: illa *cett.* 21 saltem *Hw*: tamen *ETδ* 25 umq. iud. mihi *Tδ* tametsi *H*: etsi *cett.* 27 quod *scripsi*: quae *codd.* 28 mei *H*: *om. cett.* id in *H*: *om.* in *cett.*

si quid mihi acciderit prius quam hoc tantum mali videro.
100 Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, T. Anni, nullum a me amoris, nullum studi, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi; ego meum saepe corpus et vitam obieci armis inimicorum tuorum; ego me plurimis pro te supplicem abieci; bona, fortunas meas ac liberorum meorum in communionem tuorum temporum contuli; hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua dimicatio capitis futura, deposco. Quid iam restat? quid habeo quod faciam pro tuis in me meritis nisi ut eam fortunam, quaecumque erit tua, ducam meam? Non abnuo, non recuso, vosque obsecro, iudices, ut vestra beneficia, quae in me contulistis, aut in huius salute augeatis aut in eiusdem exitio occasura esse videatis.

37 101 His lacrimis non commovetur Milo—est quodam incredibili robore animi—: exsilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus; mortem naturae finem esse, non poenam. Sit hic ea mente, qua natus est: quid? vos, iudices, quo tandem eritis animo? Memoriam Milonis retinebitis, ipsum eicietis? Et erit dignior locus ullus in terris qui hanc virtutem excipiat quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro re publica sanguinem effudistis; vos, inquam, in civis invicti periculo appello, centuriones, vosque, milites: vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis et huic iudicio praesidentibus haec tanta virtus ex hac urbe expelletur, exterminabitur, proicietur?
102 O me miserum, o me infelicem! Revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos, ego te in patria per eosdem retinere non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te

8 si qua *H*: si quae *cett.* 9 si qua *HEσ*: si quae *Tβ* dimicatio] diminutio *E* 10 quod fac. *H*: quid fac. *cett.* 12 non recuso, non abnuo *Tδ* 15 commovetur *H*: movetur *ETδ* 18 sit *H*: sed *cett.* 19 eritis animo *H*: animo eritis *cett.* 21 vos *semel hab. E* 23 vos, inquam, in civis *scripsi*: vos inquam et cives *H*: vos in viri et in civis *cett.* appello peric. *Tδ* 28 tu *post* potuisti *hab. T*

parentem alterum putant? quid tibi, Quinte frater, qui nunc
abes, consorti mecum temporum illorum? mene non po-
tuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram
ille servasset? At in qua causa non potuisse? Quae est
grata *omnibus* gentibus. A quibus non potuisse? Ab eis,
qui maxime P. Clodi morte adquierunt. Quo deprecante?
Me. Quodnam ego concepi tantum scelus aut quod in me 103
tantum facinus admisi, iudices, cum illa indicia communis
exiti indagavi, patefeci, protuli, exstinxi? Omnes mihi
meisque redundant ex fonte illo dolores. Quid me re-
ducem esse voluistis? an ut inspectante me expellerentur
ei, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro vos, acer-
biorem mihi pati reditum esse, quam fuerit ille ipse dis-
cessus. Nam qui possum putare me restitutum esse, si
distrahor ab his, per quos restitutus sum? Utinam di im- 38
mortales fecissent—pace tua, patria, dixerim: metuo enim
ne scelerate dicam in te quod pro Milone dicam pie—
utinam P. Clodius non modo viveret, sed etiam praetor,
consul, dictator esset potius quam hoc spectaculum vide-
rem! O di immortales! fortem et a vobis, iudices, conser- 104
vandum virum! 'Minime, minime'; inquit 'immo vero
poenas ille debitas luerit: nos subeamus, si ita necesse est,
non debitas.' Hicine vir patriae natus usquam nisi in
patria morietur, aut, si forte, pro patria? huius vos animi
monumenta retinebitis, corporis in Italia nullum sepulcrum
esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ex hac urbe
expellet, quem omnes urbes expulsum a vobis ad se voca-
bunt? O terram illam beatam, quae hunc virum exceperit, 105
hanc ingratam, si eiecerit, miseram, si amiserit! Sed finis

5 grata omnibus gentibus *Garat.*: grã ingentibus *H*: *fort.* gratia ingenti omnibus in gentibus omnibus. At quibus iudicantibus *post* gent. *inser. Madvig* a quibus non potuisse? ab eis *H*: non potuisse eis *ET* 9 mihi meisque *H*: in me meosque *cett.* 15 distrahor *Hδ*: -har *ETW* 18 praetor, consul *H*: proconsul *ETδ* 20 virum conserv. iud. *H*

sit; neque enim prae lacrimis iam loqui possumus, et hic se lacrimis defendi vetat. Vos oro obtestorque, iudices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, iustitiam, fidem, mihi credite, is maxime comprobabit, qui in iudicibus legendis optimum et sapientissimum et fortissimum quemque elegit.

1 pro lacrimis *H*   possumus *H*: possum *cett. et Quintil.* xi. 3. 173   4 comprobabit (-vit) *H*: probabit *cett.*   6 et fortissimum *om. Tσ*   elegit *HTw*: legit *Eδ*

ORATIONES

PRO MARCO MARCELLO

PRO QVINTO LIGARIO

PRO REGE DEIOTARO

SIGLA

A = cod. Ambrosianus, saecl. x
H = cod. Harleianus 2682 (*exemplar secundum*)
V = cod. Vossianus, Lat. O, 2, saecl. xi
B = cod. Bruxellensis 5345, saecl. xii
D = cod. Dorvillianus, 77, saecl. xi
E = cod. Erfurtensis, saecl. xii/xiii
L = cod. Harleianus 2716, saecl. xi
a = cod. Harleianus 4927, saecl. xii
g = cod. Gudianus 335, saecl. x
h = cod. Harleianus 2682 (*exemplar primum*)
m = cod. Mediceus, L. xlv, saecl. xi
σ = cod. Auct. Rawl. G. 138, saecl. xv
α = codd. *AHV*
β = codd. *BDEL* (*deficit* L Lig. 6)
γ = codd. *ahm* in Marc. et Lig. 1–26
codd. *ahσ* in Lig. 26 *ad fin. orat.*
codd. *ahg* in Deiot. 1–26
codd. *aσ* in Deiot. 26 *ad fin. orat.*
Schol. = Scholiasta Gronovianus

M. TVLLI CICERONIS

PRO M. MARCELLO ORATIO

DIUTURNI silenti, patres conscripti, quo eram his tem- 1
poribus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim
verecundia, finem hodiernus dies attulit, idemque initium
quae vellem quaeque sentirem meo pristino more dicendi.
Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam inauditamque
clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium
modum, tam denique incredibilem sapientiam ac paene
divinam tacitus praeterire nullo modo possum. M. enim 2
Marcello vobis, patres conscripti, reique publicae reddito
non illius solum, sed etiam meam vocem et auctoritatem
vobis et rei publicae restitutam puto. Dolebam enim, patres
conscripti, et vehementer angebar virum talem, cum in eadem
causa in qua ego fuisset, non in eadem esse fortuna, nec
mihi persuadere poteram nec fas esse ducebam versari me
in nostro vetere curriculo illo aemulo atque imitatore stu-
diorum ac laborum meorum quasi quodam socio a me et
comite distracto. Ergo et mihi meae pristinae vitae consue-
tudinem, C. Caesar, interclusam aperuisti et his omnibus ad

5 invisitatam *Eberhard* 8 nullo modo praet. β 10 solum illius γ meam *hoc loco hab. HBDE, post* vocem *L*γ, *om. A* 11 et vobis β restitutam α : conservatam ac restitutam βγ 12 angebar cum viderem γ cum *BDL* : qui cum α : qui *E*γ 13 fuisset α : fuisse *h* : fuissem β*am* 15 vetere *V*γ : veteri *H*β : *om. A* 17 et mihi meae *ed. Cratand.* : mihi et meae *L* : et mihi et meae *cett.*

bene de re publica sperandum quasi signum aliquod sustu-
3 listi. Intellectum est enim mihi quidem in multis et maxime in me ipso, sed paulo ante omnibus, cum M. Marcellum senatui reique publicae concessisti, commemoratis praesertim offensionibus, te auctoritatem huius ordinis dignitatemque rei publicae tuis vel doloribus vel suspicionibus anteferre. Ille quidem fructum omnis ante actae vitae hodierno die maximum cepit, cum summo consensu senatus tum iudicio tuo gravissimo et maximo. Ex quo profecto intellegis quanta in dato beneficio sit laus, cum in accepto sit tanta gloria.
4 Est vero fortunatus, cuius ex salute non minor paene ad omnis, quam ad illum ventura sit, laetitia pervenerit: quod quidem merito atque optimo iure contigit. Quis enim est illo aut nobilitate aut probitate aut optimarum artium studio aut innocentia aut ullo in laudis genere praestantior?

2 Nullius tantum flumen est ingeni, nulla dicendi aut scribendi tanta vis, tantaque copia, quae non dicam exornare, sed enarrare, C. Caesar, res tuas gestas possit. Tamen hoc adfirmo et pace dicam tua, nullam in his esse laudem am-
5 pliorem quam eam, quam hodierno die consecutus es. Soleo saepe ante oculos ponere idque libenter crebris usurpare sermonibus, omnis nostrorum imperatorum, omnis exterarum gentium potentissimorumque populorum, omnis regum clarissimorum res gestas cum tuis nec contentionum magnitudine nec numero proeliorum nec varietate regionum nec celeritate conficiendi nec dissimilitudine bellorum posse conferri, nec vero disiunctissimas terras citius passibus cuiusquam potuisse peragrari, quam tuis non dicam cursibus, sed

1 de re p. *a*: de omni re p. *βγ* 3 omnibus *Victorius*: in omnibus *codd.* 7 vitae *om. σ*: aetatis *h* 8 tum praeterea *γ* 11 es *H* fortun. *ahm*: fortun. ille *βa* 12 ipsum *Ernesti* 13 merito *a*: ei merito *βγ* 15 in *a*: *om. βγ* 17 nulla *aBhm*: nulli *DELa*: nullius *Klotz* 18 tantaque *a*: tanta *βγ* 20 adfirmo et hoc *β* 24 clariss. regum *β*

victoriis lustratae sunt. Quae quidem ego nisi ita magna 6
esse fatear, ut ea vix cuiusquam mens aut cogitatio capere
possit, amens sim; sed tamen sunt alia maiora. Nam
bellicas laudes solent quidam extenuare verbis easque detra-
here ducibus, communicare cum multis, ne propriae sint
imperatorum. Et certe in armis militum virtus, locorum
opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus multum
iuvant, maximam vero partem quasi suo iure Fortuna sibi
vindicat et, quicquid est prospere gestum, id paene omne
ducit suum. At vero huius gloriae, C. Caesar, quam es 7
paulo ante adeptus, socium habes neminem: totum hoc,
quantumcumque est, quod certe maximum est, totum est,
inquam, tuum. Nihil sibi ex ista laude centurio, nihil prae-
fectus, nihil cohors, nihil turma decerpit; quin etiam illa
ipsa rerum humanarum domina, Fortuna, in istius se socie-
tatem gloriae non offert: tibi cedit, tuam esse totam et
propriam fatetur. Numquam enim temeritas cum sapientia
commiscetur nec ad consilium casus admittitur. Domuisti 3 8
gentis immanitate barbaras, multitudine innumerabilis, locis
infinitas, omni copiarum genere abundantis: ea tamen
vicisti, quae et naturam et condicionem ut vinci possent
habebant. Nulla est enim tanta vis quae non ferro et
viribus debilitari frangique possit. Animum vincere, iracun-
diam cohibere, victo temperare, adversarium nobilitate,
ingenio, virtute praestantem non modo extollere iacentem,
sed etiam amplificare eius pristinam dignitatem, haec qui
faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simill-
mum deo iudico. Itaque, C. Caesar, bellicae tuae laudes 9
celebrabuntur illae quidem non solum nostris, sed paene

1 lustratae β: illustratae $\alpha\gamma$ ita $\alpha\gamma$: tam β 8 sibi β *hm*: *om. aa* 9 est *post* gestum *hab.* β 10 C. *om. aa* 16 se *ante* non *hab.* β tuam *ahm*: tuam se βa (se *sup. lin. in D*) 20 sed tamen ea β 22 vis, tanta copia γ 24 victo *aD*: victum *hm*: victoriam *BELa* (*Arus. Mess. Gr. L.* viii. *p.* 512. 17 'temperat huic *Cic. de M. Marc.*') 27 facit β

omnium gentium litteris atque linguis, neque ulla umquam aetas de tuis laudibus conticescet; sed tamen eius modi res nescio quo modo etiam cum leguntur, obstrepi clamore militum videntur et tubarum sono. At vero cum aliquid clementer, mansuete, iuste, moderate, sapienter factum, in iracundia praesertim, quae est inimica consilio, et in victoria, quae natura insolens et superba est, audimus aut legimus, quo studio incendimur, non modo in gestis rebus, sed etiam in fictis, ut eos saepe, quos numquam vidimus, diligamus!

10 Te vero, quem praesentem intuemur, cuius mentem sensusque et os cernimus, ut, quicquid belli fortuna reliquum rei publicae fecerit, id esse salvum velis, quibus laudibus efferemus, quibus studiis prosequemur, qua benevolentia complectemur? Parietes, me dius fidius, ut mihi videtur, huius curiae tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his maiorum suorum et suis sedibus.

4 Equidem cum C. Marcelli, viri optimi et commemorabili pietate praediti lacrimas modo vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria offudit, quibus tu etiam mortuis M. Marcello conservato dignitatem suam reddidisti nobilissimamque familiam iam ad paucos redactam paene ab interitu vindicasti.

11 Hunc tu diem tuis maximis et innumerabilibus gratulationibus iure anteponis. Haec enim res unius est propria C. Caesaris; ceterae duce te gestae magnae illae quidem, sed tamen multo magnoque comitatu. Huius autem rei tu idem dux es et comes: quae quidem tanta est, ut tropaeis et monumentis tuis adlatura finem sit aetas—nihil est enim opere et manu factum, quod

12 non conficiat et consumat vetustas—at haec tua iustitia et

3 obstrepit clamor mil. (videntur *add. V*) et tub. soni *AV* 7 et insolens *a* aut audimus *γ* 14 videntur *HVm et Sacerdos* i. 166 19 effudit *Dhm* (in meum pectus se memoria effudit *Madvig*) 21 iam *om. β* 22 tu *am*: tu igitur *βah* 23 anteponis *aβa*: -pones *hm* 24 C. *om. a* 26 dux es *a*: et dux es *γ*: es et dux *β* 27 ut *am*: ut nulla *βah* 29 non *a*, *Schol. Lucani* vi. 20, *Lactant. Div. Inst.* vi. 11: non aliquando *βγ*

lenitas florescet cotidie magis. Ita quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum adferet laudibus. Et ceteros quidem omnis victores bellorum civilium iam antea aequitate et misericordia viceras: hodierno vero die te ipse vicisti. Vereor ut hoc, quod dicam, perinde intellegi possit auditu atque ipse cogitans sentio: ipsam victoriam vicisse videris, cum ea, quae erant adempta, victis remisisti. Nam cum ipsius victoriae iure omnes victi occidissemus, clementiae tuae iudicio conservati sumus. Recte igitur unus invictus es, a quo etiam ipsius victoriae condicio visque devicta est.

Atque hoc C. Caesaris iudicium, patres conscripti, quam **5** late pateat attendite. Omnes enim, qui ad illa arma fato 13 sumus nescio quo rei publicae misero funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, ab scelere certe liberati sumus. Nam cum M. Marcellum deprecantibus vobis rei publicae conservavit, me et mihi et item rei publicae, nullo deprecante, reliquos amplissimos viros et sibi ipsos et patriae reddidit, quorum et frequentiam et dignitatem hoc ipso in consessu videtis, non ille hostis induxit in curiam, sed iudicavit a plerisque ignoratione potius et falso atque inani metu quam cupiditate aut crudelitate bellum esse susceptum. Quo quidem in bello semper 14 de pace audiendum putavi semperque dolui non modo pacem, sed etiam orationem civium pacem flagitantium repudiari. Neque enim ego illa nec ulla umquam secutus sum arma civilia semperque mea consilia pacis et togae

1 lenitas *aa et Lactant.*: lenitas animi *βhm* florescit *β et Lactant.* ita *α*: ita ut *βγ* tuis oper. *β* 2 adferet *AHDLm*: adferat *BEah*: adfert *V* 3 antea *α*: ante *βγ* 4 ipse *α*: ipsum *βγ* 5 auditum *Patricius* 7 quae erant adempta *Madvig*: quae erant (erat *AV*) adepta *α*: quae illa erat adepta *βγ* 8 iure omnes *scripsi*: condicione iure omnes *aah*: condicione omnes iure *m*: condicione omnes *β* 10 es *γ*: *om. αβ*: diceris *mallet Müller* 15 ab *om. β* 24 audiendum *αEm*: agendum audiendum *BDL*: agendum audiendumque *ah*

socia, non belli atque armorum fuerunt. Hominem sum secutus privato officio, non publico, tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate, sed ne spe quidem prudens et sciens tamquam ad
15 interitum ruerem voluntarium. Quod quidem meum consilium minime obscurum fuit. Nam et in hoc ordine integra re multa de pace dixi et in ipso bello eadem etiam cum capitis mei periculo sensi. Ex quo nemo erit tam iniustus rerum existimator qui dubitet quae Caesaris de bello voluntas fuerit, cum pacis auctores conservandos statim censuerit, ceteris fuerit iratior. Atque id minus mirum fortasse tum, cum esset incertus exitus et anceps fortuna belli: qui vero victor pacis auctores diligit, is profecto declarat maluisse se
6
16 non dimicare quam vincere. Atque huius quidem rei M. Marcello sum testis. Nostri enim sensus ut in pace semper, sic tum etiam in bello congruebant. Quotiens ego eum et quanto cum dolore vidi, cum insolentiam certorum hominum tum etiam ipsius victoriae ferocitatem extimescentem! Quo gratior tua liberalitas, C. Caesar, nobis, qui illa vidimus, debet esse. Non enim iam causae sunt inter se, sed victo-
17 riae comparandae. Vidimus tuam victoriam proeliorum exitu terminatam: gladium vagina vacuum in urbe non vidimus. Quos amisimus civis, eos vis Martis perculit, non ira victoriae, ut dubitare debeat nemo quin multos, si posset, C. Caesar ab inferis excitaret, quoniam ex eadem acie conservat quos potest. Alterius vero partis nihil amplius dico quam, id quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram
18 fuisse victoriam. Quidam enim non modo armatis, sed interdum etiam otiosis minabantur, nec quid quisque sen-

7 cum partis meae per. *γ* 8 iam erit *β* 9 existim. rerum *β* 11 mirum fort. tum *aBDL*: fort. mirum tum *E*: mirum videretur fort. tum *γ* (videtur *h*) 13 se maluisse *β* 14 M. *om. β* 17 certorum *Em*: ceterorum *aBDLah* 19 illam *β* 20 iam *aah*: tam *m*: *om. β* 23 vis Martis *ah*: Martis vis *βam* 24 posset *a*: fieri posset *βγ* 26 dicam *β*

sisset, sed ubi fuisset cogitandum esse dicebant; ut mihi quidem videantur di immortales, etiam si poenas a populo Romano ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum et tam luctuosum excitaverunt, vel placati iam vel satiati aliquando omnem spem salutis ad clementiam victoris et sapientiam contulisse.

19 Qua re gaude tuo isto tam excellenti bono et fruere cum fortuna et gloria tum etiam natura et moribus tuis; ex quo quidem maximus est fructus iucunditasque sapienti. Cetera cum tua recordabere, etsi persaepe virtuti, tamen plerumque felicitati tuae gratulabere: de nobis, quos in re publica tecum simul esse voluisti, quotiens cogitabis, totiens de maximis tuis beneficiis, totiens de incredibili liberalitate, totiens de singulari sapientia cogitabis: quae non modo summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere. Tantus est enim splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi et consili dignitas, ut haec a Virtute donata, cetera a Fortuna commodata esse videantur. 20 Noli igitur in conservandis viris bonis defetigari, non cupiditate praesertim aliqua aut pravitate lapsis, sed opinione offici stulta fortasse, certe non improba, et specie quadam rei publicae. Non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timuerunt, contraque summa laus, quod minime timendum fuisse senserunt.

7 21 Nunc venio ad gravissimam querelam et atrocissimam suspicionem tuam, quae non tibi ipsi magis quam cum omnibus civibus, tum maxime nobis, qui a te conservati sumus, providenda est: quam etsi spero falsam esse, numquam tamen extenuabo, tua enim cautio nostra cautio est. Quod si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus quam parum prudens. Sed quisnam est iste tam

4 excitaverint *cod. Faerni* 12 simul $\alpha\beta$: salvos γ 14 sapientia tua γ 16 est α*DEL*: *om.* *B*γ 19 bonis viris β 21 specie] facie *hm* (-ce *m*) 22 culpa ulla γ 27 tamen numquam β 28 extenuabo verbis γ 29 quod si *H*, *Priscian Gr. L.* ii. *pp.* 181, 226: ut si *cett.*

demens? de tuisne?—tametsi qui magis sunt tui quam quibus tu salutem insperantibus reddidisti?—anne ex eo numero, qui una tecum fuerunt? Non est credibilis tantus in ullo furor, ut quo duce omnia summa sit adeptus, huius vitam non anteponat suae. An si nihil tui cogitant sceleris, cavendum est ne quid inimici? Qui? omnes enim, qui fuerunt, aut sua pertinacia vitam amiserunt aut tua misericordia retinuerunt, ut aut nulli supersint de inimicis aut
22 qui fuerunt sint amicissimi. Sed tamen cum in animis hominum tantae latebrae sint et tanti recessus, augeamus sane suspicionem tuam: simul enim augebimus diligentiam. Nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in re publica, tam nihil umquam nec de sua nec de communi salute cogitans qui non intellegat tua salute contineri suam et ex unius tua vita pendere omnium? Equidem de te dies noctesque, ut debeo, cogitans casus dumtaxat humanos et incertos eventus valetudinis et naturae communis fragilitatem extimesco, doleoque, cum res publica immortalis esse
23 debeat, eam in unius mortalis anima consistere. Si vero ad humanos casus incertosque motus valetudinis sceleris etiam accedit insidiarumque consensio, quem deum, si cupiat, posse opitulari rei publicae credimus?

8 Omnia sunt excitanda tibi, C. Caesar, uni, quae iacere sentis belli ipsius impetu, quod necesse fuit, perculsa atque prostrata: constituenda iudicia, revocanda fides, comprimendae libidines, propaganda suboles, omnia, quae dilapsa
24 iam diffluxerunt, severis legibus vincienda sunt. Non fuit recusandum in tanto civili bello, tanto animorum ardore et armorum, quin quassata res publica, quicumque belli even-

2 anne ex eo *scripsi*: axeneone ex *H*: anexeo ne *V*: ex eone ex *A*: an ex eo γ: an ex hoc β 6 qui superfuerunt *hm* 13 communi αβ: omnium *hm*: communi omnium *a* 14 qui non] quin *AV* 15 pendere omnia *a et Schol. Lucani* v. 686 17 fragilitatẽs *H* 21 accedat γ 22 credimus *a*: -amus βγ 26 dilapsa *Haγ*: delapsa *Aβ* 27 difflux. *Bm*: deflux. *aELa*: fluxerunt *h* 28 tantoque γ

tus fuisset, multa perderet et ornamenta dignitatis et praesidia stabilitatis suae, multaque uterque dux faceret armatus, quae idem togatus fieri prohibuisset. Quae quidem tibi nunc omnia belli volnera sananda sunt, quibus praeter te mederi nemo potest. Itaque illam tuam praeclarissimam et 25 sapientissimam vocem invitus audivi: 'Satis diu vel naturae vixi vel gloriae.' Satis, si ita vis, fortasse naturae, addam etiam, si placet, gloriae: at, quod maximum est, patriae certe parum. Qua re omitte, quaeso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli nostro periculo esse sapiens. Saepe enim venit ad meas auris te idem istud nimis crebro dicere, satis te vixisse. Credo, sed tum id audirem, si tibi soli viveres aut si tibi etiam soli natus esses. Omnium salutem civium cunctamque rem publicam res tuae gestae complexae sunt; tantum abes a perfectione maximorum operum, ut fundamenta nondum quae cogitas ieceris. Hic tu modum vitae tuae non salute rei publicae, sed aequitate animi definies? Quid, si istud ne gloriae quidem satis est? cuius te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis. Parumne, inquies, magna 26 relinquemus? Immo vero aliis quamvis multis satis, tibi uni parum. Quicquid est enim, quamvis amplum sit, id est parum tum, cum est aliquid amplius. Quod si rerum tuarum immortalium, C. Caesar, hic exitus futurus fuit, ut devictis adversariis rem publicam in eo statu relinqueres, in quo nunc est, vide, quaeso, ne tua divina virtus admirationis plus sit habitura quam gloriae; si quidem gloria est inlustris et pervagata magnorum vel in suos civis vel in patriam vel in omne genus hominum fama meritorum. Haec igitur 9 27

3 nunc tibi γ 4 sananda αβ: curanda γ 6 diu . . . vixi *αβa*: te diu . . . vixisse *hm* 7 addam α: addo βγ 9 quaeso, istam *aah*: istam, quaeso *βm* 11 auris meas β 12 satis te *scripsi*: satis te tibi α: tibi satis te *BDLγ*: tibi te satis *E* 14 nunc cum omnium . . . compl. sunt (sint *a*) γ 19 quidem *Schol.*: quidem tuae αγ: tuae quidem β 20 parumne *αL*: parumne igitur *BDEγ* magna αβ: gloriam magnam γ 28 civis *om.* γ

tibi reliqua pars est; hic restat actus, in hoc elaborandum est, ut rem publicam constituas, eaque tu in primis summa tranquillitate et otio perfruare: tum te, si voles, cum et patriae quod debes solveris et naturam ipsam expleveris satietate vivendi, satis diu vixisse dicito. Quid enim est omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum? Quod cum venit, omnis voluptas praeterita pro nihilo est, quia postea nulla est futura. Quamquam iste tuus animus numquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, semper immortalitatis amore flagravit.

28 Nec vero haec tua vita ducenda est, quae corpore et spiritu continetur: illa, inquam, illa vita est tua, quae vigebit memoria saeculorum omnium, quam posteritas alet, quam ipsa aeternitas semper tuebitur. Huic tu inservias, huic te ostentes oportet, quae quidem quae miretur iam pridem multa habet; nunc etiam quae laudet exspectat. Obstupescent posteri certe imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabilis, incredibilis victorias, monumenta, munera, triumphos audientes et legentes tuos.

29 Sed nisi haec urbs stabilita tuis consiliis et institutis erit, vagabitur modo tuum nomen longe atque late, sedem stabilem et domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissensio, cum alii laudibus ad caelum res tuas gestas efferent, alii fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriae restinxeris, ut illud fati videatur, hoc consili. Servi igitur eis iudicibus, qui multis post saeculis de te iudicabunt et quidem haud scio an incorruptius quam nos; nam et sine amore et sine cupiditate

30 et rursus sine odio et sine invidia iudicabunt. Id autem

3 cum patriae *β* 5 est enim *Schol. et Servius Aen.* x. 467 6 omnino *om. Schol. et Serv.* hoc *om. γ* 11 ducenda *Aβ*: dicenda *HVγ* 21 sedem quidem *γ* 27 fuisse *add. post* videatur *a*: *post* hoc *a*, *ante* vid. *βhm*, *ego delevi* eis *a*: etiam *h*: eis etiam *βam*

etiam si tum ad te, ut quidam falso putant, non pertinebit,
nunc certe pertinet esse te talem, ut tuas laudes obscuratura
nulla umquam sit oblivio.

Diversae voluntates civium fuerunt distractaeque senten- **10**
tiae. Non enim consiliis solum et studiis, sed armis etiam
et castris dissidebamus. Erat obscuritas quaedam, erat
certamen inter clarissimos duces; multi dubitabant quid
optimum esset, multi quid sibi expediret, multi quid deceret,
non nulli etiam quid liceret. Perfuncta res publica est hoc 31
misero fatalique bello: vicit is, qui non fortuna inflam-
maret odium suum, sed bonitate leniret; neque omnis,
quibus iratus esset, eosdem etiam exsilio aut morte dignos
iudicaret. Arma ab aliis posita, ab aliis erepta sunt. In-
gratus est iniustusque civis, qui armorum periculo liberatus
animum tamen retinet armatum, ut etiam ille melior sit, qui
in acie cecidit, qui in causa animam profudit. Quae enim
pertinacia quibusdam, eadem aliis constantia videri potest.
Sed iam omnis fracta dissensio est armis, exstincta aequi- 32
tate victoris: restat ut omnes unum velint, qui habent
aliquid non sapientiae modo, sed etiam sanitatis. Nisi
te, C. Caesar, salvo et in ista sententia, qua cum antea
tum hodie maxime usus es, manente salvi esse non pos-
sumus. Qua re omnes te, qui haec salva esse volumus, et
hortamur et obsecramus, ut vitae, ut saluti tuae consulas,
omnesque tibi, ut pro aliis etiam loquar quod de me ipso
sentio, quoniam subesse aliquid putas quod cavendum sit,
non modo excubias et custodias, sed etiam laterum nostro-
rum oppositus et corporum pollicemur. **II**

Sed ut, unde est orsa, in eodem terminetur oratio, maxi- 33

1 falso *del. Weiske* 6 erat *ah*: erat enim *β*: erat autem *am* 8 deceret *AVDELa*: diceret *HBhm* 9 hoc *om. a* 11 nec qui omn. *β* 12 etiam *aDEL*: *om. Bγ* 15 melior sit *Hβ*: sit melior *AVγ* 19 habent *am*: modo habent *βah* 20 non sap. modo *AVam*: non modo sap. *Hh*: non solum sap. *β* 22 vel maxime *β* 24 ut vitae, ut saluti tuae *a*: ut vitae tuae et saluti *βa*: ut vitae *hm* 25 me ipse *β* 29 ut *aEm*: *om. BDah* oratio mea *hm*

mas tibi omnes gratias agimus, C. Caesar, maiores etiam habemus. Nam omnes idem sentiunt, quod ex omnium precibus et lacrimis sentire potuisti. Sed quia non est omnibus stantibus necesse dicere, a me certe dici volunt, cui necesse est quodam modo, et quod fieri decet M. Marcello a te huic ordini populoque Romano et rei publicae reddito, fieri id intellego. Nam laetari omnis non ut de
34 unius solum, sed ut de omnium salute sentio. Quod autem summae benevolentiae est, quae mea erga illum omnibus nota semper fuit, ut vix C. Marcello, optimo et amantissimo fratri, praeter eum quidem cederem nemini, cum id sollicitudine, cura, labore tam diu praestiterim, quam diu est de illius salute dubitatum, certe hoc tempore magnis curis, molestiis, doloribus liberatus praestare debeo. Itaque, C. Caesar, sic tibi gratias ago, ut me omnibus rebus a te non conservato solum, sed etiam ornato, tamen ad tua in me unum innumerabilia merita, quod fieri iam posse non arbitrabar, magnus hoc tuo facto cumulus accesserit.

3 et quoniam non γ 4 omnibus *post* stant. *hab. a* : *om. hm* 7 non ut de unius solum sed ut de (*om.* solum *ah*) *aah* : non de unius solum sed de β : non de unius sed de *m* 8 omnium *AV*: omni *H* : communi βγ 10 semper nota β C. *aD* : M. *BEL* : *om.* γ 14 debebo *H sol.* 15 omnibus me rebus β 17 unum β : *om. a*γ 18 maximus β

M. TVLLI CICERONIS

PRO Q. LIGARIO ORATIO

1 NOVUM crimen, C. Caesar, et ante hunc diem non auditum propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse, idque C. Pansa, praestanti vir ingenio, fretus fortasse familiaritate ea, quae est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque quo me vertam nescio. Paratus enim veneram, cum tu id neque per te scires neque audire aliunde potuisses, ut ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuterer. Sed quoniam diligentia inimici investigatum est quod latebat, confitendum est, opinor, praesertim cum meus necessarius Pansa fecerit, ut id integrum iam non esset, omissaque controversia omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conservati, cum a te non liberationem culpae, sed errati veniam impetravissent. 2 Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confitentem reum, sed tamen hoc confitentem, se in ea parte fuisse qua te, qua virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque prius de vestro delicto confiteamini necesse est, quam Ligari ullam culpam reprehendatis.

Q. enim Ligarius, cum esset nulla belli suspicio, legatus in Africam C. Considio profectus est, qua in legatione et civi-

1 non auditum *aBDL et Quintil.* xi. 3. 108, 110 : inauditum *Eγ et Aquila Rom. Rhet. L. p.* 24   6 scires *βa* : scire *ahm*   9 opinor *a* : ut opinor *βγ*   15 hoc ita *γ*   16 te, Tubero *γ*   19 Q. igitur *γ* esset adhuc *γ*   20 C. *a*, *Quintil.* iv. 2. 109 *cod. A* : cum C. *β* : cum consule *γ*

bus et sociis ita se probavit, ut decedens Considius provincia
satis facere hominibus non posset, si quemquam alium pro-
vinciae praefecisset. Itaque Ligarius, cum diu recusans
nihil profecisset, provinciam accepit invitus; cui sic praefuit
in pace, ut et civibus et sociis gratissima esset eius integritas
3 et fides. Bellum subito exarsit, quod qui erant in Africa
ante audierunt geri quam parari. Quo audito partim cupi-
ditate inconsiderata, partim caeco quodam timore primo
salutis, post etiam studi sui quaerebant aliquem ducem,
cum Ligarius domum spectans, ad suos redire cupiens, nullo
se implicari negotio passus est. Interim P. Attius Varus,
qui tum praetor Africam obtinuerat, Uticam venit. Ad eum
statim concursum est. Atque ille non mediocri cupiditate
adripuit imperium, si illud imperium esse potuit, quod ad priva-
tum clamore multitudinis imperitae, nullo publico consilio de-
4 ferebatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium fugeret,
2 paulum adventu Vari conquievit. Adhuc, C. Caesar, Q.
Ligarius omni culpa vacat. Domo est egressus non modo
nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspicionem
belli; legatus in pace profectus in provincia pacatissima ita se
gessit, ut ei pacem esse expediret. Profectio certe animum
tuum non debet offendere: num igitur remansio? Multo
minus. Nam profectio voluntatem habuit non turpem,
remansio necessitatem etiam honestam. Ergo haec duo
tempora carent crimine: unum, cum est legatus profectus,
alterum, cum efflagitatus a provincia praepositus Africae est.
5 Tertium tempus, quod post adventum Vari in Africa restitit,
si est criminosum, necessitatis crimen est, non voluntatis.
An ille, si potuisset illinc ullo modo evadere, Uticae quam

6 ac fides *β* 9 post etiam *AVβam*: postea *H*: post *h* 10 et ad *γ* 12 tum *a*: *om.* *βγ* 14 ad privatum *aγ*: a privato *DEL*: in privato *B*: privato *unus det.* 16 fugeret *a*: cuperet effugere *βγ* 20 profectus est *B* 27 tempus quod . . . si *H*, *ut voluit Baiter*: t. est quod . . . si *AV*: t. est quod . . . quod si (*om.* est *DL*) *β*: est t. quo . . . quod si *γ* 29 illinc *om.* *β* potius quam *γ*

Romae, cum P. Attio quam cum concordissimis fratribus,
cum alienis esse quam cum suis maluisset? Cum ipsa
legatio plena desideri ac sollicitudinis fuisset propter incre-
dibilem quendam fratrum amorem, hic aequo animo esse
potuit belli discidio distractus a fratribus?

Nullum igitur habes, Caesar, adhuc in Q. Ligario signum 6
alienae a te voluntatis; cuius ego causam animadverte,
quaeso, qua fide defendam: prodo meam. O clementiam
admirabilem atque omnium laude, praedicatione, litteris
monumentisque decorandam! M. Cicero apud te defendit
alium in ea voluntate non fuisse, in qua se ipsum confitetur
fuisse, nec tuas tacitas cogitationes extimescit nec quid tibi
de alio audienti de se occurrat reformidat. Vide quam non 3
reformidem; vide quanta lux liberalitatis et sapientiae tuae
mihi apud te dicenti oboriatur: quantum potero voce con-
tendam, ut hoc populus Romanus exaudiat: Suscepto bello, 7
Caesar, gesto etiam ex parte magna, nulla vi coactus, iudicio
ac voluntate ad ea arma profectus sum, quae erant sumpta
contra te. Apud quem igitur hoc dico? Nempe apud eum,
qui, cum hoc sciret, tamen me, ante quam vidit, rei publicae
reddidit; qui ad me ex Aegypto litteras misit, ut essem
idem qui fuissem; qui me, cum ipse imperator in toto
imperio populi Romani unus esset, esse alterum passus est;
a quo hoc ipso C. Pansa mihi hunc nuntium perferente con-
cessos fascis laureatos tenui, quoad tenendos putavi; qui
mihi tum denique salutem se putavit dare, si eam nullis
spoliatam ornamentis dedisset. Vide, quaeso, Tubero, ut, 8
qui de meo facto non dubitem, de Ligari audeam dicere.
Atque haec propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cum de

10 cum M. *β* 12 tacitas *om.* *γ* 13 de se ipso *β* 16 hoc *hab.* *aβ* *hoc loco, ante* Rom. *a et Quintil.* xi. 3. 166, *om.* *h* (hoc Rom. hoc *m*) 17 consilio ac voluntate mea *Quintil.* ix. 2. 28 22 me *hoc loco hab.* *aγ* : *post* esse *β* 23 orbe populi R. *γ* 24 hunc *a* : *om.* *βγ* 26 sal. se putavit dare *aam* : se sal. put. reddere *βh* 28 dubitem dicere *γ* audeam dicere *a et Quintil.* v. 10. 93 : audeam confiteri *γ* : non aud. confiteri *β*

se eadem dicerem, ignosceret; cuius ego industriae gloriaeque faveo vel propter propinquam cognationem, vel quod eius ingenio studiisque delector, vel quod laudem adulescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum
9 redundare. Sed hoc quaero: Quis putat esse crimen fuisse in Africa? Nempe is, qui et ipse in eadem provincia esse voluit et prohibitum se a Ligario queritur, et certe contra ipsum Caesarem est congressus armatus. Quid enim, Tubero, tuus ille destrictus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quae tua mens, oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas, quid optabas? Nimis urgeo; commoveri videtur adule-
4 10 scens. Ad me revertar. Isdem in armis fui. Quid autem aliud egimus, Tubero, nisi ut quod hic potest nos possemus? Quorum igitur impunitas, Caesar, tuae clementiae laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac causa non nihil equidem, Tubero, etiam tuam, sed multo magis patris tui prudentiam desidero, quod homo cum ingenio tum etiam doctrina excellens genus hoc causae quod esset non viderit. Nam si vidisset, quovis profecto quam isto modo a te agi maluisset. Arguis fatentem. Non est satis: accusas eum, qui causam habet aut, ut ego dico,
11 meliorem quam tu aut, ut tu vis, parem. Haec admirabilia, sed prodigi simile est, quod dicam. Non habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnetur, sed ut necetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo: externi sunt isti mores aut levium Graecorum aut immanium barbarorum. Nam quid agis aliud? ut Romae ne sit, ut domo careat, ne

5 putet γ 6 Afr. Ligarium γ provincia a: Africa $\beta\gamma$ 8 tuus ille, Tub. *Quintil. quinque locis* 16 acuit β, *Diomedes Gr. L* i. 471 (*contra Quintil.* viii. 5. 10) 23 haec admirabilia a: haec non modo mirabilia (*add.* sunt γ) $\beta\gamma$ 24 similia quae γ 25 sed necetur γ 26 sunt isti *AH*: isti sunt *Va*: isti β*hm* 27 mores] *Schol.*: qui usque ad sanguinem incitari solent odio *add.* aa: usque ad sang. incitari solent odio *add.* β: usque ad sang. incitare solent odium *add. hm* 28 ut a: *om.* $\beta\gamma$, *Prisc. Gr. L.* iii. 64

cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Broccho avunculo, ne
cum eius filio consobrino suo, ne nobiscum vivat, ne sit in
patria? Num est, num potest magis carere his omnibus
quam caret? Italia prohibetur, exsulat. Non tu hunc ergo
patria privare, qua caret, sed vita vis. At istud ne apud 12
eum quidem dictatorem, qui omnis quos oderat morte multa-
bat, quisquam egit isto modo. Ipse iubebat occidi nullo
postulante, praemiis invitabat; quae tamen crudelitas ab
hoc eodem aliquot annis post, quem tu nunc crudelem esse
vis, vindicata est. 'Ego vero istud non postulo' inquies. 5
Ita me hercule existimo, Tubero. Novi enim te, novi
patrem, novi domum nomenque vestrum; studia generis ac
familiae vestrae virtutis, humanitatis, doctrinae, plurimarum
artium atque optimarum nota mihi sunt. Itaque certo scio 13
vos non petere sanguinem, sed parum attenditis. Res enim eo
spectat, ut ea poena, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non vide-
amini esse contenti. Quae est igitur alia praeter mortem?
Si enim est in exsilio, sicuti est, quid amplius postulatis?
an, ne ignoscatur? Hoc vero multo acerbius multoque
durius. Quodne nos petimus precibus ac lacrimis, strati ad
pedes, non tam nostrae causae fidentes quam huius humani-
tati, id ne impetremus pugnabis, et in nostrum fletum
inrumpes, et nos iacentis ad pedes supplicum voce prohi-
bebis? Si, cum hoc domi faceremus, quod et fecimus et, 14
ut spero, non frustra fecimus, tu repente inruisses et clamare
coepisses 'C. Caesar, cave ignoscas, cave te fratrum pro
fratris salute obsecrantium misereat,' nonne omnem humani-
tatem exuisses? Quanto hoc durius, quod nos domi petimus,

1 avunc. suo *β* 4 hunc *hoc loco hab. a*: *post* ergo *DEγ*, *om. B*: eum (*sine* ergo) *Mart. Cap. Rhet. L. p.* 476 8 praemiis *aBD*: praem. etiam *Eγ* 9 eodem] etiam *γ* 12 studia denique *γ* 14 sunt omnia *β* 15 eo mortem *hm* 16 est *Wesenberg* 19 ignoscatur *ed. Iunt.*: ignoscat *codd.* (*etiam E e coll. mea*) multoque *aEa*: multo *hm*: est *post* -que *add. B* (*in ras.*) *D* 20 quodne *am*: quod *βa*: si quod *h* petimus *cod. Gruteri*: domi petimus *cett.* ac *a*: et *γ*: *om. β* 22 oppugnabis *β* 26 cave credas, cave ignoscas *γ*

id a te in foro oppugnari et in tali miseria multorum
perfugium misericordiae tolli? Dicam plane, Caesar, quod
15 sentio. Si in tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quam
tu per te, per te, inquam, obtines—intellego quid loquar —,
acerbissimo luctu redundaret ista victoria. Quam multi
enim essent de victoribus qui te crudelem esse vellent, cum
etiam de victis reperiantur! quam multi qui cum a te ignosci
nemini vellent, impedirent clementiam tuam, cum hi, quibus
16 ipsis ignovisti, nolint te esse in alios misericordem! Quod
si probare Caesari possemus in Africa Ligarium omnino non
fuisse, si honesto et misericordi mendacio saluti civi calamitoso esse vellemus, tamen hominis non esset in tanto
discrimine et periculo civis refellere et coarguere nostrum
mendacium, et, si esset alicuius, eius certe non esset, qui in
eadem causa et fortuna fuisset. Sed tamen aliud est errare
Caesarem nolle, aliud est nolle misereri. Tum diceres:
'Caesar, cave credas: fuit in Africa, tulit arma contra te.'
Nunc quid dicis? 'Cave ignoscas.' Haec nec hominis nec
ad hominem vox est. Qua qui apud te, C. Caesar, utetur,
suam citius abiciet humanitatem quam extorquebit tuam.

6
17 Ac primus aditus et postulatio Tuberonis haec, ut opinor,
fuit, velle se de Q. Ligari scelere dicere. Non dubito quin
admiratus sis, vel quod nullo de alio quisquam, vel quod
is, qui in eadem causa fuisset, vel quidnam novi sceleris
adferret. 'Scelus' tu illud vocas, Tubero? cur? isto enim
nomine illa adhuc causa caruit. Alii errorem appellant, alii
timorem; qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam; qui gravissime, temeritatem: scelus praeter te adhuc

1 id te . . . oppugnare *edd. e cod. Lambini* 2 tolli *scripsi*: tollere *codd.* 3 in hac tanta *βa* 4 per te, per te *γ et Quintil.* viii. 3. 28: per te *aβ* 7 qui *om. β* 8 cum etiam *β* 9 ipsis *AV*: ipse *cett.* 13 redarguere *β* 16 est nolle *aβ*: nolle *a*: non *hm* tunc *β* 17 Afr. Ligarius *γ* 19 utetur *aBDa*: utitur *Ehm* 23 nullo de alio *aa*: de nullo alio *βhm* quisquam *aβm*: quicquam *ah, ut voluit Haupt*: *del. Mommsen* 24 sceleris *del. Patricius*

nemo. Ac mihi quidem, si proprium et verum nomen nostri mali quaeritur, fatalis quaedam calamitas incidisse videtur et improvidas hominum mentis occupavisse, ut nemo mirari debeat humana consilia divina necessitate esse superata. Liceat esse miseros — quamquam hoc victore esse 18
non possumus; sed non loquor de nobis, de illis loquor, qui occiderunt—fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris vero crimine, furoris, parricidi liceat Cn. Pompeio mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc ex te quisquam, Caesar, audivit, aut tua quid aliud arma voluerunt nisi a te contumeliam propulsare? Quid egit tuus invictus exercitus, nisi uti suum ius tueretur et dignitatem tuam? Quid? tu, cum pacem esse cupiebas, idne agebas, ut tibi cum sceleratis an ut cum bonis civibus conveniret? Mihi vero, Caesar, tua in me maxima merita 19
tanta certe non viderentur, si me ut sceleratum a te conservatum putarem. Quo modo autem tu de re publica bene meritus esses, cum tot sceleratos incolumi dignitate esse voluisses? Secessionem tu illam existimavisti, Caesar, initio, non bellum, nec hostile odium, sed civile discidium, utrisque cupientibus rem publicam salvam, sed partim consiliis, partim studiis a communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat paene par, non par fortasse eorum, qui sequebantur; causa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari posset; nunc melior ea iudicanda est, quam etiam di adiuverunt. Cognita vero clementia tua quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo nisi armatus?

Sed, ut omittam communem causam, veniamus ad no- **7**
stram. Utrum tandem existimas facilius fuisse, Tubero, 20

2 quaeratur *β* 9 quisquam ex te *β* 11 propulsare *αβa*: -sari *hm* 12 uti *α*: ut *βγ* 14 civibus *om.* *α* 15 Caesar *β*: *om.* *αγ* 18 esses si *γ* 20 neque *β* 21 salvam esse *γ* 25 melior certe *γ*

Ligario ex Africa exire an vobis in Africam non venire? 'Poteramusne,' inquies, 'cum senatus censuisset?' Si me consulis, nullo modo; sed tamen Ligarium senatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cum parere senatui necesse erat; vos tum paruistis, cum paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? Minime vero. Neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiae, disciplinae. Sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis,
21 easdem in aliis reprehendatis. Tuberonis sors coniecta est ex senatus consulto, cum ipse non adesset, morbo etiam impediretur: statuerat excusari. Haec ego novi propter omnis necessitudines, quae mihi sunt cum L. Tuberone: domi una eruditi, militiae contubernales, post adfines, in omni vita familiares; magnum etiam vinculum, quod isdem studiis semper usi sumus. Scio Tuberonem domi manere voluisse: sed ita quidam agebant, ita rei publicae sanctissimum nomen opponebant, ut, etiam si aliter sentiret, viro-
22 rum tamen ipsorum pondus sustinere non posset. Cessit auctoritati amplissimi viri vel potius paruit: una est profectus cum eis, quorum erat una causa. Tardius iter fecit; itaque in Africam venit iam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur vel ira potius. Nam si crimen est voluisse, non minus magnum est vos Africam, arcem omnium provinciarum, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluisse quam aliquem se maluisse. Atque is tamen aliquis Ligarius non fuit: Varus imperium se habere
23 dicebat; fascis certe habebat. Sed quoquo modo se illud habet, haec querela, Tubero, vestra quid valet? 'Recepti in provinciam non sumus.' Quid, si essetis? Caesarine

1 Ligario α: Ligarium $\beta\gamma$ vobis D^1: nobis α (*etiam A e coll. mea*): vos D^2BE: (exire . . . Africam *om.* γ) 5 tunc β 9 Tuberoni β 11 excusari *H* (*cf. Phil.* v. 14): excusare *cett.* 13 domo α 14 omni α: omni denique $\beta\gamma$ 15 scio igitur β 16 agebat . . . opponebat *BE* 17 virorum $a\alpha$: verborum βhm 22 voluisse] *Baiter*: prohibere illa voluisse $a\alpha$: illum voluisse βhm 28 habeat β

eam tradituri fuistis an contra Caesarem retenturi? Vide 8
quid licentiae, Caesar, nobis tua liberalitas det vel potius audaciae. Si responderit Tubero, Africam, quo senatus eum sorsque miserat, tibi patrem suum traditurum fuisse, non dubitabo apud ipsum te, cuius id eum facere interfuit, gravissimis verbis eius consilium reprehendere. Non enim, si tibi ea res grata fuisset, esset etiam eadem probata. Sed 24
iam hoc totum omitto, non ultra offendam tuas patientissimas auris, quam ne Tubero quod numquam cogitavit facturus fuisse videatur. Veniebatis igitur in provinciam, unam ex omnibus huic victoriae maxime infensam, in qua rex potentissimus inimicus huic causae, aliena voluntas conventus firmi atque magni. Quaero: Quid facturi fuistis? quamquam quid facturi fueritis dubitem, cum videam quid feceritis? Prohibiti estis in provincia vestra pedem ponere et prohibiti summa cum iniuria. Quo modo id tulistis? 25
acceptae iniuriae querelam ad quem detulistis? Nempe ad eum, cuius auctoritatem secuti in societatem belli veneratis. Quod si Caesaris causa in provinciam veniebatis, ad eum profecto exclusi provincia venissetis. Venistis ad Pompeium. Quae est ergo apud Caesarem querela, cum eum accusetis, a quo queramini prohibitos vos contra Caesarem gerere bellum? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, si voltis, gloriemini per me licet, vos provinciam fuisse Caesari tradituros. Etiam si a Varo et a quibusdam aliis prohibiti estis, ego tamen confitebor culpam esse Ligari, qui vos

1 fuistis *α* : fuissetis *βγ* 7 eadem prob. *H*: adprob. *Aa*: probata *βhm* 8 non ultra *α* : non tam ne *Dm* : non tam ut non *ah* : non tam propter id ne *BE* 10 in provinciam] in Africam *add. post* in prov. *H*, *ante* in prov. *AV*: *ante* prov. (*sine* in) *βγ*, *ego delevi* 11 infensam *α* : infestam *βγ* 12 rex *aam* : erat rex *β* : rex erat *h* 13 fuissetis *γ* 14 dubitem *aD* : non dubitem *BEγ* 16 et prohibiti *αβ*: ut prohibitis *m* : ut perhibetis *ah* 17 acceptae iniuriae *αβa* : -ta -ia *hm* 22 proh. vos *α* : vos proh. *γ* : proh. esse vos *β* 24 vultis *αBa* : velitis *DE*: vis *hm et Prisc. Gr. L.* iii. *p.* 367 gloriemini *α*B^1*a* : -iari B^2*DEhm* 26 estis *Garatoni*: essetis *codd.*

9 26 tantae laudis occasione privaverit. Sed vide, quaeso, Caesar, constantiam ornatissimi viri L. Tuberonis, quam ego, quamvis ipse probarem, ut probo, tamen non commemorarem, nisi a te cognovissem in primis eam virtutem solere laudari. Quae fuit igitur umquam in ullo homine tanta constantia? Constantiam dico; nescio an melius patientiam possim dicere. Quotus enim istud quisque fecisset, ut, a quibus partibus in dissensione civili non esset receptus, essetque etiam cum crudelitate reiectus, ad eas ipsas partis rediret? Magni cuiusdam animi atque eius viri, quem de suscepta causa propositaque sententia nulla contumelia, nulla vis,
27 nullum periculum possit depellere. Ut enim cetera paria Tuberoni cum Varo fuissent, honos, nobilitas, splendor, ingenium, quae nequaquam fuerunt, hoc certe praecipuum Tuberonis, quod iusto cum imperio ex senatus consulto in provinciam suam venerat. Hinc prohibitus non ad Caesarem, ne iratus, non domum, ne iners, non aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus esset, videretur: in Macedoniam ad Cn. Pompei castra venit, in
28 eam ipsam causam, a qua erat reiectus iniuria. Quid? cum ista res nihil commovisset eius animum, ad quem veneratis, languidiore, credo, studio in causa fuistis; tantum modo in praesidiis eratis, animi vero a causa abhorrebant: an, ut fit in civilibus bellis—nec in vobis magis quam in reliquis; omnes enim vincendi studio tenebamur. Pacis equidem semper auctor fui, sed tum sero; erat enim amentis, cum aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus; tu certe, qui in eum locum venisses, ubi tibi esset pereundum, nisi vicisses. Quam-

2 L *om.* β (*etiam* viri *E*): L. Tub. *del. Baiter* 8 esset etiam β 9 eas ipsas partis *aaσ*: eas ipsas *h*: eos ipsos β 10 est *ante vel post* viri *add. edd. plerique* 13 honos *om. ah* 17 in aliquam β (*contra Rufinianum Rhet. L. p.* 46) 18 erat β 20 cum iniuria γ 24 *post* bellis *lacunam statuit Madvig*: '*anacoluthian ex parenthesi ortam*' *defendit Rau* 28 certe *a*: certe praecipue βγ 29 veneras β tibi *om. a*

quam, ut nunc se res habet, non dubito quin hanc salutem anteponas illi victoriae. 10 Haec ego non dicerem, Tubero, si 29 aut vos constantiae vestrae aut Caesarem benefici sui paeniteret. Nunc quaero utrum vestras iniurias an rei publicae persequamini. Si rei publicae, quid de vestra in illa causa perseverantia respondebitis? si vestras, videte ne erretis, qui Caesarem vestris inimicis iratum fore putetis, cum ignoverit suis.

Itaque num tibi videor in causa Ligari esse occupatus, num de eius facto dicere? Quicquid dixi, ad unam summam referri volo vel humanitatis vel clementiae vel misericordiae tuae. Causas, Caesar, egi multas equidem tecum, 30 dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum, certe numquam hoc modo: 'Ignoscite, iudices; erravit, lapsus est, non putavit; si umquam posthac.' Ad parentem sic agi solet, ad iudices: 'Non fecit, non cogitavit; falsi testes, fictum crimen.' Dic te, Caesar, de facto Ligari iudicem esse; quibus in praesidiis fuerit quaere: taceo, ne haec quidem conligo, quae fortasse valerent etiam apud iudicem: 'Legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo ipso non acerbus, totus animo et studio tuus.' Ad iudicem sic, sed ego apud parentem loquor: 'Erravi, temere feci, paenitet; ad clementiam tuam confugio, delicti veniam peto, ut ignoscatur oro.' Si nemo impetravit, adroganter: si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti. An sperandi de Ligario causa non erit, cum 31 mihi apud te locus sit etiam pro altero deprecandi? Quamquam nec in hac oratione spes est posita causae nec in eorum studiis, qui a te pro Ligario petunt, tui necessarii.

12 tuae *om.* β equidem *A*γ : et quidem *HVD*β 18 quaere β*h*σ : quaerere *a*α 21 acerbus fuit γ totus animo *a*α : tametsi totus *h* : tametsi totus animo βσ : iam est totus animo *Madvig* ac studio β 22 sic α*h*σ : sic agi solet β*a* apud β : ad αγ 23 erravit . . . fecit γ 24 ignoscas γ 26 de Lig. causa non erit α : Lig. causa non sit βγ

11 Vidi enim et cognovi quid maxime spectares, cum pro alicuius salute multi laborarent: causas apud te rogantium gratiosiores esse quam voltus, neque te spectare quam tuus esset necessarius is, qui te oraret, sed quam illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi videantur interdum, qui tua liberalitate fruantur, quam tu ipse, qui illis tam multa concedas; sed video tamen apud te, ut dixi, causas valere plus quam preces, ab eisque te moveri maxime, quorum iustissimum videas dolorem in petendo.

32 In Q. Ligario conservando multis tu quidem gratum facies necessariis tuis, sed hoc, quaeso, considera, quod soles. Possum fortissimos viros, Sabinos, tibi probatissimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiae ac robur rei publicae, proponere; nosti optime homines. Animadverte horum omnium maestitiam et dolorem; huius T. Brocchi, de quo non dubito quid existimes, lacrimas squaloremque ipsius et
33 fili vides. Quid de fratribus dicam? Noli, Caesar, putare de unius capite nos agere: aut tres Ligarii retinendi in civitate sunt aut tres ex civitate exterminandi. Quodvis exsilium his est optatius quam patria, quam domus, quam di penates, illo uno exsulante. Si fraterne, si pie, si cum dolore faciunt, moveant te horum lacrimae, moveat pietas, moveat germanitas; valeat tua vox illa, quae vicit. Te enim dicere audiebamus nos omnis adversarios putare, nisi qui nobiscum essent; te omnis, qui contra te non essent, tuos. Videsne igitur hunc splendorem omnem, hanc Brocchorum domum, hunc L. Marcium, C. Caesetium, L. Corfidium, hos omnis equites Romanos, qui adsunt veste mutata,

3 vultus $\alpha\gamma$: preces β 4 quam illius $\alpha\beta a$: quae illius causa *hσ* 5 tribuis tu α : tribuisti γ : tribuis β 6 esse *ante* illi *add. E*, *post* illi *BD*, *ante* beat. *ah* fruantur *aa* : fruuntur *βhσ* 8 ut dixi causas α : causas ut dixi β : ut dixi caus. rogantium γ 15 optime $\alpha\gamma$: optimos β 19 tibi *ante* in *add. a*, *ante* Lig. β, *post* Lig. γ 20 e *HDE* nam quodvis β 22 illo uno α : uno illo $\beta\gamma$ 27 omnium β

non solum notos tibi, verum etiam probatos viros. Atque his irascebamur, hos requirebamus, his non nulli etiam minabantur. Conserva igitur tuis suos, ut, quem ad modum cetera, quae dicta sunt a te, sic hoc verissimum reperiatur. 12 Quod si penitus perspicere posses concordiam Ligariorum, 34 omnis fratres tecum iudicares fuisse. An potest quisquam dubitare quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? Quis est qui horum consensum conspirantem et paene conflatum in hac prope aequalitate fraterna noverit, qui hoc non sentiat, quidvis prius futurum fuisse, quam ut hi fratres diversas sententias fortunasque sequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempestate abreptus est unus, qui si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen salvos esse voluisti. Sed ierit ad bellum, dissenserit non a 35 te solum, verum etiam a fratribus: hi te orant tui. Equidem, cum tuis omnibus negotiis interessem, memoria teneo qualis T. Ligarius quaestor urbanus fuerit erga te et dignitatem tuam. Sed parum est me hoc meminisse: spero etiam te, qui oblivisci nihil soles nisi iniurias—cum hoc est animi, tum etiam ingeni tui—te aliquid de huius illo quaestorio officio, etiam de aliis quibusdam quaestoribus reminiscentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum 36 nihil egit aliud—neque enim haec divinabat—nisi ut tui se studiosum et bonum virum iudicares, nunc a te supplex fratris salutem petit. Quam huius admonitus officio cum utrisque his dederis, tris fratres optimos et integerrimos non solum sibi ipsos neque his tot talibus viris neque nobis necessariis tuis, sed etiam rei publicae condonaveris. Fac 37

1 viros] tecum fuisse *add.* *αγ*: qui tecum fuerunt *add.* *β*: *del. Nohl e cod. Barberino, ego e coni.* (*Anecd. p.* xxxv) 3 minabamur *β* 8 fuisset futurus *β* 10 noverit *Hansing*: non noverit *codd.* 20 cum . . . tum *scripsi*: quam . . . tam *aa*: quam . . . quam *βhσ*: quoniam . . . quoniam *edd.* 24 tui se *scripsi*: eum tuis *H*: eum tui *AV*: tu eum *βγ*: tui eum *Patricius* 28 ipsos *aβa*: ipsis *hσ* tot *aBD*: tot ac *Eγ* 29 tuis *β*: *om.* *αγ*

igitur, quod de homine nobilissimo et clarissimo fecisti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis et huic omni frequentiae probatissimis fratribus. Ut concessisti illum senatui, sic da hunc populo, cuius voluntatem carissimam semper habuisti, et, si ille dies tibi gloriosissimus, populo Romano gratissimus fuit, noli, obsecro, dubitare, C. Caesar, similem illi gloriae laudem quam saepissime quaerere. Nihil est tam populare quam bonitas, nulla de virtutibus tuis plurimis nec admirabilior nec gratior misericordia est.
38 Homines enim ad deos nulla re propius accedunt quam salutem hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua maius quam ut possis, nec natura melius quam ut velis servare quam plurimos. Longiorem orationem causa forsitan postulet, tua certe natura breviorem. Qua re cum utilius esse arbitrer te ipsum quam aut me aut quemquam loqui tecum, finem iam faciam: tantum te admonebo, si illi absenti salutem dederis, praesentibus te his daturum.

1 clar. M. Marcello restituto γ 11 salute hom. danda *h*σ, *ut voluit Müller* 14 postulet *H*: postulat *cett.* 15 quam me β 17 te his daturum α: his te dat. γ: his omnibus dat. β

M. TVLLI CICERONIS

PRO REGE DEIOTARO AD C. CAESAREM ORATIO

Cum in omnibus causis gravioribus, C. Caesar, initio 1
dicendi commoveri soleam vehementius, quam videtur vel
usus vel aetas mea postulare, tum in hac causa ita multa
me perturbant, ut, quantum mea fides studi mihi adferat
ad salutem regis Deiotari defendendam, tantum facultatis
timor detrahat. Primum dico pro capite fortunisque regis,
quod ipsum, etsi non iniquum est in tuo dumtaxat periculo,
tamen est ita inusitatum, regem reum capitis esse, ut ante
hoc tempus non sit auditum. Deinde eum regem, quem 2
ornare antea cuncto cum senatu solebam pro perpetuis eius
in nostram rem publicam meritis, nunc contra atrocissimum
crimen cogor defendere. Accedit ut accusatorum alterius
crudelitate, alterius indignitate conturber. Crudelis Castor,
ne dicam sceleratum et impium, qui nepos avum in
capitis discrimen adduxerit adulescentiaeque suae terrorem
intulerit ei, cuius senectutem tueri et tegere debebat, com-
mendationemque ineuntis aetatis ab impietate et ab scelere
duxerit; avi servum corruptum praemiis ad accusandum do-
minum impulerit, a legatorum pedibus abduxerit. Fugitivi 3

3 multa me *a*, *Prisc. Gr. L.* iii. *p.* 369: me multa $\beta\gamma$ 6 regis Deiotari γ 7 etsi *aβa*: si *gh* 10 solebamus β (*contra Mart. Cap. Rhet. L. p.* 470) 13 perturber γ crudelis Castor $V\beta$: crudelis Castor est *AH*: crudelem Castorem γ, *Madvig* 15 discr. capitis γ 16 debeat γ 17 et scelere β

autem dominum accusantis et dominum absentem et domi-
num amicissimum nostrae rei publicae cum os videbam,
cum verba audiebam, non tam adflictam regiam condicio-
nem dolebam quam de fortunis communibus extimescebam.
Nam cum more maiorum de servo in dominum ne tormentis
quidem quaeri liceat, in qua quaestione dolor elicere veram
2 vocem possit etiam ab invito, exortus est servus qui, quem
4 in eculeo appellare non posset, eum accuset solutus. Per-
turbat me, C. Caesar, etiam illud interdum, quod tamen
cum te penitus recognovi, timere desino: re enim iniquum
est, sed tua sapientia fit aequissimum. Nam dicere apud
eum de facinore, contra cuius vitam consilium facinoris
inisse arguare, cum per se ipsum consideres, grave est; nemo
enim fere est qui sui periculi iudex non sibi se aequiorem
quam reo praebeat. Sed tua, Caesar, praestans singularisque
natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo quid
tu de rege Deiotaro, quam intellego quid de te ceteros
5 velis iudicare. Moveor etiam loci ipsius insolentia, quod
tantam causam, quanta nulla umquam in disceptatione
versata est, dico intra parietes, dico extra conventum et eam
frequentiam, in qua oratorum studia niti solent: in tuis
oculis, in tuo ore voltuque acquiesco, te unum intueor, ad te
unum omnis spectat oratio: quae mihi ad spem obtinendae
veritatis gravissima sunt, ad motum animi et ad omnem
6 impetum dicendi contentionemque leviora. Hanc enim,
C. Caesar, causam si in foro dicerem eodem audiente et
disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani
concursus adferret! Quis enim civis ei regi non faveret,
cuius omnem aetatem in populi Romani bellis consumptam
esse meminisset? Spectarem curiam, intuerer forum, caelum
denique testarer ipsum. Sic, cum et deorum immortalium

3 cum verba audiebam *om. DE* 13 cum] si *D* (*ante ras.*) *g* 20 intra *agh*: intra domesticos *βa* 23 omnis mea *β* 26 causam C. Caesar *β* 28 ei regi *aa*: ei rei *gh*: regi *β*

et populi Romani et senatus beneficia in regem Deiotarum recordarer, nullo modo mihi deesse posset oratio. Quae 7
quoniam angustiora parietes faciunt actioque maximae causae debilitatur loco, tuum est, Caesar, qui pro multis saepe dixisti, quid mihi nunc animi sit, ad te ipsum referre, quo facilius cum aequitas tua tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam.

Sed ante quam de accusatione ipsa dico, de accusatorum spe pauca dicam; qui cum videantur neque ingenio neque usu atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc causam non sine aliqua spe et cogitatione venerunt. Iratum te regi 3 8
Deiotaro fuisse non erant nescii; adfectum illum quibusdam incommodis et detrimentis propter offensionem animi tui meminerant, teque cum huic iratum, tum sibi amicum esse cognoverant, quodque apud ipsum te de tuo periculo dicerent, fore putabant ut in exulcerato animo facile fictum crimen insideret. Quam ob rem hoc nos primum metu, Caesar, per fidem et constantiam et clementiam tuam libera, ne residere in te ullam partem iracundiae suspicemur. Per dexteram istam te oro, quam regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti, istam, inquam, dexteram non tam in bellis neque in proeliis quam in promissis et fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti; te eius di penates acceperunt, te amicum et placatum Deiotari regis arae focique viderunt. Cum facile orari, Caesar, tum semel 9
exorari soles. Nemo umquam te placavit inimicus, qui ullas resedisse in te simultatis reliquias senserit. Quamquam cui sunt inauditae cum Deiotaro querelae tuae? Numquam tu illum accusavisti ut hostem, sed ut amicum officio parum functum, quod propensior in Cn. Pompei amicitiam fuisset

1 in regem Deiotarum *αβa*: in rege Deiotaro *hg* 9 nec . . . nec *β* 12 adfectum *Hγ*: adflictum *Aβ* 14 teque . . . cognoverant *del. Madvig*: te[que cum huic iratum, tum] sibi *Eberhard* 15 cumque *β* 18 et per clem. *β* 21 tam *del. Manutius* (*contra Prisc. Gr. L.* ii. 93) 22 in *om. β* (*contra Prisc.*) 25 exorari *γ*

quam in tuam: cui tamen ipsi rei veniam te daturum fuisse dicebas, si tum auxilia Pompeio vel si etiam filium mi-
10 sisset, ipse aetatis excusatione usus esset. Ita cum maximis eum rebus liberares, perparvam culpam relinquebas. Itaque non solum in eum non animadvertisti, sed omni metu liberavisti, hospitem agnovisti, regem reliquisti. Neque enim ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est. Is rex, quem senatus hoc nomine saepe honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adulescentia gravissimum sanctissimumque duxisset, isdem rebus est perturbatus homo longinquus et alienigena, quibus nos in
4 11 media re publica nati semperque versati. Cum audiret senatus consentientis auctoritate arma sumpta, consulibus, praetoribus, tribunis plebis, nobis imperatoribus rem publicam defendendam datam, movebatur animo et vir huic imperio amicissimus de salute populi Romani extimescebat, in qua etiam suam esse inclusam videbat. In summo tamen timore quiescendum esse arbitrabatur. Maxime vero perturbatus est, ut audivit, consules ex Italia profugisse, omnis consularis—sic enim ei nuntiabatur—cunctum senatum, totam Italiam effusam. Talibus enim nuntiis et rumoribus patebat ad orientem via nec ulli veri subsequebantur. Nihil ille de condicionibus tuis, nihil de studio concordiae et pacis, nihil de conspiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. Quae cum ita essent, tamen usque eo se tenuit, quoad a Cn. Pompeio legati ad eum litteraeque
12 venerunt. Ignosce, ignosce, Caesar, si eius viri auctoritati

3 ipse tamen *β* 2 tum *dett. aliquot*: cum *aβag*: tantum *h* 3 ita cum *aah*: itaque cum *β*: ita si cum *g* 4 perparvam] in amicitia *add. a*: inimicitiae *add. γ*: amicitiae *add. β*: *ego delevi* 7 progr. est *γ* 9 quique cum illum *β* 13 sumpta esse *γ* 14 nobis *aD*: novis *BEγ* 18 esse *aβ*: ut sibi esset (-se *g*) *γ* 19 omnis *αg*: omnisque *βa*: omnis et *h* 20 ei nunt.] enunt. *β* 21 esse effusam *β* 22 nulli veri nuntii *γ* 24 certorum *HBDE*[1]: ceterorum *AVE*[2]*γ* 26 leg. ad eum *a*: ad eum leg. *βγ*

rex Deiotarus cessit, quem nos omnes secuti sumus; ad quem cum di atque homines omnia ornamenta congessissent, tum tu ipse plurima et maxima. Nec enim, si tuae res gestae ceterorum laudibus obscuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompei memoriam amisimus. Quantum nomen illius fuerit, quantae opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti senatus, quanti tui, quis ignorat? Tanto ille superiores vicerat gloria, quanto tu omnibus praestitisti. Itaque Cn. Pompei bella, victorias, triumphos, consulatus admirantes numerabamus: tuos enumerare non possumus. Ad eum igitur rex Deiotarus venit **5** 13 hoc misero fatalique bello, quem antea iustis hostilibusque bellis adiuverat, quocum erat non hospitio solum, verum etiam familiaritate coniunctus, et venit vel rogatus ut amicus, vel arcessitus ut socius, vel evocatus ut is, qui senatui parere didicisset: postremo venit ut ad fugientem, non ut ad insequentem, id est ad periculi, non ad victoriae societatem. Itaque Pharsalico proelio facto a Pompeio discessit; spem infinitam persequi noluit; vel officio, si quid debuerat, vel errori, si quid nescierat, satis factum esse duxit; domum se contulit, teque Alexandrinum bellum gerente utilitatibus tuis paruit. Ille exercitum Cn. Domiti, amplissimi viri, suis 14 tectis et copiis sustentavit; ille Ephesum ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum et probatissimum omnibus delegisti, pecuniam misit; ille iterum, ille tertio auctionibus factis pecuniam dedit, qua ad bellum uterere; ille corpus suum periculo obiecit, tecumque in acie contra Pharnacem fuit tuumque hostem esse duxit suum. Quae quidem a te in eam partem accepta sunt, Caesar, ut eum amplissimo regis honore et nomine adfeceris.

1 in quem γ (*contra Arusian. Gr. L.* vii. *p.* 461) 3 neque enim β 5 eius β 8 quanto . . . tanto β (*contra Serv. Aen.* xi. 438) 9 omnibus $A\beta$: in omnibus $V\gamma$: omnia *H* 15 evocatus γ : vocatus $a\beta$ 16 non ut ad *aa* : non ad βh : non ut *g* 17 periculi *aBDa* : -culum *Egh* 24 ex civibus fid. γ et probat. *om.* γ (et prob. omnibus *del. Garat.*) 26 uterere *aDE* : -ris *B* : -remini γ

15 Is igitur non modo a te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus, arguitur domi te suae interficere voluisse: quod tu, nisi eum furiosissimum iudicas, suspicari profecto non potes. Ut enim omittam cuius tanti sceleris fuerit in conspectu deorum penatium necare hospitem, cuius tantae importunitatis omnium gentium atque omnis memoriae clarissimum lumen exstinguere, cuius ferocitatis victorem orbis terrae non extimescere, cuius tam inhumani et ingrati animi, a quo rex appellatus esset, in eo tyrannum inveniri—ut haec omittam, cuius tanti furoris fuit, omnis reges, quorum multi erant finitimi, omnis liberos populos, omnis socios, omnis provincias, omnia denique omnium arma contra se unum excitare? Quonam ille modo cum regno, cum domo, cum coniuge, cum carissimo filio distractus esset, tanto scelere non modo perfecto, sed etiam
6 cogitato? At, credo, haec homo inconsultus et temerarius
16 non videbat. Quis consideratior illo, quis tectior, quis prudentior? quamquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio et prudentia quam fide et religione vitae defendendum puto. Nota tibi est hominis probitas, C. Caesar, noti mores, nota constantia. Cui porro, qui modo populi Romani nomen audivit, Deiotari integritas, gravitas, virtus, fides non audita est? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem caderet propter metum praesentis exiti, nec in facinerosum, nisi esset idem amentissimus, id vos et a viro optimo et ab homine minime stulto cogitatum esse
17 confingitis? At quam non modo non credibiliter, sed ne suspiciose quidem! 'Cum' inquit 'in castellum Blucium

2 te *hoc loco hab.* αβ, *ante* domi (domui *a*) γ, *post* suae *Cassiod.* ii. 543, *Mart. Cap. Rhet. L. p.* 468 3 iudices β prof. suspicari γ 7 cuius tantae *a* 8 terrae α: terrarum βγ 11 omnis socios, omnis lib. pop. γ 13 quonam *BDg*: quoniam *aah*: quomodo *E* 14 cum domo *om.* γ carissimo α*DE*: clarissimo *B*γ 17 tectior α*D*[1]: rectior *D*[2]*BE*γ 23 sit audita β 24 caderet *HV*γ: cadere *A*: cadere posset β 27 atque non γ 28 Blucium *Garat.*: Reium *Wagner*: Luceium *codd.* (*cf. Strab.* xii. 5. 2)

venisses et domum regis hospitis tui devertisses, locus erat
quidam, in quo erant ea composita, quibus te rex munerari
constituerat. Huc te e balneo, prius quam accumberes,
ducere volebat. Erant enim armati, ut te interficerent,
in eo ipso loco conlocati.' En crimen, en causa, cur
regem fugitivus, dominum servus accuset. Ego mehercules,
Caesar, initio, cum est ad me ita causa delata, Phidippum
medicum, servum regium, qui cum legatis missus esset, ab
isto adulescente esse corruptum, hac sum suspicione per-
cussus: 'Medicum indicem subornavit; finget videlicet
aliquod crimen veneni.' Etsi a veritate longe, tamen
a consuetudine criminandi non multum res abhorrebat.
Quid ait medicus? Nihil de veneno. At id fieri potuit 18
primum occultius in potione, in cibo; deinde etiam im-
punius fit, quod cum est factum, negari potest. Si palam
te interemisset, omnium in se gentium non solum odia,
sed etiam arma convertisset: si veneno, Iovis illius hos-
pitalis numen numquam celare potuisset, homines fortasse
celasset. Quod igitur et conari occultius et efficere cautius
potuit, id tibi et medico callido et servo, ut putabat, fideli
non credidit: de armis, de ferro, de insidiis celare te noluit?
At quam festive crimen contexitur! 'Tua te' inquit 19
'eadem quae saepe fortuna servavit: negavisti tum te
inspicere velle.' Quid postea? an Deiotarus, re illo tem- 7
pore non perfecta, continuo dimisit exercitum? nullus erat
alius insidiandi locus? At eodem te, cum cenavisses,
rediturum dixeras, itaque fecisti. Horam unam aut duas
eodem loco armatos, ut conlocati fuerant, retinere magnum
fuit? Cum in convivio comiter et iucunde fuisses, tum

2 munerari *a*: -rare $\beta\gamma$ 4 ibi enim erant β qui te β 7 ita *Müller*: ista *codd.* Phidippum β: Philippum $a\gamma$ 8 ab ipso β 9 percussus *HV*β*gh*: perculsus *Aa* 10 fingit *gh* 14 primo β vel in cibo γ: *del. Kayser* (*etiam* in potione *del. Ernesti*) 17 illius *a*: illius quidem *cett.*: ille quidem *Ernesti* 23 quae semper β 24 re illo . . . perfecta *aBD*: rex illo . . . perfecta re *E*γ

illuc isti, ut dixeras: quo in loco Deiotarum talem erga te cognovisti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit, cui magnificentissima dona, ut scriptum legimus, usque ad Numantiam misit ex Asia, quae Africanus inspectante exercitu accepit. Quod cum praesens Deiotarus regio animo
20 et more fecisset, tu in cubiculum discessisti. Obsecro, Caesar, repete illius temporis memoriam, pone ante oculos illum diem, voltus hominum te intuentium atque admirantium recordare. Num quae trepidatio, num qui tumultus, num quid nisi modeste, nisi quiete, nisi ex hominis gravissimi et sanctissimi disciplina? Quid igitur causae excogitari potest cur te lautum voluerit, cenatum noluerit
21 occidere? 'In posterum' inquit 'diem distulit, ut, cum in castellum Peium ventum esset, ibi cogitata perficeret.' Non video causam loci mutandi, sed tamen acta res criminose est. 'Cum' inquit 'vomere post cenam te velle dixisses, in balneum te ducere coeperunt: ibi enim erant insidiae. At te eadem tua fortuna servavit: in cubiculo malle dixisti.' Di te perduint, fugitive! ita non modo nihili et improbus, sed fatuus et amens es. Quid? ille signa aenea in balneo posuerat, quae e balneo in cubiculum transire non possent? Habes crimina insidiarum: nihil enim dixit amplius. 'Horum' inquit 'eram conscius.' Quid tum? ita ille demens erat, ut eum, quem conscium tanti sceleris habebat, a se dimitteret, Romam etiam mitteret, ubi et inimicissimum sciret esse nepotem suum et C. Caesarem, cui fecisset insidias, praesertim cum is unus esset qui posset de absente

5 regio *gh*: et *a*: et regio *a*: regio et *β* 7 illum ante oculos *β* 9 quae (qua *a*) . . . qui *Hβa*: quid . . . quid *AVg*: ei quã . . . quid *h* (quid trepidationis *coni. Halm*) 10 modeste *β*: modo *a*: moderate *γ* 14 Reium *Garat.*: Blucium *Wagner*: Luceium *codd.* (*cf.* § 17) 15 mut. loci *β* 18 eadem tua *aβ*: illa tua *g*: eadem tua illa *ah* in cubiculum (-lo D^1) te ire malle *βa* 19 perduint *BD*: -dunt *HVE*: -dent *A*: -dant *γ* nihili et *scripsi*: nihil sed D^1: nequam et D^2*γ*: *om. aBE* improbus et fatuus, sed etiam (eiam D^1) amens *β* 20 in balneo *a*: in insidiis (in *sup. lin. in β*) *βγ* 21 transire (-ent *AV*) *agh*: transferri *βa* 24 haberet *γ*

se indicare? 'Et fratres meos,' inquit, 'quod erant conscii, 22 in vincula coniecit.' Cum igitur eos vinciret, quos secum habebat, te solutum Romam mittebat, qui eadem scires, quae illos scire dicis?

Reliqua pars accusationis duplex fuit: una regem in 8 speculis semper fuisse, cum a te animo esset alieno, altera exercitum eum contra te magnum comparasse. De exercitu dicam breviter, ut cetera. Numquam eas copias rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum populo Romano posset, sed quibus finis suos ab excursionibus et latrociniis tueretur et imperatoribus nostris auxilia mitteret. Atque antea quidem maiores copias alere poterat; nunc exiguas vix tueri potest. At misit ad nescio quem Caecilium: sed 23 eos, quos misit, quod ire noluerunt, in vincula coniecit. Non quaero quam veri simile sit aut non habuisse regem quos mitteret aut eos, qui missi essent, non paruisse, aut, qui dicto audientes in tanta re non fuissent, eos vinctos potius quam necatos. Sed tamen cum ad Caecilium mittebat, utrum causam illam victam esse nesciebat an Caecilium istum magnum hominem putabat? quem profecto is, qui optime nostros homines novit, vel quia non nosset vel si nosset, contemneret. Addit etiam illud, equites non 24 optimos misisse. Credo, Caesar, nihil ad tuum equitatum, sed misit ex eis, quos habuit, electos. Ait nescio quem ex eo numero servum iudicatum. Non arbitror, non audivi: sed in eo, etiam si accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer.

Alieno autem a te animo quo modo? Speravit, credo, 9

1 indicare *Victorius*: iud. *AV*: uind. *βah*: diud. *H* 5 in spec. semp. fu. *ah*: in spec. fu. semp. *ag*: semp. in spec. fu. *β* 6 esset animo *β* 10 latroc. hostium *γ* 13 ad Caec. nescio quem *β* 15 non sit *γ* non *ante* habuisse *del. Cardenus* 16 quos misisset *β* 17 audientes *aDag*: obaud. *h*: obed. *BE* 23 credo *gh*: veteres credo (-es. Credo *a*) *aβa*: *fort.* ad tuum veterem equitatum 24 ait etiam *aa* 28 fuit *ante* quo modo (quia *a*) *add.* *γ*

difficilis tibi Alexandreae fore exitus propter regionum naturam et fluminis. At eo tempore ipso pecuniam dedit, exercitum aluit, ei, quem Asiae praefeceras, nulla in re defuit; tibi victori non solum ad hospitium, sed ad periculum etiam atque ad aciem praesto fuit.

25 Secutum bellum est Africanum. Graves de te rumores, qui etiam furiosum illum Caecilium excitaverunt. Quo tum rex animo, qui auctionatus sit seseque spoliare maluerit quam tibi pecuniam non subministrare. 'At eo' inquit 'tempore ipso Nicaeam Ephesumque mittebat qui rumores Africanos exciperent et celeriter ad se referrent. Itaque cum esset ei nuntiatum Domitium naufragio perisse, te in castello circumsederi, de Domitio dixit versum Graecum eadem sententia, qua etiam nos habemus Latinum:

Pereant amici, dum inimici una intercidant.'

Quod ille, si esset tibi inimicissimus, numquam tamen dixisset: ipse enim mansuetus, versus immanis. Qui autem Domitio poterat esse amicus, qui tibi esset inimicus? Tibi porro inimicus cur esset, a quo cum vel interfici belli lege potuisset, regem et se et filium suum constitutos esse meminisset?

26 Quid deinde? furcifer quo progreditur? Ait hac laetitia Deiotarum elatum vino se obruisse in convivioque nudum saltavisse. Quae crux huic fugitivo potest satis supplici adferre? Deiotarum saltantem quisquam aut ebrium vidit umquam? Omnes sunt in illo rege virtutes, quod te, Caesar, ignorare non arbitror, sed praecipue singularis et admiranda frugalitas: etsi hoc verbo scio laudari regem non solere. Frugi hominem dici non multum habet laudis in rege: fortem, iustum, severum, gravem, magni animi, largum, beneficum, liberalem: hae sunt regiae

3 ei *om.* β   in *om.* β   5 etiam atque ad (ad *om.* *V*) aciem *HVag*: etiam atque etiam *A*: etiam *et* ad *om.* β   6 rumores sparsi γ   7 animo α: fuit *add.* β: erga te fuit *add.* γ   8 spoliare *H*β: exspol. *Aa*   25 in illo sunt β   regiae *a*   28 regem *A*β: reges *H*γ   30 magni animi α*BD*: magnianimum σ: magnanimum *Eh*   hae *AV*β*h*: haec *Hag* (*cf. Phil.* v. 8)

laudes, illa privata est. Ut volet quisque, accipiat: ego tamen frugalitatem, id est modestiam et temperantiam, virtutem maximam iudico. Haec in illo est ab ineunte aetate cum a cuncta Asia, cum a magistratibus legatisque nostris, tum ab equitibus Romanis, qui in Asia negotiati sunt, perspecta et cognita. Multis ille quidem gradibus 27
officiorum erga rem publicam nostram ad hoc regium nomen ascendit; sed tamen quicquid a bellis populi Romani vacabat, cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res rationesque iungebat, ut non solum tetrarches nobilis, sed etiam optimus pater familias et diligentissimus agricola et pecuarius haberetur. Qui igitur adulescens, nondum tanta gloria praeditus, nihil umquam nisi severissime et gravissime fecerit, is ea existimatione eaque aetate saltavit? Imitari, 10 28
Castor, potius avi mores disciplinamque debebas quam optimo et clarissimo viro fugitivi ore male dicere. Quod si saltatorem avum habuisses neque eum virum, unde pudoris pudicitiaeque exempla peterentur, tamen hoc maledictum minime in illam aetatem conveniret. Quibus ille studiis ab ineunte aetate se imbuerat, non saltandi, sed bene ut armis, optime ut equis uteretur, ea tamen illum cuncta iam aetate defecerant. Itaque Deiotarum cum plures in equum sustulissent, quod haerere in eo senex posset, admirari solebamus: hic vero adulescens, qui meus in Cilicia miles, in Graecia commilito fuit, cum in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos una cum eo ad Pompeium pater miserat, quos concursus facere solebat, quam se iactare, quam ostentare, quam nemini in illa causa studio et cupiditate concedere! Tum vero exercitu amisso 29
ego, qui pacis semper auctor, post Pharsalicum autem proe-

4 aetate] *hic defic. gh* (*ex hoc loc.* $\gamma = a\sigma$) 6 ille quidem $H\sigma$: quidem ille $AV\beta a$ 11 etiam βa : *om.* $a\sigma$ 21 cuncta *om.* a 22 aetate a : exacta aetate $BD\gamma$: exacta E *codd.* 29 tum *scripsi* : cum post Pharsal. proelium *del. Ernesti* 30 auctor $a\sigma$: auctor fui BDa autem *om.* BE

lium suasor fuissem armorum non ponendorum, sed abiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quod et ipse ardebat studio illius belli et patri satis faciendum arbitrabatur. Felix ista domus quae non impunitatem solum adepta sit, sed etiam accusandi licentiam: calamitosus Deiotarus qui et ab eo qui in eisdem castris fuerit, et non modo apud te, sed etiam a suis accusetur! Vos vestra secunda fortuna, Castor, non potestis sine propinquorum calamitate esse contenti?

11 Sint sane inimicitiae, quae esse non debebant—rex enim
30 Deiotarus vestram familiam abiectam et obscuram e tenebris in lucem evocavit: quis tuum patrem ante, quis esset, quam cuius gener esset, audivit?—sed quamvis ingrate et impie necessitudinis nomen repudiaretis, tamen inimicitias hominum more gerere poteratis, non ficto crimine insectari, non expetere vitam, non capitis arcessere. Esto: concedatur haec quoque acerbitatis et odi magnitudo: adeone, ut omnia vitae salutisque communis atque etiam humanitatis iura violentur? Servum sollicitare verbis, spe promissisque corrumpere, abducere domum, contra dominum armare, hoc est non uni propinquo, sed omnibus familiis nefarium bellum indicere. Nam ista corruptela servi si non modo impunita fuerit, sed etiam a tanta auctoritate approbata, nulli parietes nostram salutem, nullae leges, nulla iura custodient. Ubi enim id, quod intus est atque nostrum, impune evolare potest contraque nos pugnare, fit in dominatu servitus, in
31 servitute dominatus. O tempora, o mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri consulem, censorem, pontificem maximum vidimus, cum tribunus plebis M. Scaurum principem

1 ponendorum *aa*: depon. *βσ* 3 ipsius *β* faciendum *aa*: fac. esse *βσ* 5 accus. etiam *β* 6 et *ante* non modo *om. β* non modo apud te sed etiam *del. Halm* 8 Castor *om. AV* 12 ante *aa*: antea *βσ* 13 gener *AVγ*: genere *Hβ* 14 repudiaretis (*ex* -itis *D*) *β*: -ritis *αγ* 17 acerbitatis *HVβa*: acerbitas *Aσ* 20 abducere *aa*: adducere *βσ* 26 in serv. *βσ*: et in serv. *aa*

civitatis in iudicium populi vocavisset Scaurique servus ad
eum clam domum venisset et crimina in dominum delatu-
rum se esse dixisset, prendi hominem iussit ad Scaurumque
deduci. Vide quid intersit, etsi inique Castorem cum
Domitio comparo: sed tamen ille inimico servum remisit,
tu ab avo abduxisti; ille incorruptum audire noluit, tu
corrupisti; ille adiutorem servum contra dominum re-
pudiavit, tu etiam accusatorem adhibuisti. At semel iste
est corruptus a vobis. Nonne, cum esset perductus et 32
cum tecum fuisset, refugit ad legatos? nonne ad hunc Cn.
Domitium venit? nonne audiente hoc Ser. Sulpicio,
clarissimo viro, qui tum casu apud Domitium cenabat, et
hoc T. Torquato, optimo adulescente, se a te corruptum,
tuis promissis in fraudem impulsum esse confessus est?
Quae est ista tam impotens, tam crudelis, tam immoderata **12**
inhumanitas? Idcirco in hanc urbem venisti, ut huius
urbis iura et exempla corrumperes domesticaque immanitate
nostrae civitatis humanitatem inquinares?

At quam acute conlecta crimina! 'Blesamius' inquit, 33
—eius enim nomine, optimi viri nec tibi ignoti, male dice-
bat tibi—'ad regem' inquit 'scribere solebat te in invidia
esse, tyrannum existimari, statua inter reges posita animos
hominum vehementer offensos, plaudi tibi non solere.'
Nonne intellegis, Caesar, ex urbanis malevolorum sermun-
culis haec ab istis esse conlecta? Blesamius tyrannum
Caesarem scriberet? Multorum enim capita civium viderat,
multos iussu Caesaris vexatos, verberatos, necatos, multas
adflictas et eversas domos, armatis militibus refertum forum!
Quae semper in civili victoria sensimus, ea te victore non

3 prendi *aa*: apprehendi (adprendi *D*) *βσ* 5 comparo *βσ et Priscian. Gr. L.* ii. 239: confero *aa* 8 iste est corr. *Hβσ*: est corr. iste *AVa* 9 perductus *aDγ*: productus *BE* 15 tam impudens *BE* 17 inhumanitate *BE* 20 nomine optimi viri *Ha, Prisc. Gr. L.* iii. 325: hominis nom. opt. viri *AV*: nom. opt. hominis *β* 21 inquit *om. unus cod. Halmii* (*cf. Phil.* viii. 27) in invidia esse *aDa* (in *om. AD*): invidiose *BE*

34 vidimus. Solus, inquam, es, C. Caesar, cuius in victoria ceciderit nemo nisi armatus. Et quem nos in summa populi Romani libertate nati, non modo non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria ducimus, is Blesamio, qui vivit in regno, tyrannus videri potest? Nam de statua quis queritur, una praesertim, cum tam multas videat? Valde enim invidendum est eius statuis, cuius tropaeis non invidemus. Nam si locus adfert invidiam, nullus est ad statuam quidem rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus umquam in te est et non numquam obstupefactis hominibus ipsa admiratione compressus est et fortasse eo praetermissus, quia nihil volgare te dignum videri potest.

13 Nihil a me arbitror praeteritum, sed aliquid ad extremum
35 causae reservatum. Id autem aliquid *quid* est? te ut plane Deiotaro reconciliet oratio mea. Non enim iam metuo ne illi tu suscenseas; illud vereor ne tibi illum suscensere aliquid suspicere: quod abest longissime, mihi crede, Caesar. Quid enim retineat per te meminit, non quid amiserit; neque se a te multatum arbitratur, sed, cum existimares multis tibi multa esse tribuenda, quo minus a se, qui in
36 altera parte fuisset, ea sumeres, non recusavit. Etenim si Antiochus Magnus ille, rex Asiae, cum, postea quam a L. Scipione devictus Tauro tenus regnare iussus est, omnem hanc Asiam, quae est nunc nostra provincia, amisisset, dicere est solitus benigne sibi a populo Romano esse factum, quod nimis magna procuratione liberatus

2 nos *H*: nos liberi *cett.* 3 populi Romani *del. Halm* 4 ducimus *αγ*: ducem vidimus *E*: vidimus ducem *BD* 8 invidimus *β* est *aσ*: locus est *βa* 10 in te *a*: a te *βγ* 14 praeteritum *aa*: praetermissum *βσ* extremum causae *AVa*: extremam partem causae *H*: extremam (-um *σ*) causae partem *βσ* 15 aliquid quid *scripsi* (*cf. Lig.* 22): aliquid *codd.*: quid *Halm* 21 a se qui *H*: assequi *Aβγ* 22 fuisset *aσ*: potuisset *βa* 23 cum postea quam *AVβa*: cum postea *H*: qui postquam *σ* 24 L. *om. β* devictus est *Lambin.* est *aDγ*: esset *BE* 25 omnem *Garatoni*: omnemque *codd.*

modicis regni terminis uteretur, potest multo facilius hoc se Deiotarus consolari. Ille enim furoris multam sustulerat, hic erroris. Omnia tu Deiotaro, Caesar, tribuisti, cum et ipsi et filio nomen regium concessisti. Hoc nomine retento atque servato nullum beneficium populi Romani, nullum iudicium de se senatus imminutum putat. Magno animo et erecto est, nec umquam succumbet inimicis, ne fortunae quidem. Multa se arbitratur et peperisse ante factis et 37 habere in animo atque virtute, quae nullo modo possit amittere. Quae enim fortuna aut quis casus aut quae tanta possit iniuria omnium imperatorum de Deiotaro decreta delere? Ab omnibus est enim is ornatus, qui, postea quam in castris esse potuit per aetatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria bella gesserunt: senatus vero iudicia de illo tam multa tamque honorifica, quae publicis populi Romani litteris monumentisque consignata sunt, quae umquam vetustas obruet aut quae tanta delebit oblivio? Quid de virtute eius dicam, de magnitudine animi, gravitate, constantia? quae omnes docti atque sapientes summa, quidam etiam bona sola esse dixerunt, eisque non modo ad bene, sed etiam ad beate vivendum contentam esse virtutem. Haec ille reputans et dies noctesque cogitans non 38 modo tibi non suscenset—esset enim non solum ingratus, sed etiam amens—, verum omnem tranquillitatem et quietem senectutis refert acceptam clementiae tuae. Quo quidem 14 animo cum antea fuit, tum non dubito quin tuis litteris, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit ab omnique sollicitudine abstraxerit. Iubes enim eum bene sperare et bono esse animo, quod scio te non frustra scribere solere. Memini enim isdem fere verbis ad me te scribere meque tuis

1 hoc *aa* : *om.* *βσ* 2 sustulerat *H* : distulerat *AV* : sustinuerat *βa* : subierat *σ* 8 et reperisse *β* 12 est enim is orn. *aa* : enim his orn. est *σ* : enim est orn. *β* 20 bona sola *aa* : sola bona *βσ* eisque *Nohl* : isque (hisque) *codd.* 25 accept. refert *β*

39 litteris bene sperare non frustra esse iussum. Laboro equidem regis Deiotari causa, quocum mihi amicitiam · res publica conciliavit, hospitium voluntas utriusque coniunxit, familiaritatem consuetudo attulit, summam vero necessitudinem magna eius officia in me et in exercitum meum effecerunt: sed cum de illo laboro tum de multis amplissimis viris, quibus semel ignotum a te esse oportet, nec tuum beneficium in dubium vocari, nec haerere in animis hominum sollicitudinem sempiternam, nec accidere ut quisquam te timere incipiat eorum, qui sint semel a te liberati timore.

40 Non debeo, Caesar, quod fieri solet in tantis periculis, temptare ecquonam modo dicendo misericordiam tuam commovere possim. Nihil opus est. Occurrere solet ipsa supplicibus et calamitosis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges et id animo contemplare, quod oculis non potes: dabis profecto id misericordiae quod iracundiae denegasti. Multa sunt monumenta clementiae tuae, sed maxime eorum incolumitates, quibus salutem dedisti. Quae si in privatis gloriosa sunt, multo magis commemorabuntur in regibus. Semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit, sociorum vero regum et amicorum sanctissimum.

15 41 Quod nomen hi reges ne amitterent te victore timuerunt, retentum vero et a te confirmatum posteris etiam suis tradituros se esse confidunt. Corpora sua pro salute regum suorum hi legati regii tradunt, Hieras et Blesamius et Antigonus, tibi nobisque omnibus iam diu noti, eademque fide et virtute praeditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus est ad te missus, cum regum amicissimi, tum tibi

42 etiam, ut spero, probati. Exquire de Blesamio num quid

7 benefic. tuum β 10 timere] iterum timere *Lehmann* 11 Caesar *αa*: C. Caesar *βσ* 12 ecquonam *Gulielmius*: et quonam *H*: quonam *A* (*e coll. mea*) *Vβγ* 18 maxime] maxima *Wesenberg* 24 se esse confidunt *αa*: esse confido *BDσ*: confido *E* 25 legati *αa*: tibi *ante* regii *add.* β: *post* reg. *σ* 26 Antigonus *BD²σ*: Antigenus *D¹E*: Artignus α: Antigronus *a*: Antiochus *Probus Gr. L.* iv. *p.* 27, *Sacerdos* ii. 40

ad regem contra dignitatem tuam scripserit. Hieras quidem causam omnem suscipit et criminibus illis pro rege se supponit reum. Memoriam tuam implorat, qua vales plurimum; negat umquam se a te in Deiotari tetrarchia pedem discessisse; in primis finibus tibi praesto se fuisse dicit, usque ad ultimos prosecutum; cum e balneo exisses, tecum se fuisse, cum illa munera inspexisses cenatus, cum in cubiculo recubuisses; eandemque adsiduitatem tibi se praebuisse postridie. Quam ob rem si quid eorum, quae 43
obiecta sunt, cogitatum sit, non recusat quin id suum facinus iudices. Quocirca, C. Caesar, velim existimes hodierno die sententiam tuam aut cum summo dedecore miserrimam pestem importaturam esse regibus aut incolumem famam cum salute: quorum alterum optare illorum crudelitatis est, alterum conservare clementiae tuae.

1 tuam *Hβσ* : suam *AVa*   5 praesto se *aa* : se praesto *βσ*

ORATIONES PHILIPPICAE

SIGLA

V = cod. tabularii Basilicae Vaticanae H. 25, saecl. ix
D = codd. (*b*) *clnt* consensus
b = cod. Bernensis 104, saecl. xiii
c = familia Colotiana, i. e. codd. Paris. 5802, 6602, et Berol. Philipp. 201 consensus
l = cod. Regius 15 A. xiv, saecl. xi
n = cod. Vossianus, Lat. O. 2, saecl. x
t = cod. Tegernseensis

---

h = cod. Harleianus 2682
o = cod. CCLII Collegii Novi Oxon. saecl. xii
cod. Amst. = codex Amstelodamensis Univ. 77, saecl. xiii, ex quo lectiones aliquot exscripsit Deiterus
δ = codd. deteriores.

M. TVLLI CICERONIS

IN M. ANTONIVM

ORATIO PHILIPPICA PRIMA

ANTE quam de re publica, patres conscripti, dicam ea, 1
quae dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis breviter consilium et profectionis et reversionis meae. Ego cum sperarem aliquando ad vestrum consilium auctoritatemque rem publicam esse revocatam, manendum mihi statuebam quasi in vigilia quadam consulari ac senatoria. Nec vero usquam discedebam nec a re publica deiciebam oculos ex eo die, quo in aedem Telluris convocati sumus. In quo templo, quantum in me fuit, ieci fundamenta pacis Atheniensiumque renovavi vetus exemplum; Graecum etiam verbum usurpavi, quo tum in sedandis discordiis usa erat civitas illa, atque omnem memoriam discordiarum oblivione sempiterna delendam censui. Praeclara tum oratio M. Antoni, 2
egregia etiam voluntas; pax denique per eum et per liberos eius cum praestantissimis civibus confirmata est. Atque his principiis reliqua consentiebant. Ad deliberationes eas, quas habebat domi de re publica, principes civitatis adhibebat; ad hunc ordinem res optimas deferebat; nihil tum nisi quod

10 renovavi *Vn* : revocavi *ct* 11 discordiis usa erat *V*: discordaverat *c*: discordiis erat *t*: discors erat *n* 18 referebat *Reid* nisi . . . omnibus *om. D*

erat notum omnibus in C. Caesaris commentariis reperie-
batur; summa constantia ad ea, quae quaesita erant, re-
3 spondebat. Num qui exsules restituti? Unum aiebat, praeterea
neminem. Num immunitates datae? 'Nullae' respondebat.
Adsentiri etiam nos Ser. Sulpicio, clarissimo viro, voluit, ne
qua tabula post Idus Martias ullius decreti Caesaris aut
benefici figeretur. Multa praetereo eaque praeclara; ad
singulare enim M. Antoni factum festinat oratio. Dictaturam,
quae iam vim regiae potestatis obsederat, funditus ex re
publica sustulit; de qua ne sententias quidem diximus. Scri-
ptum senatus consultum quod fieri vellet attulit, quo recitato
auctoritatem eius summo studio secuti sumus eique amplis-
2 simis verbis per senatus consultum gratias egimus. Lux
4 quaedam videbatur oblata non modo regno, quod pertu-
leramus, sed etiam regni timore sublato, magnumque pignus
ab eo rei publicae datum, se liberam civitatem esse velle,
cum dictatoris nomen, quod saepe iustum fuisset, propter
perpetuae dictaturae recentem memoriam funditus ex re
5 publica sustulisset. Liberatus periculo caedis paucis post
diebus senatus; uncus impactus est fugitivo illi, qui in
Mari nomen invaserat. Atque haec omnia communiter cum
conlega; alia porro propria Dolabellae, quae, nisi conlega
afuisset, credo eis futura fuisse communia. Nam cum ser-
peret in urbe infinitum malum idque manaret in dies latius,
idemque bustum in foro facerent, qui illam insepultam sepul-
turam effecerant, et cotidie magis magisque perditi homines
cum sui similibus servis tectis ac templis urbis minitarentur,
talis animadversio fuit Dolabellae cum in audacis sceleratos-
que servos, tum in impuros et nefarios liberos, talisque eversio
illius exsecratae columnae, ut mihi mirum videatur tam

1 reperiebat *Kraffert* 2 summa cum dignitate constantia *D* 4 nullae respondebat *om. D*: nullas respondebat *Wesenberg* 7 ea quae clara sunt *D* 9 iam vim *Vt*: vim iam *cn*: *om.* vim *l* possederat *Hirschfelder* 10 qua *VD*: qua re *cod. Amst. ut voluit Klussmann*: quo *Stangl* 24 urbem *Vn* 27 sui] suis *codd.* (*cf.* ii. 2; iii. 18) minarentur *D*

valde reliquum tempus ab illo uno die dissensisse. Ecce 6
enim Kalendis Iuniis, quibus ut adessemus edixerant, mu-
tata omnia: nihil per senatum, multa et magna per populum
et absente populo et invito. Consules designati negabant se
audere in senatum venire; patriae liberatores urbe carebant
ea, cuius a cervicibus iugum servile deiecerant, quos tamen
ipsi consules in contionibus et in omni sermone laudabant.
Veterani qui appellabantur, quibus hic ordo diligentissime
caverat, non ad conservationem earum rerum, quas habe-
bant, sed ad spem novarum praedarum incitabantur. Quae
cum audire mallem quam videre haberemque ius legationis
liberum, ea mente discessi, ut adessem Kalendis Ianuariis,
quod initium senatus cogendi fore videbatur. Exposui, 3
patres conscripti, profectionis consilium: nunc reversionis, 7
quae plus admirationis habet, breviter exponam. Cum
Brundisium iterque illud, quod tritum in Graeciam est, non
sine causa vitavissem, Kalendis Sextilibus veni Syracusas,
quod ab ea urbe transmissio in Graeciam laudabatur: quae
tamen urbs mihi coniunctissima plus una me nocte cupiens
retinere non potuit. Veritus sum ne meus repentinus ad
meos necessarios adventus suspicionis aliquid adferret, si
essem commoratus. Cum autem me ex Sicilia ad Leucope-
tram, quod est promunturium agri Regini, venti detulissent,
ab eo loco conscendi, ut transmitterem; nec ita multum
provectus reiectus Austro sum in eum ipsum locum, unde
conscenderam. Cumque intempesta nox esset mansissemque 8
in villa P. Valeri, comitis et familiaris mei, postridieque
apud eundem ventum exspectans manerem, municipes
Regini complures ad me venerunt, ex eis quidam Roma
recentes: a quibus primum accipio M. Antoni contionem,

2 edixerat *t* 8 qui appellabantur *Vln*: qui appellantur *ct*: *om. Arusianus Gr. Lat.* vii. p. 488: *del. Jordan*: appellabantur *transponit post* habebant *Hirschfelder* (*del.* qui) 24 transmitteremus austro V^1 *med. omissis* 30 M. *om. V*

quae mihi ita placuit, ut ea lecta de reversione primum coeperim cogitare. Nec ita multo post edictum Bruti adfertur et Cassi, quod quidem mihi, fortasse quod eos plus etiam rei publicae quam familiaritatis gratia diligo, plenum aequitatis videbatur. Addebant praeterea—fit enim plerumque ut ei, qui boni quid volunt adferre, adfingant aliquid quo faciant id, quod nuntiant, laetius—rem conventuram: Kalendis senatum frequentem fore; Antonium, repudiatis malis suasoribus, remissis provinciis Galliis, ad auctoritatem
4 senatus esse rediturum. Tum vero tanta sum cupiditate
9 incensus ad reditum, ut mihi nulli neque remi neque venti satis facerent, non quo me ad tempus occursurum non putarem, sed ne tardius quam cuperem rei publicae gratularer. Atque ego celeriter Veliam devectus Brutum vidi: quanto meo dolore non dico. Turpe mihi ipsi videbatur in eam urbem me audere reverti, ex qua Brutus cederet, et ibi velle tuto esse, ubi ille non posset. Neque vero illum similiter atque ipse eram commotum esse vidi. Erectus enim maximi ac pulcherrimi facti sui conscientia nihil de suo
10 casu, multa de vestro querebatur. Exque eo primum cognovi quae Kalendis Sextilibus in senatu fuisset L. Pisonis oratio: qui quamquam parum erat—id enim ipsum a Bruto audieram—a quibus debuerat adiutus, tamen et Bruti testimonio—quo quid potest esse gravius?—et omnium praedicatione, quos postea vidi, magnam mihi videbatur gloriam consecutus. Hunc igitur ut sequerer properavi, quem praesentes non sunt secuti, non ut proficerem aliquid—nec enim sperabam id nec praestare poteram—, sed ut, si quid mihi humanitus accidisset—multa autem impendere videntur praeter naturam etiam praeterque fatum—, huius tamen diei

7 quo *cl* : quod *Vnt* 8 Kalendis] Sextilibus (Sex. *V*) *add. codd., del. Madvig* : Kal. Sept. *Halm* 12 non *ante* putarem *om. D* : *del. Bake* 17 non posset *om.* V^1 : non esset *coni. Halm* 19 ac *V* : atque *ln* : et *ct* 20 ex quo *D* 27 neque enim *D, et Gellius* xiii. 1 29 videntur *V et Gellius* : videbantur *D* 30 tamen *V* : *om. D et Gellius*

vocem testem rei publicae relinquerem meae perpetuae erga se voluntatis.

Quoniam utriusque consili causam, patres conscripti, probatam 11 vobis esse confido, prius quam de re publica dicere incipio, pauca querar de hesterna M. Antoni iniuria: cui sum amicus, idque me non nullo eius officio debere esse prae me semper tuli. Quid tandem erat causae cur in senatum hesterno 5 die tam acerbe cogerer? Solusne aberam, an non saepe minus frequentes fuistis, an ea res agebatur, ut etiam aegrotos deferri oporteret? Hannibal, credo, erat ad portas aut de Pyrrhi pace agebatur, ad quam causam etiam Appium illum et caecum et senem delatum esse memoriae proditum est. De supplicationibus referebatur, quo in genere senatores 12 deesse non solent. Coguntur enim non pignoribus, sed eorum, de quorum honore agitur, gratia; quod idem fit, cum de triumpho refertur. Ita sine cura consules sunt, ut paene liberum sit senatori non adesse. Qui cum mihi mos notus esset cumque e via languerem et mihimet displicerem, misi pro amicitia qui hoc ei diceret. At ille vobis audientibus cum fabris se domum meam venturum esse dixit. Nimis iracunde hoc quidem et valde intemperanter. Cuius enim malefici tanta ista poena est, ut dicere in hoc ordine auderet se publicis operis disturbaturum publice ex senatus sententia aedificatam domum? Quis autem umquam tanto damno senatorem coegit? aut quid est ultra pignus aut multam? Quod si scisset quam sententiam dicturus essem, 6 remisisset aliquid profecto de severitate cogendi. An me 13 censetis, patres conscripti, quod vos inviti secuti estis, decretum fuisse, ut parentalia cum supplicationibus miscerentur, ut inexpiabiles religiones in rem publicam inducerentur, ut decernerentur supplicationes mortuo? Nihil dico cui.

5–8 quaerar hs de hesterna in senatum tam acerbe *V*[1] *med. omissis* 5 M. *om. V*[2] 7 hesterno die *del. Kayser* 10 deferre *V* 15 quorum de *D* 19 hoc ediceret *D* 22 tanta *om. D* 31 mortuorum *D* cui *c*: cui' *n*: qui *Vlt*

Fuerit ille Brutus, qui et ipse dominatu regio rem publicam liberavit et ad similem virtutem et simile factum stirpem iam prope in quingentesimum annum propagavit: adduci tamen non possem ut quemquam mortuum coniungerem cum deorum immortalium religione; ut, cuius sepulcrum usquam exstet ubi parentetur, ei publice supplicetur. Ego vero eam sententiam dixissem, ut me adversus populum Romanum, si qui accidisset gravior rei publicae casus, si bellum, si morbus, si fames, facile possem defendere; quae partim iam sunt, partim timeo ne impendeant. Sed hoc ignoscant di immortales velim et populo Romano, qui id non probat, et huic
14 ordini, qui decrevit invitus. Quid? de reliquis rei publicae malis licetne dicere? Mihi vero licet et semper licebit dignitatem tueri, mortem contemnere. Potestas modo veniendi in hunc locum sit: dicendi periculum non recuso. Atque utinam, patres conscripti, Kalendis Sextilibus adesse potuissem! non quo profici potuerit aliquid, sed ne unus modo consularis, quod tum accidit, dignus illo honore, dignus re publica inveniretur. Qua quidem ex re magnum accipio dolorem, homines amplissimis populi Romani beneficiis usos L. Pisonem ducem optimae sententiae non secutos. Idcircone nos populus Romanus consules fecit, ut in altissimo gradu dignitatis locati rem publicam pro nihilo haberemus? Non modo voce nemo L. Pisoni consulari, sed ne voltu
15 quidem adsensus est. Quae, malum, est ista voluntaria servitus? Fuerit quaedam necessaria; neque ego hoc ab omnibus eis desidero, qui sententiam consulari loco dicunt: Alia causa est eorum, quorum silentio ignosco; alia eorum, quorum vocem requiro. Quos quidem doleo in suspicionem

1 ille L. *D* 4 deorum *om. V* 5 usquam *h*: nusquam *Vclnt* 7 si qui *Vln*: si quis *c*: si quid *t* 13 dicere mihi. Verum *cln*: mihi dicere verum *t* 22 altissimo amplissimoque V^2 24 consulari *V* (*e coll. mea*) cn^1: consularis ln^2t

populo Romano venire non metu, quod ipsum esset turpe, sed alium alia de causa deesse dignitati suae. Qua re 7
primum maximas gratias et ago et habeo Pisoni, qui non quid efficere posset in re publica cogitavit, sed quid facere ipse deberet. Deinde a vobis, patres conscripti, peto, ut, etiam si sequi minus audebitis orationem atque auctoritatem meam, benigne me tamen, ut adhuc fecistis, audiatis.

Primum igitur acta Caesaris servanda censeo, non quo 16
probem—quis enim id quidem potest?—sed quia rationem habendam maxime arbitror pacis atque oti. Vellem adesset M. Antonius, modo sine advocatis—sed, ut opinor, licet ei minus valere, quod mihi heri per illum non licuit—doceret me vel potius vos, patres conscripti, quem ad modum ipse Caesaris acta defenderet. An in commentariolis et chirographis et libellis se uno auctore prolatis, ne prolatis quidem sed tantum modo dictis, acta Caesaris firma erunt: quae ille in aes incidit, in quo populi iussa perpetuasque leges esse voluit, pro nihilo habebuntur? Equidem existimo nihil tam 17
esse in actis Caesaris quam leges Caesaris. An, si cui quid ille promisit, id erit fixum, quod idem facere non potuit? ut multis multa promissa non fecit: quae tamen multo plura illo mortuo reperta sunt quam a vivo beneficia per omnis annos tributa et data. Sed ea non muto, non moveo: summo studio illius praeclara acta defendo. Pecunia utinam ad Opis maneret! cruenta illa quidem, sed his temporibus, quoniam eis, quorum est, non redditur, necessaria. Quamquam ea quoque sit effusa, si ita in actis fuit. Ecquid est 18
quod tam proprie dici possit actum eius, qui togatus in re publica cum potestate imperioque versatus sit, quam lex? Quaere acta Gracchi: leges Semproniae proferentur; quaere

1 non metu *D*: non modo metu *V* 4 quisquam *post* quid *add.* *Reid* 6 rationem *Gompertz* 10 adesset M. *Halm*: adessem *V*: adesset *D* 12 licuit V^2: *om.* V^1: licebat *D* 15 ac ne *D* 20 non facere *Muretus* 24 summo etiam studio praeclara illius *D* 25 ad Opis *Vc*: ad opes *ln*[1]: ad opus n^2t

Sullae: Corneliae. Quid? Pompei tertius consulatus in
quibus actis constitit? Nempe in legibus. De Caesare ipso
si quaereres quidnam egisset in urbe et in toga, leges multas
responderet se et praeclaras tulisse, chirographa vero aut
mutaret aut non daret, aut, si dedisset, non istas res in actis
suis duceret. Sed haec ipsa concedo; quibusdam etiam in
rebus coniveo; in maximis vero rebus, id est in legibus, acta
8 Caesaris dissolvi ferendum non puto. Quae lex melior,
19 utilior, optima etiam re publica saepius flagitata, quam ne
praetoriae provinciae plus quam annum neve plus quam
biennium consulares obtinerentur? Hac lege sublata viden-
turne vobis posse Caesaris acta servari? Quid? lege, quae
promulgata est de tertia decuria, nonne omnes iudiciariae
leges Caesaris dissolvuntur? Et vos acta Caesaris defenditis,
qui leges eius evertitis? Nisi forte, si quid memoriae causa
rettulit in libellum, id numerabitur in actis et, quamvis ini-
quum et inutile sit, defendetur: quod ad populum centu-
20 riatis comitiis tulit, id in actis Caesaris non habebitur. At
quae est ista tertia decuria? 'Centurionum' inquit. Quid?
isti ordini iudicatus lege Iulia, etiam ante Pompeia, Aurelia
non patebat? 'Census praefiniebatur,' inquit. Non centu-
rioni quidem solum, sed equiti etiam Romano; itaque viri
fortissimi atque honestissimi, qui ordines duxerunt, res et
iudicant et iudicaverunt. 'Non quaero' inquit 'istos: qui-
cumque ordinem duxit, iudicet.' At si ferretis, quicumque
equo meruisset, quod est lautius, nemini probaretis; in
iudice enim spectari et fortuna debet et dignitas. 'Non
quaero' inquit 'ista: addo etiam iudices manipularis ex
legione Alaudarum. Aliter enim nostri negant posse se

1 Cn. Pompei *D* 2 nempe *V*[2]*D et Victorinus de defin. ed. Stangl p. 31*: *om. V*[1], *fort. recte* a Caesare *D* 3 toga *cn*[2]: togam *Vn*[1]: totam *lt* 6 ea ipsa *D* etiam in rebus *Vc*: in rebus etiam *lnt* 7 in legibus *c et Victorinus p. 32*: *om.* in *cett.* 10 neve *Vc*: neu *lnt* 12 posse *om. D* ea lege *D* 13 decuria iudicum *D* 15 evertistis *ct* 19 est *om. V* 20 etiamne Pompeia *D* 23 honestissimi atque fortissimi *D* 26 laudatius *D*

salvos esse.' O contumeliosum honorem eis, quos ad iudicandum nec opinantis vocatis! Hic enim est legis index, ut ei res in tertia decuria iudicent, qui libere iudicare non audeant. In quo quantus error est, di immortales! eorum, qui istam legem excogitaverunt! Ut enim quisque sordidissimus videbitur, ita libentissime severitate iudicandi sordis suas eluet laborabitque ut honestis decuriis potius dignus videatur quam in turpem iure coniectus. Altera promulgata 9 21
lex est, ut et de vi et maiestatis damnati ad populum provocent, si velint. Haec utrum tandem lex est an legum omnium dissolutio? Quis est enim hodie cuius intersit istam legem manere? Nemo reus est legibus illis, nemo quem futurum putemus. Armis enim gesta numquam profecto in iudicium vocabuntur. 'At res popularis.' Utinam quidem aliquid velletis esse populare! Omnes enim iam cives de rei publicae salute una et mente et voce consentiunt. Quae est igitur ista cupiditas legis eius ferendae, quae turpitudinem summam habeat, gratiam nullam? Quid enim turpius quam qui maiestatem populi Romani minuerit per vim, eum damnatum iudicio ad eam ipsam vim reverti, propter quam sit iure damnatus? Sed quid plura de lege disputo? Quasi vero id agatur ut 22
quisquam provocet: id agitur, id fertur, ne quis omnino umquam istis legibus reus fiat. Quis enim aut accusator tam amens reperietur qui reo condemnato obici se multitudini conductae velit, aut iudex qui reum damnare audeat, ut ipse ad operas mercennarias statim protrahatur? Non igitur provocatio ista lege datur, sed duae maxime salutares leges quaestionesque tolluntur. Quid est aliud hortari adulescentis, ut turbulenti, ut seditiosi, ut perniciosi cives velint esse? Quam

9 ut et *V*: ut *D* maiestatis *Halm*: maiestates *V*: de maiestate *D* 12 manere *V*: venire *D*: valere *Orelli*: sanciri *coni. Halm* istis legibus *D* 14 at res popularis] ad res populares *codd.* 15 esse *del. Eberhard* 24 obici se *D*: obicere V^1: obicere se V^2 28 adhortari *D*

autem ad pestem furor tribunicius impelli non poterit his
23 duabus quaestionibus sublatis? Quid, quod obrogatur legibus Caesaris, quae iubent ei, qui de vi, itemque ei, qui maiestatis damnatus sit, aqua et igni interdici? quibus cum provocatio datur, nonne acta Caesaris rescinduntur? Quae quidem ego, patres conscripti, qui illa numquam probavi, tamen ita conservanda concordiae causa arbitratus sum, ut non modo, quas vivus leges Caesar tulisset, infirmandas hoc tempore non putarem, sed ne illas quidem, quas post mortem Caesaris
10 prolatas esse et fixas videtis. De exsilio reducti a mortuo;
24 civitas data non solum singulis, sed nationibus et provinciis universis a mortuo; immunitatibus infinitis sublata vectigalia a mortuo. Ergo haec uno, verum optimo auctore domo prolata defendimus: eas leges, quas ipse nobis inspectantibus recitavit, pronuntiavit, tulit, quibus latis gloriabatur eisque legibus rem publicam contineri putabat, de provinciis, de iudiciis, eas, inquam, Caesaris leges nos, qui defendimus
25 acta Caesaris, evertendas putamus? Ac de his tamen legibus, quae promulgatae sunt, saltem queri possumus: de eis, quae iam latae dicuntur, ne illud quidem licuit. Illae enim sine ulla promulgatione latae sunt ante quam scriptae. Quaero autem quid sit cur aut ego aut quisquam vestrum, patres conscripti, bonis tribunis plebi leges malas metuat. Paratos habemus qui intercedant; paratos qui rem publicam religione defendant: vacui metu esse debemus. 'Quas tu mihi' inquit 'intercessiones, quas religiones?' Eas scilicet, quibus rei publicae salus continetur. 'Neglegimus ista et nimis antiqua ac stulta ducimus: forum saepietur; omnes claudentur aditus; armati in praesidiis multis locis conloca-

1 ad rei p. pestem *D* 2 quaestionibus] de vi et maiestate *add.* *V*: de vi et de maiestate *add. D*, *del. Cobet* 3 itemque ei qui *D et Arusianus Gr. Lat. vii. p. 469*: itemque *V* 6 tamen *om. D* 8 Caesar leges *D* 12 a mortuo *om. ln* 13 verum *V*: viro *D* 16 continere *D* 18 vertendas *D* putamus *Vc*: putabimus *nt*: putavimus *l* 20 illud *om. V*[1]: id *Halm* sine ulla *V*: nulla *D*

buntur.' Quid tum? quod ita erit gestum, id lex erit? et in 26 aes incidi iubebitis, credo, illa legitima: CONSULES POPULUM IURE ROGAVERUNT — hocine a maioribus accepimus ius rogandi? — POPULUSQUE IURE SCIVIT. Qui populus? isne, qui exclusus est? Quo iure? an eo, quod vi et armis omne sublatum est? Atque haec dico de futuris, quod est amicorum ante dicere ea, quae vitari possint: quae si facta non erunt, refelletur oratio mea. Loquor de legibus promulgatis, de quibus est integrum vobis, demonstro vitia: tollite! denuntio vim: arma removete!

11 27 Irasci quidem vos mihi, Dolabella, pro re publica dicenti non oportebit. Quamquam te quidem id facturum non arbitror—novi facilitatem tuam—: conlegam tuum aiunt in hac sua fortuna, quae bona ipsi videtur—mihi, ne gravius quippiam dicam, avorum et avunculi sui consulatum si imitaretur, fortunatior videretur—sed eum iracundum audio esse factum. Video autem quam sit odiosum habere eundem iratum et armatum, cum tanta praesertim gladiorum sit impunitas: sed proponam ius, ut opinor, aequum, quod M. Antonium non arbitror repudiaturum. Ego, si quid in vitam eius aut in mores cum contumelia dixero, quo minus mihi inimicissimus sit non recusabo; sin consuetudinem meam quam in re publica semper habui tenuero, id est, si libere quae sentiam de re publica dixero, primum deprecor ne irascatur; deinde, si hoc non impetro, peto ut sic irascatur ut civi. Armis utatur, si ita necesse est, ut dicit, sui defendendi causa: eis, qui pro re publica quae ipsis visa erunt dixerint, ista arma ne noceant. Quid hac postulatione dici potest aequius? Quod si, ut mihi a quibusdam eius 28 familiaribus dictum est, omnis eum, quae habetur contra

3 hoc enim V^2D 6 atque ego haec (haec ego *n*) *D* 10 vim: arma removete *Faerni distinctionem sequor* (*ita cl*): vim, arma: removete *edd. recc.* 12 oportebat *V* 13 novi enim *D* 17 esse *om* *D* 22 sin *V*: si *D* 23 quam in re p. semper habui V^3D: *om.* V^1

voluntatem eius, oratio graviter offendit, etiam si nulla inest contumelia, feremus amici naturam. Sed idem illi ita mecum: 'non idem tibi adversario Caesaris licebit quod Pisoni socero,' et simul admonent quiddam, quod cavebimus: 'nec erit iustior in senatum non veniendi morbi causa quam

12 29 mortis.' Sed per deos immortalis!—te enim intuens, Dolabella, qui es mihi carissimus, non possum utriusque vestrum errorem reticere. Credo enim vos nobilis homines magna quaedam spectantis non pecuniam, ut quidam nimis creduli suspicantur, quae semper ab amplissimo quoque clarissimoque contempta est, non opes violentas et populo Romano minime ferendam potentiam, sed caritatem civium et gloriam concupivisse. Est autem gloria laus recte factorum magnorumque in rem publicam fama meritorum, quae cum optimi cuiusque tum etiam multitudinis testimonio comprobatur.

30 Dicerem, Dolabella, qui recte factorum fructus esset, nisi te praeter ceteros paulisper esse expertum viderem. Quem potes recordari in vita inluxisse tibi diem laetiorem quam cum expiato foro, dissipato concursu impiorum, principibus sceleris poena adfectis, urbe incendio et caedis metu liberata te domum recepisti? Cuius ordinis, cuius generis, cuius denique fortunae studia tum laudi et gratulationi tuae se non obtulerunt? Quin mihi etiam, quo auctore te in his rebus uti arbitrabantur, et gratias boni viri agebant et tuo nomine gratulabantur. Recordare, quaeso, Dolabella, consensum illum theatri, cum omnes earum rerum obliti, propter quas fuerant tibi offensi, significarent se beneficio novo

31 memoriam veteris doloris abiecisse. Hanc tu, P. Dolabella,—

3 mecum locuntur V 7 qui es mihi carissimus V^2D: *om.* V^1 de utriusque vestrum errore D 13 est autem V^1: ea est autem V^2ct: ea autem est *ln* et laus V^2D: *fort.* est autem gloria ea laus 14 fama *c et Isidorus Origg.* ii. 30. 2 (*cf. Marc.* 26; *de Invent.* ii. 166): *om. cett.* 17 praeter ceteros *om.* D 20 urbe incendio et caedis metu liberata V^2 (*cf. Fam.* ix. 14. 8): *om.* V^1D 23 obtulerunt *ct*: tulerunt V: optarent *ln* 27 significarent *Vt*: significarent *c*: significaverunt *ln* se *om.* V

magno loquor cum dolore—hanc tu, inquam, potuisti aequo animo tantam dignitatem deponere? Tu autem, M. Antoni, 13
—absentem enim appello—, unum illum diem, quo in aede Telluris senatus fuit, non omnibus his mensibus, quibus te quidam multum a me dissentientes beatum putant, anteponis? Quae fuit oratio de concordia! quanto metu, quanta sollicitudine civitas tum a te liberata est, cum conlegam tuum depositis inimicitiis oblitus auspiciorum a te ipso augure populi Romani nuntiatorum illo primum die conlegam tibi esse voluisti; tuus parvus filius in Capitolium a te missus pacis obses fuit! quo senatus die laetior, quo popu- 32
lus Romanus? qui quidem nulla in contione umquam frequentior fuit. Tum denique liberati per viros fortissimos videbamur, quia, ut illi voluerant, libertatem pax consequebatur. Proximo, altero, tertio, denique reliquis consecutis diebus non intermittebas quasi donum aliquod cotidie adferre rei publicae; maximum autem illud, quod dictaturae nomen sustulisti. Haec inusta est a te, a te, inquam, mortuo Caesari nota ad ignominiam sempiternam. Ut enim propter unius M. Manli scelus decreto gentis Manliae neminem patricium Manlium *Marcum* vocari licet, sic tu propter unius dictatoris odium nomen dictatoris funditus sustulisti.
Num te, cum haec pro salute rei publicae tanta gessisses, 33
fortunae tuae, num amplitudinis, num claritatis, num gloriae paenitebat? Unde igitur subito tanta ista mutatio? Non possum adduci ut suspicer te pecunia captum. Licet quod cuique libet loquatur, credere non est necesse. Nihil enim

6 oratio tua *Muretus* metu] veterani *add. codd.* (vetere *l*, cetera *n*) *del. Manutius*: veterum malorum *Halm*: veteranorum *O. Schmidt*: senatus *Ernesti*: *fort.* viri boni 7 cum collegam tuum *V*: tum collegam *t*: tu collegam *c*: tuum collegam *ln* 8 auspiciorum . . . nuntiatorum *Faernus*: auspiciorum a te ipso augure pronuntiate V^1 (-ante V^2): auspicia te ipso augure nuntiante *D* 9 primo *D* 10 tuus *V*: K. tuus *cnt*: R. tuus *l* 15 proximo *del. Eberhard* altero *del. Cobet* 21 Marcum *add. Gulielmius*: *om. codd.* 24 num gloriae V^2D: *om.* V^1

umquam in te sordidum, nihil humile cognovi. Quamquam
solent domestici depravare non numquam; sed novi firmitatem tuam. Atque utinam ut culpam, sic etiam suspicionem
14 vitare potuisses! Illud magis vereor, ne ignorans verum
iter gloriae gloriosum putes plus te unum posse quam omnis et metui a civibus tuis quam diligi malis. Quod si ita putas, totam ignoras viam gloriae. Carum esse civem, bene de re publica mereri, laudari, coli, diligi gloriosum est; metui vero et in odio esse invidiosum, detestabile, imbecillum,
34 caducum. Quod videmus etiam in fabula illi ipsi, qui
'Oderint, dum metuant' dixerit, perniciosum fuisse. Utinam, M. Antoni, avum tuum meminisses! de quo tamen audisti multa ex me eaque saepissime. Putasne illum immortalitatem mereri voluisse, ut propter armorum habendorum licentiam metueretur? Illa erat vita, illa secunda fortuna, libertate esse parem ceteris, principem dignitate. Itaque, ut omittam res avi tui prosperas, acerbissimum eius supremum diem malim quam L. Cinnae dominatum, a quo ille crudelissime est
35 interfectus. Sed quid oratione te flectam? Si enim exitus
C. Caesaris efficere non potest ut malis carus esse quam metui, nihil cuiusquam proficiet nec valebit oratio. Quem qui beatum fuisse putant, miseri ipsi sunt. Beatus est nemo, qui ea lege vivit, ut non modo impune, sed etiam cum summa interfectoris gloria interfici possit. Qua re flecte te, quaeso, et maiores tuos respice atque ita guberna rem publicam, ut natum esse te cives tui gaudeant: sine quo nec beatus
15 nec carus nec iucundus quisquam esse omnino potest. Po-
36 puli quidem Romani iudicia multa ambo habetis, quibus

1 in te . . . quamquam *om. D* 6 quam diligi malis *D* (*cf. Off.* ii. 29): *om. V* 10 in fabulis ipsi illi *D* 12 M. *Vc*: *om. bnt* audisti multa ex me *V*: multa audisti ex me *cln*: multa ex me audisti *t* 13 eaque *Faernus*: aquae *V*: *om. D* 16 cum ceteris *D* 27 carus *scripsi*: clarus *codd.* (*cf.* v. 49, x. 8, *Deiot.* 15) nec iucundus *Weber* (*cf.* § 37): nec unctus *V*: *om. D*: nec tutus *Muretus*: nec diuturnus *Mittelmeyer*: nec munitus *P.R. Müller* omnino potest *Muretus*: omni potestate *V*: esse quisquam potest *D*

vos non satis moveri permoleste fero. Quid enim gladiatoribus
clamores innumerabilium civium? quid populi versus? quid
Pompei statuae plausus infiniti? quid duobus tribunis plebis,
qui vobis adversantur? parumne haec significant incredibiliter
consentientem populi Romani universi voluntatem? Quid?
Apollinarium ludorum plausus vel testimonia potius et
iudicia populi Romani parum magna vobis videbantur?
O beatos illos, qui, cum adesse ipsis propter vim armorum
non licebat, aderant tamen et in medullis populi Romani ac
visceribus haerebant! Nisi forte Accio tum plaudi et sexa-
gesimo post anno palmam dari, non Bruto putabatis, qui
ludis suis ita caruit, ut in illo apparatissimo spectaculo studium
populus Romanus tribueret absenti, desiderium liberatoris
sui perpetuo plausu et clamore leniret. Equidem is sum, 37
qui istos plausus, cum popularibus civibus tribuerentur,
semper contempserim; idemque cum a summis, mediis,
infimis, cum denique ab universis hoc idem fit, cumque ei,
qui ante sequi populi consensum solebant, fugiunt, non
plausum illum, sed iudicium puto. Sin haec leviora vobis
videntur, quae sunt gravissima, num etiam hoc contemnitis,
quod sensistis tam caram populo Romano vitam A. Hirti
fuisse? Satis erat enim probatum illum esse populo Romano,
ut est; iucundum amicis, in quo vincit omnis; carum suis,
quibus est carissimus: tantam tamen sollicitudinem bonorum,
tantum timorem omnium in quo meminimus? Certe in nullo.
Quid igitur? hoc vos, per deos immortalis! quale sit non 38
interpretamini? Quid? eos de vestra vita cogitare non
censetis, quibus eorum, quos sperant rei publicae consulturos,
vita tam cara sit?

Cepi fructum, patres conscripti, reversionis meae, quoniam

1 vos non δ: vobis non *V*: non *l*: *om. cnt* 3 duobus *Faernus*: ii *V*: u *t*: hi *n*: his *cl* 7 parum magna *V*: parva *D* 11 non putabitis Bruto *D* 12 studium suum *V*[2] 13 tribueret *V*[2]: tribuerit *V*[1] *D* 15 a popularibus *c* (*at vid. Madvig, Opusc.* i. 203): a populi parte *Campe* 23 esset *D* 24 est ipse *V* 25 omnium *om. V* 27 non *om. D*

et ea dixi, ut quicumque casus consecutus esset, exstaret constantiae meae testimonium, et sum a vobis benigne ac diligenter auditus. Quae potestas si mihi saepius sine meo vestroque periculo fiet, utar: si minus, quantum potero, non tam mihi me quam rei publicae reservabo. Mihi fere satis est quod vixi vel ad aetatem vel ad gloriam: huc si quid accesserit, non tam mihi quam vobis reique publicae accesserit.

1 et *om.* *D* 5 mihi fere *D*: qui mihi f. *V*: quia mihi f. *coni.* *Halm*

M. TVLLI CICERONIS

IN M. ANTONIVM

ORATIO PHILIPPICA SECVNDA

Quonam meo fato, patres conscripti, fieri dicam ut nemo 1
his annis viginti rei publicae fuerit hostis qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec vero necesse est quemquam a me nominari: vobiscum ipsi recordamini. Mihi poenarum illi plus quam optarem dederunt: te miror Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minus mirabar. Nemo enim illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes a me rei publicae causa lacessiti. Tu ne verbo quidem violatus, ut audacior quam Catilina, furiosior quam Clodius viderere, ultro me maledictis lacessisti, tuamque a me alienationem commendationem tibi ad impios civis fore putavisti. Quid putem? 2
contemptumne me? Non video nec in vita nec in gratia nec in rebus gestis nec in hac mea mediocritate ingeni quid despicere possit Antonius. An in senatu facillime de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestae rei publicae testimonium multis, mihi uni conservatae dedit. An decertare mecum voluit contentione dicendi? Hoc quidem est beneficium. Quid enim plenius, quid

5 optaram *Heumann* 6 pertimescere *t et Isidorus Origg.* ii. 9. 12 19 beneficium est *ln et Quintil.* xi. 1. 25

uberius quam mihi et pro me et contra Antonium dicere? Illud profecto: non existimavit sui similibus probari posse 3 se esse hostem patriae, nisi mihi esset inimicus. Cui prius quam de ceteris rebus respondeo, de amicitia, quam a me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen iudico, pauca dicam.

2 Contra rem suam me nescio quando venisse questus est. An ego non venirem contra alienum pro familiari et necessario, non venirem contra gratiam non virtutis spe, sed aetatis flore conlectam, non venirem contra iniuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non iure praetorio? Sed hoc idcirco commemoratum a te puto, ut te infimo ordini commendares, cum omnes *te* recordarentur libertini generum et liberos tuos nepotes Q. Fadi, libertini hominis, fuisse. At enim te in disciplinam meam tradideras—nam ita dixisti—; domum meam ventitaras. Ne tu, si id fecisses, melius famae, melius pudicitiae tuae consuluisses. Sed neque fecisti nec, si cuperes, tibi id per 4 C. Curionem facere licuisset. Auguratus petitionem mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam, o impudentiam praedicandam! Quo enim tempore me augurem a toto conlegio expetitum Cn. Pompeius et Q. Hortensius nominaverunt—nec enim licebat a pluribus nominari—tu nec solvendo eras nec te ullo modo nisi eversa re publica fore incolumem putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, cum in Italia Curio non esset, aut tum, cum es factus, unam tribum sine Curione ferre potuisses? cuius etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui nimis
3
5 studiosi fuissent. At beneficio sum tuo usus. Quo?

1 mihi quam *Campe* 2 profecto est *D* suis *D* (*cf.* I. 5) 3 se *om. V* 9 necessario meo *D* 12–15 sed hoc . . . fuisse *om. D* 13 cum omnes te *Halm*: cum omnes *V*[2]: *om. V*[1] 16 ventitabas *Cobet* 19 C. *om. V* 24 nec solvendo eras *Vc*: nec eras *t*: nec solus deeras *ln* 26 Italiae *V*: Italia C. *Halm*

Quamquam illud ipsum, quod commemoras, semper prae me tuli: malui me tibi debere confiteri quam cuiquam minus prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio? quod me Brundisi non occideris? Quem ipse victor, qui tibi, ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis principatum, salvum esse voluisset, in Italiam ire iussisset, eum tu occideres? Fac potuisse. Quod est aliud, patres conscripti, beneficium latronum, nisi ut commemorare possint eis se dedisse vitam, quibus non ademerint? Quod si esset beneficium, numquam, qui illum interfecerunt, a quo erant conservati, quos tu ipse clarissimos viros soles appellare, tantam essent gloriam consecuti. Quale autem beneficium est, quod te abstinueris nefario scelere? Qua in re non tam iucundum mihi videri debuit non interfectum *me* a te quam miserum te id impune facere potuisse. Sed 6
sit beneficium, quando quidem maius accipi a latrone nullum potuit: in quo potes me dicere ingratum? An de interitu rei publicae queri non debui, ne in te ingratus viderer? At in illa querela misera quidem et luctuosa, sed mihi pro hoc gradu, in quo me senatus populusque Romanus conlocavit, necessaria, quid est dictum a me cum contumelia, quid non moderate, quid non amice? Quod quidem cuius temperantiae fuit, de M. Antonio querentem abstinere maledicto, praesertim cum tu reliquias rei publicae dissipavisses, cum domi tuae turpissimo mercatu omnia essent venalia, cum leges eas, quae numquam promulgatae essent, et de te et a te latas confiterere, cum auspicia augur, intercessionem consul sustulisses, cum esses foedissime stipatus armatis, cum omnis impuritates impudica in domo cotidie susciperes vino lustrisque confectus. At ego, tam- 7
quam mihi cum M. Crasso contentio esset, quocum multae

3 pudenti *Bake* 4 quod *Vc*: quo *lnt* 11 servati *D* ipse *om. V* 15 me *Madvig*: *om. codd.* 24 maledicti *V*: -tis *Faernus* 29 impudica *V et Nonius p.* 333. 26: pudica *D*

et magnae fuerunt, non cum uno gladiatore nequissimo, de re publica graviter querens de homine nihil dixi. Itaque hodie perficiam, ut intellegat quantum a me beneficium tum
4 acceperit. At etiam litteras, quas me sibi misisse diceret, recitavit homo et humanitatis expers et vitae communis ignarus. Quis enim umquam, qui paulum modo bonorum consuetudinem nosset, litteras ad se ab amico missas offensione aliqua interposita in medium protulit palamque recitavit? Quid est aliud tollere ex vita vitae societatem, tollere amicorum conloquia absentium? Quam multa ioca solent esse in epistulis, quae prolata si sint, inepta videantur, quam multa seria, neque tamen ullo modo divol-
8 ganda! Sit hoc inhumanitatis: stultitiam incredibilem videte. Quid habes quod mihi opponas, homo diserte, ut Mustelae tamen Seio et Tironi Numisio videris? Qui cum hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu senatus, ego quoque te disertum putabo, si ostenderis quo modo sis eos inter sicarios defensurus. Sed quid opponas tandem, si negem me umquam ad te istas litteras misisse? Quo me teste convincas? An chirographo? in quo habes scientiam quaestuosam. Qui possis? sunt enim librari manu. Iam invideo magistro tuo, qui te tanta mercede, quantam iam
9 proferam, nihil sapere doceat. Quid enim est minus non dico oratoris, sed hominis quam id obicere adversario, quod ille si verbo negarit, longius progredi non possit qui obiecerit? At ego non nego, teque in isto ipso convinco non inhumanitatis solum, sed etiam amentiae. Quod enim verbum in istis litteris est non plenum humanitatis, offici,

1 et iam *V*: et tam *Halm* 6 paulum modo *D*: paulo *V* 9 ex *Halm*: et *V*: e *D* 10 ioca *n*: loca *cett.* 11 esse *om. V* 13 inhum. tuae *D* 15 ut Mustelae tamen Seio et Tironi Numisio *scripsi, ita fere D* (tamen scio *lnt*: tam inscio *c*, *quod probat Landgraf*), *cf.* xii. 14: mus et laetam esse *V cett. omissis*: ut Tironi et Mustelae iam esse *Halm* 16 ipso] ipsũo *V*: isto *D* 20 convinces *D* 23 docuit *D* 27–28 solum . . . humanitatis *om. D*

benevolentiae? Omne autem crimen tuum est, quod de te in his litteris non male existimem, quod scribam tamquam ad civem, tamquam ad bonum virum, non tamquam ad sceleratum et latronem. At ego tuas litteras, etsi iure poteram a te lacessitus, tamen non proferam: quibus petis ut tibi per me liceat quendam de exsilio reducere, adiurasque id te invito me non esse facturum; idque a me impetras. Quid enim me interponerem audaciae tuae, quam neque auctoritas huius ordinis neque existimatio populi Romani neque leges ullae possent coercere? Verum tamen quid 10 erat quod me rogares, si erat is, de quo rogabas, Caesaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit esse, in quo ne ipsius quidem ulla esse poterat lege lata.

Sed cum mihi, patres conscripti, et pro me aliquid et in 5 M. Antonium multa dicenda sint, alterum peto a vobis, ut me pro me dicentem benigne, alterum ipse efficiam, ut contra illum cum dicam, attente audiatis. Simul illud oro: si meam cum in omni vita tum in dicendo moderationem modestiamque cognostis, ne me hodie, cum isti, ut provocavit, respondero, oblitum esse putetis mei. Non tractabo ut consulem: ne ille quidem me ut consularem. Etsi ille nullo modo consul, vel quod ita vivit vel quod ita rem publicam gerit vel quod ita factus est; ego sine ulla controversia consularis. Ut igitur intellegeretis qualem ipse se 11 consulem profiteretur, obiecit mihi consulatum meum. Qui consulatus verbo meus, patres conscripti, re vester fuit. Quid enim ego constitui, quid gessi, quid egi nisi ex huius ordinis consilio, auctoritate, sententia? Haec tu homo sapiens, non solum eloquens, apud eos, quorum consilio sapientiaque gesta sunt, ausus es vituperare? Quis autem meum consulatum praeter te et P. Clodium qui vituperaret

1 tuum] meum n^2: *del. Manutius* 2 scribebam *V* 7 impetrasti *Bake* 8 quem *D* 20 respondero *V*: -deo *t*: -debo *cdu* 22 est consul *D* 31 te et P. Clod. *Muretus*: te P. aut Clod. *V*: P. Clod. *D*: te Publiumque Clod. *P. R. Müller*

inventus est? cuius quidem tibi fatum, sicuti C. Curioni, manet, quoniam id domi tuae est, quod fuit illorum utrique 12 fatale. Non placet M. Antonio consulatus meus. At placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis consularibus, qui proxime est mortuus; placuit Q. Catulo, cuius semper in hac re publica vivet auctoritas; placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni, C. Pisoni, M'. Glabrioni, M'. Lepido, L. Volcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Murenae, qui tum erant consules designati; placuit idem quod consularibus M. Catoni, qui cum multa vita excedens providit, tum quod te consulem non vidit. Maxime vero consulatum meum Cn. Pompeius probavit, qui ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus et gratulans meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro? Frequentissimo senatui sic placuit, ut esset nemo qui mihi non ut parenti gratias ageret, qui mihi non vitam suam, fortunas, liberos, **6** rem publicam referret acceptam. Sed quoniam illis, quos 13 nominavi, tot et talibus viris res publica orbata est, veniamus ad vivos, qui duo de consularium numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio summaque prudentia, rebus eis gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis, eique illi ipsi, quos modo nominavi, consulares senatusque cunctus adsensus est; qui honos post conditam 14 hanc urbem habitus est togato ante me nemini. L. Caesar, avunculus tuus, qua oratione, qua constantia, qua gravitate sententiam dixit in sororis suae virum, vitricum tuum! Hunc tu cum auctorem et praeceptorem omnium consiliorum totiusque vitae debuisses habere, vitrici te similem

1 C. Curioni *V* (C. *om.* *V*[1]) : C. Curionem *D* 2 domi *lt et Arusian. Gr. L.* vii. *p.* 491 : domui *c* : domu *n* : domus *V* 4 primo *D* 5 placuitque L. *D* 6 vivit *D* 8 M'. Lepido *ante* C. Pisoni *habent D* Volcatio *cn* : Vulcatio *Vlt* 13 ut me primum *Vcn*[2] : ut te primum *ln*[1] : ut primum te *t* 14 congratulans *c* 20 e (ex *cn*) consulari *D*

quam avunculi maluisti. Huius ego alienus consiliis consul usus sum: tu, sororis filius, ecquid ad eum umquam de re publica rettulisti? At ad quos refert? di immortales! Ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt. Hodie non descendit Antonius. Cur? Dat nataliciam in 15
hortis. Cui? Neminem nominabo: putate tum Phormioni alicui, tum Gnathoni, tum etiam Ballioni. O foeditatem hominis flagitiosam, o impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! Tu cum principem senatorem, civem singularem tam propinquum habeas, ad eum de re publica nihil referas, referas ad eos, qui suam rem nullam habent, tuam exhauriunt? Tuus videlicet salutaris consulatus, perniciosus meus. Adeone pudorem cum pudicitia perdi- **7**
disti, ut hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum praesidebat, consulebam, tu homines perditissimos cum gladiis conlocavisti? At etiam ausus es—quid autem est quod tu 16
non audeas?—clivum Capitolinum dicere me consule plenum servorum armatorum fuisse. Ut illa, credo, nefaria senatus consulta fierent, vim adferebam senatui. O miser, sive illa tibi nota non sunt—nihil enim boni nosti—sive sunt, qui apud talis viros tam impudenter loquare! Quis enim eques Romanus, quis praeter te adulescens nobilis, quis ullius ordinis, qui se civem esse meminisset, cum senatus in hoc templo esset, in clivo Capitolino non fuit, quis nomen non dedit? quamquam nec scribae sufficere nec tabulae nomina illorum capere potuerunt. Etenim cum homines nefarii de 17
patriae parricidio confiterentur, consciorum indiciis, sua manu, voce paene litterarum coacti se urbem inflammare, civis trucidare, vastare Italiam, delere rem publicam consen-

1 esse maluisti *D* consultus ussum *V*: consul tum usus sum *Halm* 3 at *Faernus*: ad *V*: *om. D* 5 natalicia *D* 6 putatote eum *D* 7 etiam *om. D* 11 refers, ad eos refers *D* suam rem *V*: domum suam *D* 20 consulta tum *D* miserum *D* 24 esse *om. D*

sisse, quis esset qui ad salutem communem defendendam non excitaretur, praesertim cum senatus populusque Romanus haberet ducem, qualis si qui nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset? Ad sepulturam corpus vitrici sui negat a me datum. Hoc vero ne P. quidem Clodius dixit umquam: quem, quia iure ei inimicus fui, doleo a te
18 omnibus vitiis iam esse superatum. Qui autem tibi venit in mentem redigere in memoriam nostram te domi P. Lentuli esse educatum? An verebare ne non putaremus natura te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam
8 disciplina? Tam autem eras excors, ut tota in oratione tua tecum ipse pugnares, non modo non cohaerentia inter se diceres, sed maxime diiuncta atque contraria, ut non tanta mecum quanta tibi tecum esset contentio. Vitricum tuum fuisse in tanto scelere fatebare, poena adfectum querebare. Ita, quod proprie meum est, laudasti; quod totum est senatus, reprehendisti. Nam comprehensio sontium mea, animadversio senatus fuit. Homo disertus non intellegit eum, quem contra dicit, laudari a se; eos, apud quos dicit,
19 vituperari. Iam illud cuius est, non dico audaciae—cupit enim se audacem—, sed, quod minime volt, stultitiae, qua vincit omnis, clivi Capitolini mentionem facere, cum inter subsellia nostra versentur armati, cum in hac cella Concordiae, di immortales! in qua me consule salutares sententiae dictae sunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines conlocati stent? Accusa senatum; accusa equestrem ordinem, qui tum cum senatu copulatus fuit; accusa omnis ordines, omnis civis, dum confiteare hunc ordinem hoc ipso tempore ab Ituraeis circumsederi. Haec tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed quia tantam rerum repugnantiam non vides. Nihil profecto sapis. Quid

7 iam *D*: eum *V* (cui, quia iure inimicus fui. doleo . . . eum esse *Stürenberg*) 11 tua *om. D* 12 ut non modo *D* 16 est *post* totum *om. D* 21 audacem dici *D* 30 quia *Vc*: qui *lnt* 31 vides *Ernesti*: videas *codd.*: quia, qui . . . videas *Halm*

est enim dementius quam, cum rei publicae perniciosa arma ipse ceperis, obicere alteri salutaria? At etiam quodam loco 20 facetus esse voluisti. Quam id te, di boni, non decebat! In quo est tua culpa non nulla. Aliquid enim salis a mima uxore trahere potuisti. 'Cedant arma togae.' Quid? tum nonne cesserunt? At postea tuis armis cessit toga. Quaeramus igitur utrum melius fuerit libertati populi Romani sceleratorum arma an libertatem nostram armis tuis cedere. Nec vero tibi de versibus plura respondebo: tantum dicam breviter, te neque illos neque ullas omnino litteras nosse; me nec rei publicae nec amicis umquam defuisse, et tamen omni genere monumentorum meorum perfecisse operis subsicivis, ut meae vigiliae meaeque litterae et iuventuti utilitatis et nomini Romano laudis aliquid adferrent. Sed haec non huius temporis: maiora videamus.

P. Clodium meo consilio interfectum esse dixisti. Quidnam 9 homines putarent, si tum occisus esset, cum tu illum in foro 21 inspectante populo Romano gladio insecutus es negotiumque transegisses, nisi se ille in scalas tabernae librariae coniecisset eisque oppilatis impetum tuum compressisset? Quod quidem ego favisse me tibi fateor, suasisse ne tu quidem dicis. At Miloni ne favere quidem potui; prius enim rem transegit quam quisquam eum facturum id suspicaretur. At ego suasi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodesse rei publicae sine suasore non posset. At laetatus sum. Quid ergo? in tanta laetitia cunctae civitatis me unum tristem esse oportebat? Quamquam de morte Clodi 22 fuit quaestio non satis prudenter illa quidem constituta—quid enim attinebat nova lege quaeri de eo, qui hominem

1 ipse *ante* rei publicae *hab. D* 3 te *V et Arusian. Gr. L.* vii. *p.* 465: *om. D* 4 culpa nulla *D* 9 plura *om. D* 10 te *om. ct, ante* omnino *habent ln* 12 operis subsicivis (operis *om. t*) *D*: *om. V*: *cf. de Or.* ii. 364: *Legg.* i. 9 *et* 13 15 ad maiora veniamus *D* 18 inspectante *ct, Schol. Bob. ad Mil.* § 40: spectante *Vln* gladio *V et Schol.*: gladio stricto *D* 21 quod quidem *V*: sed quid *D*

occidisset, cum esset legibus quaestio constituta?—quaesitum est tamen. Quod igitur, cum res agebatur, nemo in me dixit, id tot annis post tu es inventus qui diceres?

23 Quod vero dicere ausus es idque multis verbis, opera mea Pompeium a Caesaris amicitia esse diiunctum ob eamque causam culpa mea bellum civile esse natum, in eo non tu quidem tota re, sed, quod maximum est, temporibus errasti.
10 Ego M. Bibulo, praestantissimo civi, consule nihil praetermisi, quantum facere enitique potui, quin Pompeium a Caesaris coniunctione avocarem. In quo Caesar felicior fuit. Ipse enim Pompeium a mea familiaritate diiunxit. Postea vero quam se totum Pompeius Caesari tradidit, quid ego illum ab eo distrahere conarer? Stulti erat sperare, suadere
24 impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Caesarem Pompeio suaserim. Ea velim reprehendas, si potes: unum, ne quinquenni imperium Caesari prorogaret, alterum, ne pateretur ferri ut absentis eius ratio haberetur. Quorum si utrumvis persuasissem, in has miserias numquam incidissemus. Atque idem ego, cum iam opes omnis et suas et populi Romani Pompeius ad Caesarem detulisset, seroque ea sentire coepisset, quae multo ante provideram, inferrique patriae bellum viderem nefarium, pacis, concordiae, compositionis auctor esse non destiti, meaque illa vox est nota multis: 'Utinam, Cn. Pompei, cum C. Caesare societatem aut numquam coisses aut numquam diremisses! Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiae tuae.' Haec mea, M. Antoni, semper et de Pompeio et de re publica consilia fuerunt. Quae si valuissent, res publica staret, tu tuis flagitiis, egestate, infamia concidisses.

11 25 Sed haec vetera, illud vero recens, Caesarem meo consilio

3 id *Vcn*[2]: at *n*[1]*t*: et *l* 5 disiunctum *D* 8 civi *cln*: cui *t*: cive *V* 9 enitique *Vc*: innitique *lnt* 11 disiunxit *D* 17 fieri *D* 23 non *om.* *D* 24 Cn. Pompei *D et Priscian Gr. L.* ii. *pp.* 395, 407: Pompei *V* 25 C. Caesare *D et Priscian*: Caesare *V*

interfectum. Iam vereor, patres conscripti, ne, quod turpissimum est, praevaricatorem mihi apposuisse videar, qui me non solum meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in ista societate gloriosissimi facti nomen audivit? Cuius autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? Occultatum dico? cuius non statim divolgatum? Citius dixerim iactasse se aliquos, ut fuisse in ea societate viderentur, cum conscii non fuissent, quam ut quisquam celari vellet qui fuisset. Quam veri simile porro 26
est in tot hominibus partim obscuris, partim adulescentibus neminem occultantibus meum nomen latere potuisse? Etenim si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis actoribus, Brutos ego impellerem, quorum uterque L. Bruti imaginem cotidie videret, alter etiam Ahalae? Hi igitur his maioribus ab alienis potius consilium peterent quam a suis et foris potius quam domo? Quid? C. Cassius, in ea familia natus, quae non modo dominatum, sed ne potentiam quidem cuiusquam ferre potuit, me auctorem, credo, desideravit: qui etiam sine his clarissimis viris hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad contrariam navis appulisset. Cn. Domitium non patris interitus, clarissimi viri, non avun- 27
culi mors, non spoliatio dignitatis ad reciperandam libertatem, sed mea auctoritas excitavit? An C. Trebonio ego persuasi? cui ne suadere quidem ausus essem. Quo etiam maiorem ei res publica gratiam debet, qui libertatem populi Romani unius amicitiae praeposuit depulsorque dominatus quam particeps esse maluit. An L. Tillius Cimber me est

3 oneraret *om. V* 4 istius conscientia glor. facti *ct*: istius f. conscientia glor. *ln* 8 ea *V*: ista *D* conscii *V*: socii *D*, *del. Ferrarius* 9 celare *D* fuisset *om. D* 12 actoribus *Madvig*: auctoribus *codd.* 14 hi igitur his *V*: his igitur *D* 16 domo *Vcn*: domi *t*: modo *l* C. V^2c: *om.* V^1lnt 23 ad liberandam (patriam *add.* n^2) ad recipiendam *D* 24 ego *om. D* 25 quo *D*: quae *V*: quare *coni. Halm* 28 Tillius *Barbadorius*: T. *V*: Tullius *D*

auctorem secutus? quem ego magis fecisse illam rem sum
admiratus quam facturum putavi, admiratus autem ob eam
causam, quod immemor beneficiorum, memor patriae fuisset.
Quid duos Servilios—Cascas dicam an Ahalas?—et hos
auctoritate mea censes excitatos potius quam caritate rei
publicae? Longum est persequi ceteros, idque rei publicae
12 28 praeclarum, fuisse tam multos, ipsis gloriosum. At quem ad
modum me coarguerit homo acutus recordamini. 'Caesare
interfecto' inquit 'statim cruentum alte extollens Brutus
pugionem Ciceronem nominatim exclamavit atque ei recipe-
ratam libertatem est gratulatus.' Cur mihi potissimum?
quia sciebam? Vide ne illa causa fuerit appellandi mei,
quod, cum rem gessisset consimilem rebus eis, quas ipse
gesseram, me potissimum testatus est se aemulum mearum
29 laudum exstitisse. Tu autem, omnium stultissime, non
intellegis, si, id quod me arguis, voluisse interfici Caesarem
crimen sit, etiam laetatum esse morte Caesaris crimen esse?
Quid enim interest inter suasorem facti et probatorem? aut
quid refert utrum voluerim fieri an gaudeam factum? Ecquis
est igitur exceptis eis, qui illum regnare gaudebant, qui illud
aut fieri noluerit aut factum improbarit? Omnes ergo in
culpa. Etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Caesarem
occiderunt: aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit;
30 voluntas nemini. Sed stuporem hominis vel dicam pecudis
attendite. Sic enim dixit: 'Brutus, quem ego honoris
causa nomino, cruentum pugionem tenens Ciceronem excla-
mavit: ex quo intellegi debet eum conscium fuisse.' Ergo
ego sceleratus appellor a te, quem tu suspicatum aliquid
suspicaris; ille, qui stillantem prae se pugionem tulit, is a te

2 autem *V*: sum autem *cln*: autem sum *t* 7 multo ipsis gloriosius est *D* 12 quia *Graevius*: qui *codd.*: quod *Ferrarius* 15 laudium *V* 20 te excepto is qui *D*: te excepto et iis qui *Gruter* gaudebat *D* 21 improbavit *V* ergo *V*: enim *D* 28 a te *D*: ante *V*: abs te *coni. Halm*

honoris causa nominatur? Esto; sit in verbis tuis hic stupor: quanto in rebus sententiisque maior? Constitue hoc, consul, aliquando, Brutorum, C. Cassi, Cn. Domiti, C. Treboni, reliquorum quam velis esse causam; edormi crapulam, inquam, et exhala. An faces admovendae sunt quae excitent tantae causae indormientem? Numquamne intelleges statuendum tibi esse utrum illi, qui istam rem gesserunt, homicidaene sint an vindices libertatis? Attende enim paulisper **13**
cogitationemque sobrii hominis punctum temporis suscipe. 31
Ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris, ut a te arguor, socius, nego quicquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Romani conservatoresque rei publicae sint, plus quam sicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parricidas esse, si quidem est atrocius patriae parentem quam suum occidere. Tu homo sapiens et considerate, quid dicis? si parricidas, cur honoris causa a te sunt et in hoc ordine et apud populum Romanum semper appellati? cur M. Brutus referente te legibus est solutus, si ab urbe plus quam decem dies afuisset? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciae Bruto, Cassio datae, cur quaestores additi, cur legatorum numerus auctus? Atqui haec acta per te. Non igitur homicidas. Sequitur ut liberatores tuo iudicio, quando quidem tertium nihil potest esse. Quid est? num conturbo te? Non enim 32
fortasse satis, quae diiunctius dicuntur, intellegis. Sed tamen haec summa est conclusionis meae: quoniam scelere a te liberati sunt, ab eodem amplissimis praemiis dignissimos iudicatos. Itaque iam retexo orationem meam. Scribam ad illos, ut, si qui forte, quod a te mihi obiectum est, quaerent

5 quae te V^2D 7 homicidaene *c*: -ne *om. Vlt* (-ę rei *n*) 10 ut a *Vln*: aut ut a *ct* 16 parricidae *D* 20 Cassio et Bruto *D* 22 atqui *O. Jahn*: atque *codd.* homicidae *D* 23 iudicio sint *D* 25 distinctius *lnt*: *om. c* 26 est *ante* summa *habent cnt*, *ante* concl. *l* 27 eodem te *D* dignissimos iudicatos *Vc*: -simi iudicantur *t*: -simi iudicati (-andi n^2) *ln* 29 quaerent *Vc*: quaerenti *lnt*

sitne verum, ne cui negent. Etenim vereor ne aut celatum
me illis ipsis non honestum aut invitatum refugisse mihi sit
turpissimum. Quae enim res umquam, pro sancte Iuppiter!
non modo in hac urbe, sed in omnibus terris est gesta
maior; quae gloriosior, quae commendatior hominum memo-
riae sempiternae? In huius me tu consili societatem tam-
33 quam in equum Troianum cum principibus includis? Non
recuso; ago etiam gratias, quoquo animo facis. Tanta enim
res est, ut invidiam istam, quam tu in me vis concitare, cum
laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu
expulsos a te praedicas et relegatos? qui locus est aut tam
desertus aut tam inhumanus qui illos, cum accesserint, non
adfari atque appetere videatur? qui homines tam agrestes
qui se, cum eos aspexerint, non maximum cepisse vitae
fructum putent? quae vero tam immemor posteritas, quae
tam ingratae litterae reperientur, quae eorum gloriam non
immortalitatis memoria prosequantur? Tu vero ascribe me
14 34 talem in numerum. Sed unam rem vereor ne non probes:
si enim fuissem, non solum regem, sed etiam regnum de re
publica sustulissem; et, si meus stilus ille fuisset, ut dicitur,
mihi crede, non solum unum actum, sed totam fabulam
confecissem. Quamquam si interfici Caesarem voluisse
crimen est, vide, quaeso, Antoni, quid tibi futurum sit,
quem et Narbone hoc consilium cum Trebonio cepisse
notissimum est et ob eius consili societatem, cum interfice-
retur Caesar, tum te a Trebonio vidimus sevocari. Ego
autem—vide quam tecum agam non inimice—quod bene
cogitasti aliquando, laudo; quod non indicasti, gratias ago;
35 quod non fecisti, ignosco. Virum res illa quaerebat. Quod
si te in iudicium quis adducat usurpetque illud Cassianum,

2 ab ipsis illis *D* 5 erit hominum *D* 12 cum *Ernesti*: quo *codd.*: quoquo *ed. Iuntina* 19 in eo fuissem *coni. Müller*: *fort.* ibi fuissem 27 video *D* 28 non *om.* *V* 29 virum *Vcn*[2]: verum *ln*[1]*t*

'cui bono fuerit,' vide, quaeso, ne haereas. Quamquam illud fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui servire nolebant, tibi tamen praecipue, qui non modo non servis, sed etiam regnas; qui maximo te aere alieno ad aedem Opis liberavisti; qui per easdem tabulas innumerabilem pecuniam dissipavisti; ad quem e domo Caesaris tam multa delata sunt; cuius domi quaestuosissima est falsorum commentariorum et chirographorum officina, agrorum, oppidorum, immunitatium, vectigalium flagitiosissimae nundinae. Etenim quae res 36 egestati et aeri alieno tuo praeter mortem Caesaris subvenire potuisset? Nescio quid conturbatus esse videris: num quid subtimes ne ad te hoc crimen pertinere videatur? Libero te metu: nemo credet umquam; non est tuum de re publica bene mereri; habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros res publica auctores; ego te tantum gaudere dico, fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis respondendum est.

Castra mihi Pompei atque illud omne tempus obie- 15 37 cisti. Quo quidem tempore si, ut dixi, meum consilium auctoritasque valuisset, tu hodie egeres, nos liberi essemus; res publica non tot duces et exercitus amisisset. Fateor enim me, cum ea, quae acciderunt, providerem futura, tanta in maestitia fuisse, quanta ceteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. Dolebam, dolebam, patres conscripti, rem publicam vestris quondam meisque consiliis conservatam brevi tempore esse perituram. Nec vero eram tam indoctus ignarusque rerum, ut frangerer animo propter vitae cupiditatem, quae me manens conficeret angoribus, dimissa molestiis omnibus liberaret. Illos ego praestantissimos viros, lumina rei publicae, vivere volebam, tot

1 illud fuit, ut tu dicebas *Reid*: illud fuit tu ut dicebas quidem *V*: illud quidem fuit ut tu dicebas *D*: i. q. f. u. tum d. *Madvig* 7 domus *D* 8 immunitas *c*: -tatis *lnt* 11 mihi esse *D* 16 nunc] num *Vcln*: tunc *t* 19 diximus consilium *V* 22 providem futuram *V*

consularis, tot praetorios, tot honestissimos senatores, omnem praeterea florem nobilitatis ac iuventutis, tum optimorum civium exercitus; qui si viverent, quamvis iniqua condicione pacis—mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur—, rem publicam hodie teneremus.
38 Quae sententia si valuisset ac non ei maxime mihi, quorum ego vitae consulebam, spe victoriae elati obstitissent, ut alia omittam, tu certe numquam in hoc ordine vel potius numquam in hac urbe mansisses. At vero Cn. Pompei voluntatem a me alienabat oratio mea. An ille quemquam plus dilexit, cum ullo aut sermones aut consilia contulit saepius? Quod quidem erat magnum, de summa re publica dissentientis in eadem consuetudine amicitiae permanere. Ego quid ille, et contra ille quid ego sentirem et spectarem videbat. Ego incolumitati civium primum, ut postea dignitati possemus, ille praesenti dignitati potius consulebat. Quod autem habebat uterque quid sequeretur, idcirco tolerabilior
39 erat nostra dissensio. Quid vero ille singularis vir ac paene divinus de me senserit sciunt qui eum de Pharsalia fuga Paphum persecuti sunt. Numquam ab eo mentio de me nisi honorifica, nisi plena amicissimi desideri, cum me vidisse plus fateretur, se speravisse meliora. Et eius viri nomine me insectari audes, cuius me amicum, te sectorem
16 esse fateare? Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuisti. Ne *de* iocis quidem respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti: erant quidem illa castra plena curae; verum tamen homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen, si modo homines sunt, interdum
40 animis relaxantur. Quod autem idem maestitiam meam

10 abalienabat *D* 12 publica *om. D* 13 sed et ego *D*: *an* et ego? 15 ut *V*: et *cln*: ac *t* 16 possemus *om. D* dignitati *om. D* 17 quod sequeretur *Madvig* 18 singularis *V*: consularis *D* 19 eum Pharsalica *D* 23 me *ante* amicum *om.* V^1: amicum me *coni. Halm* sectorem *Vcn*: sectatorem *lt* 25 de iocis *Wesenberg*: iocis *D*: totis *V* 26 quidem illa *Vln*: illa quidem *ct*

reprehendit, idem iocum, magno argumento est me in utroque fuisse moderatum.

Hereditates mihi negasti venire. Utinam hoc tuum verum crimen esset! plures amici mei et necessarii viverent. Sed qui istuc tibi venit in mentem? Ego enim amplius sestertium ducentiens acceptum hereditatibus rettuli. Quamquam in hoc genere fateor feliciorem esse te. Me nemo nisi amicus fecit heredem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor iungeretur; te is, quem tu vidisti numquam, L. Rubrius Casinas. Et 41
quidem vide quam te amarit is, qui albus aterne fuerit ignoras. Fratris filium praeterit, Q. Fufi, honestissimi equitis Romani suique amicissimi, quem palam heredem semper factitarat, ne nominat quidem: te, quem numquam viderat aut certe numquam salutaverat, fecit heredem. Velim mihi dicas, nisi molestum est, L. Turselius qua facie fuerit, qua statura, quo municipio, qua tribu. 'Nihil scio' inquies 'nisi quae praedia habuerit.' Igitur fratrem exheredans te faciebat heredem. In multas praeterea pecunias alienissimorum hominum vi eiectis veris heredibus, tamquam heres esset, invasit. Quamquam hoc maxime admiratus 42
sum, mentionem te hereditatum ausum esse facere, cum ipse hereditatem patris non adisses.

Haec ut conligeres, homo amentissime, tot dies in aliena 17
villa declamasti? quamquam tu quidem, ut tui familiarissimi dictitant, vini exhalandi, non ingeni acuendi causa declamas. At vero adhibes ioci causa magistrum suffragio tuo et compotorum tuorum rhetorem, cui concessisti, ut in

3 hereditates] -tate *V*: -tatem *D* 10 Casinas] fecit heredem *add. codd.*, *del. Madvig* 12 praeterit *Vn*: -riit *cl*: -reo *t* 14 ne nomen quidem perscripsit *D* 15 aut certe numq. *Faernus*: ut cere numq. *V*: ac ne umq. *D* 16 Tursecius *D* 18 inques *V*: inquis *Klotz* is igitur *V*² 26 ingenii acuendi *D*: ingeniendi *V*: ingenii augendi *Stangl* 27 declamitas *D* at *Vt*: et *c*: tu *ln*

te quae vellet diceret, salsum omnino hominem, sed materia facilis in te et in tuos dicta dicere. Vide autem quid intersit inter te et avum tuum. Ille sensim dicebat quod
43 causae prodesset; tu cursim dicis aliena. At quanta merces rhetori data est! Audite, audite, patres conscripti, et cognoscite rei publicae volnera. Duo milia iugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori adsignasti et quidem immunia, ut populi Romani tanta mercede nihil sapere disceres. Num etiam hoc, homo audacissime, ex Caesaris commentariis? Sed dicam alio loco et de Leontino agro et de Campano, quos iste agros ereptos rei publicae turpissimis possessoribus inquinavit. Iam enim, quoniam criminibus eius satis respondi, de ipso emendatore et correctore nostro quaedam dicenda sunt. Nec enim omnia effundam, ut, si saepius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum peccatorumque largitur.

18 Visne igitur te inspiciamus a puero? Sic opinor; a
44 principio ordiamur. Tenesne memoria praetextatum te decoxisse? 'Patris' inquies 'ista culpa est.' Concedo. Etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciae tuae, quod sedisti in quattuordecim ordinibus, cum esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortunae vitio, non suo decoxisset. Sumpsisti virilem, quam statim muliebrem togam reddidisti. Primo volgare scortum; certa flagiti merces, nec ea parva; sed cito Curio intervenit, qui te a meretricio quaestu abduxit et, tamquam stolam dedisset, in matrimonio stabili et certo
45 conlocavit. Nemo umquam puer emptus libidinis causa

2 facilis *D et Sueton. de Rhet.* 5: facilis est *V* vide autem quid intersit *V*: vide quid *l*: *om. cnt* 3 tuum *V*: tuum intersit *lnt*: tuum quid intersit *c* sensim *om. V* 5 audite *semel habet Suetonius* 23 constitutus *om.* V^1 24 virilem togam *D* 25 togam *V*: stolam *D* 28 et certo et V^1: et certo te *coni. Halm* 29 locavit *D*

tam fuit in domini potestate quam tu in Curionis. Quotiens te pater eius domu sua eiecit, quotiens custodes posuit, ne limen intrares? cum tu tamen nocte socia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. Quae flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Scisne me de rebus mihi notissimis dicere? Recordare tempus illud, cum pater Curio maerens iacebat in lecto; filius se ad pedes meos prosternens, lacrimans, te mihi commendabat; orabat, ut se contra suum patrem, si sestertium sexagiens peteret, defenderem; tantum enim se pro te intercessisse dicebat. Ipse autem amore ardens confirmabat, quod desiderium tui discidi ferre non posset, se in exsilium iturum. Quo tempore ego quanta mala florentissimae 46
familiae sedavi vel potius sustuli! Patri persuasi, ut aes alienum fili dissolveret; redimeret adulescentem, summa spe et animi et ingeni praeditum, rei familiaris facultatibus eumque non modo tua familiaritate, sed etiam congressione patrio iure et potestate prohiberet. Haec tu cum per me acta meminisses, nisi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare ausus esses? Sed iam stupra et 19 47
flagitia omittamus: sunt quaedam, quae honeste non possum dicere; tu autem eo liberior, quod ea in te admisisti, quae a verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitae cursum videte, quem quidem celeriter perstringam. Ad haec enim, quae in civili bello, in maximis rei publicae miseriis fecit, et ad ea, quae cotidie facit, festinat animus. Quae peto ut, quamquam multo notiora vobis quam mihi sunt, tamen, ut facitis, attente audiatis. Debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solum rerum, sed etiam recordatio; etsi incidamus, opinor, media, ne nimis sero ad extrema veniamus.

2 domo *D* 4 demitt. *Faernus*: dimitt. *codd.* 9 se Vn^2: te *cett.* 11 confirmauiat *V*: confirmavit *Halm* 13 esse iturum *D* tanta *D* 17 eumque a tua non modo *D* 30 etsi *V*: tametsi *bn*: iam etsi *ct* opinor *V*: oportet *D*

48 Intímus erat in tribunatu Clodio, qui sua erga me beneficia commemorat; eius omnium incendiorum fax, cuius etiam domi iam tum quiddam molitus est. Quid dicam ipse optime intellegit. Inde iter Alexandream contra senatus auctoritatem, contra rem publicam et religiones; sed habebat ducem Gabinium, quicum quidvis rectissime facere posset. Qui tum inde reditus aut qualis? Prius in ultimam Galliam ex Aegypto quam domum. Quae autem domus? Suam enim quisque domum tum obtinebat nec erat usquam tua. Domum dico? Quid erat in terris ubi in tuo pedem poneres praeter unum Misenum, quod cum **20** 49 sociis tamquam Sisaponem tenebas? Venis e Gallia ad quaesturam petendam. Aude dicere te prius ad parentem tuam venisse quam ad me. Acceperam iam ante Caesaris litteras, ut mihi satis fieri paterer a te: itaque ne loqui quidem sum te passus de gratia. Postea sum cultus a te, tu a me observatus in petitione quaesturae; quo quidem tempore P. Clodium approbante populo Romano in foro es conatus occidere, cumque eam rem tua sponte conarere, non impulsu meo, tamen ita praedicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, umquam mihi pro tuis in me iniuriis satis esse facturum. In quo demiror cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cum te ultro mihi idem illud deferentem numquam sim adhortatus. Quamquam, si in eo perseverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam 50 quam ad meam gratiam. Quaestor es factus: deinde continuo sine senatus consulto, sine sorte, sine lege ad Caesarem cucurristi. Id enim unum in terris egestatis, aeris alieni, nequitiae perditis vitae rationibus perfugium esse

5 rem p. et *om.* *D* 12 venis e *Halm*: venisse *Vct*: venisti (in *add.* *n*) *ln* Galliam *D* 13 parentem *Vct*: patrem *ln* 14 tuam *Manutius*: tuum *codd.*: tum *Frotscher* 16 postea sum cultus *Muretus*: potense sum cultus *V*: postea cultus sum *c*: postea custoditus sum *nt* 17 observatus *D*: ovatus *V* 24 quamquam *codd.*: quoniam *Manutius* 25 rem illam referri malebam *om.* *V*

ducebas. Ibi te cum et illius largitionibus et tuis rapinis explevisses, si hoc est explere, cum statim effundas, advolasti egens ad tribunatum, ut in eo magistratu, si posses, viri tui similis esses.

Accipite nunc, quaeso, non ea, quae ipse in se atque **21** in domesticum decus impure et intemperanter, sed quae in nos fortunasque nostras, id est in universam rem publicam, impie ac nefarie fecerit. Ab huius enim scelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam cum 51 L. Lentulo C. Marcello consulibus Kalendis Ianuariis labentem et prope cadentem rem publicam fulcire cuperetis ipsique C. Caesari, si sana mente esset, consulere velletis, tum iste venditum atque emancipatum tribunatum consiliis vestris opposuit cervicesque suas ei subiecit securi, qua multi minoribus in peccatis occiderunt. In te, M. Antoni, id decrevit senatus et quidem incolumis, nondum tot luminibus exstinctis, quod in hostem togatum decerni est solitum more maiorum. Et tu apud patres conscriptos contra me dicere ausus es, cum ab hoc ordine ego conservator essem, tu hostis rei publicae iudicatus? Commemoratio illius tui sceleris intermissa est, non memoria deleta. Dum genus hominum, dum populi Romani nomen exstabit—quod quidem erit, si per te licebit, sempiternum—, tua illa pestifera intercessio nominabitur. Quid cupide a senatu, quid 52 temere fiebat, cum tu unus adulescens universum ordinem decernere de salute rei publicae prohibuisti, neque semel, sed saepius, neque tu tecum de senatus auctoritate agi passus es? quid autem agebatur nisi ne deleri et everti rem publicam funditus velles, cum te neque principes civi-

2 explere, cum *Ernesti*: explere, quod *codd.*: devorare *aut* haurire *post* explere *suppl. Faernus* advolas *D* 6 decus *Madvig*: dedecus *codd.* 10 labentem *Vnt*: labantem *cl* 15 in te *Vc*: in mente *t*: in te autem *ln* 16 luminibus *Vc*: luminaribus *lnt* 23 pro te *V* licuerit *D* 26 neque id semel *D* 28 deleri *cln*^{1}: -ere *Vn*^{2}*t* evertere *D*

tatis rogando neque maiores natu monendo neque frequens senatus agendo de vendita atque addicta sententia movere potuit? Tum illud multis rebus ante temptatis necessario tibi volnus inflictum est, quod paucis ante te, quorum 53 incolumis fuit nemo: tum contra te dedit arma hic ordo consulibus reliquisque imperiis et potestatibus: quae non 22 effugisses, nisi te ad arma Caesaris contulisses. Tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps C. Caesari omnia perturbare cupienti causam belli contra patriam ferendi dedisti. Quid enim aliud ille dicebat, quam causam sui dementissimi consili et facti adferebat, nisi quod intercessio neglecta, ius tribunicium sublatum, circumscriptus a senatu esset Antonius? Omitto quam haec falsa, quam levia, praesertim cum omnino nulla causa iusta cuiquam esse possit contra patriam arma capiendi. Sed nihil de Caesare: tibi certe confitendum est causam perniciosissimi belli in persona tua 54 constitisse. O miserum te, si haec intellegis, miseriorem, si non intellegis hoc litteris mandari, hoc memoriae prodi, huius rei ne posteritatem quidem omnium saeculorum umquam immemorem fore, consules ex Italia expulsos, cumque eis Cn. Pompeium, quod imperi populi Romani decus ac lumen fuit, omnis consularis, qui per valetudinem exsequi cladem illam fugamque potuissent, praetores, praetorios, tribunos plebis, magnam partem senatus, omnem subolem iuventutis, unoque verbo rem publicam expulsam atque 55 exterminatam suis sedibus! Ut igitur in seminibus est causa arborum et stirpium, sic huius luctuosissimi belli semen tu fuisti. Doletis tris exercitus populi Romani interfectos: interfecit Antonius. Desideratis clarissimos civis: eos quoque vobis eripuit Antonius. Auctoritas huius ordinis adflicta est: adflixit Antonius. Omnia denique,

1 neque . . . monendo *om.* *V* 3 potuit] potuisset *Madvig, qui supra* velles? Cum *scribit* 9 ferendi *Eberhard*: inferendi *codd.* 16 in *om.* V^1 30 vobis *D*: bonis *V*: nobis *Halm*

quae postea vidimus—quid autem mali non vidimus?—si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Troianis, sic iste huic rei publicae belli causa, causa pestis atque exiti fuit. Reliquae partes tribunatus principi similes. Omnia perfecit, quae senatus salva re publica ne fieri possent profecerat. Cuius tamen scelus in scelere cognoscite. Restituebat multos calamitosos: in **23** 56
eis patrui nulla mentio. Si severus, cur non in omnis? si misericors, cur non in suos? Sed omitto ceteros: Licinium Lenticulam de alea condemnatum, conlusorem suum, restituit, quasi vero ludere cum condemnato non liceret, sed ut, quod in alea perdiderat, beneficio legis dissolveret. Quam attulisti rationem populo Romano cur eum restitui oporteret? Absentem, credo, in reos relatum; rem indicta causa iudicatam; nullum fuisse de alea lege iudicium; vi oppressum et armis; postremo, quod de patruo tuo dicebatur, pecunia iudicium esse corruptum? Nihil horum. At vir bonus et re publica dignus. Nihil id quidem ad rem; ego tamen, quoniam condemnatum esse pro nihilo est, ita ignoscerem. Hominem omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quae est de alea, condemnatum qui in integrum restituit, is non apertissime studium suum ipse profitetur? In eodem vero tribunatu, 57
cum Caesar in Hispaniam proficiscens huic conculcandam Italiam tradidisset, quae fuit eius peragratio itinerum, lustratio municipiorum! Scio me in rebus celebratissimis omnium sermone versari, eaque, quae dico dicturusque sum, notiora esse omnibus, qui in Italia tum fuerunt, quam mihi, qui non fui: notabo tamen singulas res, etsi nullo

3 belli causa, causa *Klotz*: belli causa *V*: causa belli, causa *D* 5 principii *h*: -iis *Vt*: -io *ln*: -ibus *c* 6 profecerat *scripsi*: perfecerat *codd.* (*cf.* x. 23): effecerat *Cobet*: *fort.* confecerat (*cf.* x. 4) 7 restituerat *V* 10 Lenticulam *ln* (Λεντίκουλον *nominat Dio Cassius* xlv. 49): Denticulam *Vct*: Denticulum *Bücheler* 11 sed *codd.*: scilicet *Koch* 19 et ego *D* pro nihilo est, si ita esset *D*

modo poterit oratio mea satis facere vestrae scientiae. Etenim quod umquam in terris tantum flagitium exstitisse 24 58 auditum est, tantam turpitudinem, tantum dedecus? Vehebatur in essedo tribunus plebis; lictores laureati antecedebant, inter quos aperta lectica mima portabatur, quam ex oppidis municipales homines honesti, obviam necessario prodeuntes, non noto illo et mimico nomine, sed Volumniam consalutabant. Sequebatur raeda cum lenonibus, comites nequissimi; reiecta mater amicam impuri fili tamquam nurum sequebatur. O miserae mulieris fecunditatem calamitosam! Horum flagitiorum iste vestigiis omnia municipia, praefecturas, colonias, totam denique Italiam impressit.

59 Reliquorum factorum eius, patres conscripti, difficilis est sane reprehensio et lubrica. Versatus in bello est; saturavit se sanguine dissimillimorum sui civium: felix fuit, si potest ulla in scelere esse felicitas. Sed quoniam veteranis cautum esse volumus, quamquam dissimilis est militum causa et tua—illi secuti sunt, tu quaesisti ducem—, tamen, ne apud illos me in invidiam voces, nihil de genere belli dicam. Victor e Thessalia Brundisium cum legionibus revertisti. Ibi me non occidisti. Magnum beneficium! potuisse enim fateor. Quamquam nemo erat eorum, qui tum tecum 60 fuerunt, qui mihi non censeret parci oportere. Tanta est enim caritas patriae, ut vestris etiam legionibus sanctus essem, quod eam a me servatam esse meminissent. Sed fac id te dedisse mihi, quod non ademisti, meque a te habere vitam, quia non a te sit erepta: licuitne mihi per tuas contumelias hoc tuum beneficium sic tueri, ut tuebar,

8 sequebantur rhedam *n* leonibus *h*, *ut voluit Victorius ex Plin. N. H.* viii. 16 9 comites nequissimi *del. Koch* recta *V* 15 lubrice versatus *D* 27 fac id (facit *n*) te *cn*: faciut e (didisse) *V*: fac te *t*: fas sit te *l*: fac illud te *coni. Halm* 28 quia *D*: qua *V*: quae *Graevius* non a te sit *Vc*: non sit a te *t*: a te non sit *ln* liceatne *D*

praesertim cum te haec auditurum videres? Venisti Brun- **25** 61
disium, in sinum quidem et in complexum tuae mimulae.
Quid est? num mentior? Quam miserum est id negare
non posse, quod sit turpissimum confiteri! Si te muni-
cipiorum non pudebat, ne veterani quidem exercitus? Quis
enim miles fuit qui Brundisi illam non viderit? quis qui
nescierit venisse eam tibi tot dierum viam gratulatum? quis
qui non indoluerit tam sero se quam nequam hominem
secutus esset cognoscere? Italiae rursus percursatio eadem 62
comite mima; in oppida militum crudelis et misera de-
ductio; in urbe auri, argenti maximeque vini foeda direptio.
Accessit ut Caesare ignaro, cum esset ille Alexandreae,
beneficio amicorum eius magister equitum constitueretur.
Tum existimavit se suo iure cum Hippia vivere et equos
vectigalis Sergio mimo tradere; tum sibi non hanc, quam
nunc male tuetur, sed M. Pisonis domum ubi habitaret
legerat. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid heredi-
tatum possessiones datas, quid ereptas proferam? Cogebat
egestas; quo se verteret non habebat: nondum ei tanta
a L. Rubrio, non a L. Turselio hereditas venerat; nondum
in Cn. Pompei locum multorumque aliorum, qui aberant,
repentinus heres successerat. Erat vivendum latronum ritu,
ut tantum haberet, quantum rapere potuisset.

Sed haec, quae robustioris improbitatis sunt, omittamus: 63
loquamur potius de nequissimo genere levitatis. Tu istis
faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmi-
tate tantum vini in Hippiae nuptiis exhauseras, ut tibi
necesse esset in populi Romani conspectu vomere postridie.
O rem non modo visu foedam, sed etiam auditu! Si inter
cenam in ipsis tuis immanibus illis poculis hoc tibi acci-

1 ausurum viderem *Eberhard* 5 non *om. V* 7 viam *D*: via *V*: iter obviam *Müller* 8 quam nequam *V*: quem *D* 15 tum . . . legerat *om. D* 21 Cn. *om. V* 22 herus *Jeep* erat ei *ln* 30 in illis imm. poc. tuis *Quintil.* v. 10. 99; viii. 4. 10: atque in ipsis tuis imm. poc. *Arusianus Gr. L.* vii. *p.* 482

disset, quis non turpe duceret? In coetu vero populi Romani negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens frustis esculentis vinum redolentibus gremium suum et totum tribunal implevit. Sed haec ipse fatetur esse in suis sordibus: veniamus ad splendidiora.

26 Caesar Alexandrea se recepit, felix, ut sibi quidem vide-
64 batur, mea autem sententia, qui rei publicae sit infelix, felix esse nemo potest. Hasta posita pro aede Iovis Statoris bona Cn. Pompei—miserum me! consumptis enim lacrimis tamen infixus animo haeret dolor—bona, inquam, Cn. Pompei Magni voci acerbissimae subiecta praeconis. Una in illa re servitutis oblita civitas ingemuit servientibusque animis, cum omnia metu tenerentur, gemitus tamen populi Romani liber fuit. Exspectantibus omnibus quisnam esset tam impius, tam demens, tam dis hominibusque hostis, qui ad illud scelus sectionis auderet accedere, inventus est nemo praeter Antonium, praesertim cum tot essent circum hastam illam, qui alia omnia auderent: unus inventus est qui id auderet, quod omnium fugisset et reformidasset audacia.
65 Tantus igitur te stupor oppressit vel, ut verius dicam, tantus furor, ut primum, cum sector sis isto loco natus, deinde cum Pompei sector, non te exsecratum populo Romano, non detestabilem, non omnis tibi deos, non omnis homines et esse inimicos et futuros scias? At quam insolenter statim helluo invasit in eius viri fortunas, cuius virtute terribilior
27 erat populus Romanus exteris gentibus, iustitia carior! In

1 duceret *Quintil.*: diceret *codd.* 2 Romani *om. D* gerens *n*² *et Quintil.*: gens *V*: regens *cett.* 5 splendida *D* 7 Alexandriam *D* 8 infelix *D*: hostis *V* 10 Cn. Pompei *Faernus*: subiecta Cn. Pompei *codd.*: *om. Quintil.* ix. 3. 29 11 animo haeret *D et Quintil.*: haberet animo *V*: haeret animo *Faernus* 12 Magni *om. Quintil.* acerbissimae voci *Quintil.* 14 cum . . . tenerentur *om. D* 23 exsecrandum *D* 24 non *post* deos *om. cln*: *del. Madvig* et esse *D*: esse *V* 26 viri *om. D*

eius igitur viri copias cum se subito ingurgitasset, exsultabat
gaudio persona de mimo, modo egens, repente dives. Sed,
ut est apud poetam nescio quem 'male parta male dilabun-
tur.' Incredibile ac simile portenti est, quonam modo illa 66
tam multa quam paucis non dico mensibus, sed diebus
effuderit. Maximus vini numerus fuit, permagnum optimi
pondus argenti, pretiosa vestis, multa et lauta supellex et
magnifica multis locis, non illa quidem luxuriosi hominis,
sed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat.
Quae Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quae si 67
fuit, animal unum fuit: Oceanus, me dius fidius, vix videtur
tot res tam dissipatas, tam distantibus in locis positas tam
cito absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil obsigna-
tum, nihil scriptum. Apothecae totae nequissimis homini-
bus condonabantur; alia mimi rapiebant, alia mimae;
domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum; totos dies
potabatur atque id locis pluribus; suggerebantur etiam
saepe—non enim semper iste felix—damna aleatoria; con-
chyliatis Cn. Pompei peristromatis servorum in cellis lectos
stratos videres. Quam ob rem desinite mirari haec tam
celeriter esse consumpta. Non modo unius patrimonium
quamvis amplum, ut illud fuit, sed urbis et regna celeriter
tanta nequitia devorare potuisset. At idem aedis etiam et
hortos. O audaciam immanem! tu etiam ingredi illam 68
domum ausus es, tu illud sanctissimum limen intrare, tu
illarum aedium dis penatibus os impurissimum ostendere?
Quam domum aliquamdiu nemo aspicere poterat, nemo
sine lacrimis praeterire, hac te in domo tam diu deversari
non pudet? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi

10 Charybdin *l*, *Quintil.* viii. 6. 70: Charybdim *V*: Caribdin *cnt*
11 animal unum fuit *V*, *Seneca Suasor.* vi. 5: anim. fuit unum *Servius ad Aen.* iii. 420: fuit anim. unum *cln*, *Quintil.*: fuit unum anim. *t*
18 ipse *D* 19 stratos lectos *Quintil.* viii. 4. 25 26 impor-tunissimum *D*

28 potest esse iucundum. An tu illa in vestibulo rostra cum aspexisti, domum tuam te introire putas? Fieri non potest. Quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es, tamen et te et tua et tuos nosti. Nec vero te umquam neque vigilantem neque in somnis credo posse mente consistere. Necesse est, quamvis sis, ut es, violentus et furens, cum tibi obiecta sit species singularis viri, perterritum te de somno excitari,
69 furere etiam saepe vigilantem. Me quidem miseret parietum ipsorum atque tectorum. Quid enim umquam domus illa viderat nisi pudicum, quid nisi ex optimo more et sanctissima disciplina? Fuit enim ille vir, patres conscripti, sicuti scitis, cum foris clarus tum domi admirandus, neque rebus externis magis laudandus quam institutis domesticis. Huius in sedibus pro cubiculis stabula, pro conclavibus popinae sunt. Etsi iam negat. Nolite quaerere; frugi factus est: illam suam suas res sibi habere iussit, ex duodecim tabulis clavis ademit, exegit. Quam porro spectatus civis, quam probatus! Cuius ex omni vita nihil est honestius
70 quam quod cum mima fecit divortium. At quam crebro usurpat: 'et consul et Antonius!' Hoc est dicere, et consul et impudicissimus, et consul et homo nequissimus. Quid est enim aliud Antonius? Nam si dignitas significaretur in nomine, dixisset, credo, aliquando avus tuus se et consulem et Antonium. Numquam dixit. Dixisset etiam conlega meus, patruus tuus, nisi si tu es solus Antonius. Sed omitto ea peccata, quae non sunt earum partium propria, quibus tu rem publicam vexavisti: ad ipsas tuas partis redeo, id est ad civile bellum, quod natum, conflatum, su-

1 in vestibulo *Muretus*: in vestibuloa *V*: vestibula *D* rostra *Eberhard*: rostra (-an *V*) spolia *codd.*: rostra an (*vel* ac) spolia *Graevius* 6 vinolentus n^2t 14 in aedibus *Ursinus* conclavibus popinae *Halm*: conclavibus popinae triclinis *V*: tricliniis popinae *D* 16 illam suam *codd.* (minimam *sup. lin. in h add. m.* 1): illam mimam *Halm*: mimulam suam *Cornelissen* 19 cum *Vc*: *om. bnt* 21 homi *V*: omnium *Nohl* 24 numquam dixit *D*: numquid *V*: numquid dixit *Muretus*

sceptum opera tua est. Cui bello cum propter timiditatem 29 tuam tum propter libidines defuisti. 71 Gustaras civilem sanguinem vel potius exsorbueras; fueras in acie Pharsalica antesignanus; L. Domitium, clarissimum et nobilissimum virum, occideras multosque praeterea, qui e proelio effugerant, quos Caesar, ut non nullos, fortasse servasset, crudelissime persecutus trucidaras. Quibus rebus tantis talibus gestis quid fuit causae cur in Africam Caesarem non sequerere, cum praesertim belli pars tanta restaret? Itaque quem locum apud ipsum Caesarem post eius ex Africa reditum obtinuisti? quo numero fuisti? Cuius tu imperatoris quaestor fueras, dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, praedae socius, testamento, ut dicebas ipse, filius, appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro sectione debebas. 72 Primo respondisti plane ferociter et, ne omnia videar contra te, prope modum aequa et iusta dicebas: 'A me C. Caesar pecuniam? cur potius quam ego ab illo? an sine me ille vicit? At ne potuit quidem. Ego ad illum belli civilis causam attuli; ego leges perniciosas rogavi; ego arma contra consules imperatoresque populi Romani, contra senatum populumque Romanum, contra deos patrios arasque et focos, contra patriam tuli. Num sibi soli vicit? Quorum facinus est commune, cur non sit eorum praeda communis?' Ius postulabas, sed quid ad rem? Plus ille poterat. 73 Itaque excussis tuis vocibus et ad te et ad praedes tuos milites misit, cum repente a te praeclara illa tabula prolata est. Qui risus hominum, tantam esse tabulam, tam varias, tam multas possessiones, ex quibus praeter partem Miseni nihil erat quod is, qui

1 cur ei bello tum *D* 5 praeterea *om. D* e *Vc*: eo *t*: de *ln* 6 servasset *Vn*: -aret *clt* 7 tantis ac *Schütz* 8 quid . . . Africam *om. V* 13 testamento *Vn*: -menti *clt* dicebat *D* 19–20 ego . . . rogavi *om. V* (*contra Nonium p.* 383. 14) 25 exclusis *Madvig* 27 prolata est *Halm*: prolatas *V*: prolata *D* hominum *V*: de te erat *l*: hominum de te erat *cnt*

auctionaretur, posset suum dicere. Auctionis vero miserabilis aspectus: vestis Pompei non multa eaque maculosa; eiusdem quaedam argentea vasa conlisa, sordidata mancipia, ut doleremus quicquam esse ex illis reliquiis quod videre
74 possemus. Hanc tamen auctionem heredes L. Rubri decreto Caesaris prohibuerunt. Haerebat nebulo: quo se verteret non habebat. Quin his ipsis temporibus domi Caesaris percussor ab isto missus deprehensus dicebatur esse cum sica: de quo Caesar in senatu aperte in te invehens questus est. Proficiscitur in Hispaniam Caesar paucis tibi ad solvendum propter inopiam tuam prorogatis diebus. Ne tum quidem sequeris. Tam bonus gladiator rudem tam cito? Hunc igitur quisquam, qui in suis partibus, id est in suis fortunis, tam timidus fuerit, pertimescat?
30 Profectus est aliquando tandem in Hispaniam; sed tuto, ut
75 ait, pervenire non potuit. Quonam modo igitur Dolabella pervenit? Aut non suscipienda fuit ista causa, Antoni, aut, cum suscepisses, defendenda usque ad extremum. Ter depugnavit Caesar cum civibus, in Thessalia, Africa, Hispania. Omnibus adfuit his pugnis Dolabella; in Hispaniensi etiam volnus accepit. Si de meo iudicio quaeris, nollem; sed tamen consilium a primo reprehendendum, laudanda constantia. Tu vero quid es? Cn. Pompei liberi tum primum patriam repetebant. Esto, fuerit haec partium causa communis. Repetebant praeterea deos patrios, aras, focos, larem suum familiarem, in quae tu invaseras. Haec cum peterent armis ei, quorum erant legibus,—etsi in rebus iniquissimis quid potest esse aequi?—tamen quem erat aequissimum contra Cn. Pompei liberos pugnare? quem? te, sectorem.

4 reliquis *Vt*: reliqui *Pluygers* 7 quin *V*: quippe in *D* eis ipsis *coni. Halm* 13 cito accepisti *D* 14 fuerat *V* 20 in *ln*: *om. Vct* 23 liberi tum *V*: liberam *c*: liberi *lnt* 25 patrios] partios *V*: proprios *t*: penates patrios *cln* 26 in quencumque inv. *V* peterent *Vln*: repeterent *ct* 28 tamen erat aequissimum contra Cn. P. liberos Cn. P. pugnare (te *add. c*) sectorem *D*

An ut tu Narbone mensas hospitum convomeres, Dolabella 76
pro te in Hispania dimicaret?

Qui vero Narbone reditus! Etiam quaerebat cur ego ex ipso cursu tam subito revertissem. Exposui nuper, patres conscripti, causam reditus mei. Volui, si possem, etiam ante Kalendas Ianuarias prodesse rei publicae. Nam, quod quaerebas, quo modo redissem, primum luce, non tenebris; deinde cum calceis et toga, nullis nec Gallicis nec lacerna. At etiam aspicis me et quidem, ut videris, iratus. Ne tu iam mecum in gratiam redeas, si scias quam me pudeat nequitiae tuae, cuius te ipsum non pudet. Ex omnium omnibus flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi. Qui magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum consulatum peteres vel potius rogares, per municipia coloniasque Galliae, a qua nos tum, cum consulatus petebatur, non rogabatur, petere consulatum solebamus, cum Gallicis et lacerna cucurristi. At videte levitatem hominis. 31
Cum hora diei decima fere ad Saxa rubra venisset, delituit 77
in quadam cauponula atque ibi se occultans perpotavit ad vesperum; inde cisio celeriter ad urbem advectus domum venit capite involuto. Ianitor, 'Quis tu?' 'A Marco tabellarius.' Confestim ad eam deducitur, cuius causa venerat, eique epistulam tradidit. Quam cum illa legeret flens—erat enim scripta amatorie; caput autem litterarum sibi cum illa mima posthac nihil futurum; omnem se amorem abiecisse illim atque in hanc transfudisse—cum mulier fleret

1 ut tu *scripsi*: tutu *V*: $\overset{t}{u}$ *n*: tu *clt*: cum *Servius Gr. Lat.* iv. 416: cum tu *Klotz* convomeres *V*: cum vomeres *cln*: cum convom. *t* 8 Gallicis *Gellius* xiii. 22. 6: caligis *codd.*, *Rufinianus Rhet. p.* 40 12 turpius vidi nullum *om. V* 14 is (*add.* qui *n*) per *D* 15 a *D*: *om. V*: e *Halm* 17 hominis *V et Gell.* vi. 11. 6: *om. D* 20 vesperum *D et Gell.*: vesperam *V* 21 capite *codd.*: ore *Gell.* involuto *D et Gell.*: obvol. *V* 22 deducitur *D et Gell.*: *om. V* 24 scripta amat. *V et Gell.*: amat. scripta *D* (am. causa script. *t*) litt. hoc erat *Gell.* 26 illim *Lambinus*: illinon *V*: illic *ct*: illinc *ln*

uberius, homo misericors ferre non potuit, caput aperuit, in collum invasit. O hominem nequam! Quid enim aliud dicam? magis proprie nihil possum dicere. Ergo, ut te Catamitum, nec opinato cum te ostendisses, praeter spem mulier aspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam
78 multorum dierum metu perturbasti? Et domi quidem causam amoris habuit, foris etiam turpiorem, ne L. Plancus praedes suos venderet. Productus autem in contionem a tribuno plebis cum respondisses te rei tuae causa venisse, populum etiam dicacem in te reddidisti. Sed nimis multa de nugis: ad maiora veniamus.

32 C. Caesari ex Hispania redeunti obviam longissime processisti. Celeriter isti, redisti, ut cognosceret te si minus fortem, at tamen strenuum. Factus es ei rursus nescio quo modo familiaris. Habebat hoc omnino Caesar: quem plane perditum aere alieno egentemque, si eundem nequam hominem audacemque cognorat, hunc in familiaritatem
79 libentissime recipiebat. His igitur rebus praeclare commendatus iussus es renuntiari consul et quidem cum ipso. Nihil queror de Dolabella, qui tum est impulsus, inductus, elusus. Qua in re quanta fuerit uterque vestrum perfidia in Dolabellam quis ignorat? ille induxit ut peteret, promissum et receptum intervertit ad seque transtulit; tu eius perfidiae voluntatem tuam ascripsisti. Veniunt Kalendae Ianuariae; cogimur in senatum: invectus est copiosius multo in istum
80 et paratius Dolabella quam nunc ego. Hic autem iratus quae dixit, di boni! Primum cum Caesar ostendisset se, prius quam proficisceretur, Dolabellam consulem esse iussurum—quem negant regem, qui et faceret semper eius modi aliquid et diceret—, sed cum Caesar ita dixisset, tum hic

3 nihili *Reid* 4 cum te *V*: cum *D*: cum os *Cobet* 7 habuit *codd.*: habuisti *edd.* ('suos *aut* habuisti' *Ferrarius*) 8 suos *h*: tus *V*: tuos *D* 13 isti et *D* 19 est *D* 20 qui tum . . . Dolabellam *om.* *V*[1] 21 utriusque *D* 22 induxit ut peteret *om.* *V* 26 iratus *Vc*: mihi iratus *lnt* 29 negat *V*

bonus augur eo se sacerdotio praeditum esse dixit, ut
comitia auspiciis vel impedire vel vitiare posset, idque se
facturum esse adseveravit. In quo primum incredibilem
stupiditatem hominis cognoscite. Quid enim? istud, quod 81
te sacerdoti iure facere posse dixisti, si augur non esses et
consul esses, minus facere potuisses? Vide ne etiam facilius.
Nos enim nuntiationem solum habemus, consules et reliqui
magistratus etiam spectionem. Esto: hoc imperite; nec
enim est ab homine numquam sobrio postulanda prudentia,
sed videte impudentiam. Multis ante mensibus in senatu
dixit se Dolabellae comitia aut prohibiturum auspiciis aut
id facturum esse, quod fecit. Quisquamne divinare potest
quid viti in auspiciis futurum sit, nisi qui de caelo servare
constituit? quod neque licet comitiis per leges, et, si qui
servavit, non comitiis habitis, sed prius quam habeantur,
debet nuntiare. Verum implicata inscientia impudentia est:
nec scit quod augurem nec facit quod pudentem decet.
Atque ex illo die recordamini eius usque ad Idus Martias 82
consulatum. Quis umquam apparitor tam humilis, tam
abiectus? Nihil ipse poterat; omnia rogabat; caput in
aversam lecticam inserens, beneficia quae venderet a conlega
petebat. Ecce Dolabellae comitiorum dies. Sortitio prae- **33**
rogativae; quiescit. Renuntiatur: tacet. Prima classis
vocatur, deinde, ita ut adsolet, suffragia, tum secunda
classis, quae omnia sunt citius facta quam dixi. Confecto 83
negotio bonus augur—C. Laelium diceres—'Alio die' inquit.
O impudentiam singularem! Quid videras, quid senseras,
quid audieras? Neque enim te de caelo servasse dixisti nec
hodie dicis. Id igitur obvenit vitium, quod tu iam Kalendis

4 enim est *V* 11 dixit se Vn^2: dixisse *cett.* 12 posset *V* 15 habitis comitiis *D*: comitiis *Cobet* 16 inscientia *Vn*: inscia *c*: inscitia *lt* 18 atque *D*: itaque *V* 21 adversam *D* inferens *D* venderet *D*: videret *V* 24 vocatur] renuntiatur (*om.* vocatur l^1) *add. codd.*, *del. Madvig* sex *ante* suffrag. *add. Niebuhr*: equitum *post* suffrag. *Mommsen* 25 classis vocatur *V*

Ianuariis futurum esse provideras et tanto ante praedixeras. Ergo hercule magna, ut spero, tua potius quam rei publicae calamitate ementitus es auspicia; obstrinxisti religione populum Romanum; augur auguri, consul consuli obnuntiasti. Nolo plura, ne acta Dolabellae videar convellere, quae necesse est aliquando ad nostrum conlegium deferantur. 84 Sed adrogantiam hominis insolentiamque cognoscite. Quam diu tu voles, vitiosus consul Dolabella; rursus, cum voles, salvis auspiciis creatus. Si nihil est, cum augur eis verbis nuntiat, quibus tu nuntiasti, confitere te, cum 'Alio die' dixeris, sobrium non fuisse; sin est aliqua vis in istis verbis, ea quae sit augur a conlega requiro.

Sed ne forte ex multis rebus gestis M. Antoni rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. **34** Non dissimulat, patres conscripti: apparet esse commotum; sudat, pallet. Quidlibet, modo ne nauseet, faciat, quod in porticu Minucia fecit. Quae potest esse turpitudinis tantae defensio? Cupio audire, ut videam, ubi rhetoris sit tanta 85 merces. Sedebat in rostris conlega tuus, amictus toga purpurea, in sella aurea, coronatus. Escendis, accedis ad sellam—ita eras Lupercus, ut te consulem esse meminisse deberes—, diadema ostendis. Gemitus toto foro. Unde diadema? Non enim abiectum sustuleras, sed attuleras domo meditatum et cogitatum scelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi; ille cum plausu reiciebat. Tu ergo unus, scelerate, inventus es qui cum auctor regni esses, eumque, quem conlegam habebas, dominum habere velles, idem temptares quid populus Romanus ferre et pati posset. 86 At etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes

4 nuntiavisti *D* 9 si *Vc*: sed *lnt* 12 augur *Vc*: auguris *lnt* 16 nauseet] nausiet (-eat *l*) *codd.*: *del. Cobet* 18 sit *om.* V^1 19 merces] id est ubi campus Leontinus appareat *add. V*, *et sine* id est *D*, *del. Campe* 20 ascendis *D* 25 reiciebat Vn^2: recipiebat cn^1: accipiebat *t*: *om. l* 27 eumque quem *c*: eum quem *cett.* collegam *Vc*: collegam regni *lnt*

abiciebas. Quid petens? ut servires? Tibi uni peteres, qui ita a puero vixeras, ut omnia paterere, ut facile servires; a nobis populoque Romano mandatum id certe non habebas. O praeclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus contionatus! Quid hoc turpius, quid foedius, quid suppliciis omnibus dignius? Num exspectas, dum te stimulis fodiamus? Haec te, si ullam partem habes sensus, lacerat, haec cruentat oratio. Vereor ne imminuam summorum virorum gloriam; dicam tamen dolore commotus. Quid indignius quam vivere eum, qui imposuerit diadema, cum omnes fateantur iure interfectum esse qui abiecerit? At etiam 87
ascribi iussit in fastis ad Lupercalia: C. Caesari, dictatori perpetuo, M. Antonium consulem populi iussu regnum detulisse; Caesarem uti noluisse. Iam iam minime miror te otium perturbare; non modo urbem odisse, sed etiam lucem; cum perditissimis latronibus non solum de die, sed etiam in diem bibere. Ubi enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus et in iudiciis esse potest, quae tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? Ideone L. Tarquinius exactus, Sp. Cassius, Sp. Maelius, M. Manlius necati, ut multis post saeculis a M. Antonio, quod fas non est, rex Romae constitueretur?

Sed ad auspicia redeamus, de quibus Idibus Martiis fuit 35
in senatu Caesar acturus. Quaero: tum tu quid egisses? 88
Audiebam equidem te paratum venisse, quod me de ementitis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares esse dicturum. Sustulit illum diem Fortuna populi Romani. Num etiam tuum de auspiciis iudicium interitus Caesaris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod eis rebus, in quas

2 ut facile servires *del. Cobet* 6 fodiamus *Vc*: fodiam *lnt* 9 quid indignius quam vivere *V*: nonne indignus tu tueri *D* 17 bibere *Müller, alii*: vivere *codd.* 20 exactus est *Madvig* Sp. (*ante* Maelius) *n*²: *om. cett.* 23 quibus rebus *D* Idibus *om. V* 25 quidem *D* 27 Fortuna *scripsi*: fort. *cdd.* populi R. *lnt*: rei p. *Vc*

ingressa erat oratio, praevertendum est. Quae tua fuga,
quae formido praeclaro illo die, quae propter conscientiam
scelerum desperatio vitae, cum ex illa fuga beneficio eorum,
qui te, si sanus esses, salvum esse voluerunt, clam te domum
89 recepisti! O mea frustra semper verissima auguria rerum
futurarum! Dicebam illis in Capitolio liberatoribus nostris,
cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam rem publicam
te adhortarer, quoad metueres, omnia te promissurum;
simul ac timere desisses, similem te futurum tui. Itaque
cum ceteri consulares irent, redirent, in sententia mansi:
neque te illo die neque postero vidi neque ullam societatem
optimis civibus cum importunissimo hoste foedere ullo
confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in aedem
Telluris et quidem invitus, cum omnis aditus armati ob-
90 siderent. Qui tibi dies ille, Antoni, fuit? Quamquam
mihi inimicus subito exstitisti, tamen me tui miseret, quod
36 tibi invideris. Qui tu vir, di immortales, et quantus
fuisses, si illius diei mentem servare potuisses! Pacem
haberemus, quae erat facta per obsidem puerum nobilem,
M. Bambalionis nepotem. Quamquam bonum te timor
faciebat, non diuturnus magister offici, improbum fecit ea,
quae, dum timor abest, a te non discedit, audacia. Etsi
tum, cum optimum te putabant me quidem dissentiente,
funeri tyranni, si illud funus fuit, sceleratissime praefuisti.
91 Tua illa pulchra laudatio, tua miseratio, tua cohortatio; tu,
tu, inquam, illas faces incendisti, et eas, quibus semustilatus
ille est, et eas, quibus incensa L. Bellieni domus deflagravit.
Tu illos impetus perditorum hominum et ex maxima parte
servorum, quos nos vi manuque reppulimus, in nostras
domos immisisti. Idem tamen quasi fuligine abstersa
reliquis diebus in Capitolio praeclara senatus consulta

1 praetereundum *D* 2 praeclaro *om. D* 19 M. Antoni filium *post* nobilem *add. D* 24 tyranni illius sceleratissimi praef. *D* 26 inquam *om. D* 28 hominum *om. V*

fecisti, ne qua post Idus Martias immunitatis tabula neve cuius benefici figeretur. Meministi ipse de exsulibus, scis de immunitate quid dixeris. Optimum vero, quod dictaturae nomen in perpetuum de re publica sustulisti: quo quidem facto tantum te cepisse odium regni videbatur, ut eius omnem propter proximum dictatorem metum tolleres.
Constituta res publica videbatur aliis, mihi vero nullo modo, 92
qui omnia te gubernante naufragia metuebam. Num igitur me fefellit, aut num diutius sui potuit dissimilis esse? Inspectantibus vobis toto Capitolio tabulae figebantur, neque solum singulis venibant immunitates, sed etiam populis universis: civitas non iam singillatim, sed provinciis totis dabatur. Itaque si haec manent, quae stante re publica manere non possunt, provincias universas, patres conscripti, perdidistis, neque vectigalia solum, sed etiam imperium populi Romani huius domesticis nundinis deminutum est.
Ubi est septiens miliens, quod est in tabulis, quae sunt ad 37 93
Opis? Funestae illius quidem pecuniae, sed tamen, quae nos si eis, quorum erat, non redderetur, a tributis posset vindicare. Tu autem quadringentiens sestertium, quod Idibus Martiis debuisti, quonam modo ante Kalendas Aprilis debere desisti? Sunt ea quidem innumerabilia, quae a tuis emebantur non insciente te, sed unum egregium de rege Deiotaro, populi Romani amicissimo, decretum in Capitolio fixum: quo proposito nemo erat qui in ipso dolore risum posset continere. Quis enim cuiquam ini- 94
micior quam Deiotaro Caesar? aeque atque huic ordini, ut equestri, ut Massiliensibus, ut omnibus, quibus rem publicam populi Romani caram esse sentiebat. Igitur a quo vivo nec

6 omnem *D*: omen nomen *V*: omne nomen *Muretus*: omen omne *Halm* proximum dictatorem *D*: proximum dictatoris *V*: proximi dictatoris *Muretus* metum tolleres *Vc*: tolleres metum *bnt* 11 venibant *Heusinger*: veniebant *codd.* 18 Opis patebat *D* quae nos *post* redd. *hab. D* 22 sunt ea . . . defendimus (§ 96) *om. D* 23 a tuis *Faernus*: ad ius *V*: a diversis δ 29 is igitur V^2

praesens nec absens rex Deiotarus quicquam aequi boni impetravit, apud mortuum factus est gratiosus. Compellarat hospitem praesens, computarat, pecuniam imperarat, in eius tetrarchia unum ex Graecis comitibus suis conlocarat, Armeniam abstulerat a senatu datam. Haec vivus eripuit,

95 reddit mortuus. At quibus verbis? Modo aequum sibi videri, modo non iniquum. Mira verborum complexio! At ille numquam—semper enim absenti adfui Deiotaro—quicquam sibi, quod nos pro illo postularemus, aequum dixit videri. Syngrapha sesterti centiens per legatos, viros bonos, sed timidos et imperitos, sine nostra, sine reliquorum hospitum regis sententia facta in gynaecio est, quo in loco plurimae res venierunt et veneunt. Qua ex syngrapha quid sis acturus meditere censeo: rex enim ipse sua sponte, nullis commentariis Caesaris, simul atque audivit eius

96 interitum, suo Marte res suas reciperavit. Sciebat homo sapiens ius semper hoc fuisse, ut, quae tyranni eripuissent, ea tyrannis interfectis ei, quibus erepta essent, reciperarent. Nemo igitur iure consultus, ne iste quidem, qui tibi uni est iure consultus, per quem haec agis, ex ista syngrapha deberi dicet pro eis rebus, quae erant ante syngrapham reciperatae. Non enim a te emit, sed prius, quam tu suum sibi venderes, ipse possedit. Ille vir fuit; nos quidem contemnendi, qui

38 97 actorem odimus, acta defendimus. Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? quorum etiam institores sunt, qui ea tamquam gladiatorum libellos palam venditent. Itaque tanti acervi nummorum apud istum construuntur, ut iam expendantur, non numerentur pecuniae. At quam caeca avaritia est!

2 apud eum mortuum *Ernesti* gratiosus *Ubaldinus*: gratus *V* 3 imperarat δ: impetrarat *V* 11 sine nostra *Muretus*: sinestra *V*: sine sua δ: sine Sexti *Ferrarius* (*cf. Att.* xvi. 3. 6) 12 est *Halm*: et *V* 19 iure] iureis *V* 21 dicet *Halm*: dicit *V* 24 actorem *Koch*: auctorem *V* 26 institores *Pantagathus*: imitatores *codd.*

Nuper fixa tabula est, qua civitates locupletissimae Cretensium vectigalibus liberantur, statuiturque, ne post M. Brutum pro consule sit Creta provincia. Tu mentis compos, tu non constringendus? An Caesaris decreto Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, cum Creta nihil ad Brutum Caesare vivo pertineret? At huius venditione decreti—ne nihil actum putetis—provinciam Cretam perdidistis. Omnino nemo ullius rei fuit emptor, cui defuerit hic venditor. Et de exsulibus legem, quam fixisti, Caesar 98
tulit? Nullius insector calamitatem: tantum queror, primum eorum reditus inquinatos, quorum causam Caesar dissimilem iudicarit; deinde nescio cur non reliquis idem tribuas: neque enim plus quam tres aut quattuor reliqui sunt. Qui simili in calamitate sunt, cur tua misericordia non simili fruuntur, cur eos habes in loco patrui? de quo ferre, cum de reliquis ferres, noluisti: quem etiam ad censuram petendam impulisti, eamque petitionem comparasti, quae et risus hominum et querelas moveret. Cur autem ea comitia non habuisti? An quia tribunus plebis sini- 99
strum fulmen nuntiabat? Cum tua quid interest, nulla auspicia sunt; cum tuorum, tum fis religiosus. Quid? eundem in VII viratu nonne destituisti? intervenit enim, cui metuisti, credo, ne salvo capite negare non posses. Omnibus eum contumeliis onerasti, quem patris loco, si ulla in te pietas esset, colere debebas. Filiam eius, sororem tuam, eiecisti, alia condicione quaesita et ante perspecta. Non est satis: probri insimulasti pudicissimam feminam. Quid est quod addi possit? Contentus eo non fuisti: frequentissimo senatu Kalendis Ianuariis sedente patruo hanc tibi

2 vectigalibus *om. D* 3 mentis es V^2D 4 an] in *codd.*, *fort.* num 8 defuit Vl^1 11 inquinatos] aequatos *Camerarius* 14 calamitate sunt *Faernus*: calamitates at *V*: calamitate fuerint *D* 19 an quia *D*: aut qua *V* 20 cum *om. cln* 21 cum *om. D* sis *D* 22 cui *Madvig*: cũ *V*: quem *D*

esse cum Dolabella causam odi dicere ausus es, quod ab eo sorori et uxori tuae stuprum esse oblatum comperisses. Quis interpretari potest, impudentiorne, qui in senatu, an improbior, qui in Dolabellam, an impurior, qui patre audiente, an crudelior, qui in illam miseram tam spurce,
39 tam impie dixeris? Sed ad chirographa redeamus. Quae
100 tua fuit cognitio? Acta enim Caesaris pacis causa confirmata sunt a senatu: quae quidem Caesar egisset, non ea, quae egisse Caesarem dixisset Antonius. Unde ista erumpunt, quo auctore proferuntur? Si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur veneunt? At sic placuerat ut ex Kalendis Iuniis de Caesaris actis cum consilio cognosceretis. Quod fuit consilium, quem umquam convocasti, quas Kalendas Iunias exspectasti? an eas, ad quas te peragratis veteranorum coloniis stipatum armis rettulisti?

O praeclaram illam percursationem tuam mense Aprili atque Maio, tum, cum etiam Capuam coloniam deducere conatus es! Quem ad modum illinc abieris vel potius paene
101 non abieris scimus. Cui tu urbi minitaris. Utinam conere, ut aliquando illud 'paene' tollatur! At quam nobilis est tua illa peregrinatio! Quid prandiorum apparatus, quid furiosam vinolentiam tuam proferam? Tua ista detrimenta sunt, illa nostra: agrum Campanum, qui cum de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum rei publicae volnus putabamus, hunc tu compransoribus tuis et conlusoribus dividebas. Mimos dico et mimas, patres conscripti, in agro Campano conlocatos. Quid iam querar de agro Leontino? quoniam quidem hae quondam arationes Campana et Leontina in populi Romani patrimonio grandiferae

4 patre *D et Priscian Gr. L.* ii. *p.* 93: patruo *V* 7 tua *post* fuit *habent cnt*: *om. l* 9 quaeque *V* gessisse *V* 11 ut ex *D*: *om. V*: ut *Muretus* 13 advocasti *D* 17 coloniam *om. D* 18 illinc abieris *Faernus*: illĩ cauieris *V*: illam adieris *D* 19 abieris *Faernus*: habueris *V*: adieris *D* 20 nobilitata sit tua *D* 27 queror *V* 28 Campani et Leontini *D*: *tria verba abesse malim* 29 grandifacere *D*

et fructuosae ferebantur. Medico tria milia iugerum: quid, si te sanasset? rhetori duo: quid, si te disertum facere potuisset? Sed ad iter Italiamque redeamus. Deduxisti 40 102
coloniam Casilinum, quo Caesar ante deduxerat. Consuluisti me per litteras de Capua tu quidem, sed idem de Casilino respondissem: possesne, ubi colonia esset, eo coloniam novam iure deducere. Negavi in eam coloniam, quae esset auspicato deducta, dum esset incolumis, coloniam novam iure deduci: colonos novos ascribi posse rescripsi. Tu autem insolentia elatus omni auspiciorum iure turbato Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres, ut aratrum circumduceres; cuius quidem vomere portam Capuae paene perstrinxisti, ut florentis coloniae territorium minueretur. Ab hac perturba- 103
tione religionum advolas in M. Varronis, sanctissimi atque integerrimi viri, fundum Casinatem. Quo iure, quo ore? 'Eodem,' inquies 'quo in heredum L. Rubri, quo in heredum L. Turseli praedia, quo in reliquas innumerabilis possessiones.' Et si ab hasta, valeat hasta, valeant tabulae modo Caesaris, non tuae, quibus debuisti, non quibus tu te liberavisti. Varronis quidem Casinatem fundum quis venisse dicit, quis hastam istius venditionis vidit, quis vocem praeconis audivit? Misisse te dicis Alexandream qui emeret a Caesare; ipsum enim exspectare magnum fuit. Quis vero 104
audivit umquam—nullius autem salus curae pluribus fuit—de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? Quid? si etiam scripsit ad te Caesar ut redderes, quid satis potest dici de tanta impudentia? Remove gladios parumper illos, quos videmus: iam intelleges aliam causam esse hastae Caesaris, aliam confidentiae et temeritatis tuae. Non enim

2 quid si V^1: quasi V^2D sanum fecisset *D* quid si te] quidiste V^1: quid si *c*: quasiste V^2: quasi *bnt* 6 respondisset *V* 7 quae est *D* 12 tolleres *V*, *Schol. Cruq. ad Hor. Od.* i. 16. 21: videres *D* ut aratr. *Vc*: et aratr. *bnt Schol.* 19 valeat hasta *om.* *D* 23 te *om.* *V*

te dominus modo illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus,
41 hospes, procurator arcebit. At quam multos dies in ea
villa turpissime es perbacchatus! Ab hora tertia bibebatur,
ludebatur, vomebatur. O tecta ipsa misera, 'quam dispari
domino'—quamquam quo modo iste dominus—sed tamen
quam ab dispari tenebantur! Studiorum enim suorum M.
105 Varro voluit illud, non libidinum deversorium. Quae in illa
villa antea dicebantur, quae cogitabantur, quae litteris man-
dabantur! iura populi Romani, monumenta maiorum, omnis
sapientiae ratio omnisque doctrinae. At vero te inquilino
—non enim domino—personabant omnia vocibus ebriorum,
natabant pavimenta vino, madebant parietes, ingenui pueri
cum meritoriis, scorta inter matres familias versabantur.
Casino salutatum veniebant, Aquino, Interamna: admissus
est nemo. Iure id quidem; in homine enim turpissimo
106 obsolefiebant dignitatis insignia. Cum inde Romam pro-
ficiscens ad Aquinum accederet, obviam ei processit, ut
est frequens municipium, magna sane multitudo. At iste
operta lectica latus per oppidum est, ut mortuus. Stulte
Aquinates: sed tamen in via habitabant. Quid Anagnini?
Qui, cum essent devii, descenderunt, ut istum, tamquam si
esset consul, salutarent. Incredibile dictu, sed sum vicinus,
inter omnis constabat neminem esse resalutatum, praesertim
cum duos secum Anagninos haberet, Mustelam et Laconem,
quorum alter gladiorum est princeps, alter poculorum.
107 Quid ego illas istius minas contumeliasque commemorem,
quibus invectus est in Sidicinos, vexavit Puteolanos, quod

1 aedibus *Pluygers* 3 es *V*: est *ct*: *om. ln* 7 illud *V*: esse *l*: esse illud *cnt* 8 quae cogitabantur *om. D* 10 doctrina *D* 14 Casilino *D* 16 obsolefiebant *V*: obsolefaciebant *c*: obsolebant *lnt* 21 devii *V*: devia ei *c*: devii (-via *t*) obviam ei *lnt* 22 consul V^2D: colem V^1: consulem *Faernus* dictum *V*: dictu est *Ferrarius* sed sum vicinus *Madvig*: sed cum vinus *V*: et simul unũ cinus *c*: et sermulcinus *t*: simul *n* 25 gladiatorum *D*

C. Cassium et Brutos patronos adoptassent? Magno quidem studio, iudicio, benevolentia, caritate, non, ut te et Basilum, vi et armis, et alios vestri similis, quos clientis nemo habere velit, non modo illorum cliens esse. Interea dum tu abes, 42
qui dies ille conlegae tui fuit, cum illud, quod venerari solebas, bustum in foro evertit? Qua re tibi nuntiata, ut constabat inter eos, qui una fuerunt, concidisti. Quid evenerit postea nescio—metum credo valuisse et arma—; conlegam quidem de caelo detraxisti effecistique non tu quidem etiam nunc, ut similis tui, sed certe ut dissimilis esset sui. Qui 108
vero inde reditus Romam, quae perturbatio totius urbis! Memineramus Cinnam nimis potentem, Sullam postea dominantem, modo Caesarem regnantem videramus. Erant fortasse gladii, sed absconditi nec ita multi. Ista vero quae et quanta barbaria est! Agmine quadrato cum gladiis sequuntur; scutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem iam inveteratis, patres conscripti, consuetudine obduruimus. Kalendis Iuniis cum in senatum, ut erat constitutum, venire vellemus, metu perterriti repente diffugimus. At iste, qui senatu non egeret, neque desideravit 109
quemquam, et potius discessu nostro laetatus est statimque illa mirabilia facinora effecit. Qui chirographa Caesaris defendisset lucri sui causa, is leges Caesaris easque praeclaras, ut rem publicam concutere posset, evertit. Numerum annorum provinciis prorogavit; idemque, cum actorum Caesaris defensor esse deberet, et in publicis et in privatis rebus acta Caesaris rescidit. In publicis nihil est lege gravius; in privatis firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit, alias ut tolleret, promulgavit. Testamentum inritum fecit, quod etiam infimis

9 et fecisti quae *D* 10 ut sit similis *D* 11 reditus inde *D* 12 L. Cinam *V* 14 sed *V*: sed ita *c*: sed tamen *lnt* 16 scutati milites, lecticas *ln* 21 et (*del. n*²) *D*: est *V*: sed *Halm* 26 publicis *Vn*: publ. actis *clt*

civibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Caesar una cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompei deportavit, partim in villam Scipionis.

43 Et tu in Caesaris memoria diligens, tu illum amas mor-
110 tuum? Quem is honorem maiorem consecutus erat, quam ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem? Est ergo flamen, ut Iovi, ut Marti, ut Quirino, sic divo Iulio M. Antonius? Quid igitur cessas? Cur non inauguraris? Sume diem, vide qui te inauguret: conlegae sumus; nemo negabit. O detestabilem hominem, sive quod tyranni sacerdos es sive quod mortui! Quaero deinceps, num hodiernus dies qui sit ignores? Nescis heri quartum in circo diem ludorum Romanorum fuisse? te autem ipsum ad populum tulisse ut quintus praeterea dies Caesari tribueretur? Cur non sumus praetextati? cur honorem Caesaris tua lege datum deseri patimur? an supplicationes addendo diem contaminari passus es, pulvinaria noluisti? Aut undique
111 religionem tolle aut usque quaque conserva. Quaeris placeatne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem. Mihi vero nihil istorum placet: sed tu, qui acta Caesaris defendis, quid potes dicere cur alia defendas, alia non cures? Nisi forte vis fateri te omnia quaestu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad haec tandem? exspecto enim eloquentiam. Disertissimum cognovi avum tuum, at te etiam apertiorem in dicendo. Ille numquam nudus est contionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebisne ad haec, aut omnino hiscere audebis? Ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te respondere posse confidas? Sed prae-
44 112 terita omittamus: hunc unum diem, unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si

8 inauguraris *Halm*: inauguraras *V*: inaugurare *D* 10 eo quod *V* tyranni *D*: Caesaris *V* 11 es] ẽ *V²* *in ras.*: est *D* 16 die *coni. Müller* 17 contaminari noluisti *V* 18 aut usque *bnt*: aut ad usque *V*: actusque *c* quaeres *D* 23 eloquentiam tuam *unus cod. Halmii* 29 hunc *post* diem *add. D*

potes. Cur armatorum corona senatus saeptus est, cur me tui satellites cum gladiis audiunt, cur valvae Concordiae non patent, cur homines omnium gentium maxime barbaros, Ituraeos, cum sagittis deducis in forum? Praesidi sui causa se facere dicit. Non igitur miliens perire est melius quam in sua civitate sine armatorum praesidio non posse vivere? Sed nullum est istuc, mihi crede, praesidium: caritate te et benevolentia civium saeptum oportet esse, non armis. Eripiet et extorquebit tibi ista populus Romanus, utinam 113
salvis nobis! Sed quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes, mihi crede, esse diuturnus. Etenim ista tua minime avara coniunx, quam ego sine contumelia describo, nimium diu debet populo Romano tertiam pensionem. Habet populus Romanus ad quos gubernacula rei publicae deferat: qui ubicumque terrarum sunt, ibi omne est rei publicae praesidium vel potius ipsa res publica, quae se adhuc tantum modo ulta est, nondum reciperavit. Habet quidem certe res publica adulescentis nobilissimos paratos defensores. Quam volent illi cedant otio consulentes; tamen a re publica revocabuntur. Et nomen pacis dulce est et ipsa res salutaris; sed inter pacem et servitutem plurimum interest. Pax est tranquilla libertas, servitus postremum malorum omnium, non modo bello, sed morte etiam repellendum. Quod si se ipsos illi nostri liberatores e con- 114
spectu nostro abstulerunt, at exemplum facti reliquerunt. Illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello est persecutus, qui tum rex fuit, cum esse Romae licebat; Sp. Cassius, Sp. Maelius, M. Manlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati: hi primum cum gladiis non in regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt. Quod cum ipsum factum per se praeclarum est atque

4 Ituraeos *del. O. Müller* 5 nonne *D* 7 te *om. D* 9 et *Vc*: *om. bnt* 13 rei p. *D* 24 repellenda *Isid. Origg.* ii. 29. 13 27 Romae *Muretus*: Romate *V*: Romae regem *D* 29 primum *Vl*: primi *cnt*

divinum, tum expositum ad imitandum est, praesertim cum illi eam gloriam consecuti sint, quae vix caelo capi posse videatur. Etsi enim satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror esse contemnendam.

45 115 Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam sustulisti; pone ante oculos laetitiam senatus populique Romani; confer cum hac nundinatione tua tuorumque: tum intelleges quantum inter lucrum et laudem intersit. Sed nimirum, ut quidam morbo aliquo et sensus stupore suavitatem cibi non sentiunt, sic libidinosi, avari, facinerosi verae laudis gustatum non habent. Sed si te laus adlicere ad recte faciendum non potest, ne metus quidem a foedissimis factis potest avocare? Iudicia non metuis: si propter innocentiam, laudo; sin propter vim, non intellegis, qui
116 isto modo iudicia non timeat, ei quid timendum sit? Quod si non metuis viros fortis egregiosque civis, quod a corpore tuo prohibentur armis, tui te, mihi crede, diutius non ferent. Quae est autem vita dies et noctes timere a suis? Nisi vero aut maioribus habes beneficiis obligatos, quam ille quosdam habuit ex eis, a quibus est interfectus, aut tu es ulla re cum eo comparandus. Fuit in illo ingenium, ratio, memoria, litterae, cura, cogitatio, diligentia; res bello gesserat, quamvis rei publicae calamitosas, at tamen magnas; multos annos regnare meditatus, magno labore, magnis periculis quod cogitarat effecerat; muneribus, monumentis, congiariis, epulis multitudinem imperitam delenierat; suos praemiis, adversarios clementiae specie devinxerat. Quid multa? Attulerat iam

4 mortali] mortali immortali *V*: *om. D* 6 igitur *om. D* 8 hac nundinatione *Lambinus* (hac immani nund. *A. Augustinus*): hac in manum latione *V*: nũmatione *D* 12 gustatum *Vc*: gustum *lnt* 15 ei qui . . . timeat, quid *D* 19 vita *Vc*: multas *lnt* timere *ct*: timer V^1: timeri V^2*ln* 22 litterae, cura *Vc*: litteratura *lnt* 25 magnis *D*: magniultis V^1: multis V^2 26 cogitabat *V* 27 delenierat *Garatoni*: deleniebat *V*: lenierat *D* 28 quid . . . attulerat *om.* V^1

liberae civitati partim metu partim patientia consuetudinem
serviendi. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre 46 117
possum, ceteris vero rebus nullo modo comparandus es.
Sed ex plurimis malis, quae ab illo rei publicae sunt inusta,
hoc tamen boni est, quod didicit iam populus Romanus
quantum cuique crederet, quibus se committeret, a quibus
caveret. Haec non cogitas, neque intellegis satis esse viris
fortibus didicisse quam sit re pulchrum, beneficio gratum,
fama gloriosum tyrannum occidere? An, cum illum homines
non tulerint, te ferent? Certatim posthac, mihi crede, ad 118
hoc opus curretur neque occasionis tarditas exspectabitur.

Respice, quaeso, aliquando rem publicam, M. Antoni,
quibus ortus sis, non quibuscum vivas considera: mecum,
ut voles: redi cum re publica in gratiam. Sed de te tu videris;
ego de me ipse profitebor. Defendi rem publicam adulescens, non deseram senex: contempsi Catilinae gladios, non pertimescam tuos. Quin etiam corpus libenter obtulerim, si repraesentari morte mea libertas civitatis potest, ut aliquando dolor populi Romani pariat, quod iam diu parturit!
Etenim si abhinc annos prope viginti hoc ipso in templo 119
negavi posse mortem immaturam esse consulari, quanto
verius nunc negabo seni? Mihi vero, patres conscripti, iam
etiam optanda mors est, perfuncto rebus eis, quas adeptus
sum quasque gessi. Duo modo haec opto, unum, ut moriens
populum Romanum liberum relinquam—hoc mihi maius ab
dis immortalibus dari nihil potest—; alterum, ut ita cuique
eveniat, ut de re publica quisque mereatur.

5 boni est V^2D: bonis et V^1: boni exstitit *Koch* 12 respice . . . quibus D: respice quaeso aliquibus V *med. omissis*: respice quaeso aliquando quibus *Halm*: resipisce q. a. q. *Seidler* 14 tu ipse D 15 ipse V: ipso *cn*: ipse ipso *t* 16 deseram sextimescam tuos V (*e coll. mea*) *med. omissis*, *unde* extimescam *coni. Nohl* 19 parturii D 23 adeptus . . . unum, ut *om.* V^1

M. TVLLI CICERONIS

IN M. ANTONIVM

ORATIO PHILIPPICA TERTIA

1 Serius omnino, patres conscripti, quam tempus rei publicae postulabat, aliquando tamen convocati sumus; quod flagitabam equidem cotidie, quippe cum bellum nefarium contra aras et focos, contra vitam fortunasque nostras ab homine profligato ac perdito non comparari, sed geri iam viderem. Exspectantur Kalendae Ianuariae, quas non exspectat Antonius, qui in provinciam D. Bruti, summi et singularis viri, cum exercitu impetum facere conatur; ex qua se instructum et paratum ad urbem venturum esse minitatur.
2 Quae est igitur exspectatio aut quae vel minimi dilatio temporis? Quamquam enim adsunt Kalendae Ianuariae, tamen breve tempus longum est imparatis. Dies enim adfert vel hora potius, nisi provisum est, magnas saepe clades; certus autem dies non ut sacrificiis, sic consiliis exspectari solet. Quod si aut Kalendae Ianuariae fuissent eo die, quo primum ex urbe fugit Antonius, aut eae non essent exspectatae, bellum iam nullum haberemus. Auctoritate enim senatus consensuque populi Romani facile hominis amentis fregissemus audaciam. Quod confido

1 tempus *om.* V^1 2 postulabat *Lambinus*: postulabatvit *V*: postulavit *D* 7 D *om.* V^1 10 minima *D* 13 nisi *D*: nihil *V*: si nihil *Halm* 14 sacrificiis *Halm*: sacrificii *codd* consiliis *V*: consilii *D*

equidem consules designatos, simul ut magistratum inierint,
esse facturos; sunt enim optimo animo, summo consilio,
singulari concordia. Mea autem festinatio non victoriae
solum avida est, sed etiam celeritatis. Quo enim usque 3
tantum bellum, tam crudele, tam nefarium privatis consiliis
propulsabitur? cur non quam primum publica accedit
auctoritas? C. Caesar adulescens, paene potius puer, in- **2**
credibili ac divina quadam mente atque virtute, cum maxime
furor arderet Antoni cumque eius a Brundisio crudelis et
pestifer reditus timeretur, nec postulantibus nec cogitanti-
bus, ne optantibus quidem nobis, quia non posse fieri
videbatur, firmissimum exercitum ex invicto genere vetera-
norum militum comparavit patrimoniumque suum effudit:
quamquam non sum usus eo verbo quo debui; non enim
effudit: in rei publicae salute conlocavit. Cui quamquam 4
gratia referri tanta non potest quanta debetur, habenda
tamen est tanta, quantam maximam animi nostri capere
possunt. Quis enim est tam ignarus rerum, tam nihil de re
publica cogitans, qui hoc non intellegat, si M. Antonius
a Brundisio cum eis copiis, quas se habiturum putabat,
Romam, ut minabatur, venire potuisset, nullum genus eum
crudelitatis praeteriturum fuisse? quippe qui in hospitis
tectis Brundisi fortissimos viros optimosque civis iugulari
iusserit; quorum ante pedes eius morientium sanguine os
uxoris respersum esse constabat. Hac ille crudelitate
imbutus, cum multo bonis omnibus veniret iratior, quam
illis fuerat, quos trucidarat, cui tandem nostrum aut cui
omnino bono pepercisset? Qua peste privato consilio 5

1 simul ac *D* 4 sed *om.* *V* 8 cum (c *in ras.*) V^1: tum cum V^2: tunc cum D^2 11 ne *Lambinus*: nec *codd.* opinantibus *D* fieri posse non *D* 12 ex *om.* *D* 14 sumus usi *D* debui *V*: decuit *D* 15 in salute rei p. *D* 17 tamen est tanta *Vl*: tamen tanta est *cnt* 20 putaverat *D* 23 cives optimos *D* 24 iussit *D* 26 bonis] nobis *Christ* omnibus Vn^2: hominibus *cett.* 27 vestrum *D*

rem publicam—neque enim fieri potuit aliter—Caesar liberavit: qui nisi in hac re publica natus esset, rem publicam scelere Antoni nullam haberemus. Sic enim perspicio, sic iudico, nisi unus adulescens illius furentis impetus crudelissimosque conatus cohibuisset, rem publicam funditus interituram fuisse. Cui quidem hodierno die, patres conscripti—nunc enim primum ita convenimus, ut illius beneficio possemus ea, quae sentiremus, libere dicere—tribuenda est auctoritas, ut rem publicam non modo a se susceptam, sed etiam a nobis commendatam possit defendere.

3 6 Nec vero de legione Martia, quoniam longo intervallo loqui nobis de re publica licet, sileri potest. Quis enim unus fortior, quis amicior umquam rei publicae fuit quam legio Martia universa? Quae cum hostem populi Romani Antonium iudicasset, comes esse eius amentiae noluit: reliquit consulem; quod profecto non fecisset, si eum consulem iudicasset, quem nihil aliud agere, nihil moliri nisi caedem civium atque interitum civitatis videret. Atque ea legio consedit Albae. Quam potuit urbem eligere aut opportuniorem ad res gerendas aut fideliorem aut fortiorum

7 virorum aut amiciorum rei publicae civium? Huius legionis virtutem imitata quarta legio duce L. Egnatuleio quaestore, civi optimo et fortissimo, C. Caesaris auctoritatem atque exercitum persecuta est. Faciendum est igitur nobis, patres conscripti, ut ea, quae sua sponte clarissimus adulescens atque omnium praestantissimus gessit et gerit, hac auctoritate nostra comprobentur, veteranorumque, fortissimorum virorum, tum legionis Martiae quartaeque mirabilis consensus ad rem publicam reciperandam laude et testimonio nostro confirmetur, eorumque commoda, honores, praemia,

7 illius *Vc*: de illius *lnt*   8 ea *om. D*   18 ea *om. V*   20 fortiorum . . . amiciorum *ed. Iunt*: fortium . . . amicorum *V*: fortiorem . . . amicorum *D*   21 huiusce *D*   23 cive *D*   24 est igitur nobis *Vc*: igitur nobis est (est nob. *n* *lnt*   26 hac *scripsi*: haec *codd.*: *del. Ernesti*   29 laude *Vc*: laudetur *lnt*

cum consules designati magistratum inierint, curae nobis 4
fore hodierno die spondeamus. Atque ea quidem, quae 8
dixi de Caesare deque eius exercitu, iam diu nota sunt
nobis. Virtute enim admirabili Caesaris constantiaque
militum veteranorum legionumque earum, quae optimo
iudicio auctoritatem nostram, libertatem populi Romani,
virtutem Caesaris secutae sunt, a cervicibus nostris est
depulsus Antonius. Sed haec, ut dixi, superiora: hoc vero
recens edictum D. Bruti, quod paulo ante propositum est,
certe silentio non potest praeteriri. Pollicetur enim se
provinciam Galliam retenturum in senatus populique
Romani potestate. O civem natum rei publicae, memorem
sui nominis imitatoremque maiorum! Neque enim Tar-
quinio expulso maioribus nostris tam fuit optata libertas,
quam est depulso Antonio retinenda nobis. Illi regibus 9
parere iam a condita urbe didicerant: nos post reges exactos
servitutis oblivio ceperat. Atque ille Tarquinius, quem
maiores nostri non tulerunt, non crudelis, non impius, sed
superbus est habitus et dictus: quod nos vitium in privatis
saepe tulimus, id maiores nostri ne in rege quidem ferre
potuerunt. L. Brutus regem superbum non tulit: D. Brutus
sceleratum atque impium regnare patietur? Quid Tarquinius
tale, qualia innumerabilia et facit et fecit Antonius? Sena-
tum etiam reges habebant: nec tamen, ut Antonio senatum
habente, in consilio regis versabantur barbari armati.
Servabant auspicia reges; quae hic consul augurque neglexit,
neque solum legibus contra auspicia ferendis, sed etiam
conlega una ferente eo, quem ipse ementitis auspiciis vitio-
sum fecerat. Quis autem rex umquam fuit tam insignite 10
impudens, ut haberet omnia commoda, beneficia, iura regni

12 potestatem *D* 15 repulso *D* Antonio *D*: maioribus nostris tam Antonio *V*: iam Antonio *Faernus* 18 non *ante* impius *om. D* 22 patietur *cn*[2]: -iatur *lnt*: -ietur Antonium *V* 28 referente *D*

venalia? quam hic immunitatem, quam civitatem, quod praemium non vel singulis hominibus vel civitatibus vel universis provinciis vendidit? Nihil humile de Tarquinio, nihil sordidum accepimus: at vero huius domi inter quasilla pendebatur aurum, numerabatur pecunia; una in domo omnes, quorum intererat, totum imperium populi Romani nundinabantur. Supplicia vero in civis Romanos nulla Tarquini accepimus: at hic et Suessae iugulavit eos, quos in custodiam dederat, et Brundisi ad trecentos fortissimos
11 viros civisque optimos trucidavit. Postremo Tarquinius pro populo Romano bellum gerebat tum, cum est expulsus: Antonius contra populum Romanum exercitum adducebat tum, cum a legionibus relictus nomen Caesaris exercitumque pertimuit neglectisque sacrificiis sollemnibus ante lucem vota ea, quae numquam solveret, nuncupavit, et hoc tempore in provinciam populi Romani conatur invadere. Maius igitur a D. Bruto beneficium populus Romanus et habet et exspectat quam maiores nostri acceperunt a L. Bruto, principe huius maxime conservandi generis et nominis.
5 12 Cum autem est omnis servitus misera, tum vero intolerabile est servire impuro, impudico, effeminato, numquam ne in metu quidem sobrio. Hunc igitur qui Gallia prohibet, privato praesertim consilio, iudicat verissimeque iudicat non esse consulem. Faciendum est igitur nobis, patres conscripti, ut D. Bruti privatum consilium auctoritate publica comprobemus. Nec vero M. Antonium consulem post Lupercalia debuistis putare: quo enim ille die, populo Romano inspectante, nudus, unctus, ebrius est contionatus et id egit, ut conlegae diadema imponeret, eo die se non modo con-

4 quasilla *Vt*: quas illa *c*: cives illius *ln* 5 non numerabatur *Curio Secundus* 9 ad *c*: at *V*: *om. lnt* 13 legionibus omnibus *V* 20 est *post* omnis *habent cln*, *post* servitus *t* intolerabile est] intolerabile si *c*: intolerabilis est *cett.* 23 verissimeque iudicat *om. c* 29 se *ante* abdic. *hab. D*

sulatu, sed etiam libertate abdicavit. Esset enim ipsi certe statim serviendum, si Caesar ab eo regni insigne accipere voluisset. Hunc igitur ego consulem, hunc civem Romanum, hunc liberum, hunc denique hominem putem, qui foedo illo et flagitioso die et quid pati C. Caesare vivo posset et quid eo mortuo consequi ipse cuperet ostendit? Nec vero 13
de virtute, constantia, gravitate provinciae Galliae taceri potest. Est enim ille flos Italiae, illud firmamentum imperi populi Romani, illud ornamentum dignitatis. Tantus autem est consensus municipiorum coloniarumque provinciae Galliae, ut omnes ad auctoritatem huius ordinis maiestatemque populi Romani defendendam conspirasse videantur.

Quam ob rem, tribuni plebis, quamquam vos nihil aliud nisi de praesidio, ut senatum tuto consules Kalendis Ianuariis habere possint, rettulistis, tamen mihi videmini magno consilio atque optima mente potestatem nobis de tota re publica fecisse dicendi. Cum enim tuto haberi senatum sine praesidio non posse iudicavistis, tum statuistis etiam intra muros Antoni scelus audaciamque versari.

Quam ob rem omnia mea sententia complectar, vobis, 6 14
ut intellego, non invitis, ut et praestantissimis ducibus a nobis detur auctoritas et fortissimis militibus spes ostendatur praemiorum et iudicetur non verbo, sed re non modo non consul, sed etiam hostis Antonius. Nam si ille consul, fustuarium meruerunt legiones, quae consulem reliquerunt, sceleratus Caesar, Brutus nefarius, qui contra consulem privato consilio exercitus comparaverunt. Si autem militibus exquirendi sunt honores novi propter eorum divinum atque immortale meritum, ducibus autem ne referri quidem potest gratia, quis est qui eum hostem non existimet, quem

2 insigni *V*: insignia *Faernus* 5 C. *Halm*: e *V*: *om. D* possint *Faernus*: possetint *V*: possent *D* 24 non *ante* consul *om. ct*

qui armis persequantur, conservatores rei publicae iudi-
15 centur? At quam contumeliosus in edictis, quam barbarus, quam rudis! primum in Caesarem ut maledicta congessit deprompta ex recordatione impudicitiae et stuprorum suorum! Quis enim hoc adulescente castior, quis modestior, quod in iuventute habemus inlustrius exemplum veteris sanctitatis? quis autem illo, qui male dicit, impurior? Ignobilitatem obicit C. Caesaris filio, cuius etiam natura pater, si vita suppeditasset, consul factus esset. 'Aricina mater.' Trallianam aut Ephesiam putes dicere. Videte quam despiciamur omnes, qui sumus e municipiis, id est, omnes plane: quotus enim quisque nostrum non est? Quod autem municipium non contemnit is, qui Aricinum tanto opere despicit, vetustate antiquissimum, iure foederatum, propinquitate paene finitimum, splendore municipum ho-
16 nestissimum? Hinc Voconiae, hinc Atiniae leges; hinc multae sellae curules et patrum memoria et nostra; hinc equites Romani lautissimi et plurimi. Sed si Aricinam uxorem non probas, cur probas Tusculanam? Quamquam huius sanctissimae feminae atque optimae pater, M. Atius Balbus, in primis honestus, praetorius fuit: tuae coniugis, bonae feminae, locupletis quidem certe, Bambalio quidam pater, homo nullo numero. Nihil illo contemptius, qui propter haesitantiam linguae stuporemque cordis cognomen ex contumelia traxerit. 'At avus nobilis.' Tuditanus nempe ille, qui cum palla et cothurnis nummos populo de rostris spargere solebat. Vellem hanc contemptionem

1 persequuntur *D* iudicantur *V* 3 ut *om. V* 6 in *om.* V^1: iuventuti *coni. Halm* 7 qui male dicit *Vc* (dict *V*): illo maledico *lnt* (-dicto *l*) 8 naturalis *D* 9 At Aricina *coni. Müller* 12 quotus *V*: notus *D* nostrum *om. D* 13 non . . . Aricinum *om.* V^1 15 municipium *D* 16 Atiniae *c*: Atini*tae *V*: Santiniae *t*: Scantiniae (scat. n^2) *ln* 18 laut. plurimi et honestissimi *D* 20 Atius] Attius *codd.* 25 traxerit *D*: traxit tarxerat *V*: traxerat *Halm* avus V^1c: huius *t*: avus huius *ln* 26 nempe ille *Vcn*: nempe ille, ille *lt*

pecuniae suis reliquisset! Habetis nobilitatem generis
gloriosam. Qui autem evenit ut tibi Iulia natus ignobilis 17
videatur, cum tu eodem materno genere soleas gloriari?
Quae porro amentia est eum dicere aliquid de uxorum
ignobilitate, cuius pater Numitoriam Fregellanam, proditoris
filiam, habuerit uxorem, ipse ex libertini filia susceperit
liberos? Sed hoc clarissimi viri viderint, L. Philippus, qui
habet Aricinam uxorem, C. Marcellus, qui Aricinae filiam:
quos certo scio dignitatis optimarum feminarum non paeni-
tere. Idem etiam Q. Ciceronem, fratris mei filium, com- **7**
pellat edicto, nec sentit amens commendationem esse
compellationem suam. Quid enim accidere huic adule-
scenti potuit optatius quam cognosci ab omnibus Caesaris
consiliorum esse socium, Antoni furoris inimicum? At 18
etiam gladiator ausus est scribere hunc de patris et patrui
parricidio cogitasse. O admirabilem impudentiam, auda-
ciam, temeritatem! in eum adulescentem hoc scribere
audere, quem ego et frater meus propter eius suavissimos
atque optimos mores praestantissimumque ingenium cer-
tatim amamus omnibusque horis oculis, auribus, complexu
tenemus? Nam me isdem edictis nescit laedat an laudet.
Cum idem supplicium minatur optimis civibus, quod ego
de sceleratissimis ac pessimis sumpserim, laudare videtur,
quasi imitari velit; cum autem illam pulcherrimi facti me-
moriam refricat, tum a sui similibus invidiam aliquam in
me commoveri putat. Sed quid fecit ipse? Cum tot **8** 19
edicta proposuisset, edixit ut adesset senatus frequens
a. d. VIII. Kalendas Decembris: eo die ipse non adfuit.
At quo modo edixit? haec sunt, ut opinor, verba in ex-

1 haberetis *D* 2 ut is *D* Iulia *V*: vigilia *c*: Aricina *lnt* 11 commendationem *Vc*: communem *lnt* 14 se *ante* esse *inscr. Müller* 21 nescit *om.* V^1: nescio *coni. Halm* 23 ac pessimis *om. D* 24 pulcherrimi *Vc*: pulcherrimam *lnt* 25 sui *t*: suis *Vcln* 27 proposuisset] posuisset *codd.* edixit *V*: et dixit *n*: dixit *clt*

tremo: 'Si quis non adfuerit, hunc existimare omnes poterunt et interitus mei et perditissimorum consiliorum auctorem fuisse.' Quae sunt perdita consilia? an ea, quae pertinent ad libertatem populi Romani reciperandam? quorum consiliorum Caesari me auctorem et hortatorem et esse et fuisse fateor. Quamquam ille non eguit consilio cuiusquam, sed tamen currentem, ut dicitur, incitavi. Nam interitus quidem tui quis bonus non esset auctor, cum in eo salus et vita optimi cuiusque, libertas populi Romani
20 dignitasque consisteret? Sed cum tam atroci edicto nos concitavisset, cur ipse non adfuit? Num putatis aliqua re tristi ac severa? vino atque epulis retentus, si illae epulae potius quam popinae nominandae sunt, diem edicti obire neglexit: in ante diem IV Kalendas Decembris distulit. Adesse in Capitolio iussit; quod in templum ipse nescio qua per Gallorum cuniculum ascendit. Convenerunt conrogati et quidem ampli quidam homines, sed immemores dignitatis suae. Is enim erat dies, ea fama, is qui senatum vocarat, ut turpe senatori esset nihil timere. Ad eos tamen ipsos, qui convenerant, ne verbum quidem ausus est facere de Caesare, cum de eo constituisset ad senatum referre:
21 scriptam attulerat consularis quidam sententiam. Quid est aliud de eo referre non audere, qui contra se consulem exercitum duceret, nisi se ipsum hostem iudicare? Necesse erat enim alterutrum esse hostem; nec poterat aliter de adversariis iudicari ducibus. Si igitur Caesar hostis, cur consul nihil referat ad senatum? Sin ille a senatu notandus non fuit, quid potest dicere quin, cum de illo tacuerit, se hostem confessus sit? Quem in edictis Sparta-

1 qui *D* hunc *om.* V^1 omnes existimare *D* 4 pertitnenat V^1: pertineant *Halm* 5 Caesari V^1: Caes. *c*: Caesaris V^2*lnt* 8 in *om.* V^1 9 et libertas *D* 12 si *V*: est *D*: est, si *Faernus* illae] ille *V*: eae *c*: ęlea *t*: alea si (est si *l*) *ln* 14 in V^1: et V^2*D* 24 se ipsum . . . nisi *post* quid est aliud *hab.* *D* 25 alterum *D* 27 referat *V*: refert *D*: referebat *Halm* 29 hostem esse *D*

cum appellat, hunc in senatu ne improbum quidem dicere
audet. At in rebus tristissimis quantos excitat risus! Sen- **9**
tentiolas edicti cuiusdam memoriae mandavi, quas videtur
ille peracutas putare: ego autem qui intellegeret quid
dicere vellet adhuc neminem inveni. 'Nulla contumelia 22
est, quam facit dignus.' Primum quid est dignus? nam
etiam malo multi digni, sicut ipse. An quam facit is, qui
cum dignitate est? Quae autem potest esse maior? Quid
est porro facere contumeliam? quis sic loquitur? Deinde:
'nec timor, quem denuntiat inimicus.' Quid ergo? ab
amico timor denuntiari solet? Horum similia deinceps.
Nonne satius est mutum esse quam quod nemo intellegat
dicere? En cur magister eius ex oratore arator factus sit,
possideat in agro publico campi Leontini duo milia iugerum
immunia, ut hominem stupidum magis etiam infatuet mer-
cede publica. Sed haec leviora fortasse: illud quaero, cur 23
tam mansuetus in senatu fuerit, cum in edictis tam ferus
fuisset. Quid enim attinuerat L. Cassio tribuno plebis,
fortissimo et constantissimo civi, mortem denuntiare, si in
senatum venisset; D. Carfulenum, bene de re publica
sentientem, senatu vi et minis mortis expellere; Ti. Cannu-
tium, a quo erat honestissimis contionibus et saepe et iure
vexatus, non templo solum, verum etiam aditu prohibere
Capitoli? Cui senatus consulto ne intercederent vere-
batur? De supplicatione, credo, M. Lepidi, clarissimi viri.
Atque id erat periculum, de cuius honore extraordinario
cotidie aliquid cogitabamus, ne eius usitatus honos impe-
diretur. Ac ne sine causa videretur edixisse, ut senatus 24
adesset, cum de re publica relaturus fuisset, adlato nuntio
de legione quarta mente concidit, et fugere festinans senatus

4 intellegitat *V* 15 stupidum *V*: stultum *D* 17 tam V^1: tam subito V^2D 18 enim *Vc*: autem *bn*: *om. t* attinuerit *D* 21 Cann. *Vc*: Can. *bnt* 22 contentionibus *D* (*in V* contentionibusque *add. post* iure) 26 at quod erat *coni. Halm* 30 et fugere *V*: effugere *D*

consultum de supplicatione per discessionem fecit, cum id
10 factum esset antea numquam. Quae vero profectio postea, quod iter paludati, quae vitatio oculorum, lucis, urbis, fori, quam misera fuga, quam foeda, quam turpis! Praeclara tamen senatus consulta illo ipso die vespertina, provinciarum religiosa sortitio, divina vero opportunitas, ut, quae cuique
25 apta esset, ea cuique obveniret. Praeclare igitur facitis, tribuni plebis, qui de praesidio consulum senatusque referatis, meritoque vestro maximas vobis gratias omnes et agere et habere debemus. Qui enim periculo carere possumus in tanta hominum cupiditate et audacia? Ille autem homo adflictus et perditus quae de se exspectat iudicia graviora quam amicorum suorum? Familiarissimus eius, mihi homo coniunctus, L. Lentulus et P. Naso, omni carens cupiditate, nullam se habere provinciam, nullam Antoni sortitionem fuisse iudicaverunt. Quod idem fecit L. Philippus, vir patre, avo maioribusque suis dignissimus; in eadem sententia fuit homo summa integritate atque innocentia, C. Turranius; idem fecit Sp. Oppius; ipsi etiam, qui amicitiam M. Antoni veriti plus ei tribuerunt quam fortasse vellent, M. Piso, necessarius meus, et vir et civis egregius, parique innocentia M. Vehilius, senatus auctoritati se ob-
26 temperaturos esse dixerunt. Quid ego de L. Cinna loquar? cuius spectata multis magnisque rebus singularis integritas minus admirabilem facit huius honestissimi facti gloriam, qui omnino provinciam neglexit, quam item magno animo et constanti C. Cestius repudiavit. Qui sunt igitur reliqui, quos sors divina delectet? T. Annius, M. Gallius. O felicem utrumque! nihil enim maluerunt. C. Antonius

5 illo ipso *Vc*: in illo ipso *ln*: in ipso illo *t* 8 consulis *V* 10 carere metu et periculo *D* 15 nullam . . . provinciam *om.* V^1 17 vir *om.* V^1 maioribus *t* 19 C. Turranius *V*: M. Anturranius *D*: M'Turran. *Gruter* Sp. *V*: P. *D* 22 M. Vehilius *V*: vel *D* 27 C. Cestius *Ursinus*: c. estius *V*: c. cesetius cn^2: c. cessedius ln^1t 28 T cln^1: L Vn^2: *om.* *t* Annius *V*: Antonius *D* M. Gallius *scripsi*: M. Antonius *codd.* (*cf.* xiii. 26)

Macedoniam. Hunc quoque felicem! hanc enim habebat semper in ore provinciam. C. Calvisius Africam. Nihil felicius! modo enim ex Africa decesserat et quasi divinans se rediturum duos legatos Uticae reliquerat. Deinde M. Cusini Sicilia, Q. Cassi Hispania. Non habeo quid suspicer: duarum credo provinciarum sortis minus divinas fuisse. 11 27 O C. Caesar — adulescentem appello — quam tu salutem rei publicae attulisti, quam improvisam, quam repentinam! Qui enim haec fugiens fecerit, quid faceret insequens? Etenim in contione dixerat se custodem fore urbis, seque usque ad Kalendas Maias ad urbem exercitum habiturum. O praeclarum custodem ovium, ut aiunt, lupum! Custosne urbis an direptor et vexator esset Antonius? Et quidem se introiturum in urbem dixit exiturumque cum vellet. Quid illud? nonne audiente populo sedens pro aede Castoris dixit, nisi qui vicisset, victurum neminem?

28 Hodierno die primum longo intervallo in possessionem libertatis pedem ponimus: cuius quidem ego quoad potui non modo defensor, sed etiam conservator fui. Cum autem id facere non possem, quievi, nec abiecte nec sine aliqua dignitate casum illum temporum et dolorem tuli. Hanc vero taeterrimam beluam quis ferre potest aut quo modo? Quid est in Antonio praeter libidinem, crudelitatem, petulantiam, audaciam? Ex his totus vitiis conglutinatus est. Nihil apparet in eo ingenuum, nihil moderatum, nihil pudens, nihil pudicum. 29 Quapropter, quoniam res in id discrimen adducta est, utrum ille poenas rei publicae luat an nos serviamus, aliquando, per deos immortalis, patres con-

2 Calvisius (-iss- *c*) *D*: Celusius *V* 4 M. Cusini Sicilia *V*: micus in isio illa *c*: mitus nisi illa *t*: m. iccius (m. socius *l*) nisi illam *ln* 11 seque usque *Muretus*: sequasq. *V*: usque *D* 14 dixit *V*: *om. D* 18 *In codd. Halmii abt ante* Hodierno *spatium vacuum relictum est*: *in g legitur* Explicit liber tercius. Incipit quartus: *in meis cln nulla est lacuna* 21 quievi *Victorius*: vi V^1: qui V^2: qui fui *D* 25 totus vitiis (tot *c*) *Vc*: totus *lnt*

scripti, patrium animum virtutemque capiamus, ut aut libertatem propriam Romani et generis et nominis reciperemus aut mortem servituti anteponamus. Multa, quae in libera civitate ferenda non essent, tulimus et perpessi sumus, alii spe forsitan reciperandae libertatis, alii vivendi nimia cupiditate: sed, si illa tulimus, quae nos necessitas ferre coegit, quae vis quaedam paene fatalis—quae tamen ipsa non tulimus,—etiamne huius impuri latronis feremus taeterrimum
12 30 crudelissimumque dominatum? Quid hic faciet, si poterit, iratus, qui cum suscensere nemini posset, omnibus bonis fuerit inimicus? quid hic victor non audebit, qui nullam adeptus victoriam tanta scelera post Caesaris interitum fecerit, refertam eius domum exhauserit, hortos compilaverit, ad se ex eis omnia ornamenta transtulerit, caedis et incendiorum causam quaesierit ex funere, duobus aut tribus senatus consultis bene et e re publica factis reliquas res ad lucrum praedamque revocaverit, vendiderit immunitates, civitates liberaverit, provincias universas ex imperi populi Romani iure sustulerit, exsules reduxerit, falsas leges C. Caesaris nomine et falsa decreta in aes incidenda et in Capitolio figenda curaverit earumque rerum omnium domesticum mercatum instituerit, populo Romano leges imposuerit, armis et praesidiis populum et magistratus foro excluserit, senatum stiparit, armatos in cella Concordiae, cum senatum haberet, incluserit, ad legiones Brundisium cucurrerit, ex eis optime sentientis centuriones iugulaverit, cum exercitu Romam sit ad interitum nostrum et ad dispertitionem urbis venire conatus?
31 Atque is ab hoc impetu abstractus consilio et copiis Caesaris, consensu veteranorum, virtute legionum, ne fortuna quidem fractus minuit audaciam nec ruere demens nec furere de-

5 forsitan *om. D* 9 faciat *cl* potuerit *D* 16 bene et e re p. *Vc*: de re p. bene *t*: e re p. bene *ln* 24 stiparit] armatis *add. V*: armis *add. D, del. Madvig* cellam *cn* 27 dispertitionem *Klotz*: disperditionem *cln*: dispersionem *Vt* 28 atque is *Vc*: at qualis *lnt*

sinit. In Galliam mutilatum ducit exercitum; cum una legione et ea vacillante L. fratrem exspectat, quo neminem reperire potest sui similiorem. Ille autem ex myrmillone dux, ex gladiatore imperator quas effecit strages, ubicumque posuit vestigium! *Fundit apothecas*, caedit greges armentorum reliquique pecoris, quodcumque nactus est; epulantur milites; ipse autem se, ut fratrem imitetur, obruit vino; vastantur agri, diripiuntur villae, matres familiae, virgines, pueri ingenui abripiuntur, militibus traduntur. Haec eadem, quacumque exercitum duxit, fecit M. Antonius. His vos 13
taeterrimis fratribus portas aperietis, hos umquam in urbem 32
recipietis? non tempore oblato, ducibus paratis, animis militum incitatis, populo Romano conspirante, Italia tota ad libertatem reciperandam excitata, deorum immortalium beneficio utemini? Nullum erit tempus hoc amisso. A tergo, fronte, lateribus tenebitur, si in Galliam venerit. Nec ille armis solum, sed etiam decretis nostris urgendus est. Magna vis est, magnum numen unum et idem sentientis senatus. Videtisne refertum forum, populumque Romanum ad spem reciperandae libertatis erectum? qui longo intervallo cum frequentis hic videt nos, tum sperat etiam liberos convenisse. Hunc ego diem exspectans M. Antoni scele- 33
rata arma vitavi, tum, cum ille in me absentem invehens non intellegebat ad quod tempus me et meas viris reservarem. Si enim tum illi caedis a me initium quaerenti respondere voluissem, nunc rei publicae consulere non possem. Hanc vero nactus facultatem, nullum tempus, patres conscripti, dimittam neque diurnum neque nocturnum quin de libertate populi Romani et dignitate vestra quod cogitandum sit

4 effecit *Klotz*: et fecit *c*: effecerit *V*: fecit *lnt* 5 vestigia *D* fundit apothecas *add. Ernesti ex Servio ad Ecl.* vi. 55; 'fudit apothecas, cecidit greges armentorum': *om. codd.* 8 familias *D* 10 M. *om. V* 16 fronte, lateribus *Garatoni*: fronte alteribus V^1 (a lateribus V^2): a fronte a lateribus *D* tenetur *D* 18 vis et *V* 24 quod ad *c* 25 a me *post* initium *habent cnt*: *om. l* 29 et *V*: de *lnt*: *om. c*

cogitem, quod agendum atque faciendum, id non modo non
recusem, sed etiam appetam atque deposcam. Hoc feci,
dum licuit; intermisi, quoad non licuit. Iam non solum
licet, sed etiam necesse est, nisi servire malumus quam
34 ne serviamus animis armisque decernere. Di immortales
nobis haec praesidia dederunt: urbi Caesarem, Brutum
Galliae. Si enim ille opprimere urbem potuisset, statim, si
Galliam tenere, paulo post optimo cuique pereundum *erat*,
14 reliquis serviendum. Hanc igitur occasionem oblatam
tenete, per deos immortalis, patres conscripti, et amplissimi
orbis terrae consili principes vos esse aliquando recorda-
mini. Signum date populo Romano consilium vestrum
non deesse rei publicae, quoniam ille virtutem suam non
defuturam esse profitetur. Nihil est quod moneam vos.
Nemo est tam stultus qui non intellegat, si indormierimus
huic tempori, non modo crudelem superbamque domina-
tionem nobis, sed ignominiosam etiam et flagitiosam ferendam
35 esse. Nostis insolentiam Antoni, nostis amicos, nostis totam
domum. Libidinosis, petulantibus, impuris, impudicis, alea-
toribus, ebriis servire, ea summa miseria est summo dedecore
coniuncta. Quod si iam—quod di omen avertant!—fatum
extremum rei publicae venit, quod gladiatores nobiles faciunt
ut honeste decumbant, faciamus nos, principes orbis terra-
rum gentiumque omnium, ut cum dignitate potius cadamus
36 quam cum ignominia serviamus. Nihil est detestabilius
dedecore, nihil foedius servitute. Ad decus et ad libertatem
nati sumus: aut haec teneamus aut cum dignitate moria-
mur. Nimium diu teximus quid sentiremus; nunc iam
apertum est; omnes patefaciunt in utramque partem quid

1 modo non *Vc*: modo *lnt* 4 malumus *cln*: malimus *V*: maluimus *t* 5 animis armisque *D et Nonius p.* 285. 37: armis animisque *V* 8 erat *Halm*: *om. Vct*: esset (*post* reliquis) *ln* 11 vos *om. D* 17 ferendam esse *Muretus*: ferendē *V*: ferendam *c*: esse ferendam *lnt* 26 et ad *V*: et *D* 29 omnes iam *D* patefaciunt *Halm*: patefaciunt fecerunt *V*: patefecerunt *D*

sentiant, quid velint. Sunt impii cives,—pro caritate rei publicae nimium multi, contra multitudinem bene sentientium admodum pauci,—quorum opprimendorum di immortales incredibilem rei publicae potestatem et fortunam dederunt. Ad ea enim praesidia, quae habemus, iam accedent consules summa prudentia, virtute, concordia, multos mensis de populi Romani libertate commentati atque meditati. His auctoribus et ducibus, dis iuvantibus, nobis vigilantibus et multum in posterum providentibus, populo Romano consentiente, erimus profecto liberi brevi tempore. Iucundiorem autem faciet libertatem servitutis recordatio.

Quas ob res, quod tribuni plebis verba fecerunt, uti **15**
senatus Kalendis Ianuariis tuto haberi sententiaeque de 37
summa re publica libere dici possint, de ea re ita censeo, uti C. Pansa A. Hirtius, consules designati, dent operam, uti senatus Kalendis Ianuariis tuto haberi possit. Quodque edictum D. Bruti, imperatoris, consulis designati, propositum sit, senatum existimare D. Brutum, imperatorem, consulem designatum, optime de re publica mereri, cum senatus auctoritatem populique Romani libertatem imperiumque
defendat quodque provinciam Galliam citeriorem, optimo- 38
rum et fortissimorum amicissimorumque rei publicae civium, exercitumque in senatus potestate retineat, id eum exercitumque eius, municipia, colonias provinciae Galliae recte atque ordine exque re publica fecisse et facere. Senatum ad summam rem publicam pertinere arbitrari a D. Bruto et L. Planco imperatoribus, consulibus designatis itemque a ceteris, qui provincias obtinent, obtineri ex lege Iulia, quoad ex senatus consulto cuique eorum successum sit.

1 sentiat, quid velit *V* cives *D* : cives, sed *V* (sed *post* multi *maluit Lambinus*) 2 pro multitudine *D* 5 accedent *Vc* : accedunt *lnt* 6 de populi R. *cn* : dei publicae *V* : de r. p. *lt* 12, 15, 16 ut *D ter*, *ita* § 39 15 designati] optime de re p. meriti (mereri *t*) *add. D* 21 virorum *post* optimorum *add. c* : *post* fortiss. *lnt* 22 amicorumque *V* 28 Iulia *V* : Tullia *D*

eosque dare operam ut eae provinciae eique exercitus in senati populique Romani potestate praesidioque rei publicae sint. Cumque opera, virtute, consilio C. Caesaris summoque consensu militum veteranorum, qui eius auctoritatem secuti rei publicae praesidio sunt et fuerunt, a gravissimis periculis populus Romanus defensus sit et hoc tempore
39 defendatur; cumque legio Martia Albae constiterit, in municipio fidelissimo et fortissimo, seseque ad senatus auctoritatem populique Romani libertatem contulerit; et quod pari consilio eademque virtute legio quarta usa, L. Egnatuleio duce quaestore optimo, civi egregio, senatus auctoritatem populique Romani libertatem defendat ac defenderit, senatui magnae curae esse ac fore ut pro tantis eorum in rem publicam meritis honores eis habeantur gratiaeque referantur. Senatui placere uti C. Pansa A. Hirtius, consules designati, cum magistratum inissent, si eis videretur, primo quoque tempore de his rebus ad hunc ordinem referrent, ita uti e re publica fideque sua videretur.

1 eique *c* (ii-): que *V*: Galliaeque *lnt*: atque *Muretus* 2 Romani *om. V* 5 a *Vc*: et a *lnt* 9 et quod] equod *V*: quod *D* 11 L. Egn. duce quaestore optimo, civi egregio *Muretus*: L. Egn. que opti egregio mo *V*: L. Egn. duce civi egregio *D* 14 in rem p. *om. D* 18 referrent *Vc*: referent *t*: referant *ln* 19 videretur censuerunt *c*: censuerint (*sine* videretur) *ln*

M. TVLLI CICERONIS

IN M. ANTONIVM

ORATIO PHILIPPICA QVARTA

FREQUENTIA vestrum incredibilis, Quirites, contioque 1
tanta, quantam meminisse non videor, et alacritatem mihi
summam defendendae rei publicae adfert et spem reci-
perandae. Quamquam animus mihi quidem numquam
defuit: tempora defuerunt, quae simul ac primum aliquid
lucis ostendere visa sunt, princeps vestrae libertatis defen-
dendae fui. Quod si id ante facere conatus essem, nunc
facere non possem. Hodierno enim die, Quirites, ne me-
diocrem rem actam arbitremini, fundamenta iacta sunt
reliquarum actionum. Nam est hostis a senatu nondum
verbo appellatus, sed re iam iudicatus Antonius. Nunc 2
vero multo sum erectior, quod vos quoque illum hostem
esse tanto consensu tantoque clamore approbavistis. Neque
enim, Quirites, fieri potest ut non aut ei sint impii, qui
contra consulem exercitus comparaverunt, aut ille hostis,
contra quem iure arma sumpta sunt. Hanc igitur dubita-
tionem, quamquam nulla erat, tamen ne qua posset esse,
senatus hodierno die sustulit. C. Caesar, qui rem publi-
cam libertatemque vestram suo studio, consilio, patrimonio

1 vestra *Reid* (*cf.* v. 2) Quirites] quam *V*: que *c*: *om. ln* (*voc.* Quirites *saepe compendio scribunt e.g.* Q. q̃. qr. quĩ; *saepe corrumpunt e.g.* quam, que, quia; *saepe omittunt codd.*: *quod in singulis locis non notabimus*) 3 recuperandae libertatis *D*

denique tutatus est et tutatur, maximis senatus laudibus
3 ornatus est. Laudo, laudo vos, Quirites, quod gratissimis animis prosequimini nomen clarissimi adulescentis vel pueri potius; sunt enim facta eius immortalitatis, nomen aetatis. Multa memini, multa audivi, multa legi, Quirites: nihil ex omnium saeculorum memoria tale cognovi: qui cum servitute premeremur, in dies malum cresceret, praesidi nihil haberemus, capitalem et pestiferum a Brundisio tum M. Antoni reditum timeremus, hoc insperatum omnibus consilium, incognitum certe ceperit, ut exercitum invictum ex paternis militibus conficeret Antonique furorem crudelissimis con-
2
4 siliis incitatum a pernicie rei publicae averteret. Quis est enim qui hoc non intellegat, nisi Caesar exercitum paravisset, non sine exitio nostro futurum Antoni reditum fuisse? Ita enim se recipiebat ardens odio vestri, cruentus sanguine civium Romanorum, quos Suessae, quos Brundisi occiderat, ut nihil nisi de pernicie populi Romani cogitaret. Quod autem praesidium erat salutis libertatisque vestrae, si C. Caesaris fortissimorum sui patris militum exercitus non fuisset? Cuius de laudibus et honoribus, qui ei pro divinis et immortalibus meritis divini immortalesque debentur, mihi senatus adsensus paulo ante decrevit ut primo
5 quoque tempore referretur. Quo decreto quis non perspicit hostem esse Antonium iudicatum? Quem enim possumus appellare eum, contra quem qui exercitus ducunt, eis senatus arbitratur singularis exquirendos honores? Quid? legio Martia, quae mihi videtur divinitus ab eo deo traxisse nomen, a quo populum Romanum generatum accepimus, non ipsa suis decretis prius quam senatus hostem iudicavit

2 quod *V*: cum *D* 6 omnium saeculorum *Vc*: omnium singulorum *ln*: omnium memoria singulorum *t* 8 et *et* tum *om. D* 10 paternis *V*: Hispanis paucis *c*: Hispanis *lnt* 11 conduceret *D* 16 Romanorum *om. D* Brundisio *V* 17 rei p. *D* 19 C. *cln*: *om. Vt* fortissimorum sui *V*: fortissimorumque sui *c*: fortissimorum suique *lnt* 29 nonne *D*

Antonium? Nam si ille non hostis, hos, qui consulem
reliquerunt, hostis necesse est iudicemus. Praeclare et
loco, Quirites, reclamatione vestra factum pulcherrimum
Martialium comprobavistis: qui se ad senatus auctoritatem,
ad libertatem vestram, ad universam rem publicam con-
tulerunt, hostem illum et latronem et parricidam patriae
reliquerunt. Nec solum id animose et fortiter, sed consi- 6
derate etiam sapienterque fecerunt: Albae constiterunt, in
urbe opportuna, munita, propinqua, fortissimorum virorum,
fidelissimorum civium atque optimorum. Huius legionis
legio quarta imitata virtutem, duce L. Egnatuleio, quem
senatus merito paulo ante laudavit, C. Caesaris exercitum
persecuta est. Quae exspectas, M. Antoni, iudicia graviora? **3**
Caesar fertur in caelum, qui contra te exercitum comparavit;
laudantur exquisitissimis verbis legiones, quae te reliquerunt,
quae a te arcessitae sunt, quae essent, si te consulem quam
hostem maluisses, tuae: quarum legionum fortissimum veris-
simumque iudicium confirmat senatus, comprobat universus
populus Romanus, nisi forte vos, Quirites, consulem, non
hostem iudicatis Antonium. Sic arbitrabar, Quirites, vos 7
iudicare, ut ostenditis. Quid? municipia, colonias, prae-
fecturas num aliter iudicare censetis? Omnes mortales
una mente consentiunt; omnia arma eorum, qui haec salva
velint, contra illam pestem esse capienda. Quid? D. Bruti
iudicium, Quirites, quod ex hodierno eius edicto perspicere
potuistis, num cui tandem contemnendum videtur? Recte
et vere negatis, Quirites. Est enim quasi deorum immor-
talium beneficio et munere datum rei publicae Brutorum
genus et nomen ad libertatem populi Romani vel con-
stituendam vel recipiendam. Quid igitur D. Brutus de 8
M. Antonio iudicavit? Excludit provincia; exercitu obsistit;

1 hos *om.* *D*   2 et loco, Quirites *V*: eo loco quo *c*: et iocosa *t*: et luculenta *ln*   10 fidelissimorum *om.* *V*[1]   huius] Martiae *add. codd., del. Manutius*   21 quid] quit *V*: qui *c*: *om.* *lnt*   25 edicto *Vcn*: dicto *lt*   27 negatis *Vc*: negastis *lnt*   31 obstitit *D*

Galliam totam hortatur ad bellum, ipsam sua sponte suoque iudicio excitatam. Si consul Antonius, Brutus hostis: si conservator rei publicae Brutus, hostis Antonius.
4 Num igitur, utrum horum sit, dubitare possumus? Atque ut vos una mente unaque voce dubitare vos negatis, sic modo decrevit senatus, D. Brutum optime de re publica mereri, cum senatus auctoritatem populique Romani libertatem imperiumque defenderet. A quo defenderet? Nempe
9 ab hoste: quae est enim alia laudanda defensio? Deinceps laudatur provincia Gallia meritoque ornatur verbis amplissimis ab senatu, quod resistat Antonio. Quem si consulem illa provincia putaret neque eum reciperet, magno scelere se astringeret: omnes enim in consulis iure et imperio debent esse provinciae. Negat hoc D. Brutus imperator, consul designatus, natus rei publicae civis; negat Gallia, negat cuncta Italia, negat senatus, negatis vos. Quis illum igitur consulem nisi latrones putant? Quamquam ne ei quidem ipsi, quod loquuntur, id sentiunt nec ab iudicio omnium mortalium, quamvis impii nefariique sint, sicut sunt, dissentire possunt. Sed spes rapiendi atque praedandi occaecat animos eorum, quos non bonorum donatio, non agrorum adsignatio, non illa infinita hasta satiavit; qui sibi urbem, qui bona et fortunas civium ad praedam proposuerunt; qui, dum hic sit quod rapiant, quod auferant, nihil sibi defuturum arbitrantur; quibus M. Antonius —o di immortales, avertite et detestamini, quaeso, hoc
10 omen! — urbem se divisurum esse promisit. Ita vero, Quirites, ei, ut precamini, eveniat atque huius amentiae poena in ipsum familiamque eius recidat! Quod ita

4 atque ut *Vc*: atqui *lnt* 8 defenderit *bis D* 16 denegat cuncta *V* vos, Quirites. *Bücheler* 18 ab *Faernus*: ad *V*: a *D* 19 sicut sunt *om. D* 21 caecat *D* donatio *Vc*: dampnatio *lnt* 22 Pompei hasta *D* 24 posuerunt *V* hic sit *Muretus*: hic sic *V*: sit *cnt*: sic *l* 28 ei ut *c*: ut *Vlnt* atque huius *V*: huiusque *c*: quo huius *lnt*

futurum esse confido. Iam enim non solum homines, sed etiam deos immortalis ad rem publicam conservandam arbitror consensisse. Sive enim prodigiis atque portentis di immortales nobis futura praedicunt, ita sunt aperte pronuntiata, ut et illi poena et nobis libertas appropinquet; sive tantus consensus omnium sine impulsu deorum esse non potuit, quid est quod de voluntate caelestium dubitare possimus?

Reliquum est, Quirites, ut vos in ista sentententia, quam prae 5 11 vobis fertis, perseveretis. Faciam igitur, ut imperatores instructa acie solent, quamquam paratissimos milites ad proeliandum videant, ut eos tamen adhortentur, sic ego vos ardentis et erectos ad libertatem reciperandam cohortabor. Non est vobis, Quirites, cum eo hoste certamen, cum quo aliqua pacis condicio esse possit. Neque enim ille servitutem vestram, ut antea, sed iam iratus sanguinem concupiscit. Nullus ei ludus videtur esse iucundior quam cruor, quam caedes, quam ante oculos trucidatio civium. Non est vobis 12 res, Quirites, cum scelerato homine ac nefario, sed cum immani taetraque belua, quae, quoniam in foveam incidit, obruatur. Si enim illim emerserit, nullius supplici crudelitas erit recusanda. Sed tenetur, premitur, urgetur nunc eis copiis, quas iam habemus, mox eis, quas paucis diebus novi consules comparabunt. Incumbite in causam, Quirites, ut facitis. Numquam maior consensus vester in ulla causa fuit; numquam tam vehementer cum senatu consociati fuistis. Nec mirum: agitur enim non qua condicione victuri, sed victurine simus an cum supplicio ignominiaque perituri. Quamquam mortem quidem natura omnibus pro- 13 posuit; crudelitatem mortis et dedecus virtus propulsare solet, quae propria est Romani generis et seminis. Hanc

4 praedicant (-cata *ct*) *D* denuntiata *D* 5 nobis lib. *Vc* : lib. nobis *lnt* 14 non est *V*[1] : non est, non est *cett.* quocum *D* 21 illinc *D* 23 iam *om.* *V*[1]

retinete, Quirites, quaeso, quam vobis tamquam hereditatem maiores vestri reliquerunt. Alia omnia falsa, incerta sunt, caduca, mobilia: virtus est una altissimis defixa radicibus, quae numquam vi ulla labefactari potest, numquam demoveri loco. Hac maiores vestri primum universam Italiam devicerunt, deinde Karthaginem exciderunt, Numantiam everterunt, potentissimos reges, bellicosissimas gentis in di-
6 cionem huius imperi redegerunt. Ac maioribus quidem
14 vestris, Quirites, cum eo hoste res erat, qui haberet rem publicam, curiam, aerarium, consensum et concordiam civium, rationem aliquam, si ita res tulisset, pacis et foederis: hic vester hostis vestram rem publicam oppugnat, ipse habet nullam; senatum, id est orbis terrae consilium, delere gestit, ipse consilium publicum nullum habet; aerarium vestrum exhausit, suum non habet. Nam concordiam civium qui habere potest, nullam cum habeat civitatem? pacis vero quae potest esse cum eo ratio, in quo est incredibilis crude-
15 litas, fides nulla? Est igitur, Quirites, populo Romano, victori omnium gentium, omne certamen cum percussore, cum latrone, cum Spartaco. Nam quod se similem esse Catilinae gloriari solet, scelere par est illi, industria inferior. Ille cum exercitum nullum habuisset, repente conflavit: hic eum exercitum, quem accepit, amisit. Ut igitur Catilinam diligentia mea, senatus auctoritate, vestro studio et virtute fregistis, sic Antoni nefarium latrocinium vestra cum senatu concordia tanta, quanta numquam fuit, felicitate et virtute exercituum ducumque vestrorum brevi tempore oppressum

1 Quirites, quaeso, quam *l*: quaeso quam *Vc*: quaeso, quaesoque quam *t*: quaeso qr. p. r. quam *n*   2 alia] quamquam *ante* alia *add. codd., del. Madvig*: nam cum alia . . . (sint) *P. R. Müller*   falsa *om. D*   sunt *D*: sint *V*   5 hac *ed. Aldina*: hac virtute *codd.*   7 in *Vc*: inde *lnt*   16 cum habeat *c*: cum habet *V*: qui habet *lt*: qui habeat *n*   19 cum percussore, cum *Faernus*: cum depercursorem *V*: cum excursore, cum *D*   20 quod se V^2ct: quod ei V^1: quod D. Bruto se *ln*   esse . . . scelere *V*: re *D med. omissis*   21 illi *V*: belli *D*   22 haberet *D*

audietis. Equidem quantum cura, labore, vigiliis, auctori- 16
tate, consilio eniti atque efficere potero, nihil praetermittam, quod ad libertatem vestram pertinere arbitrabor; neque enim id pro vestris amplissimis in me beneficiis sine scelere facere possum. Hodierno autem die primum referente viro fortissimo vobisque amicissimo, hoc M. Servilio, conlegisque eius, ornatissimis viris, optimis civibus, longo intervallo me auctore et principe ad spem libertatis exarsimus.

1 cura *V*: cum *D*   2 eniti *D*: niti *V*

M. TVLLI CICERONIS

IN M. ANTONIVM

ORATIO PHILIPPICA QVINTA

1 Nihil umquam longius his Kalendis Ianuariis mihi visum est, patres conscripti: quod idem intellegebam per hos dies uni cuique vestrum videri. Qui enim bellum cum re publica gerunt, hunc diem non exspectabant; nos autem tum, cum maxime consilio nostro subvenire communi saluti oporteret, in senatum non vocabamur. Sed querelam praeteritorum dierum sustulit oratio consulum, qui ita locuti sunt, ut magis exoptatae Kalendae quam serae esse videantur. Atque ut oratio consulum animum meum erexit spemque attulit non modo salutis conservandae, verum etiam dignitatis pristinae reciperandae, sic me perturbasset eius sententia, qui primus rogatus est, nisi vestrae virtuti
2 constantiaeque confiderem. Hic enim dies vobis, patres conscripti, inluxit, haec potestas data est, ut quantum virtutis, quantum constantiae, quantum gravitatis in huius ordinis consilio esset, populo Romano declarare possetis. Recordamini qui dies nudius tertius decimus fuerit, quantus consensus vestrum, quanta virtus, quanta constantia; quantam sitis a populo Romano laudem, quantam gloriam,

1 his *om. D* 4 nos *V*: non *D* 6 non voc.] convoc. *bln*: voc. *t* 14 haec . . . est *del. Cobet* 18 vester *Reid* (*cf.* iv. 1) 19 sitis a *ln*: sit ista *V*: sint a *bt*

quantam gratiam consecuti. Atque illo die, patres con-
scripti, ea constituistis, ut vobis iam nihil sit integrum nisi
aut honesta pax aut bellum necessarium. Pacem volt 3
M. Antonius? arma deponat, roget, deprecetur. Neminem
aequiorem reperiet quam me, cui, dum se civibus impiis
commendat, inimicus quam amicus esse maluit. Nihil est
profecto quod possit dari bellum gerenti; erit fortasse
aliquid quod concedi possit roganti; legatos vero ad eum
mittere, de quo gravissimum et severissimum iudicium
nudius tertius decimus feceritis, non iam levitatis est, sed,
ut quod sentio dicam, dementiae. Primum duces eos **2**
laudavistis, qui contra illum bellum privato consilio su-
scepissent; deinde milites veteranos, qui cum ab Antonio in
colonias essent deducti, illius beneficio libertatem populi
Romani anteposuerunt. Quid? legio Martia: quid? quarta, 4
cur laudantur? si enim consulem suum reliquerunt, vitu-
perandae sunt; si inimicum rei publicae, iure laudantur.
Atqui cum consules nondum haberetis, decrevistis ut et de
praemiis militum et de honoribus imperatorum primo quo-
que tempore referretur. Placet eodem tempore praemia
constituere eis, qui contra Antonium arma ceperint, et
legatos ad Antonium mittere? ut iam pudendum sit hone-
stiora decreta esse legionum quam senatus: si quidem
legiones decreverunt senatum defendere contra Antonium,
senatus decernit legatos ad Antonium. Utrum hoc est
confirmare militum animos an debilitare virtutem? Hoc 5
dies duodecim profecerunt, ut, quem nemo praeter Coty-
lonem inventus sit qui defenderet, is habeat iam patronos
etiam consularis? Qui utinam omnes ante me sententiam
rogarentur!—quamquam suspicor quid dicturi sint quidam

9 et severissimum *om. D* 16 laudatur *V* 18 ut et de *D*: ut et *V*: ut de *Halm* 20 tempore *V*: die *D* 23 legionum . . . quidem *om. V*¹ 27 Cotylonem *bt* (*cf. Plut. Ant.* 18): Cotyian Cotyionem *V*¹ (an *post* Cotyian *add. V*²): Cotylam iam (*ex* eam) *bt*: Cotylam ante *Stangl*

eorum, qui post me rogabuntur —: facilius contra dicerem, si quid videretur. Est enim opinio decreturum aliquem M. Antonio illam ultimam Galliam, quam Plancus obtinet. Quid est aliud omnia ad bellum civile hosti arma largiri, primum nervos belli, pecuniam infinitam, qua nunc eget, deinde equitatum, quantum velit? Equitatum dico? Dubitabit, credo, gentis barbaras secum adducere. Hoc qui non videt, excors, qui cum videt decernit, impius *est*.
6 Tu civem sceleratum et perditum Gallorum et Germanorum pecunia, peditatu, equitatu, copiis instrues? Nullae istae excusationes sunt: 'Meus amicus est.' Sit patriae prius. 'Meus cognatus.' An potest cognatio propior ulla esse quam patriae, in qua parentes etiam continentur? 'Mihi pecuniam tribuit.' Cupio videre qui id audeat dicere. Quid autem agatur cum aperuero, facile erit statuere quam
3 sententiam dicatis aut quam sequamini. Agitur utrum M. Antonio facultas detur opprimendae rei publicae, caedis faciendae bonorum, urbis, agrorum suis latronibus condonandi, populum Romanum servitute opprimendi, an horum ei facere nihil liceat. Dubitate quid agatis. 'At non
7 cadunt haec in Antonium.' Hoc ne Cotylo quidem dicere auderet. Quid enim in eum non cadit, qui, cuius acta se defendere dicit, eius eas leges pervertit, quas maxime laudare poteramus? Ille paludes siccare voluit; hic omnem Italiam moderato homini, L. Antonio, dividendam dedit. Quid? hanc legem populus Romanus accepit? quid? per auspicia ferri potuit? Sed augur verecundus sine conlegis de auspiciis. Quamquam illa auspicia non egent interpretatione;

3 M. *lnt*: *om. Vb* 4 hosti *Vb*: hostilia *lnt* 8 est *Lambinus*: *om. codd.* 10 exercitu pecunia *D* 14 attribuit *D* 18 urbis, agrorum *scripsi* (*cf.* xiii. 42 *et* 47): *urbis eruen*dorum (urbis t diripiendorum eruen. *m.* 2 *in ras.*) agrorum *V*: eripiendorum (deprimendorum *l*) urbis agrorum *D*: urbis dividundae, agrorum *Halm* 19 populi Romani *Manutius* 21 Cotylo *blt*: Catulo *Vn*: Cotyla *edd.* (*cf.* § 5) 27 sed] silet *Madvig*

Iove enim tonante cum populo agi non esse fas quis ignorat? Tribuni plebis tulerunt de provinciis contra acta C. Caesaris: ille biennium, hi sexennium. Etiam hanc legem populus Romanus accepit? quid? promulgata fuit? quid? non ante lata quam scripta est? quid? non ante factum vidimus quam futurum quisquam est suspicatus?
Ubi lex Caecilia et Didia, ubi promulgatio trinum nundinum, 8
ubi poena recenti lege Iunia et Licinia? Possuntne hae leges esse ratae sine interitu legum reliquarum? Eccui potestas in forum insinuandi fuit? Quae porro illa tonitrua, quae tempestas! ut, si auspicia M. Antonium non moverent, sustinere tamen eum ac ferre posse tantam vim tempestatis, imbris, turbinum mirum videretur. Quam legem igitur se augur dicit tulisse non modo tonante Iove, sed prope caelesti clamore prohibente, hanc dubitabit contra auspicia latam confiteri? Quid? quod cum eo conlega 9
tulit, quem ipse fecit sua nuntiatione vitiosum, nihilne ad auspicia bonus augur pertinere arbitratus est? Sed au- 4
spiciorum nos fortasse erimus interpretes, qui sumus eius conlegae: num ergo etiam armorum interpretes quaerimus? Primum omnes fori aditus ita saepti, ut, etiam si nemo obstaret armatus, tamen nisi saeptis revolsis introiri in forum nullo modo posset; sic vero erant disposita praesidia, ut quo modo hostium aditus urbe prohibentur castellis et operibus, ita ab ingressione fori populum tribunosque plebis propulsari videres. Quibus de causis eas leges, quas 10
M. Antonius tulisse dicitur, omnis censeo per vim et contra auspicia latas eisque legibus populum non teneri. Si quam legem de actis Caesaris confirmandis deve dictatura in

3 ille biennium, hi (hic *V*) sexennium *Zumpt, V*: ille biennii, iste (ille *t*) sexennii *D* num etiam *D* 8 poenae *D* haec V^1 (*cf. Deiot* 26) 10 insinuandi *V*: introeundi *D* 12 sustinere me non afferre *D* 13 tempestatis, imbris *Reid*: temp. imbris ac ***codd.***: tempestatis *del. Madvig* 24 urbe *om. D* ita ***hoc loco habet n***^{2} (***ita ed. Iuntina, Madvig***): ***ante*** castellis ***cett.***

perpetuum tollenda deve coloniis in agros deducendis tulisse M. Antonius dicitur, easdem leges de integro, ut populum teneant, salvis auspiciis ferri placet. Quamvis enim res bonas vitiose per vimque tulerit, tamen eae leges non sunt habendae, omnisque audacia gladiatoris amentis
11 auctoritate nostra repudianda est. Illa vero dissipatio pecuniae publicae ferenda nullo modo est, per quam sestertium septiens miliens falsis perscriptionibus donationibusque avertit, ut portenti simile videatur tantam pecuniam populi Romani tam brevi tempore perire potuisse. Quid? illi tot immanes quaestus ferendine, quos M. Antoni exhausit domus? Decreta falsa vendebat, regna, civitates, immunitates in aes accepta pecunia iubebat incidi. Haec se ex commentariis C. Caesaris, quorum ipse auctor erat, agere dicebat. Calebant in interiore aedium parte totius rei publicae nundinae; mulier sibi felicior quam viris auctionem provinciarum regnorumque faciebat; restituebantur exsules quasi lege sine lege; quae nisi auctoritate senatus rescinduntur, quoniam ingressi in spem rei publicae reciperandae sumus, imago nulla liberae civitatis relinquetur.
12 Neque solum commentariis commenticiis chirographisque venalibus innumerabilis pecunia congesta in illam domum est, cum, quae vendebat Antonius, ea se ex actis Caesaris agere diceret, sed senatus etiam consulta pecunia accepta falsa referebat; syngraphae obsignabantur; senatus consulta numquam facta ad aerarium deferebantur. Huius turpitudinis testes erant etiam exterae nationes. Foedera interea facta, regna data, populi provinciaeque liberatae, ipsarumque rerum falsae tabulae gemente populo Romano toto Capitolio figebantur. Quibus rebus tanta pecunia

1 coloniis *n*: colonis *cett.* 4 enim res *V*: ergo leges *D* 9 vertit *D* 10 illi tot . . . exhausit *scripsi*: illi . . . tota exhausit *codd.*: illi . . . tota ex re p. hausit *Pluygers* 15 calebant *om. D* 23 ex Caesare diceret *D* 26 numquam *V*: tamquam *D* referebantur *D* 29 earumque rerum *D*

una in domo coacervata est, ut, si hoc genus pecuniae universum redigatur, non sit pecunia populo Romano defutura. Legem etiam iudiciariam tulit, homo castus atque integer, 5
iudiciorum et iuris auctor. In quo nos fefellit. ⌜Antesignanos et manipularis et Alaudas iudices se constituisse dicebat: at ille legit aleatores, legit exsules, legit Graecos —o consessum iudicum praeclarum! o dignitatem consili admirandam! Avet animus apud consilium illud pro reo 13
dicere!—Cydam Cretensem, portentum insulae, hominem audacissimum et perditissimum. Sed fac non esse: num Latine scit? num est ex iudicum genere et forma? num, quod maximum est, leges nostras moresve novit? num denique homines? Est enim Creta vobis notior quam Roma Cydae. Dilectus autem et notatio iudicum etiam in nostris civibus haberi solet; Cortynium vero iudicem quis novit aut quis nosse potuit? Nam Lysiaden Atheniensem plerique novimus; est enim Phaedri, philosophi nobilis, filius; homo praeterea festivus, ut ei cum M'. Curio consessore eodemque conlusore facillime possit convenire. Quaero igitur, si Lysiades citatus iudex non responderit 14
excuseturque Areopagites esse nec debere eodem tempore Romae et Athenis res iudicare, accipietne excusationem is, qui quaestioni praeerit, Graeculi iudicis, modo palliati, modo togati? An Atheniensium antiquissimas leges negleget? Qui porro ille consessus, di boni! Cretensis iudex isque nequissimus. Quem ad modum ad hunc reus adleget, quo modo accedat? Dura natio est. At Athenienses misericordes. Puto ne Curium quidem

1 unam in domo *V*: unam in domum *Garatoni* pecuniae *Ursinus*: pene *V*: *om. D*: *fort.* praedae universum *scripsi*: in unum *codd.*: unum *Ernesti*: in aerarium *Orelli* 5 et Alaudas *codd.*: Alaudas *Cobet*: *fort.* ex Alaudis 10 fac *Faernus*: faci *V*: fac ita *bnt*: facetus *l* 12 quod max. est *om. D* 18 homo *V*: onemo *t*: quo nemo *bln* M'. *Lambinus*: M. *D*: *om. V* 26 quem ad modum *V*: quem *bln*: quae *t*

esse crudelem, qui periculum fortunae cotidie facit. Sunt item lecti iudices, qui fortasse excusabuntur; habent enim legitimam excusationem, exsili causa solum vertisse nec
15 esse postea restitutos. Hos ille demens iudices legisset, horum nomina ad aerarium detulisset, his magnam partem rei publicae credidisset, si ullam speciem rei publicae
6 cogitavisset? Atque ego de notis iudicibus dixi: quos minus nostis, nolui nominare: saltatores, citharistas, totum denique comissationis Antonianae chorum in tertiam decuriam iudicum scitote esse coniectum. En causam cur lex tam egregia tamque praeclara maximo imbri, tempestate, ventis, procellis, turbinibus, inter fulmina et tonitrua ferretur, ut eos iudices haberemus, quos hospites habere nemo velit. Scelerum magnitudo, conscientia maleficiorum, direptio eius pecuniae, cuius ratio in aede Opis confecta est, hanc tertiam decuriam excogitavit; nec ante turpes iudices quaesiti quam
16 honestis iudicibus nocentium salus desperata est. Sed illud os, illam impuritatem caeni fuisse, ut hos iudices legere auderet! quorum lectione duplex imprimeretur rei publicae dedecus: unum, quod tam turpes iudices essent; alterum, quod patefactum cognitumque esset quam multos in civitate turpis haberemus. Hanc ergo et reliquas eius modi leges, etiam si sine vi salvis auspiciis essent rogatae, censerem tamen abrogandas: nunc vero cur abrogandas censeam,
17 quas iudico non rogatas? An illa non gravissimis ignominiis monumentisque huius ordinis ad posteritatis memoriam sunt notanda, quod unus M. Antonius in hac urbe post conditam urbem palam secum habuerit armatos? quod neque reges nostri fecerunt neque ei, qui regibus exactis regnum occupare voluerunt. Cinnam memini; vidi Sullam; modo

1 cotidie *ante* peric. *habent D* faciat *l* 10 en causam *Lambinus*: em causam *V*: haec causa *D* 13 quos socios ad epulas hospites *D* 19 imprimeret *D* 21 cognitumque *om. D* 22 hanc ego *b* 23 vi *om. V* 27 post conditam urbem *om. D* 28 habuerit *V*: habuit *bnt*: habitavit *l* 29 nostri *om. D*

Caesarem: hi enim tres post civitatem a L. Bruto liberatam plus potuerunt quam universa res publica. Non possum adfirmare nullis telis eos stipatos fuisse; hoc dico: nec multis et occultis. At hanc pestem agmen armatorum 18 sequebatur; Crassicius, Mustela, Tiro, gladios ostentantes, sui similis greges ducebant per forum; certum agminis locum tenebant barbari sagittarii. Cum autem erat ventum ad aedem Concordiae, gradus complebantur, lecticae conlocabantur, non quo ille scuta occulta esse vellet, sed ne familiares, si scuta ipsi ferrent, laborarent. Illud vero 7 taeterrimum non modo aspectu, sed etiam auditu, in cella Concordiae conlocari armatos, latrones, sicarios; de templo carcerem fieri; opertis valvis Concordiae, cum inter subsellia senatus versarentur latrones, patres conscriptos sententias dicere. Huc nisi venirem Kalendis Septembribus 19 etiam fabros se missurum et domum meam disturbaturum esse dixit. Magna res, credo, agebatur: de supplicatione referebat. Veni postridie: ipse non venit. Locutus sum de re publica, minus equidem libere quam mea consuetudo, liberius tamen quam periculi minae postulabant. At ille homo vehemens et violentus, qui hanc consuetudinem libere dicendi excluderet—fecerat enim hoc idem maxima cum laude L. Piso xxx diebus ante —, inimicitias mihi denuntiavit; adesse in senatum iussit a. d. XIII. Kalendas Octobris. Ipse interea XVII dies de me in Tiburtino Scipionis declamitavit, sitim quaerens; haec enim ei causa esse declamandi solet. Cum is dies, quo me adesse iusserat, 20 venisset, tum vero agmine quadrato in aedem Concordiae venit atque in me absentem orationem ex ore impurissimo

5 Crassicius *Bardili* (*cf.* xiii. 3): Classicius *D* (Cassinus *b*[1]): Cassius *V* 11 non modo . . . auditu *Schütz*: non modo auditus, sed etiam aspectu *V*: auditu non modo aspectu *D* 16 etiam *hoc loco posuit Halm*: *ante* Kal. *habet V*, *post* huc *D*: *fort.* huc nisi venirem etiam fabros (*del.* Kal. Sept.) 24 a. d.] ad *D*: *om. V* 25 dies *b*: diebus *V*: dies, ut digestio potius quam declamatio videretur *Int*

evomuit. Quo die, si per amicos mihi cupienti in senatum venire licuisset, caedis initium fecisset a me; sic enim statuerat; cum autem semel gladium scelere imbuisset, nulla res ei finem caedendi nisi defetigatio et satietas attulisset. Etenim aderat Lucius frater, gladiator Asiaticus, qui myrmillo Mylasis depugnarat; sanguinem nostrum sitiebat, suum in illa gladiatoria pugna multum profuderat. Hic pecunias vestras aestimabat; possessiones notabat et urbanas et rusticas; huius mendicitas aviditate coniuncta in fortunas nostras imminebat; dividebat agros quibus et quos volebat; nullus aditus erat privato, nulla aequitatis deprecatio. Tantum quisque habebat possessor, quantum re-
21 liquerat divisor Antonius. Quae quamquam, si leges inritas feceritis, rata esse non possunt, tamen separatim suo nomine notanda censeo, iudicandumque nullos VII viros fuisse, nihil
8 placere ratum esse quod ab eis actum diceretur. M. vero Antonium quis est qui civem possit iudicare potius quam taeterrimum et crudelissimum hostem, qui pro aede Castoris sedens audiente populo Romano dixerit nisi victorem victurum neminem? Num putatis, patres conscripti, dixisse eum minacius quam facturum fuisse? Quid vero, quod in contione dicere ausus est, se, cum magistratu abisset, ad urbem futurum cum exercitu, introiturum quotienscumque vellet, quid erat aliud nisi denuntiare populo Romano
22 servitutem? Quod autem eius iter Brundisium, quae festinatio, quae spes, nisi ad urbem vel in urbem potius exercitum maximum adduceret? Qui autem dilectus centurionum, quae effrenatio impotentis animi! cum eius promissis legiones fortissimae reclamassent, domum ad se venire iussit centuriones, quos bene sentire de re publica cogno-

12 tantum quisquerat divisor *D med. omissis* 16 quod *V*: quod elegissent aut quod *D* dicetur *Madvig* 23 futurum *Vb*: venturum *Int* introiturum] et exiturum *add. Cobet* 29 clamassent *V*

verat, eosque ante pedes suos uxorisque suae, quam secum gravis imperator ad exercitum duxerat, iugulari coegit. Quo animo hunc futurum fuisse censetis in nos, quos oderat, cum in eos, quos numquam viderat, tam crudelis fuisset, et quam avidum in pecuniis locupletium, qui pauperum sanguinem concupisset? quorum ipsorum bona, quantacumque erant, statim suis comitibus compotoribusque discripsit. Atque ille furens infesta iam patriae signa 23
a Brundisio inferebat; cum C. Caesar deorum immortalium beneficio, divina animi, ingeni, consili magnitudine, quamquam sua sponte eximiaque virtute, tamen approbatione auctoritatis meae colonias patris adiit, veteranos milites convocavit, paucis diebus exercitum fecit, incitatos latronum impetus retardavit. Postea vero quam legio Martia ducem praestantissimum vidit, nihil egit aliud nisi ut aliquando liberi essemus; quam est imitata quarta legio. Quo ille 9
nuntio audito cum senatum vocasset adhibuissetque consularem, qui sua sententia C. Caesarem hostem iudicaret, repente concidit. Post autem neque sacrificiis sollemnibus 24
factis neque votis nuncupatis non profectus est, sed profugit paludatus. At quo? In provinciam firmissimorum et fortissimorum civium, qui illum, ne si ita quidem venisset ut nullum bellum inferret, ferre potuissent, impotentem, iracundum, contumeliosum, superbum, semper poscentem, semper rapientem, semper ebrium. At ille, cuius ne pacatam quidem nequitiam quisquam ferre posset, bellum intulit provinciae Galliae; circumsedet Mutinam, firmissimam et splendidissimam populi Romani coloniam; oppugnat D. Brutum, imperatorem, consulem designatum, civem non

2 coegit *del. Cobet* 3 quo V^2D: quam V^1: quonam *coni. Halm* 8 discripsit *Bücheler*: descripsit *codd.* 9 a *om. D* 10 divina *b*: divini *Vlnt* 12 patris *D*: patrias *V* 13 confecit *Lambinus* latronis *D* 21 et fortissimorum *om.* V^1 23 bellum inferre potuissent *V* 27 circumsedit V^2D

25 sibi, sed nobis et rei publicae natum. Ergo Hannibal hostis, civis Antonius? Quid ille fecit hostiliter, quod hic non aut fecerit aut faciat aut moliatur et cogitet? Totum iter Antoniorum quid habuit nisi depopulationes, vastationes, caedis, rapinas? quas non faciebat Hannibal, quia multa ad usum suum reservabat, at hi, qui in horam viverent, non modo de fortunis et de bonis civium, sed ne de utilitate quidem sua cogitaverunt.

Ad hunc, di boni! legatos mitti placet? Norunt isti homines formam rei publicae, iura belli, exempla maiorum, cogitant quid populi Romani maiestas, quid senatus severitas postulet? Legatos decernis? Si, ut deprecere, contemnet; si, ut imperes, non audiet; denique quamvis severa legatis mandata dederimus, nomen ipsum legatorum hunc, quem videmus, populi Romani restinguet ardorem, municipiorum atque Italiae franget animos. Ut omittam haec, quae magna sunt, certe ista legatio moram et tarditatem adferet
26 bello. Quamvis dicant, quod quosdam audio dicturos: 'Legati proficiscantur: bellum nihilo minus paretur,' tamen legatorum nomen ipsum et animos molliet et belli celeri-
10 tatem morabitur. Minimis momentis, patres conscripti, maximae inclinationes temporum fiunt, cum in omni casu rei publicae tum in bello et maxime civili, quod opinione plerumque et fama gubernatur. Nemo quaeret quibuscum mandatis legatos miserimus: nomen ipsum legationis ultro missae timoris esse signum videbitur. Recedat a Mutina, desinat oppugnare Brutum, decedat ex Gallia; non est
27 verbis rogandus, cogendus est armis. Non enim ad Hannibalem mittimus, ut a Sagunto recedat, ad quem miserat

3 aut *ante* moliatur *om.* *V* 4 Antonii V^2D 5 quas *V*: quae *D* quia *D*: qui V^1: quam V^2 6 at hi *Naugerius*: et hii *b*: haec *V*: haec ii *lnt* 10 famam rei p. *b* 12 decernitis (cern. *t*) *D* deprecentur *D* 13 imperetis (-petr- *t*) *D* 15 vidimus *D* 20 molliet *D*: hominum *V*: hominum molliet *edd. vett.*

olim senatus P. Valerium Flaccum et Q. Baebium Tampilum,—qui, si Hannibal non pareret, Karthaginem ire iussi sunt: nostros quo iubemus ire, si non paruerit Antonius?—ad nostrum civem mittimus, ne imperatorem, ne coloniam populi Romani oppugnet. Itane vero? hoc per legatos rogandum est? Quid interest, per deos immortalis, utrum hanc urbem oppugnet an huius urbis propugnaculum, coloniam populi Romani praesidi causa conlocatam? Belli Punici secundi, quod contra maiores nostros Hannibal gessit, causa fuit Sagunti oppugnatio. Recte ad eum legati missi: mittebantur ad Poenum, mittebantur pro Hannibalis hostibus, nostris sociis. Quid simile tandem? Nos ad civem mittimus, ne imperatorem populi Romani, ne exercitum, ne coloniam circumsedeat, ne oppugnet, ne agros depopuletur, ne sit hostis? Age, si paruerit, hoc civi uti aut volumus 11 aut possumus? 28 Ante diem XIII. Kalendas Ianuarias decretis vestris eum concidistis; constituistis ut haec ad vos Kalendis Ianuariis referrentur, quae referri videtis, de honoribus et praemiis bene de re publica meritorum et merentium: quorum principem iudicastis eum, qui fuit, C. Caesarem, qui M. Antoni impetus nefarios ab urbe in Galliam avertit, tum milites veteranos, qui primi Caesarem secuti sunt, tum illas caelestis divinasque legiones, Martiam et quartam comprobastis, quibus, cum consulem suum non modo reliquissent, sed bello etiam persequerentur, honores et praemia spopondistis; eodemque die D. Bruti, praestantissimi civis, edicto adlato atque proposito factum eius conlaudastis, quodque ille bellum privato consilio susceperat, id vos auctoritate publica comprobastis. Quid igitur illo die aliud egistis nisi 29

1 Flaccum] anfalcum (an f. *ln*) *D* Tampilum *Faernus*: Pamphilum *codd.* 3 iussi sunt V^2*D*: iusserunt V^1: iussi erant *Halm* nostros legatos *D* iubebimus *ln* 4 ad . . . mittimus *om.* *D* imperatorem coloniamque *D* 13 mittimus *Vb*: mittemus *lnt* 21 vertit *D* 22 tum *Halm*: tum deinde *V*: deinde *D* tum *D*: tum atque *V*: atque *Halm* 23 comprobastis *Faernus*: comprobatis *V*: *om.* *D*

ut hostem iudicaretis Antonium? His vestris decretis aut
ille vos aequo animo aspicere poterit aut vos illum sine
dolore summo videbitis? Exclusit illum a re publica,
distraxit, segregavit non solum scelus ipsius, sed etiam, ut
mihi videtur, fortuna quaedam rei publicae. Qui si legatis
paruerit Romamque redierit, num umquam perditis civibus
vexillum quo concurrant defuturum putatis? Sed hoc
minus vereor: sunt alia quae magis timeam et cogitem.
Numquam parebit ille legatis. Novi hominis insaniam,
adrogantiam; novi perdita consilia amicorum, quibus ille
30 est deditus. Lucius quidem frater eius, utpote qui peregre
depugnarit, familiam ducit. Sit per se ipse sanus, quod
numquam erit: per hos esse ei tamen non licebit. Teretur
interea tempus; belli apparatus refrigescent. Unde est
adhuc bellum tractum nisi ex retardatione et mora? Ut
primum post discessum latronis vel potius desperatam fugam
libere senatus haberi potuit, semper flagitavi ut convocare-
mur. Quo die primum convocati sumus, cum designati
consules non adessent, ieci sententia mea maximo vestro
consensu fundamenta rei publicae, serius omnino quam
decuit—nec enim ante potui—, sed tamen si ex eo tempore
dies nullus intermissus esset, bellum profecto nullum habere-
31 mus. Omne malum nascens facile opprimitur: invetera-
tum fit plerumque robustius. Sed tum exspectabantur
12 Kalendae Ianuariae, fortasse non recte. Verum praeterita
omittamus: etiamne hanc moram, dum proficiscantur legati,
dum revertantur? quorum exspectatio dubitationem belli
adfert. Bello autem dubio quod potest studium esse
dilectus?

1 ut *V*: ut re *lnt*: ut te *b* 6 num umquam *Garatoni*: numquam *V*: num quando *D* 8 timeam et cogitem *om. D* 13 teretur *V*: feretur *lnt*: differetur *b* 15 tractum *om. D*: tantum *Cobet* 17 libere V^2 *in ras.*: tuto *coni. Halm* 20 adfuissem cum *post* consensu *add. V* (*e lin. sup.*) 21 potuisset (-sem *b*) tamen *D* 26 moram $V^1 l^1$: adferemus *add. cett.*

Quam ob rem, patres conscripti, legatorum mentionem
nullam censeo faciendam; rem administrandam arbitror
sine ulla mora et confestim gerendam; tumultum decerni,
iustitium edici, saga sumi dico oportere, dilectum haberi
sublatis vacationibus in urbe et in Italia praeter Galliam
tota. Quae si erunt facta, opinio ipsa et fama nostrae 32
severitatis obruet scelerati gladiatoris amentiam. Sentiet
sibi bellum cum re publica esse susceptum; experietur con-
sentientis senatus nervos atque viris; nam nunc quidem
partium contentionem esse dictitat. Quarum partium?
Alteri victi sunt, alteri sunt e mediis C. Caesaris partibus;
nisi forte Caesaris partis a Pansa et Hirtio consulibus et
a filio C. Caesaris oppugnari putamus. Hoc vero bellum
non *est* ex dissensione partium, sed ex nefaria spe perditissi-
morum civium excitatum, quibus bona fortunaeque nostrae
notatae sunt et iam ad cuiusque optionem distributae. Legi 33
epistulam Antoni, quam ad quendam VII virum, capitalem
hominem, conlegam suum, miserat. 'Quid concupiscas tu
videris: quod concupiveris certe habebis.' En ad quem
legatos mittamus, cui bellum moremur inferre: qui ne sorti
quidem fortunas nostras destinavit, sed libidini cuiusque
nos ita addixit, ut ne sibi quidem quicquam integrum, quod
non alicui promissum iam sit, reliquerit. Cum hoc, patres
conscripti, bello, inquam, decertandum est, idque confestim;
legatorum tarditas repudianda est. Quapropter ne multa 34
nobis cotidie decernenda sint, consulibus totam rem publi-
cam commendandam censeo eisque permittendum, ut rem
publicam defendant provideantque ne quid res publica
detrimenti accipiat, censeoque, ut eis, qui in exercitu M. An-

1 mentionem] menti *Int*: mentio quis non videt quam alieno tempore nunc a vobis facta est *b*. *Hic incipit in D magna lacuna usque ad* vi. 18 3 gerendam *Lambinus*: censeo *add. V* 6 tota *Muretus*: totam *V* 14 est ex] ex *V* 16 optionem *Manutius*: opinionem *V* 19 en *Lambinus*: em *V* 21 destinavit *Ferrarius*: destituit *V* 24 bello *V*: bello, bello *edd.* 29 exercitu M. *Klotz*: exercitum *V*

toni sunt, ne sit ea res fraudi, si ante Kalendas Februarias ab eo discesserint. Haec si censueritis, patres conscripti, brevi tempore libertatem populi Romani auctoritatemque vestram reciperabitis. Si autem lenius agetis, tamen eadem, sed fortasse sero decernetis. De re publica quoad rettulistis satis decrevisse videor.

13 35 Altera res est de honoribus: de quibus deinceps intellego esse dicendum. Sed qui ordo in sententiis rogandis servari solet, eundem tenebo in viris fortibus honorandis. A Bruto igitur, consule designato, more maiorum capiamus exordium. Cuius ut superiora omittam, quae sunt maxima illa quidem, sed adhuc hominum magis iudiciis quam publice laudata, quibusnam verbis eius laudes huius ipsius temporis consequi possumus? Neque enim ullam mercedem tanta virtus praeter hanc laudis gloriaeque desiderat; qua etiam si careat, tamen sit se ipsa contenta: quamquam in memoria gratorum civium tamquam in luce posita laetetur. Laus igitur
36 iudici testimonique nostri tribuenda Bruto est. Quam ob rem his verbis, patres conscripti, senatus consultum faciendum censeo: 'cum D. Brutus, imperator, consul designatus, provinciam Galliam in senatus populique Romani potestate teneat, cumque exercitum tantum tam brevi tempore summo studio municipiorum coloniarumque provinciae Galliae, optime de re publica meritae merentisque, conscripserit, compararit, id eum recte et ordine exque re publica fecisse, idque D. Bruti praestantissimum meritum in rem publicam senatui populoque Romano gratum esse et fore: itaque senatum populumque Romanum existimare, D. Bruti imperatoris, consulis designati, opera, consilio, virtute incredibilique studio et consensu provinciae Galliae rei publicae
37 difficillimo tempore esse subventum.' Huic tanto merito Bruti, patres conscripti, tantoque in rem publicam beneficio

5 sero *Cobet*: serius *V* 16 quamquam] atque *Manutius* 17 laetetur] laetentur *V*

quis est tantus honos qui non debeatur? Nam si M. Antonio patuisset Gallia, si oppressis municipiis et coloniis imparatis in illam ultimam Galliam penetrare potuisset, quantus rei publicae terror impenderet? Dubitaret, credo, homo amentissimus atque in omnibus consiliis praeceps et devius non solum cum exercitu suo, sed etiam cum omni immanitate barbariae bellum inferre nobis, ut eius furorem ne Alpium quidem muro cohibere possemus. Haec igitur habenda gratia est D. Bruto, qui illum, nondum interposita auctoritate vestra, suo consilio atque iudicio, non ut consulem recepit, sed ut hostem arcuit Gallia seque obsideri quam hanc urbem maluit. Habeat ergo huius tanti facti tamque praeclari decreto nostro testimonium sempiternum; Galliaque, quae semper praesidet atque praesedit huic imperio libertatique communi, merito vereque laudetur, quod se suasque viris non tradidit, sed opposuit Antonio.

14 38 Atque etiam M. Lepido pro eius egregiis in rem publicam meritis decernendos honores quam amplissimos censeo. Semper ille populum Romanum liberum voluit maximumque signum illo die dedit voluntatis et iudici sui, cum Antonio diadema Caesari imponente se avertit gemituque et maestitia declaravit quantum haberet odium servitutis, quam populum Romanum liberum cuperet, quam illa, quae tulerat, temporum magis necessitate quam iudicio tulisset. Quanta vero is moderatione usus sit in illo tempore civitatis, quod post mortem Caesaris consecutum est, quis nostrum oblivisci potest? Magna haec, sed ad maiora properat oratio. 39 Quid enim, o di immortales! admirabilius omnibus gentibus, quid optatius populo Romano accidere potuit, quam cum bellum civile maximum esset, cuius belli exitum omnes timeremus, sapientia et misericordia id potius exstingui

2 coloniis] colonis *V* 9 D. δ: q. *V* 11 Gallia *Ferrarius*: Galliam *V* 23 qui illa *Muretus* 30 cum δ: quim V^1: quod V^2 31 et misericordia *scripsi*: & iã *V e coll. mea* (*ex* et mĩa *i. e.* misericordia *ortum*), *del. Lambinus*: et clementia *vel* et mansuetudine *coni. Halm*

quam armis et ferro rem in discrimen adducere? Quod si eadem ratio Caesaris fuisset in illo taetro miseroque bello, ut omittam patrem, duos Cn. Pompei, summi et singularis viri, filios incolumis haberemus: quibus certe pietas fraudi esse non debuit. Utinam omnis M. Lepidus servare potuisset! facturum fuisse declaravit in eo, quod potuit, cum Sex. Pompeium restituit civitati, maximum ornamentum rei publicae, clarissimum monumentum clementiae suae. Gravis illa fortuna populi Romani, grave fatum. Pompeio enim patre, quod imperi populi Romani lumen fuit, ex-
40 stincto interfectus est patris simillimus filius. Sed omnia mihi videntur deorum immortalium iudicio expiata Sex.
15 Pompeio rei publicae conservato. Quam ob causam iustam atque magnam et quod periculosissimum civile bellum maximumque humanitate et sapientia sua M. Lepidus ad pacem concordiamque convertit, senatus consultum his verbis censeo perscribendum: 'cum a M. Lepido imperatore, pontifice maximo, saepe numero res publica et bene et feliciter gesta sit, populusque Romanus intellexerit ei dominatum regium maxime displicere, cumque eius opera, virtute, consilio singularique clementia et mansuetudine bellum acerbissi-
41 mum civile sit restinctum, Sextusque Pompeius, Gnaei filius, Magnus, huius ordinis auctoritate ab armis discesserit et a M. Lepido imperatore, pontifice maximo, summa senatus populique Romani voluntate civitati restitutus sit, senatum populumque Romanum pro maximis plurimisque in rem publicam M. Lepidi meritis magnam spem in eius virtute, auctoritate, felicitate reponere oti, pacis, concordiae, libertatis, eiusque in rem publicam meritorum senatum populumque Romanum memorem fore, eique statuam equestrem inauratam in rostris aut quo alio loco in foro vellet ex huius

1 adduci *Lambinus* 10 imperi *vett. edd.*: imperio *V* 12 expiata *Faernus*: expieta V^1: ex pietate V^2 28 reponere δ: re *V* 31 velit *Ernesti*

ordinis sententia statui placere.' Qui honos, patres con-
scripti, mihi maximus videtur primum, quia iustus est; non
enim solum datur propter spem temporum reliquorum, sed
pro amplissimis meritis redditur; nec vero cuiquam possu-
mus commemorare hunc honorem a senatu tributum iudicio
senatus soluto et libero.

Venio ad C. Caesarem, patres conscripti, qui nisi fuisset, 16 42
quis nostrum esse potuisset? Advolabat ad urbem a Brun-
disio homo impotentissimus, ardens odio, animo hostili in
omnis bonos, cum exercitu, Antonius. Quid huius audaciae
et sceleri poterat opponi? Nondum ullos duces habebamus,
non copias; nullum erat consilium publicum, nulla libertas;
dandae cervices erant crudelitati nefariae; fugam quaere-
bamus omnes, quae ipsa exitum non habebat. Quis tum 43
nobis, quis populo Romano obtulit hunc divinum adule-
scentem deus? qui, cum omnia ad perniciem nostram pesti-
fero illi civi paterent, subito praeter spem omnium exortus
prius confecit exercitum quem furori M. Antoni opponeret,
quam quisquam hoc eum cogitare suspicaretur. Magni
honores habiti Cn. Pompeio, cum esset adulescens, et qui-
dem iure. Subvenit enim rei publicae, sed aetate multo
robustior et militum ducem quaerentium studio paratior et
in alio genere belli. Non enim omnibus Sullae causa grata.
Declarat multitudo proscriptorum, tot municipiorum maxi-
mae calamitates. Caesar autem annis multis minor veteranos 44
cupientis iam requiescere armavit; eam complexus est
causam, quae esset senatui, quae populo, quae cunctae
Italiae, quae dis hominibusque gratissima. Et Pompeius
ad L. Sullae maximum imperium victoremque exercitum
accessit: Caesar se ad neminem adiunxit, ipse princeps
exercitus faciendi et praesidi comparandi fuit. Ille adver-

2 qui *V* 10 Antonius *del. Cobet* 21 enim] etiam *V* 22 paratior δ: partior *V*: paratiore *Halm* 28 hominibusque *Faernus*: omnibusque *V* 31 ille *Ferrarius*: ille in *V*

44 sariorum partibus agrum Picenum habuit inimicum: hic ex
Antoni amicis, sed amicioribus libertatis, contra Antonium
confecit exercitum. Illius opibus Sulla regnavit: huius
45 praesidio Antoni dominatus oppressus est. Demus igitur
imperium Caesari, sine quo res militaris administrari, teneri
exercitus, bellum geri non potest: sit pro praetore eo iure
quo qui optimo. Qui honos quamquam est magnus illi
aetati, tamen ad necessitatem rerum gerendarum, non solum
ad dignitatem valet. Itaque illa quaeramus, quae vix
17 hodierno die consequemur. Sed saepe spero fore huius
adulescentis ornandi et nobis et populo Romano pote-
46 statem; hoc autem tempore ita censeo decernendum: 'quod
C. Caesar, Gai filius, pontifex, pro praetore, summo rei
publicae tempore milites veteranos ad libertatem populi
Romani cohortatus sit eosque conscripserit, quodque legio
Martia quartaque summo studio optimoque in rem pu-
blicam consensu C. Caesare duce et auctore rem publicam,
libertatem populi Romani defendant defenderint, et quod
C. Caesar pro praetore Galliae provinciae cum exercitu sub-
sidio profectus sit, equites, sagittarios, elephantos in suam
populique Romani potestatem redegerit difficillimoque rei
publicae tempore saluti dignitatique populi Romani sub-
venerit, ob eas causas senatui placere, C. Caesarem, Gai
filium, pontificem, pro praetore, senatorem esse sententiam-
que loco praetorio dicere, eiusque rationem, quemcumque
magistratum petet, ita haberi, ut haberi per leges liceret, si
47 anno superiore quaestor fuisset.' Quid est enim, patres
conscripti, cur eum non quam primum amplissimos honores

2 libertati *ed. Iunt.* 6 sit pro praetore *Ferrarius*: et pro pop. R. *V* 7 illi aetati δ: illa aetati *V*: illa aetate *Graevius* 11 ornandi *coni. Müller*: hortandi honorandi V^1 (-que *add.* V^2): honorandi *Halm* 16 quartaque δ: q. quarta *V*: atque quarta *Halm* 25 praetorio] quaestorio *Nipperdey* 26 magistratum *Faernus*: mac *V* petet V^1: appetet V^2: peteret *Schütz* ut haberi per leges *Faernus*: per ut haberi leges *V*: prout haberi lege *Orelli* 27 quaestor *V*: praetor *Ursinus*

capere cupiamus? Legibus enim annalibus cum grandiorem aetatem ad consulatum constituebant, adulescentiae temeritatem verebantur: C. Caesar ineunte aetate docuit ab excellenti eximiaque virtute progressum aetatis exspectari non oportere. Itaque maiores nostri veteres illi admodum antiqui leges annalis non habebant, quas multis post annis attulit ambitio, ut gradus essent petitionis inter aequalis. Ita saepe magna indoles virtutis, prius quam rei publicae prodesse potuisset, exstincta est. At vero apud antiquos 48
Rulli, Decii, Corvini multique alii, recentiore autem memoria superior Africanus, T. Flamininus admodum adulescentes consules facti tantas res gesserunt, ut populi Romani imperium auxerint, nomen ornarint. Quid? Macedo Alexander, cum ab ineunte aetate res maximas gerere coepisset, nonne tertio et tricesimo anno mortem obiit? quae est aetas nostris legibus decem annis minor quam consularis. Ex quo iudicari potest virtutis esse quam aetatis cursum celeriorem. Nam quod ei, qui Caesari invident, 18
simulant se timere, ne verendum quidem est, ut tenere se possit, ut moderari, ne honoribus nostris elatus intemperantius suis opibus utatur. Ea natura rerum est, patres 49
conscripti, ut qui sensum verae gloriae ceperit quique se ab senatu, ab equitibus Romanis populoque Romano universo senserit civem carum haberi salutaremque rei publicae, nihil cum hac gloria comparandum putet. Utinam C. Caesari, patri dico, contigisset adulescenti, ut esset senatui atque optimo cuique carissimus! Quod cum consequi neglexisset, omnem vim ingeni, quae summa fuit in illo, in populari levitate consumpsit. Itaque cum respectum ad senatum et ad bonos non haberet, eam sibi viam ipse patefecit ad opes suas amplificandas, quam virtus liberi populi ferre non

7 esset *Mommsen* 9 est *Faernus*: sunt *V* 10 Corvi *Pighius* 11 Flamininus *Faernus*: Flaminius *V* 24 carum *Ferrarius*: clarum *V* (*cf.* 1. 35)

posset. Eius autem fili longissime diversa ratio est: qui cum omnibus est tum optimo cuique carissimus. In hoc spes libertatis posita est; ab hoc accepta iam salus; huic
50 summi honores et exquiruntur et parati sunt. Cuius igitur singularem prudentiam admiramur, eius stultitiam timemus? Quid enim stultius quam inutilem potentiam, invidiosas opes, cupiditatem dominandi praecipitem et lubricam anteferre verae, gravi, solidae gloriae? An hoc vidit puer: si aetate processerit, non videbit? 'At est quibusdam inimicus clarissimis atque optimis civibus.' Nullus iste timor esse debet. Omnis Caesar inimicitias rei publicae condonavit; hanc sibi iudicem constituit, hanc moderatricem omnium *consiliorum* atque factorum. Ita enim ad rem publicam accessit, ut eam confirmaret, non ut everteret. Omnis habeo cognitos sensus adulescentis. Nihil est illi re publica carius, nihil vestra auctoritate gravius, nihil bonorum viro-
51 rum iudicio optatius, nihil vera gloria dulcius. Quam ob rem ab eo non modo nihil timere, sed maiora et meliora exspectare debetis, neque in eo, qui ad D. Brutum obsidione liberandum profectus sit, timere ne memoria maneat domestici doloris, quae plus apud eum possit quam salus civitatis. Audeo etiam obligare fidem meam, patres conscripti, vobis populoque Romano reique publicae; quod profecto, cum me nulla vis cogeret, facere non auderem pertimescerem que in maxima re periculosam opinionem temeritatis. Promitto, recipio, spondeo, patres conscripti, C. Caesarem talem semper fore civem, qualis hodie sit qualemque eum maxime velle esse et optare debemus.

19
52 Quae cum ita sint, de Caesare satis hoc tempore dictum

2 omnibus carus est *Muretus* 13 consiliorum *Halm*: *om. V* (*cf.* x. 20 *et* 23) ita enim ut enim *V*: ita enim animatus *coni. Müller* 22 audeo *Halm*: audebo *V* (*sed* -ebo *in ras. m.* 2) 26 *post* temeritatis *aliquid intercidisse putat Ernesti, velut* nisi eum plane perspectum haberem 27 sit] est *coni. Halm*

habebo. Nec vero de L. Egnatuleio, fortissimo et constantissimo civi amicissimoque rei publicae, silendum arbitror; sed tribuendum testimonium virtutis egregiae, quod is legionem quartam ad Caesarem adduxerit, quae praesidio consulibus, senatui populoque Romano reique publicae esset: ob eam causam placere, uti L. Egnatuleio triennio ante legitimum tempus magistratus petere, capere, gerere liceat. In quo, patres conscripti, non tantum commodum tribuitur L. Egnatuleio quantus honos: in tali enim re satis est nominari.

De exercitu autem C. Caesaris ita censeo decernendum: 53 'senatui placere, militibus veteranis, qui Caesaris pontificis *pro praetore auctoritatem secuti libertatem populi Romani* auctoritatemque huius ordinis defenderint atque defendant, ipsis liberisque eorum militiae vacationem esse, utique C. Pansa A. Hirtius consules, alter ambove, si eis videretur, cognoscerent, qui ager eis coloniis esset, quo milites veterani deducti essent, qui contra legem Iuliam possideretur, ut is militibus veteranis divideretur; de agro Campano separatim cognoscerent inirentque rationem de commodis militum veteranorum augendis, legionique Martiae et legioni quartae et eis militibus, qui de legione secunda, tricesima quinta ad C. Pansam A. Hirtium consules venissent suaque nomina edidissent, quod eis auctoritas senatus populique Romani libertas carissima sit et fuerit, vacationem militiae ipsis liberisque eorum esse placere extra tumultum Gallicum Italicumque: easque legiones bello confecto missas fieri placere; quantamque pecuniam militibus earum legionum in singulos C. Caesar, pontifex, pro praetore pollicitus sit, tantam dari placere; utique C. Pansa A. Hirtius consules,

6 triennio *Lambinus*: triennium *V* 7 magistratus δ: magna *V*: magistratum *Halm* 13 pro praetore *Lambinus*: *om. V* auctoritatem . . . Romani *Garatoni ex* iii. 37: *om. V* 15 ipsis *coni. Müller*: iis *V* 16 alter ambove si eis videretur *Ursinus*: aa. uesieu V^1: aa. designati V^2

alter ambove, si eis videretur, rationem agri haberent, qui sine iniuria privatorum dividi posset, eisque militibus, legioni Martiae et legioni quartae ita darent, adsignarent, ut quibus militibus amplissime dati, adsignati essent.' Dixi ad ea omnia, consules, de quibus rettulistis: quae si erunt sine mora matureque decreta, facilius apparabitis ea, quae tempus et necessitas flagitat. Celeritate autem opus est: qua si essemus usi, bellum, ut saepe dixi, nullum haberemus.

1–2 haberent . . . posset *Schütz*: habent . . . possit *V*: habeant . . . possit δ

M. TVLLI CICERONIS

IN M. ANTONIVM

ORATIO PHILIPPICA SEXTA

Audita vobis esse arbitror, Quirites, quae sint acta in 1 senatu, quae fuerit cuiusque sententia. Res enim ex Kalendis Ianuariis agitata paulo ante confecta est, minus quidem illa severe quam decuit, non tamen omnino dissolute. Mora est adlata bello, non causa sublata. Quam ob rem, quod quaesivit ex me P. Apuleius, homo et multis officiis mihi et summa familiaritate coniunctus et vobis amicissimus, ita respondebo, ut ea, quibus non interfuistis, nosse possitis. Causa fortissimis optimisque consulibus Kalendis Ianuariis de re publica primum referendi fuit ex eo, quod XIII. Kalendas Ianuarias senatus me auctore decrevit. Eo die primum, Quirites, fundamenta sunt iacta 2 rei publicae: fuit enim longo intervallo ita liber senatus, ut vos aliquando liberi essetis. Quo quidem tempore, etiam si ille dies vitae finem mihi adlaturus esset, satis magnum ceperam fructum, cum vos universi una mente atque voce iterum a me conservatam esse rem publicam conclamastis. Hoc vestro iudicio tanto tamque praeclaro excitatus ita Kalendis Ianuariis veni in senatum, ut meminissem quam personam impositam a vobis sustinerem. Itaque bellum nefarium inlatum rei publicae cum viderem, nullam moram

4 illa quidem *coni. Müller* 11 a. d. XIII. *Orelli* 12 sunt iacta *Garatoni*: sunt iacta sunt *V*: iacta sunt δ

interponendam insequendi M. Antonium putavi, hominemque audacissimum, qui multis nefariis rebus ante commissis hoc tempore imperatorem populi Romani oppugnaret, coloniam vestram fidissimam fortissimamque obsideret, bello censui persequendum: tumultum esse decrevi; iustitium edici, saga sumi dixi placere, quo omnes acrius graviusque incumberent ad ulciscendas rei publicae iniurias, si omnia
3 gravissimi belli insignia suscepta a senatu viderent. Itaque haec sententia, Quirites, sic per triduum valuit, ut, quamquam discessio facta non esset, tamen praeter paucos omnes mihi adsensuri viderentur. Hodierno autem die spe nescio qua eis obiecta remissior senatus fuit. Nam plures eam sententiam secuti sunt, ut, quantum senatus auctoritas vesterque consensus apud Antonium valiturus esset, per legatos experiremur.

2 Intellego, Quirites, a vobis hanc sententiam repudiari, neque iniuria. Ad quem enim legatos? ad eumne, qui pecunia publica dissipata atque effusa per vim et contra auspicia impositis rei publicae legibus, fugata contione, obsesso senatu, ad opprimendam rem publicam Brundisio legiones arcessierit; ab eis relictus, cum latronum manu in Galliam inruperit, Brutum oppugnet, Mutinam circumsedeat? Quae vobis potest cum hoc gladiatore condicionis,
4 aequitatis, legationis esse communitas? Quamquam, Quirites, non est illa legatio, sed denuntiatio belli, nisi paruerit: ita enim est decretum, ut si legati ad Hannibalem mitterentur. Mittuntur enim qui nuntient, ne oppugnet consulem designatum, ne Mutinam obsideat, ne provinciam depopuletur, ne dilectus habeat, sit in senatus populique Romani potestate. Facile vero huic denuntiationi parebit, ut in

1 M. Antoni *coni. Müller* 5 decerni *edd. vett.* 6 homines omnes *V* 11 die, spe nescio qua eis obiecta *Jeep* (pacis *pro* eis *Bücheler*): dies nọn ẹṣt pene. scio quaeis obiectarem *V*: die nescio qua eis obiecta re *Halm* 27 denuntient *Pluygers*

patrum conscriptorum atque in vestra potestate sit qui in
sua numquam fuerit! Quid enim ille umquam arbitrio suo
fecit? Semper eo tractus est, quo libido rapuit, quo levitas,
quo furor, quo vinolentia; semper eum duo dissimilia genera
tenuerunt, lenonum et latronum; ita domesticis stupris,
forensibus parricidiis delectatur, ut mulieri citius avarissimae
paruerit quam senatui populoque Romano. Itaque, quod **3** 5
paulo ante feci in senatu, faciam apud vos. Testificor,
denuntio, ante praedico nihil M. Antonium eorum, quae
sunt legatis mandata, facturum; vastaturum agros, Mutinam
obsessurum, dilectus qua possit habiturum. Is est enim
ille, qui semper senatus iudicium et auctoritatem, semper
voluntatem vestram potestatemque contempserit. An ille
id faciat, quod paulo ante decretum est, ut exercitum citra
flumen Rubiconem, qui finis est Galliae, educeret, dum ne
propius urbem Romam CC milia admoveret? Huic denun-
tiationi ille pareat, ille se fluvio Rubicone *et* CC milibus
circumscriptum esse patiatur? Non is est Antonius; nam 6
si esset, non commisisset ut ei senatus tamquam Hannibali
initio belli Punici denuntiaret, ne oppugnaret Saguntum.
Quod vero ita avocatur a Mutina, ut ab urbe tamquam
pestifera flamma arceatur, quam habet ignominiam, quod
iudicium senatus! quid, quod a senatu dantur mandata
legatis, ut D. Brutum militesque eius adeant eisque demon-
strent summa in rem publicam merita beneficiaque eorum
grata esse senatui populoque Romano eisque eam rem
magnae laudi magnoque honori fore? Passurumne censetis
Antonium introire Mutinam legatos, exire inde tuto? Num-
quam patietur, mihi credite. Novi violentiam, novi impu-
dentiam, novi audaciam. Nec vero de illo sicut de homine 7
aliquo debemus, sed ut de importunissima belua cogitare.

3 est *Halm*: et *V* 15 Rubiconem *in mg. hic habet V, sed infra* § 10, *ubi hoc colon iterum legitur, in textu* qui . . . Galliae *del. Jordan* 17 et *Faernus*: *om. V* 24 militesque δ: que *V* 29 violentiam *edd.*: vinolentiam *V*

Quae cum ita sint, non omnino dissolutum est quod decrevit senatus: habet atrocitatis aliquid legatio: utinam nihil haberet morae! Nam cum plerisque in rebus gerendis tarditas et procrastinatio odiosa est, tum hoc bellum indiget celeritatis. Succurrendum est D. Bruto, omnes undique copiae conligendae; moram exhibere ullam in tali cive
8 liberando sine scelere non possumus. An ille non potuit, si Antonium consulem, si Galliam Antoni provinciam iudicasset, legiones Antonio et provinciam tradere, domum redire, triumphare, primus in hoc ordine, quoad magistra-
9 tum iniret, sententiam dicere? quid negoti fuit? Sed cum se Brutum esse meminisset vestraeque libertati natum, non otio suo, quid egit aliud nisi ut paene corpore suo Gallia prohiberet Antonium? Ad hunc utrum legatos an legiones ire oportebat? Sed praeterita omittamus: properent legati, quod video esse facturos; vos saga parate. Est enim ita decretum, ut, si ille auctoritati senatus non paruisset, ad saga iretur. Ibitur; non parebit: nos amissos tot dies rei gerendae queremur.

4 Non metuo, Quirites, ne, cum audierit Antonius, me hoc et in senatu et in contione confirmasse, numquam illum futurum in senatus potestate, refellendi mei causa, ut ego nihil vidisse videar, vertat se et senatui pareat. Numquam faciet; non invidebit huic meae gloriae; malet me sapien-
10 tem a vobis quam se modestum existimari. Quid? ipse si velit, num etiam Lucium fratrem passurum arbitramur? Nuper quidem dicitur ad Tibur, ut opinor, cum ei labare M. Antonius videretur, mortem fratri esse minitatus. Etiamne ab hoc myrmillone Asiatico senatus mandata, legatorum verba audientur? Nec enim secerni a fratre poterit, tanta praesertim auctoritate. Nam hic inter illos

6 moram exhibere ullam *Ursinus*: horam exhibere nullam *V*: curam exhibere nullam *Hirschfelder*: horam eximere nullam *Budaeus* 17 senatu *V*: senati *coni. Halm*

Africanus est: pluris habetur quam L. Trebellius, pluris quam T. Plancus. Plancum, qui omnibus sententiis maximo vestro plausu condemnatus nescio quo modo se coniecit in turbam atque ita maestus rediit, ut retractus, non reversus videretur, sic contemnit, tamquam si illi aqua et igni interdictum sit: aliquando negat ei locum esse oportere in curia, qui incenderit curiam. Nam Trebellium valde iam diligit: 11
oderat tum, cum ille tabulis novis adversabatur; iam fert in oculis, postea quam ipsum Trebellium vidit sine tabulis novis salvum esse non posse. Audisse enim vos arbitror, Quirites, quod etiam videre potuistis, cotidie sponsores et creditores L. Trebelli convenire. O Fide! — hoc enim opinor Trebellium sumpsisse cognomen —: quae potest esse maior fides quam fraudare creditores, domo profugere, propter aes alienum ire ad arma? Ubi plausus ille in triumpho est, saepe ludis, ubi aedilitas delata summo studio bonorum? Quis est qui hunc non casu existimet recte fecisse, nequitia scelerate? Sed redeo ad amores delicias- **5** 12
que vestras, L. Antonium, qui vos omnis in fidem suam recepit. Negatis? Num quisnam est vestrum qui tribum non habeat? Certe nemo. Atqui illum quinque et triginta tribus patronum adoptarunt. Rursus reclamatis? Aspicite illam a sinistra equestrem statuam inauratam, in qua quid inscriptum est? 'QVINQVE ET TRIGINTA TRIBVS PATRONO.' Populi Romani igitur est patronus L. Antonius. Malam quidem illi pestem! clamori enim vestro adsentior. Non modo hic latro, quem clientem habere nemo velit, sed quis umquam tantis opibus, tantis rebus gestis fuit qui se populi Romani victoris dominique omnium gentium patronum

2 *In V post* Plancius (*sic*) *legitur in ras.* quande certum est, *tum* (*ex* § 5) ut exercitum . . . pareat (*del. m.* 2): *tum* cum (tum *m.* 2) exiluerit adolescens nobilis, *quae lectio mihi e duobus gloss. conflata videtur, i. e.* tum in exilio erat *et* adolescens nobilis: quam Exitius, adol. nob. *Faernus* (*ex* xiii. 28): *lacunam ante* adol. nob. *statuunt edd. recc.* *fort.* quidem qui 9 Trebellium *del. Orelli* 12 Fide *Pluygers*: fides *V* 18 nequitia scelerate *Klotz*: nequitia est scelere *V*

13 dicere auderet? In foro L. Antoni statuam videmus, sicut
illam Q. Tremuli, qui Hernicos devicit, ante Castoris. O
impudentiam incredibilem! Tantumne sibi sumpsit, quia
Mylasis myrmillo Thraecem iugulavit, familiarem suum?
quonam modo istum ferre possemus, si in hoc foro spe-
ctantibus vobis depugnasset? Sed haec una statua. Altera
ab equitibus Romanis equo publico: qui item ascribunt,
'PATRONO.' Quem umquam iste ordo patronum adoptavit?
Si quemquam, debuit me. Sed me omitto; quem cen-
sorem, quem imperatorem? Agrum eis divisit. O sordi-
14 dos, qui acceperint, improbum, qui dederit! Statuerunt
etiam tribuni militares, qui in exercitu Caesaris bis fuerunt.
Quis est iste ordo? Multi fuerunt multis in legionibus per
tot annos. Eis quoque divisit Semurium. Campus Mar-
tius restabat, nisi prius cum fratre fugisset. Sed haec
agrorum adsignatio paulo ante, Quirites, L. Caesaris, claris-
simi viri et praestantissimi senatoris, sententia dissoluta est:
huic enim adsensi VII virum acta sustulimus. Iacent bene-
ficia Nuculae; friget patronus Antonius. Nam possessores
animo aequiore discedent: nullam impensam fecerant;
nondum instruxerant, partim quia non confidebant, partim
15 quia non habebant. Sed illa statua palmaris, de qua, si
meliora tempora essent, non possem sine risu dicere: 'L.
ANTONIO A IANO MEDIO PATRONO.' Itane? Iam Ianus
medius in L. Antoni clientela est? Quis umquam in illo
Iano inventus est qui L. Antonio mille nummum ferret
6 expensum? Sed nimis multa de nugis: ad causam bellum-
que redeamus; quamquam non alienum fuit personas quas-
dam a vobis recognosci, ut quibuscum bellum gereretur
possetis taciti cogitare.

2 Tremuli *Beroaldus*: Tremelli *V* 7 ab *ed. Cratandrina*: *om. V* 11 acceperint *Ernesti*: acceperunt *V* 12 bis *Garatoni*: duobus *V*: iterum *Orelli* 14 Remurium *Ferrarius* 24 itane? Iam *Halm*: ita in eam *V*: itane *Gellius* i. 16. 5 25 est *Gellius*: sit *V* qui umquam V^1 *et Macrobius* i. 5. 5

Ego autem vos hortor, Quirites, ut, etiam si melius aliud fuit, tamen legatorum reditum exspectetis animo aequo. Celeritas detracta de causa est; boni tamen aliquid accessit ad causam. Cum enim legati renuntiarint, quod certe 16
renuntiabunt, non in vestra potestate, non in senatus esse Antonium, quis erit tam improbus civis qui illum civem habendum putet? Nunc enim sunt pauci illi quidem, sed tamen plures, quam re publica dignum est, qui ita loquantur: 'Ne legatos quidem exspectabimus?' Istam certe vocem simulationemque clementiae extorquebit istis res ipsa publica. Quo etiam, ut confitear vobis, Quirites, minus hodierno die contendi, minus laboravi, ut mihi senatus adsentiens tumultum decerneret, saga sumi iuberet. Malui viginti diebus post sententiam meam laudari ab omnibus quam a paucis hodie vituperari. Quapropter, Quirites, exspectate lega- 17
torum reditum et paucorum dierum molestiam devorate. Qui cum redierint, si pacem adferent, cupidum me; si bellum, providum iudicatote. An ego non provideam meis civibus, non dies noctesque de vestra libertate, de rei publicae salute cogitem? Quid enim non debeo vobis, Quirites, quem vos a se ortum hominibus nobilissimis omnibus honoribus praetulistis? An ingratus sum? Quis minus? qui partis honoribus eosdem in foro gessi labores quos petendis. Rudis in re publica? Quis exercitatior? qui viginti iam annos bellum geram cum impiis civibus.
Quam ob rem, Quirites, consilio quantum potero, labore 7 18
plus paene quam potero, excubabo vigilaboque pro vobis. Etenim quis est civis, praesertim hoc gradu, quo me vos esse voluistis, tam oblitus benefici vestri, tam immemor patriae, tam inimicus dignitati suae quem non excitet, non inflammet tantus vester iste consensus? Multas magnasque habui consul contiones, multis interfui: nullam umquam

10 publica *del. Muretus* 24 exercitatior δ: excitatior *V* 30 dignitati *Cobet*: dignitatis *V* 32 umquam] *hic rursus pergunt D*

vidi tantam, quanta nunc vestrum est. Unum sentitis omnes, unum studetis, M. Antoni conatus avertere a re publica, furorem exstinguere, opprimere audaciam. Idem volunt omnes ordines; eodem incumbunt municipia, coloniae, cuncta Italia. Itaque senatum bene sua sponte
19 firmum firmiorem vestra auctoritate fecistis. Venit tempus, Quirites, serius omnino, quam dignum populo Romano fuit, sed tamen ita maturum, ut differri iam hora non possit. Fuit aliquis fatalis casus, ut ita dicam, quem tulimus, quoquo modo ferendus fuit: nunc si quis erit, erit voluntarius. Populum Romanum servire fas non est, quem di immortales omnibus gentibus imperare voluerunt. Res in extremum est adducta discrimen; de libertate decernitur. Aut vincatis oportet, Quirites, quod profecto et pietate vestra et tanta concordia consequemini, aut quidvis potius quam serviatis. Aliae nationes servitutem pati possunt, populi Romani est propria libertas.

1 vestra *Int*, *Reid* (*cf.* iv. 1) 2 conatum *D* 8 horam *o*, *ut voluit Graevius* 12 gentibus *om.* *D* 15 consequamini *V* 17 res est *D*

M. TVLLI CICERONIS

IN M. ANTONIVM

ORATIO PHILIPPICA SEPTIMA

Parvis de rebus, sed fortasse necessariis consulimur, 1
patres conscripti. De Appia via et de Moneta consul, de Lupercis tribunus plebis refert. Quarum rerum etsi facilis explicatio videtur, tamen animus aberrat a sententia suspensus curis maioribus. Adducta est enim, patres conscripti, res in maximum periculum et in extremum paene discrimen. Non sine causa legatorum istam missionem semper timui, numquam probavi: quorum reditus quid sit adlaturus ignoro; exspectatio quidem quantum adferat languoris animis quis non videt? Non enim se tenent ei, qui senatum dolent ad auctoritatis pristinae spem revirescere, coniunctum huic ordini populum Romanum, conspirantem Italiam, paratos exercitus, expeditos duces. Iam nunc 2
fingunt responsa Antoni eaque defendunt. Alii postulare illum, ut omnes exercitus dimittantur. Scilicet legatos ad eum misimus, non ut pareret et dicto audiens esset huic ordini, sed ut condiciones ferret, leges imponeret, reserare nos exteris gentibus Italiam iuberet, se praesertim incolumi, a quo maius periculum quam ab ullis nationibus extimescendum est. Alii remittere eum nobis Galliam citeriorem, illam 3
ultimam postulare—praeclare: ex qua non legiones solum,

4 suspensus a curis *Nonius p.* 386. 28 7 istam *om. V* 11 reviviscere *D* 17 leges imponeret *om. D*

sed etiam nationes ad urbem conetur adducere—alii nihil eum iam nisi modeste postulare. Macedoniam suam vocat omnino, quoniam Gaius frater est inde revocatus. Sed quae provincia est ex qua illa fax excitare non possit incendium? Itaque idem, quasi providi cives et senatores diligentes, bellicum me cecinisse dicunt, suscipiunt pacis patrocinium. Nonne sic disputant? Inritatum Antonium non oportuit: nequam est homo ille atque confidens; multi praeterea improbi—quos quidem a se primum numerare possunt qui haec loquuntur—: eos cavendos esse denuntiant. Utrum igitur in nefariis civibus ulciscendi, cum possis, an
2 pertimescendi diligentior cautio est? Atque haec ei
4 loquuntur, qui quondam propter levitatem populares habebantur. Ex quo intellegi potest animo illos abhorruisse semper ab optimo civitatis statu, non voluntate fuisse popularis. Qui enim evenit ut, qui in rebus improbis populares fuerint, idem in re una maxime populari, quod eadem salutaris rei publicae sit, improbos se quam popularis esse malint? Me quidem semper, uti scitis, adversarium multitudinis temeritati haec fecit praeclarissima causa popu-
5 larem. Et quidem dicuntur vel potius se ipsi dicunt consularis: quo nomine dignus est nemo, nisi qui tanti honoris onus potest sustinere. Faveas tu hosti? ille litteras ad te mittat de sua spe rerum secundarum; eas tu laetus proferas, recites, describendas etiam des improbis civibus, eorum augeas animos, bonorum spem virtutemque debilites, et te consularem aut senatorem, denique civem putes? Accipiet

2 modesti *D* qui *ante* Maced. *add. Pluygers* 3 Gaius *om. V* inde *om. V* 4 posset *D* 5 providi cives et *V*: provendicius esset (es et *b*) *D* senatores] feneratores *h* 6 pacis *Ursinus*: patris *Vt*: partis *bln* 7 nonne *om. t*: qui *bln*: -ne sic disputant V^2 *in ras.* irritari *D* 11 ulciscendi *V*: -endū *b*: -endis *lnt* 12 pertimescendi *Vb*: -endis V^2*lnt* 13 habebantur *V*: appellabantur *D* 16 convenit *D* 17 quod] quae *Pluygers* 21 se *V*: idem *D* 23 onus *Cobet*: nomen *codd.*

in optimam partem C. Pansa, fortissimus consul atque optimus. Etenim dicam animo amicissimo: Hunc ipsum, mihi hominem familiarissimum, nisi talis consul esset, ut omnis vigilias, curas, cogitationes in rei publicae salute defigeret, consulem non putarem. Quamquam nos ab 6 ineunte illius aetate usus, consuetudo, studiorum etiam honestissimorum societas similitudoque devinxit, eiusdemque cura incredibilis in asperrimis belli civilis periculis perspecta docuit non modo salutis, sed etiam dignitatis meae fuisse fautorem, tamen eundem, ut dixi, nisi talis consul esset, negare esse consulem auderem: idem non modo consulem esse dico, sed etiam memoria mea praestantissimum atque optimum consulem, non quin pari virtute et voluntate alii fuerint, sed tantam causam non habuerunt in qua et voluntatem suam et virtutem declararent. Huius magnitudini 7 animi, gravitati, sapientiae tempestas est oblata formidolosissimi temporis. Tum autem inlustratur consulatus, cum gubernat rem publicam, si non optabili, at necessario tempore. Magis autem necessarium, patres conscripti, nullum tempus umquam fuit. Itaque ego ille, qui semper pacis 3 auctor fui, cuique pax, praesertim civilis, quamquam omnibus bonis, tamen in primis fuit optabilis—omne enim curriculum industriae nostrae in foro, in curia, in amicorum periculis propulsandis elaboratum est; hinc honores amplissimos, hinc mediocris opes, hinc dignitatem, si quam habemus, consecuti sumus—: ego igitur pacis, ut ita dicam, 8 alumnus, qui quantuscumque sum—nihil enim mihi adrogo—sine pace civili certe non fuissem—periculose dico: quem ad modum accepturi, patres conscripti, sitis, horreo, sed

5 configeret *D* 6 illius h. m. (*sic*) pagate memoria mea (*l.* 12) *med. omissis V*: *quae desunt infra habet V* (§ 11) *inter* quod *et* erat bellum: *eadem hic marg. ascripsit* V^2 7 coniunxit *D*: coniungit V^2 8 curam incredibilem V^2D perspexi non modo V^2D 9 fuisse fautorem *om.* V^2D 13 non quia non *D* 14 et virt. *ante* et volunt. *habent D* 18 gubernavit *V* 22 mihi tamen *D* 26 igitur *V*: itaque *D*

pro mea perpetua cupiditate vestrae dignitatis retinendae et augendae quaeso oroque vos, patres conscripti, ut primo, etsi erit vel acerbum auditu vel incredibile a M. Cicerone esse dictum, accipiatis sine offensione, quod dixero, neve id prius, quam quale sit explicaro, repudietis —: ego ille, dicam saepius, pacis semper laudator, semper auctor, pacem cum M. Antonio esse nolo. Magna spe ingredior in reliquam orationem, patres conscripti, quoniam peri-
9 culosissimum locum silentio sum praetervectus. Cur igitur pacem nolo? Quia turpis est, quia periculosa, quia esse non potest. Quae tria dum explico, peto a vobis, patres conscripti, ut eadem benignitate qua soletis mea verba audiatis.

Quid est inconstantia, levitate, mobilitate cum singulis hominibus tum vero universo senatui turpius? quid porro inconstantius quam quem modo hostem non verbo, sed re
10 multis decretis iudicaritis, cum hoc subito pacem velle coniungi? Nisi vero, cum C. Caesari meritos illi quidem honores et debitos, sed tamen singularis et immortalis decrevistis, unam ob causam, quod contra M. Antonium exercitum comparavisset, non hostem tum Antonium iudicavistis, nec tum hostis est a vobis iudicatus Antonius, cum laudati auctoritate vestra veterani milites, qui C. Caesarem secuti essent, nec tum hostem Antonium iudicastis, cum fortissimis legionibus, quod illum, qui consul appellabatur, cum esset hostis, reliquissent, vacationes, pecunias, agros spopon-
4 11 distis. Quid? cum Brutum omine quodam illius generis et nominis natum ad rem publicam liberandam exercitumque eius pro libertate populi Romani bellum gerentem cum Antonio provinciamque fidelissimam atque optimam, Galliam,

14 vero inconstanti *V* 17 iudicaritis V^2: -aretis V^1: -abitis *t*: -avistis *bln* 18 merito *V* quidem illi *D* 21 tum *Halm*: cum *V*: *om.* *D* 27 omine *b*: homine *V*: hominem *ln*: non *t* illius *D*: istius *V* 30 Galliam *del. Baiter*

laudibus amplissimis adfecistis, tum non hostem iudi-
castis Antonium? Quid? cum decrevistis ut consules, alter
ambove, ad bellum proficiscerentur, quod erat bellum, si
hostis Antonius non erat? Quid igitur profectus est vir 12
fortissimus, meus conlega et familiaris, A. Hirtius consul?
at qua imbecillitate, qua macie! Sed animi viris corporis
infirmitas non retardavit. Aequum, credo, putavit vitam,
quam populi Romani votis retinuisset, pro libertate populi
Romani in discrimen adducere. Quid? cum dilectus ha- 13
beri tota Italia iussistis, cum vacationes omnis sustulistis,
tum ille hostis non est iudicatus? Armorum officinas in
urbe videtis; milites cum gladiis sequuntur consulem; prae-
sidio sunt specie consuli, re et veritate nobis; omnes sine
ulla recusatione, summo etiam cum studio nomina dant,
parent auctoritati vestrae: non est iudicatus hostis Anto-
nius? At legatos misimus. Heu, me miserum! cur sena- 14
tum cogor, quem laudavi semper, reprehendere? Quid?
vos censetis, patres conscripti, legatorum missionem populo
Romano vos probavisse? non intellegitis, non auditis meam
sententiam flagitari? cui cum pridie frequentes essetis ad-
sensi, prostridie ad spem estis inanem pacis devoluti. Quam
turpe porro legiones ad senatum legatos mittere, senatum ad
Antonium! Quamquam illa legatio non est, denuntiatio
est paratum illi exitium, nisi paruerit huic ordini. Quid
refert? tamen opinio est gravis. Missos enim legatos omnes
vident; decreti nostri non omnes verba noverunt. Reti- **5**
nenda est igitur nobis constantia, gravitas, perseverantia;
repetenda vetus illa severitas, si quidem auctoritas senatus
decus, honestatem, laudem dignitatemque desiderat, quibus
rebus hic ordo caruit nimium diu. Sed erat tunc excusatio
oppressis, misera illa quidem, sed tamen iusta: nunc nulla

3 ad bellum R. *V*: ad bellum Roma *coni. Halm* 14 nomina dant *V*: nominanda *t*: nominandi *bln* 22 porro V^1: est porro V^2*lnt*: porro est *b* 24 exitium fert *med. omissis V* 25 gravis *Pluygers*: grui V^1: gravior V^2 *D* 30 rebus *om. D* tum *D*

est. Liberati regio dominatu videbamur: multo postea gravius urgebamur armis domesticis. Ea ipsa depulimus nos quidem: extorquenda sunt. Quod si non possumus facere — dicam quod dignum est et senatore et Romano
15 homine —, moriamur. Quanta enim illa erit rei publicae turpitudo, quantum dedecus, quanta labes, dicere in hoc ordine sententiam M. Antonium consulari loco! cuius ut omittam innumerabilia scelera urbani consulatus, in quo pecuniam publicam maximam dissipavit, exsules sine lege restituit, vectigalia divendidit, provincias de populi Romani imperio sustulit, regna addixit pecunia, leges civitati per vim imposuit, armis aut obsedit aut exclusit senatum: ut haec, inquam, omittam, ne hoc quidem cogitatis, eum, qui Mutinam, coloniam populi Romani firmissimam, oppugnarit, imperatorem populi Romani, consulem designatum, obsederit, depopulatus agros sit, hunc in eum ordinem recipi, a quo totiens ob has ipsas causas hostis iudicatus sit, quam foedum flagitiosumque sit?

16 Satis multa de turpitudine. Dicam deinceps, ut proposui, de periculo: quod etsi minus est fugiendum quam turpitudo, tamen offendit animos maioris partis hominum
6 magis. Poteritis igitur exploratam habere pacem, cum in civitate Antonium videbitis vel potius Antonios? Nisi forte contemnitis Lucium: ego ne Gaium quidem. Sed, ut video, dominabitur Lucius. Est enim patronus quinque et triginta tribuum, quarum sua lege, qua cum C. Caesare magistratus partitus est, suffragium sustulit; patronus centuriarum equitum Romanorum, quas item sine suffragio esse voluit, patronus eorum, qui tribuni militares fuerunt,

1 tum regio *D* multo . . . urgebamur *om. D* 3 nunc quidem vi extorquenda *D* 14 firmissimam . . . pop. R. *om. D* 18 sit, videtis *ln* 23 civitatem *V*: civitate M. *Halm* videatis *D* 24 Lucium ego ne gauium quidem *V*: L. egnatium quidem *D* 27 magistratum *V*: magistratuum comitia *coni. Halm* 28 idem *D*

patronus Iani medii. Quis huius potentiam poterit susti- 17
nere? praesertim cum eosdem in agros etiam deduxerit. Quis umquam omnis tribus, quis equites Romanos, quis tribunos militaris? Gracchorum potentiam maiorem fuisse arbitramini quam huius gladiatoris futura sit? quem gladiatorem non ita appellavi, ut interdum etiam M. Antonius gladiator appellari solet, sed ut appellant ei, qui plane et Latine loquuntur. Myrmillo in Asia depugnavit. Cum ornasset Thraecidicis comitem et familiarem suum, illum miserum fugientem iugulavit, luculentam tamen ipse plagam
accepit, ut declarat cicatrix. Qui familiarem iugularit, quid 18
is occasione data faciet inimico? et qui illud animi causa fecerit, hunc praedae causa quid facturum putatis? Non rursus improbos decuriabit, non sollicitabit rursus agrarios, non queretur expulsos? M. vero Antonius non is erit, ad quem omni motu concursus fiat civium perditorum? Ut nemo sit alius nisi ei, qui una sunt, et ei, qui hic ei nunc aperte favent, parumne erunt multi? praesertim cum bonorum praesidia discesserint, illi parati sint ad nutum futuri? Ego vero metuo, si hoc tempore consilio lapsi erimus, ne
illi brevi tempore nimis multi nobis esse videantur. Nec 19
ego pacem nolo, sed pacis nomine bellum involutum reformido. Qua re si pace frui volumus, bellum gerendum est;
si bellum omittimus, pace numquam fruemur. Est autem 7
vestri consili, patres conscripti, in posterum quam longissime providere. Idcirco in hac custodia et tamquam specula conlocati sumus, uti vacuum metu populum Romanum nostra vigilia et prospicientia redderemus. Turpe est

11 iugularat *D* 12 is *Faernus*: si *V*: hic *D* 13 fecerit . . . causa *om. D* 15 queretur *Vb*^{1}*t* (-aer- *Vb*^{1}): queret *b*^{2}*ln* (-aer- *b*^{2}): quaeret urbe *Muretus* 16 fiat *V*: sit *D* (sit at *t*) 20 consilii *V*: consiliis *coni. Halm* 22 nouolutum *V*: obvolutum *Muretus* 24 omittimus *V*: -emus *bnt*: -amus *l* 25 vestri *V*^{1}: veteris *V*^{2}*D* 27 in specula *D* uti vacuum *Garatoni*: ut tuaquom *V*: utacum *t*: ut vacuum *bln* 28 prospicientia *Vb*: prospicienda *t*: providentia *ln*

summo consilio orbis terrae, praesertim in re tam perspicua,
20 consilium intellegi defuisse. Eos consules habemus, eam
populi Romani alacritatem, eum consensum Italiae, eos
duces, eos exercitus, ut nullam calamitatem res publica
accipere possit sine culpa senatus. Equidem non deero:
monebo, praedicam, denuntiabo, testabor semper deos hominesque quid sentiam, nec solum fidem meam quod fortasse videatur satis esse, sed in principe civi non est satis:
curam, consilium vigilantiamque praestabo.

8
Dixi de periculo: docebo ne coagmentari quidem posse
21 pacem; de tribus enim, quae proposui, hoc extremum est.
Quae potest pax esse M. Antonio primum cum senatu? quo ore vos ille poterit, quibus vicissim vos illum oculis intueri? quis vestrum illum, quem ille vestrum non oderit? Age, vos ille solum et vos illum? quid? ei, qui Mutinam circumsedent, qui in Gallia dilectus habent, qui in vestras fortunas imminent, amici umquam vobis erunt aut vos illis? An equites Romanos amplectetur? Occulta enim fuit eorum voluntas iudiciumque de Antonio. Qui frequentissimi in gradibus Concordiae steterunt, qui nos ad libertatem reciperandam excitaverunt, arma, saga, bellum flagitaverunt, me una cum populo Romano in contionem vocaverunt, hi Antonium diligent et cum his pacem servabit
22 Antonius? Nam quid ego de universo populo Romano
dicam? qui pleno ac referto foro bis me una mente atque voce in contionem vocavit declaravitque maximam libertatis reciperandae cupiditatem. Ita, quod erat optabile antea, ut populum Romanum comitem haberemus, nunc habemus ducem. Quae est igitur spes, qui Mutinam circumsedent, imperatorem populi Romani exercitumque oppugnant, eis

2 intellegi *Vb*: -endi *lnt* 6 praedicam *V*: -dico *t*: -dicabo *bln* 20 steterunt *D*: sederunt *V* 21 arma saga *D*: armato *V*: armati *coni. Halm* 27 itaque quod *D*: itaque *Nipperdey* 30 oppugnant, iis *Faernus*: oppugnatis V^1: oppugnantes (-is V^2) V^2D

pacem cum populo Romano esse posse? An cum municipiis 23 pax erit, quorum tanta studia cognoscuntur in decretis faciendis, militibus dandis, pecuniis pollicendis, ut in singulis oppidis curiam populi Romani non desideretis? Laudandi sunt ex huius ordinis sententia Firmani, qui principes pecuniae pollicendae fuerunt; respondendum honorifice est Marrucinis, qui ignominia notandos censuerunt eos, si qui militiam subterfugissent. Haec iam tota Italia fient. Magna pax Antonio cum eis, his item cum illo. Quae potest esse maior discordia? In discordia autem pax civilis esse nullo pacto potest. Ut omittam multitudinem, L. Visidio, 24 equiti Romano, homini in primis ornato atque honesto civique semper egregio, cuius ego excubias et custodias mei capitis cognovi in consulatu meo; qui vicinos suos non cohortatus est solum ut milites fierent, sed etiam facultatibus suis sublevavit: huic, inquam, tali viro, quem nos senatus consulto conlaudare debemus, poteritne esse pacatus Antonius? Quid? C. Caesari, qui illum urbe, quid? D. Bruto, qui Gallia prohibuit? Iam vero ipse se placabit 25 et leniet provinciae Galliae, a qua expulsus et repudiatus est? Omnia videbitis, patres conscripti, nisi prospicitis, plena odiorum, plena discordiarum, ex quibus oriuntur bella civilia. Nolite igitur id velle, quod fieri non potest, et cavete, per deos immortalis! patres conscripti, ne spe praesentis pacis perpetuam pacem amittatis.

Quorsum haec omnis spectat oratio? quid enim legati 9 26 egerint nondum scimus. At vero excitati, erecti, parati, armati animis iam esse debemus, ne blanda aut supplici oratione aut aequitatis simulatione fallamur. Omnia fecerit oportet, quae interdicta et denuntiata sunt, prius quam aliquid postulet: Brutum exercitumque eius oppugnare,

1 esse posse *V*: habere possunt *D* 4 desideret *ln*: desideres *bt* 7 si *om.* *D* 8 fiunt *D* 11 Visidio *Vn*: nisidio *bt*: insidio *l*: Nasidio *Ferrarius* 17 collaudaremus *lnt* 20 ei qua exclusus *D* 27 excitati erecti *V*: erecti citati (incit- *b*) *D*

urbis et agros provinciae Galliae populari destiterit; ad Brutum adeundi legatis potestatem fecerit, exercitum citra flumen Rubiconem eduxerit, nec propius urbem milia passuum cc admoverit; fuerit et in senatus et in populi Romani potestate. Haec si fecerit, erit integra potestas nobis deliberandi; si senatui non paruerit, non illi senatus, sed ille
27 populo Romano bellum indixerit. Sed vos moneo, patres conscripti: libertas agitur populi Romani, quae est commendata vobis; vita et fortunae optimi cuiusque, quo cupiditatem infinitam cum immani crudelitate iam pridem intendit Antonius; auctoritas vestra, quam nullam habebitis, nisi nunc tenueritis; taetram et pestiferam beluam ne inclusam et constrictam dimittatis cavete. Te ipsum, Pansa, moneo —quamquam non eges consilio, quo vales plurimum, tamen etiam summi gubernatores in magnis tempestatibus a vectoribus admoneri solent—, hunc tantum tuum apparatum tamque praeclarum ne ad nihilum recidere patiare. Tempus habes tale, quale nemo habuit umquam. Hac gravitate senatus, hoc studio equestris ordinis, hoc ardore populi Romani potes in perpetuum rem publicam metu et periculo liberare. Quibus de rebus refers, P. Servilio adsentior.

12 retinueritis *D*   17 praeclarum *om. V*   21 quibus . . . assentior *om. ln* : de rebus *om. bt* : assentior *om. t*

M. TVLLI CICERONIS

IN M. ANTONIVM

ORATIO PHILIPPICA OCTAVA

Confusius hesterno die est acta res, C. Pansa, quam 1
postulabat institutum consulatus tui. Parum mihi visus
es eos, quibus cedere non soles, sustinere. Nam cum
senatus ea virtus fuisset, quae solet, et cum re viderent
omnes esse bellum quidamque id verbum removendum
arbitrarentur, tua voluntas in discessione fuit ad lenitatem
propensior. Victa est igitur propter verbi asperitatem te
auctore nostra sententia: vicit L. Caesaris, amplissimi viri,
qui verbi atrocitate dempta oratione fuit quam sententia
lenior. Quamquam is quidem, ante quam sententiam
diceret, propinquitatem excusavit. Idem fecerat me con-
sule in sororis viro, quod hoc tempore in sororis filio fecit,
ut et luctu sororis moveretur et saluti populi Romani pro-
videret. Atque ipse tamen Caesar praecepit vobis quodam 2
modo, patres conscripti, ne sibi adsentiremíni, cum ita dixit,
aliam sententiam se dicturum fuisse eamque se ac re publica
dignam, nisi propinquitate impediretur. Ergo ille avun-
culus: num etiam vos avunculi, qui illi estis adsensi? At
in quo fuit controversia? Belli nomen ponendum quidam
in sententia non putabant: tumultum appellare malebant,
ignari non modo rerum, sed etiam verborum: potest enim

7 verbi *Vb*: *om. bnt* 16 se *hoc loco hab. D, om. V*: *post* aliam *inser. Halm, post* fuisse *Baiter*

esse bellum ut tumultus non sit, tumultus esse sine bello non
3 potest. Quid est enim aliud tumultus nisi perturbatio tanta,
ut maior timor oriatur? unde etiam nomen ductum est tu-
multus. Itaque maiores nostri tumultum Italicum, quod erat
domesticus, tumultum Gallicum, quod erat Italiae finitimus,
praeterea nullum nominabant. Gravius autem tumultum
esse quam bellum hinc intellegi potest, quod bello vacationes
valent, tumultu non valent. Ita fit, quem ad modum dixi,
ut bellum sine tumultu possit, tumultus sine bello esse non
4 possit. Etenim cum inter bellum et pacem medium nihil
sit, necesse est tumultum, si belli non sit, pacis esse: quo
quid absurdius dici aut existimari potest? Sed nimis multa
de verbo: rem potius videamus, patres conscripti, quam
quidem intellego verbo fieri interdum deteriorem solere.
2 Nolumus hoc bellum videri. Quam igitur municipiis et
coloniis ad excludendum Antonium auctoritatem damus?
quam, ut milites fiant sine vi, sine multa, studio, voluntate?
quam, ut pecunias in rem publicam polliceantur? Si enim
belli nomen tolletur, municipiorum studia tollentur; con-
sensus populi Romani, qui iam descendit in causam, si nos
5 languescimus, debilitetur necesse est. Sed quid plura?
D. Brutus oppugnatur: non est bellum? Mutina obside-
tur: ne hoc quidem bellum est? Gallia vastatur: quae
pax potest esse certior? Illud vero quis potest bellum esse
dicere? Consulem, fortissimum virum, cum exercitu misi-
mus, qui cum esset infirmus ex gravi diuturnoque morbo,
nullam sibi putavit excusationem esse oportere, cum ad rei

1 ut tumultus non sit, tumultus autem esse *Isidorus, Origg.* viii. 1. 7: ut tumultus esse V^1 *med. omissis*: sine tumultu, tumultus (ut tum. V^3) esse (autem *l*) V^3D 3 tumultus *del. Cobet* 7 bello *Isidorus*: bello Italico *V*: bello Gallico *D* 15 nolimus *V* 19 tolletur] tolleitur *V*: tollitur *D* tolluntur *D* (*ex* -entur *l*) 22 Mutina obsidetur *D*: Mutinae dominaretur seturna opsidetur *V*: *voc.* dominaretur *ex* § 7 *huc inepte invectum putat Halm*: Claternae *nomen in* seturna *latere putat Ursinus* 25 Consulem *V*· quo *D*: quo cons. *Garatoni*: quod cons. *Halm*

publicae praesidium vocaretur. C. quidem Caesar non
exspectavit vestra decreta, praesertim cum illud esset aetatis:
bellum contra Antonium sua sponte suscepit. Decernendi
enim tempus nondum erat: bellum autem gerendi tempus
si praetermisisset, videbat re publica oppressa nihil posse
decerni. Ergo illi nunc et eorum exercitus in pace ver- 6
santur. Non est hostis is, cuius praesidium Claterna deiecit
Hirtius; non est hostis, qui consuli armatus obsistit, desi-
gnatum consulem oppugnat, nec illa hostilia verba nec bellica,
quae paulo ante ex conlegae litteris Pansa recitavit: 'Deieci
praesidium; Claterna potitus sum; fugati equites; proelium
commissum; occisi aliquot.' Quae pax potest esse maior?
Dilectus tota Italia decreti sublatis vacationibus; saga cras
sumentur; consul se cum praesidio descensurum esse dixit.
Utrum hoc bellum non est an est tantum bellum, quantum 7
numquam fuit? Ceteris enim bellis maximeque civilibus
contentionem rei publicae causa faciebat. Sulla cum
Sulpicio de iure legum, quas per vim Sulla latas esse dice-
bat; Cinna cum Octavio de novorum civium suffragiis;
rursus cum Mario et Carbone Sulla, ne dominarentur indigni
et ut clarissimorum hominum crudelissimam puniretur
necem. Horum omnium bellorum causae ex rei publicae
contentione natae sunt. De proximo bello civili non libet
dicere: ignoro causam, detestor exitum. Hoc bellum quin- **3** 8
tum civile geritur—atque omnia in nostram aetatem in-
ciderunt—primum non modo non in dissensione et discordia
civium, sed in maxima consensione incredibilique concordia.
Omnes idem volunt, idem defendunt, idem sentiunt. Cum
omnis dico, eos excipio, quos nemo civitate dignos putat.
Quae est igitur in medio belli causa posita? Nos deorum
immortalium templa, nos muros, nos domicilia sedesque

4 erat *V*: venerat *D* belli *D* 15 an est *Müller*: an etiam *D*: etiam *V* 18 Sulla latas] con. Sulla latas *V*: latas Sulla *D*: consul Sulla latas *Halm* 26 modo non *Vb*: modo *bnt*

populi Romani, aras, focos, sepulcra maiorum; nos leges, iudicia, libertatem, coniuges, liberos, patriam defendimus: contra M. Antonius id molitur, id pugnat, ut haec omnia perturbet, evertat, praedam rei publicae causam belli putet, fortunas nostras partim dissipet partim dispertiat parricidis.
9 In hac tam dispari ratione belli miserrimum illud est, quod ille latronibus suis pollicetur primum domos; urbem enim divisurum se confirmat; deinde omnibus portis quo velint deducturum. Omnes Cafones, omnes Saxae ceteraeque pestes, quae sequuntur Antonium, aedis sibi optimas, hortos, Tusculana, Albana definiunt. Atque etiam homines agrestes, si homines illi ac non pecudes potius, inani spe ad aquas usque et Puteolos pervehuntur. Ergo habet Antonius quod suis polliceatur. Quid nos? num quid tale habemus? Di meliora! id enim ipsum agimus, ne quis posthac quicquam eius modi possit polliceri. Invitus dico, sed dicendum est: hasta Caesaris, patres conscripti, multis improbis et spem adfert et audaciam. Viderunt enim ex mendicis fieri repente divites: itaque semper hastam videre cupiunt ei, qui nostris
10 bonis imminent, quibus omnia pollicetur Antonius. Quid? Nos nostris exercitibus quid pollicemur? Multo meliora atque maiora. Scelerum enim promissio et eis, qui exspectant, perniciosa est et eis, qui promittunt: nos libertatem nostris militibus, leges, iura, iudicia, imperium orbis terrae, dignitatem, pacem, otium pollicemur. Antoni igitur promissa cruenta, taetra, scelerata, dis hominibusque invisa, nec diuturna neque salutaria: nostra contra honesta, integra, gloriosa, plena laetitiae, plena pietatis.

4 11 Hic mihi etiam Q. Fufius, vir fortis ac strenuus, amicus meus, pacis commoda commemorat. Quasi vero, si

6 illud . . . ego Catilinam (§ 15) *om. l* 11 homines agrestes si *om. V* 12 illi, ac non *Faernus*: illi an non *V*: sunt illi potius quam *D* 13 et Puteolos *Vn* (-las *n*): Puteolanas *bt* pervehuntur *V* (*e coll. mea*) *D*: provehuntur *edd.* 18 viderunt enim ex mendicis *V*: sui enim ex me didicerunt *D*

laudanda pax esset, ego id aeque commode facere non possem. Semel enim pacem defendi, non semper otio studui? quod cum omnibus bonis utile est tum praecipue mihi. Quem enim cursum industria mea tenere potuisset sine forensibus causis, sine legibus, sine iudiciis? quae esse non possunt civili pace sublata. Sed quaeso, Calene, quid 12
tu? Servitutem pacem vocas? Maiores quidem nostri non modo, ut liberi essent, sed etiam, ut imperarent, arma capiebant: tu arma abicienda censes, ut serviamus? Quae causa iustior est belli gerendi quam servitutis depulsio? in qua etiam si non sit molestus dominus, tamen est miserrimum posse, si velit. Immo aliae causae iustae, haec necessaria est. Nisi forte ad te hoc non putas pertinere, quod te socium fore speras dominationis Antoni. In quo bis laberis: primum quod tuas rationes communibus interponis; deinde quod quicquam stabile aut iucundum in regno putas. Non, si tibi antea profuit, semper proderit. Quin etiam de illo homine queri solebas: quid te facturum 13
de belua putas? Atque ais eum te esse qui semper pacem optaris, semper omnis civis volueris salvos. Honesta oratio, sed ita, si bonos et utilis et e re publica civis: sin eos, qui natura cives sunt, voluntate hostes, salvos velis, quid tandem intersit inter te et illos? Pater tuus quidem, quo utebar sene auctore adulescens, homo severus et prudens, primas omnium civium P. Nasicae, qui Ti. Gracchum interfecit, dare solebat: eius virtute, consilio, magnitudine animi liberatam rem publicam arbitrabatur. Quid? nos a patribus 14
num aliter accepimus? Ergo is tibi civis, si temporibus illis fuisses, non probaretur, quia non omnis salvos esse

3 est *D*: esset *V* 12 esse posse *Pluygers* alia causa iusta *D* 15 laberis *Faernus*: liberis *V*: falleris *D* anteponis *D* 18 etiam *D*: etiam enim *V*: etiam memini *Faernus* 23 interest *D* pater tuus quidem *V*: qui pater dem (dein *n*) tuus *nt*: quid pater tandem tuus *b*: pater quidem tuus *ed. Aldina* 24 auctore *om. D* 28 civis *post* omnis *transp. Schwartz*

voluisset. 'Quod L. Opimius consul verba fecit de re publica, de ea re ita censuerunt, uti L. Opimius consul rem publicam defenderet.' Senatus haec verbis, Opimius armis. Num igitur eum, si tum esses, temerarium civem aut crudelem putares, aut Q. Metellum, cuius quattuor filii consulares, P. Lentulum, principem senatus, compluris alios summos viros, qui cum Opimio consule armati Gracchum in Aventinum persecuti sunt? quo in proelio Lentulus grave volnus accepit, interfectus est Gracchus et M. Fulvius consularis, eiusque duo adulescentuli filii. Illi igitur viri vituperandi:
5 15 non enim omnis civis salvos esse voluerunt. Ad propiora veniamus. C. Mario L. Valerio consulibus senatus rem publicam defendendam dedit: L. Saturninus tribunus plebis, C. Glaucia praetor est interfectus. Omnes illo die Scauri, Metelli, Claudii, Catuli, Scaevolae, Crassi arma sumpserunt. Num aut consules illos aut clarissimos viros vituperandos putas? Ego Catilinam perire volui. Num tu, qui omnis salvos vis, Catilinam salvum esse voluisti? Hoc interest, Calene, inter meam sententiam et tuam. Ego nolo quemquam civem committere ut morte multandus sit; tu, etiam si commiserit, conservandum putas. In corpore si quid eius modi est quod reliquo corpori noceat, id uri secarique patimur, ut membrum aliquod potius quam totum corpus intereat. Sic in rei publicae corpore, ut totum
16 salvum sit, quicquid est pestiferum amputetur. Dura vox! multo illa durior: 'Salvi sint improbi, scelerati, impii; deleantur innocentes, honesti, boni, tota res publica!' Uno in homine, Q. Fufi, fateor te vidisse plus quam me. Ego P. Clodium arbitrabar perniciosum civem, sceleratum, libidinosum, impium, audacem, facinerosum, tu contra

5 aut Q.] atq. *V*: an Q. *coni. Halm* 6 senatus *Ferrarius*: senatorem *codd.* 12 Valerio *om. V* 16 aut consules illos *V*: aut syllos *t*: autem illos *bn* clarissimos hos viros ***Mommsen*** 20 civem *D*: quem *V* 21 ut in corpore *Cobet* 22 id V^1: ad V^2: *om. D*

sanctum, temperantem, innocentem, modestum, retinendum
civem et optandum. In hoc uno te plurimum vidisse, me
multum errasse concedo. Nam quod me tecum iracunde
agere dixisti solere, non est ita. Vehementer me agere
fateor, iracunde nego. Omnino irasci amicis non temere
soleo, ne si merentur quidem. Itaque sine verborum con- 17
tumelia a te dissentire possum, sine animi summo dolore
non possum. Parva est enim mihi tecum aut parva de re
dissensio? ego huic faveo, tu illi? Immo vero ego D. Bruto
faveo, tu M. Antonio: ego conservari coloniam populi
Romani cupio, tu expugnari studes. An hoc negare potes, **6**
qui omnis moras interponas, quibus infirmetur Brutus,
melior fiat Antonius? Quo usque enim dices pacem velle
te? Res geritur; conductae vineae sunt; pugnatur acer-
rime. Qui intercurrerent, misimus tris principes civitatis.
Hos contempsit, reiecit, repudiavit Antonius: tu tamen
permanes constantissimus defensor Antoni. Et quidem, quo 18
melior senator videatur, negat se illi amicum esse debere:
cum suo magno esset beneficio, venisse eum contra se.
Videte quanta caritas sit patriae: cum homini sit iratus,
tamen rei publicae causa defendit Antonium. Ego te, cum
in Massiliensis tam es acerbus, Q. Fufi, non animo aequo
audio. Quo usque enim Massiliam oppugnabis? ne trium-
phus quidem finem facit belli, per quem lata est urbs ea,
sine qua numquam ex Transalpinis gentibus maiores nostri
triumphaverunt. Quo quidem tempore populus Romanus
ingemuit: quamquam proprios dolores suarum rerum omnes
habebant, tamen huius civitatis fidelissimae miserias nemo
erat civis qui a se alienas arbitraretur. Caesar ipse, qui 19
illis fuerat iratissimus, tamen propter singularem eius civi-

9 huic *V*: huic vel illi (*del.* vel illi n^2) videlicet *D* ego . . . Antonio *del. Pluygers* 10 conservare *D* 12 interponis *D* 13 dicis *D* 14 vineae] lineae (-iae *V*) *codd.* 18 se illi *D*: ei illi *V*: *fort.* se ei 20 videte *Manutius*: vide *codd.* (*cf.* x. 23) 22 es *V*: sis *D* 24 fecit *D* sublata *D*

tatis gravitatem et fidem cotidie aliquid iracundiae remittebat: te nulla sua calamitate civitas satiare tam fidelis potest? Rursus iam me irasci fortasse dices. Ego autem sine iracundia dico omnia nec tamen sine dolore animi: neminem illi civitati inimicum esse arbitror, qui amicus huic sit civitati. Excogitare quae tua ratio sit, Calene, non possum. Ante deterrere te ne popularis esses non poteramus: exorare nunc ut sis popularis non possumus. Satis multa cum Fufio ac sine odio omnia, nihil sine dolore. Credo autem, qui generi querelam moderate ferat, aequo animo laturum amici.

7
20 Venio ad reliquos consularis, quorum nemo est—iure hoc meo dico—quin mecum habeat aliquam coniunctionem gratiae, alii maximam, alii mediocrem, nemo nullam. Quam hesternus dies nobis, consularibus dico, turpis inluxit! Iterum legatos? Quasi ille faceret indutias? Ante os oculosque legatorum tormentis Mutinam verberavit; opus ostendebat munitionemque legatis; ne punctum quidem temporis, cum legati adessent, oppugnatio respiravit. Ad hunc legatos? cur? an ut eorum reditu vehementius pertimescatis?
21 Equidem cum ante legatos decerni non censuissem, hoc me tamen consolabar, cum illi ab Antonio contempti et reiecti revertissent renuntiavissentque senatui non modo illum de Gallia non discessisse, uti censuissemus, sed ne a Mutina quidem recessisse, potestatem sibi D. Bruti conveniendi non fuisse, fore ut omnes inflammati odio, excitati dolore, armis, equis, viris D. Bruto subveniremus. Nos etiam languidiores postea facti sumus quam M. Antoni

1 de iracundia *Cobet* 4 ut omnia *D* animi *om. D* 7 ante *scripsi*: ate antea *V*: antea *D* 8 exor. *post* pop. *hab. D* 10 aequoniam O laturum (*sine* amici) V^1: aequo animo amici laturum *coni. Halm* 16 quasi ille *scripsi*: qui si ille *Vt*: quid ille *ln*: quod si ille *b*: quid? ut ille *coni. Halm* os *b*: hos *V*: eos *t*: c̃s *ln* 22 cum *Lambinus*: quod cum *codd.* 23 renuntiavissent *V*: dixissent *bln*: *om. t* 26 foret ut *Halm* 27 viribus *D*

non solum audaciam et scelus, sed etiam insolentiam
superbiamque perspeximus. Utinam L. Caesar valeret, 22
Ser. Sulpicius viveret: multo melius haec causa ageretur
a tribus quam nunc agitur ab uno. Dolenter hoc dicam
potius quam contumeliose. Deserti, deserti, inquam, sumus,
patres conscripti, a principibus. Sed—saepe iam dixi—
omnes in tanto periculo, qui recte et fortiter sentient, erunt
consulares. Animum nobis adferre legati debuerunt:
timorem attulerunt—quamquam mihi quidem nullum—
quamvis de illo, ad quem missi sunt, bene existiment: 8
a quo etiam mandata acceperunt. Pro di immortales! 23
ubi est ille mos virtusque maiorum? C. Popilius apud
maiores nostros cum ad Antiochum regem legatus missus
esset et verbis senatus denuntiasset ut ab Alexandrea dis-
cederet, quam obsidebat, cum tempus ille differret, virgula
stantem circumscripsit dixitque se renuntiaturum senatui,
nisi prius sibi respondisset quid facturus esset, quam ex illa
circumscriptione exisset. Praeclare: senatus enim faciem
secum attulerat auctoritatemque populi Romani. Cui qui
non paret, non ab eo mandata accipienda sunt, sed ipse est
potius repudiandus. An ego ab eo mandata acciperem, qui 24
senatus mandata contemneret? aut ei cum senatu quicquam
commune iudicarem, qui imperatorem populi Romani senatu
prohibente obsideret? At quae mandata! qua adrogantia,
quo stupore, quo spiritu! Cur autem ea legatis nostris
dabat, cum ad nos Cotylam mitteret, ornamentum atque
arcem amicorum suorum, hominem aedilicium? si vero
tum fuit aedilis, cum eum iussu Antoni in convivio servi
publici loris ceciderunt. At quam modesta mandata! 25
Ferrei sumus, patres conscripti, qui quicquam huic nege-

5 deserti, inquam *om.* *D* 9 nullum umquam timorem *D* 14 denuntiasset *l*: nuntiasset *Vbnt* 16 se non ante renunt. *D* 18 exisset *V*: excessit *bn't*: excessisset *ln*^{2} 19 cui *V*: cui is *b*: civis *lnt* 21 potius *V*: totus *D* 28 servi publici loris *V*: servitores *D* 30 ferrei *V*: ferreti *t*: ferret .ii. *ln*: ferr hii *b*

mus. 'Utramque provinciam' inquit 'remitto: exercitum depono: privatus esse non recuso.' Haec sunt enim verba. Redire ad se videtur. 'Omnia obliviscor, in gratiam redeo.' Sed quid adiungit? 'si legionibus meis sex, si equitibus, si cohorti praetoriae praedia agrumque dederitis.' Eis etiam praemia postulat, quibus ut ignoscatur si postulet, impudentissimus iudicetur. Addit praeterea, ut, quos ipse cum
26 Dolabella dederit agros, teneant ei, quibus dati sint. Hic est Campanus ager et Leontinus, quae duo maiores nostri
9 annonae perfugia ducebant. Cavet mimis, aleatoribus, lenonibus: Cafoni etiam et Saxae cavet, quos centuriones pugnacis et lacertosos inter mimorum et mimarum greges conlocavit. Postulat praeterea, ut sua conlegaeque sui decreta maneant. Quid laborat ut habeat quod quisque mercatus est, si quod accepit habet qui vendidit? et ne tangantur rationes ad Opis: id est, ne septiens miliens reciperetur; ne fraudi sit VII viris quod egissent. Nucula hoc, credo, admonuit: verebatur fortasse ne amitteret tantas clientelas. Caveri etiam volt eis, qui secum sint, quicquid contra leges commiserint. Mustelae et Tironi prospicit: de
27 se nihil laborat. Quid enim commisit umquam? num aut pecuniam publicam attigit aut hominem occidit aut secum habuit armatos? Sed quid est quod de eis laboret? Postulat enim ne sua iudiciaria lex abrogetur. Quo impetrato quid est quod metuat? an ne suorum aliquis a Cyda, Lysiade, Curio condemnetur? Neque tamen nos urget mandatis pluribus; remittit aliquantum et relaxat. 'Galliam' inquit 'togatam remitto, comatam postulo'— otiosus videlicet esse mavolt—'cum sex legionibus' inquit 'eisque suppletis ex D. Bruti exercitu,' non modo ex dilectu

5 praedia *scripsi*: praedam *codd.*: praemia *Ernesti* 8 sint *Vb*: sunt *lnt* 13 ut sua *Schelle*: ut cyrograforum sua et ommentariorum *V*: ut chirographorum et commentariorum sua *D*: *fort.* ut chirographorum summa et commentariorum, ut sua *etc.* 15 habeat *D* 16 ne] ne sestertium *D* 28 togatam *V*: totam *D* 29 mavolo *t*: malo *bln*

suo, tam diuque ut obtineat, dum M. Brutus C. Cassius consules prove coss. provincias obtinebunt. Huius comitiis C. frater—eius est enim annus—iam repulsam tulit. 'Ipse autem ut quinquennium' inquit 'obtineam.' At istud vetat 28 lex Caesaris, et tu acta Caesaris defendis.

Haec tu mandata, L. Piso, et tu, L. Philippe, principes **10** civitatis, non dico animo ferre, verum auribus accipere potuistis? Sed, ut suspicor, terror erat quidam: nec vos ut legati apud illum fuistis nec ut consulares, nec vos vestram nec rei publicae dignitatem tenere potuistis. Et tamen nescio quo pacto sapientia quadam, credo, quod ego non possem, non nimis irati revertistis. Vobis M. Antonius nihil tribuit, clarissimis viris, legatis populi Romani: nos quid non legato M. Antoni Cotylae concessimus? Cui portas huius urbis patere ius non erat, huic hoc templum patuit, huic aditus in senatum fuit, hic hesterno die sententias vestras in codicillos et omnia verba referebat, huic se etiam summis honoribus usi contra suam dignitatem venditabant. O di immortales! quam magnum est personam 29 in re publica tueri principis! quae non animis solum debet, sed etiam oculis servire civium. Domum recipere legatum hostium, in cubiculum admittere, etiam seducere hominis est nihil de dignitate, nimium de periculo cogitantis. Quod autem est periculum? Nam si maximum in discrimen venitur, aut libertas parata victori est aut mors proposita victo: quorum alterum optabile est, alterum effugere nemo potest. Turpis autem fuga mortis omni est morte peior. Nam illud quidem non adducor ut credam, esse quosdam 30 qui invideant alicuius constantiae, qui labori, qui perpetuam

1 obtineat] obtineam *Cobet* 3 est enim iam annus ut *V* ipse autem ut *V*: autem *l*: aut *bnt* 5 et tu acta Caesaris *om.* *D* 12 nimis irati *Vb*: miserati *lnt* 18 usi *cod. Ferrarii*: i *Vt*: † si sed *l*: hi *b*: *om.* *n in ras.* 20 animis *V*: armis *D* 22 reducere *D* 25 venietur *D* parta *D* 26 victo *D*: vicit *V*: victis *Halm* 29 labori, qui *scripsi*: labori eius *V*: laboribus qui eius *n*: labori eius, qui eius *bl*

in re publica adiuvanda voluntatem et senatui et populo Romano probari moleste ferant. Omnes id quidem facere debebamus, eaque erat non modo apud maiores nostros, sed etiam nuper summa laus consularium, vigilare, adesse animo, semper aliquid pro re publica aut cogitare aut facere aut
31 dicere. Ego, patres conscripti, Q. Scaevolam augurem memoria teneo bello Marsico, cum esset summa senectute et perdita valetudine, cotidie simul atque luceret facere omnibus conveniendi potestatem sui: nec eum quisquam illo bello vidit in lecto, senexque et debilis primus veniebat in curiam. Huius industriam maxime equidem vellem ut imitarentur ei, quos oportebat; secundo autem loco, ne
II 32 alterius labori inviderent. Etenim, patres conscripti, cum in spem libertatis sexennio post sumus ingressi diutiusque servitutem perpessi quam captivi frugi et diligentes solent, quas vigilias, quas sollicitudines, quos labores liberandi populi Romani causa recusare debemus? Equidem, patres conscripti, quamquam hoc honore usi togati solent esse, cum est in sagis civitas, statui tamen a vobis ceterisque civibus in tanta atrocitate temporis tantaque perturbatione rei publicae non differre vestitu. Non enim ita gerimus nos hoc bello consulares, ut aequo animo populus Romanus visurus sit nostri honoris insignia, cum partim e nobis ita timidi sint, ut omnem populi Romani beneficiorum memoriam abiecerint, partim ita a re publica aversi, ut se hosti favere prae se ferant, legatos nostros ab Antonio despectos et inrisos facile patiantur, legatum Antoni sublevatum velint. Hunc enim reditu ad Antonium prohiberi negabant oportere et in eodem excipiendo sententiam meam corrigebant. Quibus geram morem. Redeat ad impera-

1 et senatui et populo *Halm*: et a senatui (-u *D*) et a populi (-o *D*) *codd.* 4 adesse *Faernus*: cogitare adesse *codd.* 5 aut cogitare *om. D* 9 conveniendũi *V* 10 et *om. V* 11 quidem *V* 14 sumus *Vb*: simus *lnt* 15 captivi servi *V* 28 huic (hinc *b*) enim reditum ad Ant. prohibere *D*

torem suum Varius, sed ea lege, ne umquam Romam revertatur. Ceteris autem, si errorem suum deposuerint et cum re publica in gratiam redierint, veniam et impunitatem dandam puto.

33 Quas ob res ita censeo: Eorum, qui cum M. Antonio sunt, qui ab armis discesserint et aut ad C. Pansam aut ad A. Hirtium consules aut ad Decimum Brutum imperatorem, consulem designatum, aut ad C. Caesarem pro praetore ante Idus Martias primas adierint, eis fraudi ne sit, quod cum M. Antonio fuerint. Si quis eorum, qui cum M. Antonio sunt, fecerit quod honore praemiove dignum esse videatur, uti C. Pansa A. Hirtius consules, alter ambove, si eis videbitur, de eius honore praemiove primo quoque die ad senatum referant. Si quis post hoc senatus consultum ad Antonium profectus esset praeter L. Varium, senatum existimaturum eum contra rem publicam fecisse.

2 cum re p. in gratiam *Vb*: in re p. gratiam *lnt* 6 et aut ad (*om.* aut *l*) *D*: ita quia ad *V*: atque ad *Christ* aut ad A. Hirtium consules] aut A. (ad *bn*) Hirtium coñs. *D*: consul aut ad A. Hirtium *V* 9 primas *om.* *V* 10 si quis . . . fecerit *om.* *D* 13 primo quoque die *om.* *V* 15 esset *V*: fuerit *D*

M. TVLLI CICERONIS

IN M. ANTONIVM

ORATIO PHILIPPICA NONA

1 VELLEM di immortales fecissent, patres conscripti, ut vivo potius Ser. Sulpicio gratias ageremus quam honores mortuo quaereremus. Nec vero dubito quin, si ille vir legationem renuntiare potuisset, reditus eius et vobis gratus fuerit et rei publicae salutaris futurus, non quo L. Philippo et L. Pisoni aut studium aut cura defuerit in tanto officio tantoque munere, sed cum Ser. Sulpicius aetate illis anteiret, sapientia omnibus, subito ereptus e causa totam legationem
2 orbam et debilitatam reliquit. Quod si cuiquam iustus honos habitus est in morte legato, in nullo iustior quam in Ser. Sulpicio reperietur. Ceteri, qui in legatione mortem obierunt, ad incertum vitae periculum sine ullo mortis metu profecti sunt: Ser. Sulpicius cum aliqua perveniendi ad M. Antonium spe profectus est, nulla revertendi. Qui cum ita adfectus esset, ut, si ad gravem valetudinem labor accessisset, sibi ipse diffideret, non recusavit quo minus vel extremo spiritu, si quam opem rei publicae ferre posset, experiretur. Itaque non illum vis hiemis, non nives, non longitudo itineris, non asperitas viarum, non morbus ingra-

7 illis anteiret, sapientia omnibus *D et Arusianus Gr. L.* vii. *p.* 454 : illos $\overset{t}{\text{anteẹire}}$ sapientia $\overset{bus}{\text{omniṣ}}$ *V* (*corr. m.* 2) 10 quam ... Sulpicio V^3D : *om.* V^1 17 in extremo *D* 19 asperitatis *V* : asperitates *coni. Halm* viarumq. *V* non morbus cum V^3D : *om.* V^1

vescens retardavit, cumque iam ad congressum conloquiumque eius pervenisset, ad quem erat missus, in ipsa cura ac meditatione obeundi sui muneris excessit e vita.

Ut igitur alia, sic hoc, C. Pansa, praeclare, quod et nos 3
ad honorandum Ser. Sulpicium cohortatus es et ipse multa copiose de illius laude dixisti. Quibus a te dictis nihil praeter sententiam dicerem, nisi P. Servilio, clarissimo viro, respondendum putarem, qui hunc honorem statuae nemini tribuendum censuit nisi ei, qui ferro esset in legatione interfectus. Ego autem, patres conscripti, sic interpretor sensisse maiores nostros, ut causam mortis censuerint, non genus esse quaerendum. Etenim cui legatio ipsa morti fuisset, eius monumentum exstare voluerunt, ut in bellis periculosis obirent homines legationis munus audacius. Non igitur exempla maiorum quaerenda, sed consilium est
eorum, a quo ipsa exempla nata sunt, explicandum. Lars 2
Tolumnius, rex Veientium, quattuor legatos populi Romani 4
Fidenis interemit, quorum statuae steterunt usque ad meam memoriam in rostris: iustus honos: eis enim maiores nostri, qui ob rem publicam mortem obierant, pro brevi vita diuturnam memoriam reddiderunt. Cn. Octavi, clari viri et magni, qui primus in eam familiam, quae postea viris fortissimis floruit, attulit consulatum, statuam videmus in rostris. Nemo tum novitati invidebat; nemo virtutem non honorabat. At ea fuit legatio Octavi, in qua periculi suspicio non subesset. Nam cum esset missus a senatu ad animos regum perspiciendos liberorumque populorum, maximeque, ut nepotem regis Antiochi, eius, qui cum maioribus nostris bellum gesserat, classis habere, elephantos alere prohiberet, Laudiceae in gymnasio a quodam Leptine est interfectus. Red- 5
dita est ei tum a maioribus statua pro vita, quae multos per

5 es *b*: est *Vbnt* 6 ipsius *V* 7 clarissimo viro *Mommsen*: cui V^1: c. u V^2 (*e coll. mea*): cum *t*: *om. bln* 10 patres conscr. sic *om.* V^1 12 morti] mortis causa *cod. Amst.* 13 ut in *om. V* 18 ad nostram *D* in rostris *ante* steterunt *habent D*

annos progeniem eius honestaret, nunc ad tantae familiae memoriam sola restaret. Atqui et huic et Tullo Cluvio et L. Roscio et Sp. Antio et C. Fulcinio, qui a Veientium rege caesi sunt, non sanguis, qui est profusus in morte, sed ipsa
3 mors ob rem publicam obita honori fuit. Itaque, patres conscripti, si Ser. Sulpicio casus mortem attulisset, dolerem equidem tanto rei publicae volnere, mortem vero eius non monumento, sed luctu publico esse ornandam putarem. Nunc autem quis dubitat quin ei vitam abstulerit ipsa legatio? Secum enim ille mortem extulit, quam, si nobiscum remansisset, sua cura, optimi fili fidelissimaeque con-
6 iugis diligentia vitare potuisset. At ille cum videret, si vestrae auctoritati non paruisset, dissimilem se futurum sui, sin paruisset, munus sibi illud pro re publica susceptum vitae finem fore, maluit in maximo rei publicae discrimine emori quam minus quam potuisset videri rei publicae profuisse. Multis illi in urbibus, iter qua faciebat, reficiendi se et curandi potestas fuit. Aderat et hospitum invitatio liberalis pro dignitate summi viri et eorum hortatio, qui una erant missi, ad requiescendum et vitae suae consulendum. At ille properans, festinans, mandata vestra conficere cupiens, in hac constantia morbo adversante perseveravit.
7 Cuius cum adventu maxime perturbatus esset Antonius, quod ea, quae sibi iussu vestro denuntiarentur, auctoritate erant et sententia Ser. Sulpici constituta, declaravit quam odisset senatum, cum auctorem senatus exstinctum laete atque insolenter tulit. Non igitur magis Leptines Octavium nec Veientium rex eos, quos modo nominavi, quam Ser. Sulpicium occidit Antonius: is enim profecto mortem attulit, qui causa mortis fuit. Quocirca etiam ad posteri-

1 honestavit *Cobet* 2 restat *Ernesti* atque *D* 5 obita *t*: habita *Vbln* 7 quidem *V* 8 ornandam *Vt*: orandam n^1: honorandam ln^2: decorandam *b* 15 fore *V*: allaturum *D* 17 reci**endi V^1: reci*piendi V^2 18 sui *coni. Müller* et (*ante* hospitum) *om. V* 21 festinansque *D*

tatis memoriam pertinere arbitror exstare quod fuerit de hoc bello iudicium senatus. Erit enim statua ipsa testis bellum tam grave fuisse, ut legati interitus honoris memoriam consecutus sit. Quod si excusationem Ser. Sulpici, 4 patres conscripti, legationis obeundae recordari volueritis, 8 nulla dubitatio relinquetur quin honore mortui, quam vivo iniuriam fecimus, sarciamus. Vos enim, patres conscripti, —grave dictu est, sed dicendum tamen—vos, inquam, Ser. Sulpicium vita privastis: quem cum videretis re magis morbum quam oratione excusantem, non vos quidem crudeles fuistis—quid enim minus in hunc ordinem convenit? —sed cum speraretis nihil esse quod non illius auctoritate et sapientia effici posset, vehementius excusationi obstitistis atque eum, qui semper vestrum consensum gravissimum iudicavisset, de sententia deiecistis. Ut vero Pansae con- 9 sulis accessit cohortatio gravior quam aures Ser. Sulpici ferre didicissent, tum vero denique filium meque seduxit atque ita locutus est, ut auctoritatem vestram vitae suae se diceret anteferre. Cuius nos virtutem admirati non ausi sumus adversari voluntati. Movebatur singulari pietate filius; non multum eius perturbationi meus dolor concedebat: sed uterque nostrum cedere cogebatur magnitudini animi orationisque gravitati, cum quidem ille maxima laude et gratulatione omnium vestrum pollicitus est se quod velletis esse facturum, neque eius sententiae periculum vitaturum, cuius ipse auctor fuisset: quem exsequi mandata vestra properantem mane postridie prosecuti sumus. Qui quidem discedens mecum ita locutus est, ut eius oratio omen fati videretur. Reddite igitur, patres conscripti, ei 5 vitam, cui ademistis. Vita enim mortuorum in memoria 10

6 honore b^1 : honorem *cett.* mortui Vb^1 : mortuo *cett.* 7 sarciamus . . . quidem nostri (§ 14) *om. l* arceamus V 9 re V^1 : se V^2D 10 morbum Vt : morbo *bn* crudeles quidem V 13 eius excusationi *Lambinus* 17 vero denique *om. D* filium meque V : pilium aeque *t* : pilium equitem *bn* 29 ei vitam V^2n : si vitam V^1 : civitam *t* : vitam ei *b*

est posita vivorum. Perficite ut is, quem vos inscii ad mortem misistis, immortalitatem habeat a vobis. Cui si statuam in rostris decreto vestro statueritis, nulla eius legationem posteritatis obscurabit oblivio. Nam reliqua Ser. Sulpici vita multis erit praeclarisque monumentis ad omnem memoriam commendata. Semper illius gravitatem, constantiam, fidem, praestantem in re publica tuenda curam atque prudentiam omnium mortalium fama celebrabit. Nec vero silebitur admirabilis quaedam et incredibilis ac paene divina eius in legibus interpretandis, aequitate explicanda scientia. Omnes ex omni aetate, qui in hac civitate intellegentiam iuris habuerunt, si unum in locum conferantur, cum Ser. Sulpicio non sint comparandi. Nec enim ille magis

11 iuris consultus quam iustitiae fuit. Ita ea, quae proficiscebantur a legibus et ab iure civili, semper ad facilitatem aequitatemque referebat, neque instituere litium actiones malebat quam controversias tollere. Ergo hoc statuae monumento non eget; habet alia maiora. Haec enim statua mortis honestae testis erit, illa memoria vitae gloriosae, ut hoc magis monumentum grati senatus quam clari viri

12 futurum sit. Multum etiam valuisse ad patris honorem pietas fili videbitur; qui quamquam adflictus luctu non adest, tamen sic animati esse debetis, ut si ille adesset. Est autem ita adfectus, ut nemo umquam unici fili mortem magis doluerit quam ille maeret patris. Et quidem etiam ad famam Ser. Sulpici fili arbitror pertinere, ut videatur honorem debitum patri praestitisse. Quamquam nullum monumentum clarius Ser. Sulpicius relinquere potuit quam effigiem morum suorum, virtutis, constantiae, pietatis, ingeni filium, cuius luctus aut hoc honore vestro aut nullo solacio levari potest.

1 vivorum *ante* posita *habent nt*: *om. b* 3 decretis vestris *V* 4 inobscurabit *D* 7 praestantiam *D* 12 iuris *om. D* 14 itaque quae *D* 16 constituere *D* 20 magis *n*: maius *Vbt* 25 equidem *D*

Mihi autem recordanti Ser. Sulpici multos in nostra 6 13 familiaritate sermones gratior illi videtur, si qui est sensus in morte, aenea statua futura et ea pedestris quam inaurata equestris, qualis L. Sullae primum statuta est. Mirifice enim Servius maiorum continentiam diligebat, huius saeculi insolentiam vituperabat. Ut igitur si ipsum consulam quid velit, sic pedestrem ex aere statuam tamquam ex eius auctoritate et voluntate decerno: quae quidem magnum civium dolorem et desiderium honore monumenti minuet et leniet. Atque hanc meam sententiam, patres conscripti, P. Servili 14 sententia comprobari necesse est: qui sepulcrum publice decernendum Ser. Sulpicio censuit, statuam non censuit. Nam si mors legati sine caede atque ferro nullum honorem desiderat, cur decernit honorem sepulturae, qui maximus haberi potest mortuo? Sin id tribuit Ser. Sulpicio, quod non est datum Cn. Octavio, cur quod illi datum est huic dandum esse non censet? Maiores quidem nostri statuas multis decreverunt, sepulcra paucis. Sed statuae intereunt tempestate, vi, vetustate, sepulcrorum autem sanctitas in ipso solo est, quod nulla vi moveri neque deleri potest, atque, ut cetera exstinguuntur, sic sepulcra sanctiora fiunt vetustate. Augeatur igitur isto honore etiam is vir, cui nullus honos 15 tribui non debitus potest; grati simus in eius morte decoranda, cui nullam iam aliam gratiam referre possumus. Notetur etiam M. Antoni nefarium bellum gerentis scelerata audacia. His enim honoribus habitis Ser. Sulpicio repudiatae reiectaeque legationis ab Antonio manebit testificatio sempiterna.

Quas ob res ita censeo: 'Cum Ser. Sulpicius Q. F. Lemonia 7 Rufus difficillimo rei publicae tempore, gravi periculosoque morbo adfectus, auctoritatem senatus, salutem rei publicae vitae suae praeposuerit contraque vim gravitatemque morbi

3 et ea *V*: et *b*: aere *nt* 4 primum statuta *Graevius*: primum statua *V*: prima statua *D* magnifice enim *D* 5 Ser. Sulpicius *nt* 11 probari *D* 19 vi *bt*: vel V^2: ·u· bn^1: *om.* V^1n^2 22 igitur *om.* *V*

contenderit, ut in castra M. Antoni, quo senatus eum miserat, perveniret, isque, cum iam prope castra venisset, vi morbi oppressus vitam amiserit maximo rei publicae tempore, eiusque mors consentanea vitae fuerit sanctissime honestissimeque actae, in qua saepe magno usui rei publicae
16 Ser. Sulpicius et privatus et in magistratibus fuerit: cum talis vir ob rem publicam in legatione mortem obierit, senatui placere Ser. Sulpicio statuam pedestrem aeneam in rostris ex huius ordinis sententia statui circumque eam statuam locum ludis gladiatoribusque liberos posterosque eius quoquo versus pedes quinque habere, eamque causam in basi inscribi quod is ob rem publicam mortem obierit, utique C. Pansa A. Hirtius consules, alter ambove, si eis videatur, quaestoribus urbanis imperent, ut eam basim statuamque faciendam et in rostris statuendam locent, quantique locaverint, tantam pecuniam redemptori attribuendam solvendamque curent. Cumque antea senatus auctoritatem suam in virorum fortium funeribus ornamentisque ostenderit, placere eum quam
17 amplissime supremo suo die efferri. Et cum Ser. Sulpicius Q. F. Lemonia Rufus ita de re publica meritus sit, ut eis ornamentis decorari debeat, senatum censere atque e re publica existimare aedilis curulis edictum, quod de funeribus habeant, Ser. Sulpici Q. F. Lemonia Rufi funeri remittere: utique locum sepulcro in campo Esquilino C. Pansa consul, seu quo in loco videbitur, pedes XXX quoquo versus adsignet, quo Ser. Sulpicius inferatur; quod sepulcrum ipsius, liberorum posterorumque eius esset, uti quod optimo iure publice sepulcrum datum esset.'

2 isque *D*: ipse *V*: et ipse *coni. Halm* 3 in max. rei p. munere *D* 10 quoquo b^1t: quoq. V^1: quaqua V^2: quaque b^2ln 11 quod is . . . obierit *huc transtuli, post* habere *habent codd., del. Manutius* 13 videatur *V*: videbitur *D* 14 urbanis *Ferrarius*: urbis *V*: urbi *D* 16 redemptores *D* 22 existimare *D*: aestimare *V* 23 funeri remittere *Faernus*: funerreimittere *V* (-rre- *m. 2 in ras.*): funere (-i *ln*) mittere *D*

M. TVLLI CICERONIS

IN M. ANTONIVM

ORATIO PHILIPPICA DECIMA

MAXIMAS tibi, Pansa, gratias omnes et habere et agere 1
debemus, qui cum hodierno die senatum te habiturum non arbitraremur, ut M. Bruti, praestantissimi civis, litteras accepisti, ne minimam quidem moram interposuisti quin quam primum maximo gaudio et gratulatione frueremur. Cum factum tuum gratum omnibus debet esse, tum vero oratio, qua recitatis litteris usus es. Declarasti enim verum esse id, quod ego semper sensi, neminem alterius, qui suae confideret, virtuti invidere. Itaque mihi, qui plurimis officiis 2
sum cum Bruto et maxima familiaritate coniunctus, minus multa de illo dicenda sunt. Quas enim ipse mihi partis sumpseram, eas praecepit oratio tua. Sed mihi, patres conscripti, necessitatem attulit paulo plura dicendi sententia eius, qui rogatus est ante me; a quo ita saepe dissentio, ut iam verear ne, id quod fieri minime debet, minuere amicitiam nostram videatur perpetua dissensio.

Quae est enim ista tua ratio, Calene, quae mens, ut num- 3
quam post Kalendas Ianuarias idem senseris, quod is, qui te sententiam primum rogat, numquam tam frequens senatus fuerit, cum unus aliquis sententiam tuam secutus sit? cur

8 semper *om. D* 11 enim sententias mihi (mihi *om. b*) ipse *D* 17 oratio *D* ut *V*: sui *t*: qui *bln* 19 rogat *Vt*: rogatus *b*: rogat cum *ln* 20 cum] quo *Faernus*

semper tui dissimilis defendis? Cur cum te et vita et fortuna tua ad otium, ad dignitatem invitet, ea probas, ea decernis, ea sentis, quae sint inimica et otio communi et
2 4 dignitati tuae? Nam ut superiora omittam, hoc certe, quod mihi maximam admirationem movet, non tacebo. Quod est tibi cum Brutis bellum? cur eos, quos omnes paene venerari debemus, solus oppugnas? Alterum circumsederi non moleste fers, alterum tua sententia spolias eis copiis, quas ipse suo labore et periculo ad rei publicae, non ad suum praesidium per se nullo adiuvante confecit. Qui est iste tuus sensus, quae cogitatio, Brutos ut non probes, Antonios probes; quos omnes carissimos habent, tu oderis, quos acerbissime ceteri oderunt, tu constantissime diligas? Amplissimae tibi fortunae sunt, summus honoris gradus, filius, ut et audio et spero, natus ad laudem, cui cum rei
5 publicae causa faveo tum etiam tua. Quaero igitur, eum Brutine similem malis an Antoni, ac permitto, ut de tribus Antoniis eligas quem velis. 'Di meliora!' inquies. Cur igitur non eis faves, eos laudas, quorum similem tuum filium esse vis? Simul enim et rei publicae consules et propones illi exempla ad imitandum. Hoc vero, Q. Fufi, cupio sine offensione nostrae amicitiae sic tecum ut a te dissentiens senator queri. Ita enim dixisti et quidem de scripto, ne te inopia verbi lapsum putarem, litteras Bruti recte et ordine scriptas videri. Quid est aliud librarium Bruti laudare, non
6 Brutum? Usum in re publica, Calene, magnum iam habere et debes et potes. Quando ita decerni vidisti aut quo senatus consulto huius generis—sunt enim innumerabilia—bene scriptas litteras decretum a senatu? Quod

2 et ad dignat. *D* 3 sunt *D* 5 me maxima admiratione *D* 7 circumsederi (-e *V*) non *Vl*: circumsederint (-it *b*) *bnt* 10 confecit (*om.* b^1) *D*: perfecit *V* 11 Brutos tu non *Ernesti* 15 cum *V*: quamquam *D* 16 eumne Bruti *V* 23 ne *scripsi*: nam *codd.* 24 putarem V^1t: nisi tuam in dicendo facultatem nossem *add.* V^2bln, *tuetur Reid, qui ipse* ne *pro* nam *corrigit, sed adfirmative positum putat* 25 aliud V^1t: aliud quam V^2bln

verbum tibi non excidit, ut saepe fit, fortuito: scriptum,
meditatum, cogitatum attulisti. Hanc tibi consuetudinem 3
plerisque in rebus bonis obtrectandi si qui detraxerit, quid
tibi quod sibi quisque velit non relinquetur? Quam ob
rem conlige te placaque animum istum aliquando et mitiga:
audi viros bonos, quibus multis uteris; loquere cum sapien-
tissimo homine, genero tuo, saepius quam ipse tecum: tum
denique amplissimi honoris nomen obtinebis. An vero hoc
pro nihilo putas, in quo quidem pro amicitia tuam vicem
dolere soleo, efferri hoc foras et ad populi Romani auris
pervenire, ei, qui primus sententiam dixerit, neminem ad-
sensum? quod etiam hodie futurum arbitror.

Legiones abducis a Bruto. Quas? nempe eas, quas ille
a C. Antoni scelere avertit et ad rem publicam sua auctori-
tate traduxit. Rursus igitur vis nudatum illum atque solum
a re publica relegatum videri. Vos autem, patres conscripti, 7
si M. Brutum deserueritis et prodideritis, quem tandem
civem umquam ornabitis, cui favebitis? nisi forte eos, qui
diadema imposuerint, conservandos, eos, qui regni nomen
sustulerint, deserendos putatis. Ac de hac quidem divina
atque immortali laude Bruti silebo, quae gratissima memoria
omnium civium inclusa nondum publica auctoritate testata
est. Tantamne patientiam, di boni! tantam moderationem,
tantam in iniuria tranquillitatem et modestiam! qui cum
praetor urbanus esset, urbe caruit, ius non dixit, cum
omne ius rei publicae reciperavisset, cumque concursu
cotidiano bonorum omnium, qui admirabilis ad eum fieri
solebat, praesidioque Italiae cunctae saeptus posset esse,
absens iudicio bonorum defensus esse maluit quam praesens
manu: qui ne Apollinaris quidem ludos pro sua populique

1 fit *lnt*: set V^1: seit V^2: solet *coni. Halm* fortuito *V*: -itu *bln* 3 bonis *Vb*: bonos *lnt* 14 a C. Antoni *Muretus*: a Catonis *V*: ab Antonii *D* 16 videre *Cobet* 17 deserueritis et *del. Faernus* 18 cui favebitis *om. V* 19 regni *V et Nonius p.* 404. 27: regis *D* 25 urbanus *D*: urbis *V* (*cf.* ix. 16)

Romani dignitate apparatos praesens fecit, ne quam viam
4 8 patefaceret sceleratissimorum hominum audaciae. Quamquam qui umquam aut ludi aut dies laetiores fuerunt, quam cum in singulis versibus populus Romanus maximo clamore et plausu Bruti memoriam prosequebatur? Corpus aberat liberatoris, libertatis memoria aderat: in qua Bruti imago cerni videbatur. At hunc eis ipsis ludorum diebus videbam in insula clarissimi adulescentis, Luculli, propinqui sui, nihil nisi de pace et concordia civium cogitantem. Eundem vidi postea Veliae, cedentem Italia, ne qua oreretur belli civilis causa propter se. O spectaculum illud non modo hominibus, sed undis ipsis et litoribus luctuosum! cedere e patria servatorem eius, manere in patria perditores! Cassi classis paucis post diebus consequebatur, ut me puderet, patres conscripti, in eam urbem redire, ex qua illi abirent. Sed quo consilio redierim initio audistis, post estis experti.
9 Exspectatum igitur tempus a Bruto est. Nam quoad vos omnia pati vidit, usus est ipse incredibili patientia: postea quam vos ad libertatem sensit erectos, praesidia vestrae libertati paravit. At cui pesti quantaeque restitit! Si enim C. Antonius quod animo intenderat perficere potuisset—at potuisset nisi eius sceleri virtus M. Bruti obstitisset—Macedoniam, Illyricum, Graeciam perdidissemus; esset vel receptaculum pulso Antonio vel agger oppugnandae Italiae Graecia: quae quidem nunc M. Bruti imperio, auctoritate, copiis non instructa solum, sed etiam ornata tendit dexteram Italiae suumque ei praesidium pollicetur. Qui ab illo abducit exercitum et respectum pulcherrimum et praesidium
10 firmissimum adimit rei publicae. Equidem cupio haec quam primum Antonium audire, ut intellegat non D. Bru-

4 versibus festa est (§ 10) *med. omissis D* 8 insula V^2: insugula V^1 (*e coll. mea*): insulula *Garatoni* in Neside domi clar. adul. *coni. Reid* (*cf. Att.* xvi. 1. 1) clarissimi δ: carissimi *V* 21 at potuisset *scripsi*: aut potuiset *V*: potuisset autem δ: aut potius *Muretus* 27 qui *scripsi*: quod qui *V*: quare qui *Faernus*

tum, quem vallo circumsedeat, sed se ipsum obsideri. Tria 5 tenet oppida toto in orbe terrarum; habet inimicissimam Galliam; eos etiam, quibus confidebat, alienissimos, Transpadanos; Italia omnis infesta est; exterae nationes a prima ora Graeciae usque ad Aegyptum optimorum et fortissimorum civium imperiis et praesidiis tenentur. Erat ei spes una in C. Antonio, qui duorum fratrum aetatibus medius interiectus vitiis cum utroque certabat. Is tamquam extruderetur a senatu in Macedoniam et non contra prohiberetur proficisci, ita cucurrit. Quae tempestas, di immortales, quae 11 flamma, quae vastitas, quae pestis Graeciae, nisi incredibilis ac divina virtus furentis hominis conatum atque audaciam compressisset! quae celeritas illa Bruti, quae cura, quae virtus! Etsi ne C. quidem Antoni celeritas contemnenda est, quam nisi in via caducae hereditates retardassent, volasse eum, non iter fecisse diceres. Alios ad negotium publicum ire cum cupimus, vix solemus extrudere: hunc retinentes extrusimus. At quid ei cum Apollonia, quid cum Dyrrachio, quid cum Illyrico, quid cum P. Vatini imperatoris exercitu? Succedebat, ut ipse dicebat, Hortensio. Certi fines Macedoniae, certa condicio, certus, si modo erat ullus, exercitus: cum Illyrico vero et cum Vatini legionibus quid erat Antonio? 'At ne Bruto quidem': id enim for- 12 tasse quispiam improbus dixerit. Omnes legiones, omnes copiae, quae ubique sunt, rei publicae sunt: nec enim eae legiones, quae M. Antonium reliquerunt, Antoni potius quam rei publicae fuisse dicentur. Omne enim et exercitus et imperi ius amittit is, qui eo imperio et exercitu rem publicam oppugnat. Quod si ipsa res publica iudicaret aut si 6

4 a prima ora] a primo ore *V*: a (ad *b*) primori *bln*: ad primũ *t* (*cf. Fam.* xii. 5. 1) 6 spes una *D*: pecunia *V*: spes unica *coni. Halm* 8 vitiis *om. D* is *V*: s *t*: *om. bln* 11 Graeciae fuisset *D* 14 ne C. *Muretus*: nec *V*: ne illa *D* 15 quem *D* 18 exstrusimus *Muretus*: extruimus *V*: exclusimus *D* 23 at *V*: an *t*: ac *bln*

omne ius decretis eius statueretur, Antonione an Bruto legiones populi Romani adiudicaret? Alter advolarat subito ad direptionem pestemque sociorum, ut, quocumque iret, omnia vastaret, diriperet, auferret, exercitu populi Romani contra ipsum populum Romanum uteretur; alter eam legem sibi statuerat, ut, quacumque venisset, lux venisse quaedam et spes salutis videretur. Denique alter ad evertendam rem publicam praesidia quaerebat, alter ad conservandam. Nec vero nos hoc magis videbamus quam ipsi milites, a quibus
13 tanta in iudicando prudentia non erat postulanda. Cum VII cohortibus esse Apolloniae scribit Antonium, qui iam aut captus est—quod di duint!—aut certe homo verecundus in Macedoniam non accedit, ne contra senatus consultum fecisse videatur. Dilectus habitus in Macedonia est summo Q. Hortensi studio et industria; cuius animum egregium dignumque ipso et maioribus eius ex Bruti litteris perspicere potuistis. Legio, quam L. Piso ducebat legatus Antoni, Ciceroni se filio meo tradidit. Equitatus, qui in Syriam ducebatur bipertito, alter eum quaestorem, a quo ducebatur, reliquit in Thessalia seseque ad Brutum contulit; alterum in Macedonia Cn. Domitius adulescens summa virtute, gravitate, constantia a legato Syriaco abduxit. P. autem Vatinius, qui et antea iure laudatus a vobis et hoc tempore merito laudandus est, aperuit Dyrrachi portas Bruto et exercitum
14 tradidit. Tenet igitur res publica Macedoniam, tenet Illyricum, tuetur Graeciam: nostrae sunt legiones, nostra levis armatura, noster equitatus, maximeque noster est Brutus semperque noster, cum sua excellentissima virtute rei publicae natus tum fato quodam paterni maternique generis et

3 quacunque *bln*: quocunque *V*: quocum *t* 11 esse Apolloniae *Vb* (-io *b*): isse Apolloniam *ln*: Apolloniam *t* scribunt n^2 12 di duint *Halm*: di dent V^2*bln*: dicit V^1: didicit *t* 16 et ipso *D* 19 alter eum quaestorem *V*: alterum *D* 21 gravitate *om. D* 22 Syriaco *del. Pluygers* 27 noster (*ante* equit.) *bnt*: nostra *V*: nostri *l*

nominis. Ab hoc igitur viro quisquam bellum timet, qui 7 ante quam nos id coacti suscepimus, in pace iacere quam in bello vigere maluit? Quamquam ille quidem numquam iacuit neque hoc cadere verbum in tantam virtutis praestantiam potest. Erat enim in desiderio civitatis, in ore, in sermone omnium; tantum autem aberat a bello, ut, cum cupiditate libertatis Italia arderet, defuerit civium studiis potius quam eos in armorum discrimen adduceret. Itaque illi ipsi, si qui sunt qui tarditatem Bruti reprehendant, tamen idem moderationem patientiamque mirantur.

Sed iam video quae loquantur; neque enim id occulte 15 faciunt. Timere se dicunt quo modo ferant veterani exercitum Brutum habere. Quasi vero quicquam intersit inter A. Hirti, C. Pansae, D. Bruti, C. Caesaris et hunc exercitum M. Bruti. Nam si quattuor exercitus ei, de quibus dixi, propterea laudantur, quod pro populi Romani libertate arma ceperunt, quid est cur hic M. Bruti exercitus non in eadem causa ponatur? At enim veteranis suspectum nomen est M. Bruti. Magisne quam Decimi? Equidem non arbitror. Etsi est enim Brutorum commune factum et laudis societas aequa, Decimo tamen *eo* iratiores erant ei, qui id factum dolebant, quo minus ab eo rem illam dicebant fieri debuisse. Quid ergo agunt nunc tot exercitus nisi ut obsidione Brutus liberetur? qui autem hos exercitus ducunt? Ei, credo, qui C. Caesaris acta everti, qui causam veteranorum prodi volunt. 8 Si ipse viveret C. Caesar, acrius, credo, acta sua defenderet, 16 quam vir fortissimus defendit Hirtius, aut amicior causae quisquam inveniri potest quam filius? At horum alter nondum ex longinquitate gravissimi morbi recreatus quicquid habuit virium, id in eorum libertatem defendendam contulit, quorum votis iudicavit se a morte

1 viro *om. D* 18 reponatur *D* 21 eo *hic inser. Müller, ante* tamen *Naugerius* 22 decuisse *D* 25 acta *Pluygers*: res actas *codd. exc. n, in quo legitur* credo qui Caes. acta (*ex* res actas) defenderent *med. omissis*

revocatum; alter virtutis robore firmior quam aetatis, cum istis ipsis veteranis ad D. Brutum liberandum est profectus. Ergo illi certissimi idemque acerrimi Caesaris actorum patroni pro D. Bruti salute bellum gerunt, quos veterani sequuntur; de libertate enim populi Romani, non de suis
17 commodis armis decernendum vident. Quid est igitur cur eis, qui D. Brutum omnibus opibus conservatum velint, M. Bruti sit suspectus exercitus? An vero, si quid esset quod a M. Bruto timendum videretur, Pansa id non videret, aut, si videret, non laboraret? Quis aut sapientior ad coniecturam rerum futurarum aut ad propulsandum metum diligentior? Atqui huius animum erga M. Brutum studiumque vidistis. Praecepit oratione sua quid decernere nos de M. Bruto, quid sentire oporteret, tantumque afuit ut periculosum rei publicae M. Bruti putaret exercitum, ut in eo firmissimum rei publicae praesidium et gravissimum poneret. Scilicet hoc Pansa aut non videt—hebeti enim ingenio est—aut neglegit: quae enim Caesar egit, ea rata esse non curat: de quibus confirmandis et sanciendis legem
9 comitiis centuriatis ex auctoritate nostra laturus est. Desinant igitur aut ei, qui non timent, simulare se timere et prospicere rei publicae, aut ei, qui omnia verentur, nimium esse timidi, ne illorum simulatio, horum obsit ignavia.
18 Quae, malum! est ista ratio semper optimis causis veteranorum nomen opponere? Quorum etiam si amplecterer virtutem, ut facio, tamen, si essent adrogantes, non possem ferre fastidium. At nos conantis servitutis vincla rumpere impediet, si quis veteranos nolle dixerit? Non sunt enim, credo, innumerabiles, qui pro communi libertate arma capiant; nemo est praeter veteranos milites vir, qui ad servitutem propulsandam ingenuo dolore excitetur; potest

7 opibus *Vb* : copiis *lnt* 10 sapientior aut ad *V* : sap. aut acutior ad *coni. Halm* 12 atquin *V* (*cf. Neue* ii. 962) 21 et *t* : set *V* : sed *bln* 22 ei *D* : hi carte *V* : hi cauti *coni. Halm* 27 at V^1*bnt* : an V^2*l*

igitur stare res publica freta veteranis sine magno subsidio iuventutis. Quos quidem vos libertatis adiutores complecti debetis: servitutis auctores sequi non debetis. Postremo 19 —erumpat enim aliquando vera et me digna vox!—si veteranorum nutu mentes huius ordinis gubernantur omniaque ad eorum voluntatem nostra dicta facta referuntur, optanda mors est, quae civibus Romanis semper fuit servitute potior. Omnis est misera servitus; sed fuerit quaedam necessaria: ecquodnam principium putatis libertatis capessendum? An, cum illum necessarium et fatalem paene casum non tulerimus, hunc feremus voluntarium? Tota Italia desiderio libertatis exarsit; servire diutius non potest civitas; serius populo Romano hunc vestitum atque arma dedimus quam ab eo flagitati sumus.

Magna quidem nos spe et prope explorata libertatis causam **10** suscepimus; 20 sed ut concedam incertos exitus esse belli Martemque communem, tamen pro libertate vitae periculo decertandum est. Non enim in spiritu vita est, sed ea nulla est omnino servienti. Omnes nationes servitutem ferre possunt: nostra civitas non potest, nec ullam aliam ob causam, nisi quod illae laborem doloremque fugiunt, quibus ut careant, omnia perpeti possunt, nos ita a maioribus instituti atque imbuti sumus, ut omnia consilia atque facta ad dignitatem et ad virtutem referremus. Ita praeclara est reciperatio libertatis, ut ne mors quidem sit in repetenda libertate fugienda. Quod si immortalitas consequeretur praesentis periculi fugam, tamen eo magis ea fugienda videretur, quo diuturnior servitus esset. Cum vero dies et noctes omnia nos undique fata circumstent, non est viri minimeque Romani

1 sine veteranis, freta *Pluygers* 5 gubernantur *l*: -n*au*[b]ntur (-abu- V^2 *in ras.*) *V*: -nabuntur *bnt* 9 ecquodnam] etquodnam *D*: etquenam *V* putatis] spectatis *Mommsen*: *fort.* iustum putatis capessendum *scripsi*: capessendae *codd.* *cf. Tac. Ann.* xv. 49) 24 referamus V^2D 29 minimeque Romani *V*: nominis Romanique *t*: nominisque R. *bl*

dubitare eum spiritum, quem naturae debeat, patriae red- 21 dere. Concurritur undique ad commune incendium restinguendum; veterani quidem primi Caesaris auctoritatem secuti conatum Antoni reppulerunt; post eiusdem furorem Martia legio fregit, quarta adflixit. Sic a suis legionibus condemnatus inrupit in Galliam, quam sibi armis animisque infestam inimicamque cognovit. Hunc A. Hirti, C. Caesaris exercitus insecuti sunt; post Pansae dilectus urbem totamque Italiam erexit; unus omnium est hostis. Quamquam habet secum L. fratrem, carissimum populo Romano civem, cuius desiderium ferre diutius civitas non 22 potest. Quid illa taetrius belua, quid immanius? qui ob eam causam natus videtur, ne omnium mortalium turpissimus esset M. Antonius. Est una Trebellius, qui iam cum tabulis novis redit in gratiam; T. Plancus et ceteri pares: qui id pugnant, id agunt, ut contra rem publicam restituti esse videantur. Et sollicitant homines imperitos Saxae et Cafones, ipsi rustici atque agrestes, qui hanc rem publicam nec viderunt umquam nec videre constitutam volunt, qui non Caesaris, sed Antoni acta defendunt, quos avertit agri Campani infinita possessio, cuius eos non pudere demiror, II 23 cum videant se mimos et mimas habere vicinos. Ad has pestis opprimendas cur moleste feramus quod M. Bruti accessit exercitus? immoderati, credo, hominis et turbulenti: videte ne nimium paene patientis. Etsi in illius viri consiliis atque factis nihil nec nimium nec parum umquam fuit. Omnis voluntas M. Bruti, patres conscripti, omnis cogitatio, tota mens auctoritatem senatus, libertatem populi Romani intuetur: haec habet proposita, haec tueri volt. Temptavit quid patientia perficere posset: nihil cum proficeret, vi

2 concurretur *ln*: concurrunt *t* 3 quidem *Faernus*: qui *V*: que *D* (qui . . . secuti sunt *vulg.*) 15 rediit *Lambinus* T. *om. V* 17 Saxae et Cafones *Naugerius*: Saxas et Cafones *V*: Saxa Cafo *l*: saxa captant *bnt* 21 miror *D* 25 vide *D* paene patientis V^2*bn*: paene tientes V^1: patientis *t* 30 proficeret *ln*: prospiceret *V*: perficeret *bt* vi *V*: ut *t*: *om. bln*

contra vim experiendum putavit. Cui quidem, patres con-
scripti, vos idem hoc tempore tribuere debetis, quod a. d.
XIII. Kalendas Ian. D. Bruto C. Caesari me auctore tri-
buistis: quorum privatum de re publica consilium et factum
auctoritate vestra est comprobatum atque laudatum. Quod 24
idem in M. Bruto facere debetis, a quo insperatum et re-
pentinum rei publicae praesidium legionum, equitatus, auxili-
orum magnae et firmae copiae comparatae sunt. Adiungendus
est Q. Hortensius, qui cum Macedoniam obtineret, adiu-
torem se Bruto ad comparandum exercitum fidissimum et
constantissimum praebuit. Nam de M. Apuleio separatim
censeo referendum: cui testis est per litteras M. Brutus,
eum principem fuisse ad conatum exercitus comparandi.
Quae cum ita sint, quod C. Pansa consul verba fecit de 25
litteris, quae a Q. Caepione Bruto pro consule adlatae et
in hoc ordine recitatae sunt, de ea re ita censeo: 'cum
Q. Caepionis Bruti pro consule opera, consilio, industria,
virtute difficillimo rei publicae tempore provincia Macedonia
et Illyricum et cuncta Graecia et legiones, exercitus, equi-
tatus in consulum, senatus populique Romani potestate sint,
id Q. Caepionem Brutum pro consule bene et e re pu-
blica pro sua maiorumque suorum dignitate consuetudineque
rei publicae bene gerendae fecisse; eam rem senatui popu-
loque Romano gratam esse et fore; utique Q. Caepio 26
Brutus pro consule provinciam Macedoniam, Illyricum
cunctamque Graeciam tueatur, defendat, custodiat incolu-
memque conservet, eique exercitui, quem ipse constituit,
comparavit, praesit, pecuniamque ad rem militarem, si qua
opus sit, quae publica sit et exigi possit, utatur exigat, pecu-
niasque a quibus videatur ad rem militarem mutuas sumat,
frumentumque imperet operamque det ut cum suis copiis

12 censebo *D* 16 huic ordini *D* 21 Brutum *om. V* 26 totamque Graeciam *D* 31 frumentumque imperet *Halm*: frumentum imp. *D*: imp. frumentumque *V*

quam proxime Italiam sit; cumque ex litteris Q. Caepionis Bruti pro consule intellectum sit, Q. Hortensi pro consule opera et virtute vehementer rem publicam adiutam omniaque eius consilia cum consiliis Q. Caepionis Bruti pro consule coniuncta fuisse, eamque rem magno usui rei publicae fuisse, Q. Hortensium pro consule recte et ordine exque re publica fecisse, senatuique placere Q. Hortensium pro consule cum quaestore prove quaestore et legatis suis provinciam Macedoniam obtinere, quoad ei ex senatus consulto successum sit.'

8 cum quaestore prove quaestore *Mommsen*: cum quaestoribus prove quaestores *V*: cum q. prove q. *t*: cum Q. Cepione procos. *bln*

M. TVLLI CICERONIS

IN M. ANTONIVM

ORATIO PHILIPPICA VNDECIMA

Magno in dolore, patres conscripti, vel maerore potius, 1
quem ex crudeli et miserabili morte C. Treboni, optimi
civis moderatissimique hominis, accepimus, inest tamen
aliquid quod rei publicae profuturum putem. Perspeximus
enim quanta in eis, qui contra patriam scelerata arma
ceperunt, inesset immanitas. Nam duo haec capita nata
sunt post homines natos taeterrima et spurcissima, Dolabella
et Antonius: quorum alter effecit quod optarat, de altero
patefactum est quid cogitaret. L. Cinna crudelis, C. Marius
in iracundia perseverans, L. Sulla vehemens; neque ullius
horum in ulciscendo acerbitas progressa ultra mortem est;
quae tamen poena in civis nimis crudelis putabatur.
Ecce tibi geminum in scelere par, invisitatum, inauditum, 2
ferum, barbarum. Itaque quorum summum quondam
inter ipsos odium bellumque meministis, eosdem postea
singulari inter se consensu et amore devinxit improbissimae
naturae et turpissimae vitae similitudo. Ergo id, quod fecit
Dolabella in quo potuit, multis idem minatur Antonius.
Sed ille cum procul esset a consulibus exercitibusque nostris
neque dum senatum cum populo Romano conspirasse sen-
sisset, fretus Antoni copiis ea scelera suscepit, quae Romae
iam suscepta arbitrabatur a socio furoris sui. Quid ergo 3
hunc aliud moliri, quid optare censetis aut quam omnino

1 dolore sum *D* 8 optabat *D* 13 invisitatum *t*: inusitatum *cett.* 14 quondam *bn*: quoddam *Vb*: *om. t* 19 abesset *D*

causam esse belli? Omnes, qui libere de re publica sensi-
mus, qui dignas nobis sententias diximus, qui populum
Romanum liberum esse voluimus, statuit ille quidem non
inimicos, sed hostis: maiora tamen in nos quam in hostem
supplicia meditatur: mortem naturae poenam putat esse,
iracundiae tormenta atque cruciatum. Qualis igitur hostis
habendus est is, a quo victore si cruciatus absit, mors in
2 benefici parte numeretur? Quam ob rem, patres con-
scripti, quamquam hortatore non egetis—ipsi enim vestra
sponte exarsistis ad libertatis reciperandae cupiditatem—,
tamen eo maiore animo studioque libertatem defendite, quo
4 maiora proposita victis supplicia servitutis videtis. In Gal-
liam invasit Antonius, in Asiam Dolabella, in alienam uter-
que provinciam. Alteri se Brutus obiecit impetumque
furentis atque omnia divexare ac diripere cupientis vitae
suae periculo conligavit, progressu arcuit, a reditu refre-
navit, obsideri se passus ex utraque parte constrinxit Anto-
nium. Alter in Asiam inrupit. Cur? Si, ut in Syriam,
patebat via et certa neque longa; *sin, ut ad Trebonium*,
quid opus fuit cum legione? Praemisso Marso nescio quo
Octavio, scelerato latrone atque egenti, qui popularetur
agros, vexaret urbis non ad spem constituendae rei familiaris,
quam tenere eum posse negant qui norunt—mihi enim hic
senator ignotus est—, sed ad praesentem pastum mendici-
5 tatis suae, consecutus est Dolabella. Nulla suspicione belli
—quis enim id putaret?—secutae conlocutiones familia-
rissimae cum Trebonio; complexus summae benevolentiae
falsi indices exstiterunt in amore simulato; dexterae, quae
fidei testes esse solebant, sunt perfidia et scelere vio-
latae: nocturnus introitus Zmyrnam quasi in hostium

1 omnes *om. D* 2 r. p. liberam *D* 3 volumus *D* 5 poenam *del. Faernus* 16 a progressu *V²D* 18 cursim ut *D* 19 sin ut ad Trebonium *suppl. Lambinus, om. codd.* 20 Mario *D* 27 complexus *scripsi*: complexusque *codd.*: *fort.* complexus quoque 28 indices falsi *Nipperdey*

urbem, quae est fidissimorum antiquissimorumque sociorum;
oppressus Trebonius, si ut ab eo, qui aperte hostis esset,
incautus; si ut ab eo, qui civis etiam tum speciem ha-
beret, miser. Ex quo nimirum documentum nos capere for-
tuna voluit quid esset victis extimescendum. Consularem
hominem consulari imperio provinciam Asiam obtinentem
Samiario exsuli tradidit: interficere captum statim noluit,
ne nimis, credo, in victoria liberalis videretur. Cum ver-
borum contumeliis optimum virum incesto ore lacerasset,
tum verberibus ac tormentis quaestionem habuit pecuniae
publicae, idque per biduum. Post cervicibus fractis caput
abscidit, idque adfixum gestari iussit in pilo; reliquum
corpus tractum atque laniatum abiecit in mare. Cum hoc 6
hoste bellandum est, cuius taeterrima crudelitate omnis
barbaria superata est. Quid loquar de caede civium Roma-
norum, de direptione fanorum? Quis est qui pro rerum
atrocitate deplorare tantas calamitates queat? Et nunc
tota Asia vagatur, volitat ut rex; nos alio bello distineri
putat: quasi vero non idem unumque bellum sit contra hoc
iugum impiorum nefarium. Imaginem M. Antoni crude- **3**
litatis in Dolabella cernitis: ex hoc illa efficta est; ab hoc
Dolabellae scelerum praecepta sunt tradita. Num leniorem,
quam in Asia Dolabella fuit, in Italia, si liceat, fore putatis
Antonium? Mihi quidem et ille pervenisse videtur, quoad
progredi potuerit feri hominis amentia, neque Antonius
ullius supplici adhibendi, si potestatem habeat, ullam esse
partem relicturus. Ponite igitur ante oculos, patres con- 7
scripti, miseram illam quidem et flebilem speciem, sed ad
incitandos nostros animos necessariam: nocturnum impe-

1 fidelissimorum *D* 6 Asiam *del. Schelle* 11 cervicibus *Vt*: a cervicibus *bln* fractis *om. D* 12 adfixum *V et Arusianus Gr. L.* vii. *p.* 454: fixum *D* 13 atque laniatum *om.* V^1 14 cuius] a cuius (acu- *Vln*) *codd.* 21 efficta *cod. Ursini*: effecta *VD* ab hoc illa *D* 26 esse *Ursinus*: es V^1: est V^2D

tum in urbem Asiae clarissimam, inruptionem armatorum in Treboni domum, cum miser ille prius latronum gladios videret, quam quae res esset audisset; furentis introitum Dolabellae, vocem impuram atque os illud infame, vincla, verbera, eculeum, tortorem carnificemque Samiarium: quae tulisse illum fortiter et patienter ferunt. Magna laus meoque iudicio omnium maxima. Est enim sapientis, quicquid homini accidere possit, id praemeditari ferendum modice esse. Maioris omnino est consili providere ne quid tale
8 accidat, animi non minoris fortiter ferre, si evenerit. Ac Dolabella quidem tam fuit immemor humanitatis—quamquam eius numquam particeps fuit—, ut suam insatiabilem crudelitatem exercuerit non solum in vivo, sed etiam in mortuo atque in eius corpore lacerando atque vexando, cum animum satiare non posset, oculos paverit suos.

4 O multo miserior Dolabella quam ille, quem tu miserrimum esse voluisti! 'Dolores Trebonius pertulit magnos.' Multi ex morbi gravitate maiores, quos tamen non miseros, sed laboriosos solemus dicere. 'Longus fuit dolor.' Bidui, at compluribus annorum saepe multorum. Nec vero graviora sunt carnificum cruciamenta quam interdum tormenta
9 morborum. Alia sunt, alia, inquam, o perditissimi homines et amentissimi, multo miseriora. Nam quo maior vis est animi quam corporis, hoc sunt graviora ea, quae concipiuntur animo, quam illa, quae corpore. Miserior igitur qui suscipit in se scelus quam is qui alterius facinus subire cogitur. Cruciatus est a Dolabella Trebonius: et quidem a Karthaginiensibus Regulus. Qua re cum crudelissimi Poeni iudicati sint in hoste, quid in cive de Dolabella iudicandum est? An vero hoc conferendum est aut dubi-

5 carnificem tortoremque *D* 9 esse] si evenerit *add. codd.*, *del. Ernesti* 12 fuit *cod. Barbadorii*: fuerit *VD* 13 exacuerit *D* 15 paverit *Ferrarius*: pavit *codd.* 21 torm. quam interdum cruciamenta *D* 26 suscepit *V* is qui *D*: si ui *V*: si qui *P. R. Müller* 30 aut *V*: an *D*

tandum, uter miserior sit, isne, cuius mortem senatus popu-
lusque Romanus ulcisci cupit, an is, qui cunctis senatus
sententiis hostis est iudicatus? Nam ceteris quidem vitae
partibus quis est qui possit sine Treboni maxima contu-
melia conferre vitam Treboni cum Dolabellae? Alterius con-
silium, ingenium, humanitatem, innocentiam, magnitudinem
animi in patria liberanda quis ignorat? Alteri a puero pro
deliciis crudelitas fuit; deinde ea libidinum turpitudo, ut in
hoc sit semper ipse laetatus, quod ea faceret, quae sibi
obici ne ab inimico quidem possent verecundo. Et hic, 10
di immortales! aliquando fuit meus. Occulta enim erant
vitia non inquirenti. Neque nunc fortasse alienus ab eo
essem, nisi ille nobis, nisi moenibus patriae, nisi huic urbi,
nisi dis penatibus, nisi aris et focis omnium nostrum, nisi
denique naturae et humanitati inventus esset inimicus. A
quo admoniti diligentius et vigilantius caveamus Antonium.

Etenim Dolabella non ita multos secum habuit notos **5**
atque insignis latrones: at videtis quos et quam multos
habeat Antonius. Primum Lucium fratrem: quam facem,
di immortales, quod facinus, quod scelus, quem gurgitem,
quam voraginem! Quid eum non sorbere animo, quid non
haurire cogitatione, cuius sanguinem non bibere censetis, in
cuius possessiones atque fortunas non impudentissimos
oculos spe et mente defigere? Quid Censorinum? qui se 11
verbo praetorem esse urbanum cupere dicebat, re certe
noluit. Quid Bestiam? qui consulatum in Bruti locum se
petere profitetur. Atque hoc quidem detestabile omen
avertat Iuppiter! quam absurdum autem, qui praetor fieri
non potuerit, petere eum consulatum? nisi forte damna-
tionem pro praetura putat. Alter Caesar Vopiscus ille

1 sit *om. D* isne *D*: nonne *V* 2 ulcisci cupit *Ferrarius*: ulcis cupit V^1: ulcis cupitur V^2: ulciscitur *D* cuncti senatus sententia *D* 7 alterius *D* a puero *om. D* 8 deliciis *V*: dilectis *D* 13 nobis *Halm*: bonis *V*: vobis *D* 22 cuius . . . in *om. V* 30 Vopiscus ille *V*: vobiscum homo *D*

summo ingenio, summa potentia, qui ex aedilitate consulatum petit, solvatur legibus: quamquam leges eum non tenent propter eximiam, credo, dignitatem. At hic me defendente quinquiens absolutus est: sexta palma urbana etiam in gladiatore difficilis. Sed haec iudicum culpa, non mea est. Ego defendi fide optima: illi debuerunt clarissimum et praestantissimum senatorem in civitate retinere. Qui tamen nunc nihil aliud agere videtur nisi ut intellegamus illos, quorum res iudicatas inritas fecimus, bene et
12 e re publica iudicavisse. Neque hoc in hoc uno est: sunt alii in isdem castris honeste condemnati, turpiter restituti. Quod horum consilium, qui omnibus bonis hostes sunt, nisi crudelissimum putatis fore? Accedit Saxa nescio quis, quem nobis Caesar ex ultima Celtiberia tribunum plebis dedit, castrorum antea metator, nunc, ut sperat, urbis: a qua cum sit alienus, suo capiti salvis novis ominetur. Cum hoc veteranus Cafo, quo neminem veterani peius oderunt. His quasi praeter dotem, quam in civilibus malis acceperant, agrum Campanum est largitus Antonius, ut haberent reliquorum nutriculas praediorum. Quibus utinam contenti essent! ferremus, etsi tolerabile non erat, sed quidvis patiendum fuit, ut hoc taeterrimum bellum non habere-
6 mus. Quid? illa castrorum M. Antoni lumina, nonne
13 ante oculos proponitis? Primum duos conlegas Antoniorum et Dolabellae, Nuculam et Lentonem, Italiae divisores lege ea, quam senatus per vim latam iudicavit; quorum alter commentatus est mimos, alter egit tragoediam. Quid dicam de Apulo Domitio? cuius modo bona proscripta vidi. Tanta procuratorum est neglegentia. At hic nuper sororis filio infudit venenum, non dedit. Sed non possunt non prodige vivere, qui nostra bona sperant, cum effundant

3 teneant *V* propter eximiam *om. D* 5 etiam gladiatori *Pluygers* 16 ominetur *Vb*¹: dominetur *b*²*lnt* 21 esse possent *D* 24 Antoniorum *Vt*: -onii *bln* 26 quorum . . . est *om. V* 29 vidimus *D* 31 effundunt *D*

sua. Vidi etiam P. Deci auctionem, clari viri: qui maiorum exempla persequens pro alieno se aere devovit. Emptor tamen in ea auctione inventus est nemo. Hominem ridiculum, qui se exserere aere alieno putet posse, cum vendat aliena. Nam quid ego de Trebellio dicam? quem ultae 14 videntur Furiae debitorum; vindicem enim novarum tabularum novam tabulam videmus. Quid de T. Planco? quem praestantissimus civis, Aquila, Pollentia expulit, et quidem crure fracto: quod utinam illi ante accidisset, ne huc redire potuisset! Lumen et decus illius exercitus paene praeterii, T. Annium Cimbrum, Lysidici filium, Lysidicum ipsum, quoniam omnia iura dissolvit, nisi forte iure Germanum Cimber occidit. Cum hanc et huius generis copiam tantam habeat Antonius, quod scelus omittet, cum Dolabella tantis se obstrinxerit parricidiis nequaquam pari latronum manu et copia? Quapropter, ut invitus saepe dissensi a Q. Fufio, 15 ita sum eius sententiae libenter adsensus: ex quo iudicare debetis me non cum homine solere, sed cum causa dissidere. Itaque non adsentior solum, sed etiam gratias ago Fufio: dixit enim severam, gravem, re publica dignam sententiam: iudicavit hostem Dolabellam; bona censuit publice possidenda. Quo cum addi nihil potuisset—quid enim atrocius potuit, quid severius decernere?—, dixit tamen, si quis eorum, qui post se rogati essent, graviorem sententiam dixisset, in eam se iturum. Quam severitatem quis potest non laudare?

Nunc, quoniam hostis est iudicatus Dolabella, bello est 7 16 persequendus. Neque enim quiescit; habet legionem,

1 clarissimi *D* maiorum suorum *D* 3 O hominem *n*² 4 exserere *Halm*: exercere *V*: exire *D*: emergere ex *Müller* 5 quem ultae *Ubaldinus*: quem ute *V*: quam multae *D* 6 vindicem] vindicem is *V*: vindices *D*: vindicis *Ferrarius* 7 T. *Zumpt*: L *V*: *om. D* 11 ipsum] Graeco (in Gr. *D*) verbo *add. codd.*, *del. Manutius* 22 potuisset *V*: posset (-it *b*) *D* 23 decernere *D*: degenere *V*: de genero *Muretus* 28 quiescit *Vb*¹: -scet *cett.*

habet fugitivos, habet sceleratam impiorum manum; est
ipse confidens, impotens, gladiatorio generi mortis addictus.
Quam ob rem, quoniam Dolabella hesterno die hoste de-
creto bellum gerendum est, imperator est deligendus. Duae
dictae sunt sententiae, quarum neutram probo: alteram,
quia semper, nisi cum est necesse, periculosam arbitror;
17 alteram, quia alienam his temporibus existimo. Nam ex-
traordinarium imperium populare atque ventosum est,
minime nostrae gravitatis, minime huius ordinis. Bello
Antiochino magno et gravi, cum L. Scipioni provincia Asia
obvenisset, parumque in eo putaretur esse animi, parum
roboris, senatusque ad conlegam eius, C. Laelium, illius
Sapientis patrem, negotium deferret, surrexit P. Africanus,
frater maior L. Scipionis, et illam ignominiam a familia
deprecatus est, dixitque et in fratre suo summam virtutem
esse summumque consilium neque se ei legatum, id aetatis
eisque rebus gestis, defuturum. Quod cum ab eo esset
dictum, nihil est de Scipionis provincia commutatum; nec
plus extraordinarium imperium ad id bellum quaesitum
quam duobus antea maximis Punicis bellis, quae a con-
sulibus aut a dictatoribus gesta et confecta sunt, quam
Pyrrhi, quam Philippi, quam post Achaico bello, quam
Punico tertio; ad quod populus Romanus ita sibi ipse
delegit idoneum ducem, P. Scipionem, ut eum tamen bel-
8 lum gerere consulem vellet. Cum Aristonico bellum
18 gerendum fuit P. Licinio L. Valerio consulibus. Rogatus
est populus quem id bellum gerere placeret. Crassus con-
sul, pontifex maximus, Flacco conlegae, flamini Martiali,
multam dixit, si a sacris discessisset: quam multam populus

4 deligendus *b*: dilig. *cett.* 8 semper imperium *D* 10 provincia Asia *Faernus*: pc ia *V*: p. f. Asia *D* 12 illius *Ernesti*: huius *codd.*: *del. Kayser* 14 a familia *V*: familia *t*: familiae *bln* 21 et confecta *V*: it eonta *t*: ita (aut *b*) consummata *bln* 22 quam Punico tertio *om. D* 24 diligit *V* 26 p. licionio p. Valerio *V*: L. Valerio P. Scipione *D* 27 est *V*: et *t*: *om. bln* 29 populi Romani *V*: populus R. *Halm*

remisit; pontifici tamen flaminem parere iussit. Sed ne tum quidem populus Romanus ad privatum detulit bellum, quamquam erat Africanus, qui anno ante de Numantinis triumpharat; qui cum longe omnis belli gloria et virtute superaret, duas tamen tribus solas tulit. Ita populus Romanus consuli potius Crasso quam privato Africano bellum gerendum dedit. De Cn. Pompei imperiis, summi viri atque omnium principis, tribuni plebis turbulenti tulerunt. Nam Sertorianum bellum a senatu privato datum est, quia consules recusabant, cum L. Philippus pro consulibus eum se mittere dixit, non pro consule. Quae igitur 19
haec comitia, aut quam ambitionem constantissimus et gravissimus civis, L. Caesar, in senatum introduxit? Clarissimo viro atque innocentissimo decrevit imperium, privato tamen: in quo maximum nobis onus imposuit. Adsensus ero, ambitionem induxero in curiam; negaro, videbor suffragio meo, tamquam comitiis, honorem homini amicissimo denegavisse. Quod si comitia placet in senatu haberi, petamus, ambiamus, tabella modo detur nobis, sicut populo data est. Cur committis, Caesar, ut aut praestantissimus vir, si tibi non sit adsensum, repulsam tulisse videatur aut unus quisque nostrum praeteritus, si, cum pari dignitate simus, eodem honore digni non putemur? At enim—nam 20
id exaudio—C. Caesari adulescentulo imperium extraordinarium mea sententia dedi. Ille enim mihi praesidium extraordinarium dederat: cum dico mihi, senatui dico populoque Romano. A quo praesidium res publica, ne cogitatum quidem, tantum haberet, ut sine eo salva esse non posset, huic extraordinarium imperium non darem? Aut exercitus adimendus aut imperium dandum fuit. Quae est enim ratio aut qui potest fieri ut sine imperio teneatur exer-

5 solas *om.* *D* 15 assensero V^3*D* 18 habere *D* 19 modo *Vb*: nova *t*: nova modo *l*: modo nova *n* 20 committis *Faernus*: comitiis (-ciis *b*) *codd.* 23 sumus *D* 24 adolescenti (-escens *t*) *D*

citus? Non igitur, quod ereptum non est, id existimandum est datum. Eripuissetis C. Caesari, patres conscripti, imperium, nisi dedissetis. Milites veterani, qui illius auctoritatem, imperium, nomen secuti pro re publica arma ceperant, volebant sibi ab illo imperari; legio Martia et legio quarta ita se contulerant ad auctoritatem senatus et rei publicae dignitatem, ut deposcerent imperatorem et ducem C. Caesarem. Imperium C. Caesari belli necessitas, fascis senatus dedit. Otioso vero et nihil agenti privato, obsecro te, L. Caesar—cum peritissimo homine mihi res est—quando imperium senatus dedit?

9 Sed de hoc quidem hactenus, ne refragari homini amicissimo ac de me optime merito videar. Etsi quis potest refragari non modo non petenti, verum etiam recusanti?
21 Illa vero, patres conscripti, aliena consulum dignitate, aliena temporum gravitate sententia est, ut consules Dolabellae persequendi causa Asiam et Syriam sortiantur. Dicam, cur inutile rei publicae, sed prius, quam turpe consulibus sit, videte. Cum consul designatus obsideatur, cum in eo liberando salus sit posita rei publicae, cum a populo Romano pestiferi cives parricidaeque desciverint, cumque id bellum geramus, quo bello de dignitate, de libertate, de vita decernamus, si in potestatem quis Antoni venerit, proposita sint tormenta atque cruciatus, cumque harum rerum omnium decertatio consulibus optimis et fortissimis commissa et commendata sit, Asiae et Syriae mentio fiet, ut aut suspicioni crimen aut invidiae materiam dedisse videamur?
22 At vero ita decernunt, 'ut liberato Bruto': id enim restabat, ut relicto, deserto, prodito. Ego vero mentionem omnino provinciarum factam dico alienissimo tempore. Quamvis enim intentus animus tuus sit, C. Pansa, sicut est,

5 Martia et legio *om. D* 6 contulerat *D* et rei p. *V*: reique p. *bt*: p. q. r. *ln* 7 C. Caesarem. Imperium C. *om. D* 8 belli *Vt*: bellum *bln* 18 consulibus *om. D* 19 cum in eo *V*: in eo *t*: in eoque *bln*

ad virum fortissimum et omnium clarissimum liberandum,
tamen rerum natura cogit te necessario referre animum
aliquando ad Dolabellam persequendum et partem aliquam
in Asiam et Syriam derivare curae et cogitationis tuae. Si
autem fieri posset, vel pluris te animos habere vellem, quos
omnis ad Mutinam intenderes. Quod quoniam fieri non
potest, isto *te* animo, quem habes praestantissimum atque
optimum, nihil volumus nisi de Bruto cogitare. Facis tu id 23
quidem et eo maxime incumbis, *ut* intellego; duas tamen
res, magnas praesertim, non modo agere uno tempore, sed
ne cogitando quidem explicare quisquam potest. Incitare
et inflammare tuum istuc praestantissimum studium, non
ad aliam ulla ex parte curam transferre debemus. Adde **10**
istuc sermones hominum, adde suspiciones, adde invidiam:
imitare me, quem tu semper laudasti: qui instructam ornatamque
a senatu provinciam deposui, ut incendium patriae
omissa omni cogitatione restinguerem. Nemo erit praeter
unum me, quicum profecto, si quid interesse tua putasses,
pro summa familiaritate nostra communicasses, qui credat
te invito provinciam tibi esse decretam. Hanc, quaeso,
pro tua singulari sapientia reprime famam atque effice ne id,
quod non curas, cupere videare. Quod quidem eo vehe- 24
mentius tibi laborandum est, quia in eandem cadere suspicionem
conlega, vir clarissimus, non potest. Nihil horum
scit, nihil suspicatur; bellum gerit, in acie stat, de sanguine
et de spiritu decertat; ante provinciam sibi decretam audiet
quam potuerit tempus ei rei datum suspicari. Vereor ne
exercitus quoque nostri, qui non dilectus necessitate, sed
voluntariis studiis se ad rem publicam contulerunt, tardentur
animis, si quicquam aliud a nobis nisi de instanti bello
cogitatum putabunt. Quod si provinciae consulibus expe-

1 ad virum] *hic deficit V ad* xii. 12 2 cogit *ln*: coget *bt* 7 isto te *Halm*: istoc (isto *n*[2]) *codd.* 9 ut intellego *Halm*: intellego *bt*: *om. ln* 13 ulla *n*[2]: ullam *cett.* 17 alia omni *coni. Halm*

tendae videntur, sicut saepe multis clarissimis viris expetitae sunt, reddite prius nobis Brutum, lumen et decus civitatis; qui ita conservandus est, ut id signum, quod de caelo delapsum Vestae custodiis continetur; quo salvo salvi sumus futuri. Tunc vel in caelum vos, si fieri potuerit, umeris nostris tollemus; provincias certe dignissimas vobis deligemus; nunc quod agitur agamus. Agitur autem liberine vivamus an mortem obeamus, quae certe servituti
25 anteponenda est. Quid? si etiam tarditatem adfert ista sententia ad Dolabellam persequendum? Quando enim veniet consul? An id exspectamus, quoad ne vestigium quidem Asiae civitatum atque urbium relinquatur? At mittent aliquem de suo numero. Valde mihi probari potest, qui paulo ante clarissimo viro privato imperium extra ordinem non dedi. At hominem dignum mittent. Num P. Servilio digniorem? At eum quidem civitas non habet. Quod ergo ipse nemini putavi dandum, ne a senatu quidem, id
26 ego unius iudicio delatum comprobem? Expedito nobis homine et parato, patres conscripti, opus est et eo, qui imperium legitimum habeat, qui praeterea auctoritatem, nomen, exercitum, perspectum animum in re publica liberanda.

11 Quis igitur is est? Aut M. Brutus aut C. Cassius aut uterque. Decernerem plane, sicut multa 'consules, alter ambove,' ni Brutum conligassemus in Graecia et eius auxilium ad Italiam vergere quam ad Asiam maluissemus; non ut ex acie respectum haberemus, sed ut ipsa acies subsidium haberet etiam transmarinum. Praeterea, patres conscripti,

1 a multis *Halm* 3 id] illud *Ernesti* de *cod. Langobardicus Ferrarii*, *om. mei* 5 tunc *Ferrarius*: hunc *codd.* vos *hoc loco Nonius p.* 407. 1: *ante* umeris *habet b*: *om. lnt* potuerit *l et Nonius*: poterit *bnt* 11 quoad ne *Christ*: quo ante *t*: quo ne (nec *b*) *bl* 17 putavi *Madvig*: putat *codd.* 24 consules, alter ambove *n*, *ut voluit Müller*: consulib; alter ambosve *t*: cōs. alterum ambosve *bl*: in consulibus, alterum ambosve *Halm* 26 ex acie *Rau*: ex ea acie *codd.*: eo ex acie *Ferrarius*

M. Brutum retinet etiam nunc C. Antonius, qui tenet Apolloniam, magnam urbem et gravem; tenet, opinor, Byllidem, tenet Amantiam, instat Epiro, urget Oricum, habet aliquot cohortis, habet equitatum. Hinc si Brutus erit traductus ad aliud bellum, Graeciam certe amiserimus. Est autem etiam de Brundisio atque illa ora Italiae providendum. Quamquam miror tam diu morari Antonium; solet enim ipse accipere manicas nec diutius obsidionis metum sustinere. Quod si confecerit Brutus et intellexerit plus se rei publicae profuturum, si Dolabellam persequatur quam si in Graecia maneat, aget ipse per sese, ut adhuc quoque fecit, neque in tot incendiis, quibus confestim succurrendum est, exspectabit senatum. Nam et Brutus et Cassius multis 27
iam in rebus ipse sibi senatus fuit. Necesse est enim in tanta conversione et perturbatione omnium rerum temporibus potius parere quam moribus. Nec enim nunc primum aut Brutus aut Cassius salutem libertatemque patriae legem sanctissimam et morem optimum iudicavit. Itaque si ad nos nihil referretur de Dolabella persequendo, tamen ego pro decreto putarem, cum essent tales virtute, auctoritate, nobilitate *ei* summi viri, quorum alterius iam nobis notus esset exercitus, alterius auditus. Num igitur Brutus ex- **12**
spectavit decreta nostra, cum studia nosset? Neque enim est in provinciam suam Cretam profectus: in Macedoniam alienam advolavit; omnia sua putavit, quae vos vestra esse velitis; legiones conscripsit novas, excepit veteres; equitatum ad se abduxit Dolabellae atque eum nondum tanto parricidio oblitum hostem sua sententia iudicavit. Nam ni ita esset, quo iure equitatum a consule abduceret? Quid? 28
C. Cassius, pari magnitudine animi et consili praeditus,

8 iste *Orelli* 9 quod] quem *coni. Halm* 13 et Cassius *del. censeo, cf.* § 36 15 conversione et perturbatione omnium rerum *cod. Ferrarii*: concursatione (-cursione *t*) perturbationum rerum *bnt*: *om. l. in lac.* 21 ei summi *scripsi*: summi *codd.*: summa (*vel supra* tali) *Faernus* 29 a *bn*[2]: *om. bn*[1]*t*

nonne eo ex Italia consilio profectus est, ut prohiberet Syria Dolabellam? Qua lege, quo iure? Eo, quod Iuppiter ipse sanxit, ut omnia, quae rei publicae salutaria essent, legitima et iusta haberentur. Est enim lex nihil aliud nisi recta et a numine deorum tracta ratio, imperans honesta, prohibens contraria. Huic igitur legi paruit Cassius, cum est in Syriam profectus, alienam provinciam, si homines legibus scriptis uterentur, eis vero oppressis suam lege
29 naturae. Sed ut ea vestra quoque auctoritate firmetur, censeo: cum P. Dolabella, quique eius crudelissimi et taeterrimi facinoris ministri, socii, adiutores fuerunt, hostes populi Romani a senatu iudicati sint, cumque senatus P. Dolabellam bello persequendum censuerit, ut is, qui omnia deorum hominumque iura novo, inaudito, inexpiabili scelere polluerit nefarioque se patriae parricidio obstrinxerit,
30 poenas dis hominibusque meritas debitasque persolvat, senatui placere C. Cassium pro consule provinciam Syriam obtinere, ut qui optimo iure eam provinciam obtinuerit, eum a Q. Marcio Crispo pro consule, L. Statio Murco pro consule, A. Allieno legato exercitus accipere eosque ei tradere, cumque eis copiis et si quas praeterea paraverit, bello P. Dolabellam terra marique persequi. Eius belli gerendi causa, quibus ei videatur, navis, nautas, pecuniam ceteraque, quae ad id bellum gerendum pertineant, ut imperandi in Syria, Asia, Bithynia, Ponto ius potestatemque habeat, utique, quamcumque in provinciam eius belli gerendi causa advenerit, ibi maius imperium C. Cassi pro consule sit, quam eius erit, qui eam provinciam tum obtinebit, cum
31 C. Cassius pro consule in eam provinciam venerit; regem Deiotarum patrem et regem Deiotarum filium, si, ut multis

5 et δ: etiam *D* 8 suam] sua *codd.* 9 ea . . . firmetur *Ferrarius*: ex . . . firmetur *codd.*: ea lex . . . firmetur *coni. Müller* 19 eumque a M. *ln*[2] Statio *Ferrarius*: stato *b*: statu *lt*: statilio *n* 20 exercitus *ln*: exercitum *bt* 23 ceteraque quae *n*[2]: ceteraque *n*[1]*t*: cetera quae *l*: ceteraque omnia, quae *b*

bellis saepe numero imperium populi Romani iuverint, item C. Cassium pro consule copiis suis opibusque iuvissent, senatui populoque Romano gratum esse facturos. Itemque si ceteri reges, tetrarchae dynastaeque fecissent, senatum populumque Romanum eorum offici non immemorem futurum. Utique C. Pansa A. Hirtius consules, alter ambove, si eis videretur, re publica reciperata de provinciis consularibus, praetoriis, ad hunc ordinem primo quoque tempore referant. Interea provinciae ab eis, a quibus obtinentur, obtineantur, quoad cuique ex senatus consulto successum sit.

Hoc senatus consulto ardentem inflammabitis et armatum 13
armabitis Cassium; nec enim animum eius potestis ignorare 32
nec copias. Animus is est, quem videtis; copiae, quas audistis, fortes et constantes viri, qui ne vivo quidem Trebonio Dolabellae latrocinium in Syriam penetrare sivissent. Allienus, familiaris et necessarius meus, post interitum Treboni profecto ne dici quidem se legatum Dolabellae volet. Est Q. Caecili Bassi, privati illius quidem, sed fortis et praeclari viri, robustus et victor exercitus. Deiotari regis 33
et patris et fili et magnus et nostro more institutus exercitus; summa in filio spes, summa ingeni indoles summaque virtus. Quid de patre dicam? cuius benevolentia in populum Romanum est ipsius aequalis aetati; qui non solum socius imperatorum nostrorum fuit in bellis, verum etiam dux copiarum suarum. Quae de illo viro Sulla, quae Murena, quae Servilius, quae Lucullus, quam ornate, quam honorifice, quam graviter saepe in senatu praedicaverunt? Quid de Cn. Pompeio loquar? qui unum Deiotarum in toto 34

9 referant] ferant *codd.* a *b*: *om. lnt* 14 is est *bt*: ipse *ln*: *fort.* ipsius est vidistis *Ferrarius* 15 *post* audistis *aliquid intercidisse putat Madvig, velut* primum legiones Q. Marci, deinde L. Stati fortis et constantis *Ferrarius* 16 sivisset *cod. Amst., et codd. Ferrarii* 18 profecto ne *Christ*: profectione *t*: profectus ne *bln* 23 benevolentia in *l*: -tiā *n*: -tia *bt*

orbe terrarum ex animo amicum vereque benevolum, unum fidelem populo Romano iudicavit. Fuimus imperatores ego et M. Bibulus in propinquis finitimisque provinciis: ab eodem rege adiuti sumus et equitatu et pedestribus copiis. Secutum est hoc acerbissimum et calamitosissimum civile bellum, in quo quid faciendum Deiotaro, quid omnino rectius fuerit, dicere non est necesse, praesertim cum contra ac Deiotarus sensit victoria belli iudicarit. Quo in bello si fuit error, communis ei fuit cum senatu; sin recta sententia, ne victa quidem causa vituperanda est. Ad has copias
35 accedent alii reges, etiam dilectus accedent. Neque vero classes deerunt: tanti Tyrii Cassium faciunt, tantum eius in
14 Syria nomen atque Phoenice est. Paratum habet imperatorem C. Cassium, patres conscripti, res publica contra Dolabellam nec paratum solum, sed peritum atque fortem. Magnas ille res gessit ante Bibuli, summi viri, adventum, cum Parthorum nobilissimos duces maximas copias fudit Syriamque immani Parthorum impetu liberavit. Maximam eius et singularem laudem praetermitto; cuius enim praedicatio nondum omnibus grata est, hanc memoriae potius
36 quam vocis testimonio conservemus. Animadverti, patres conscripti, exaudivi etiam nimium a me Brutum ornari: Cassio vero sententia mea dominatum et principatum dari. Quos ego orno? Nempe eos, qui ipsi sunt ornamenta rei publicae. Quid? D. Brutum nonne omnibus sententiis semper ornavi? Num igitur reprehenditis? An Antonios potius ornarem, non modo suarum familiarum, sed Romani nominis probra atque dedecora? an Censorinum ornem, in bello hostem, in pace sectorem? an cetera ex eodem latro-

8 diiudicarit *Halm* 12 tantum *Ferrarius*: tanti *codd.* 17 cum Pacori nobilissimi ducis magnas copias *cod. Ursini* 22 exaudivi *Pluygers*: exaudi ^{r} rui *t* (*ex* -divi *ortum*): exauditu *b*: exornari *ln*: et audio videri *Madvig* Brutum] Cassium *add. t*: nimium Cassium *add. bln*, *del. Halm* 27 ornem *Kayser* Romani *codd. Ferrarii*: p. r. *mei*

cinio naufragia conligam? Ego vero istos oti, concordiae,
legum, iudiciorum, libertatis inimicos tantum abest ut ornem,
ut effici non possit quin eos tam oderim quam rem publicam
diligo. 'Vide,' inquit 'ne veteranos offendas:' hoc enim 37
vel maxime exaudio. Ego autem veteranos tueri debeo, sed
eos, quibus sanitas est; certe timere non debeo. Eos vero
veteranos, qui pro re publica arma ceperunt secutique sunt
C. Caesarem auctorem beneficiorum paternorum, hodieque
rem publicam defendunt vitae suae periculo, non tueri solum,
sed etiam commodis augere debeo. Qui autem quiescunt,
ut septima, ut octava legio, in magna gloria et laude po-
nendos puto. Comites vero Antoni, qui, postquam beneficia
Caesaris comederunt, consulem designatum obsident, huic
urbi ferro ignique minitantur, Saxae se et Cafoni tradiderunt
ad facinus praedamque natis, num quis est qui tuendos
putet? Ergo aut boni sunt, quos etiam ornare, aut quieti,
quos conservare debemus, aut impii, quorum contra furorem
bellum et iusta arma cepimus. Quorum igitur veteranorum 15 38
animos ne offendamus veremur? eorumne, qui D. Brutum
obsidione cupiunt liberare? Quibus cum Bruti salus cara sit,
qui possunt Cassi nomen odisse? An eorum, qui utrisque
armis vacant? Non vereor ne acerbus cuiquam istorum sit,
qui otio delectantur. Tertio vero generi non militum vete-
ranorum, sed importunissimorum hostium cupio quam acer-
bissimum dolorem inurere. Quamquam, patres conscripti,
quousque sententias dicemus veteranorum arbitratu? Quod
eorum tantum fastidium est, quae tanta adrogantia, ut ad
arbitrium illorum imperatores etiam deligamus? Ego autem 39
—dicendum est enim, patres conscripti, quod sentio—non

5 sed eos quibus *n*: sed iis quibus *l*: q iis quos quibus *t*: ẽ quod iis quos quibus *b*. *An* eos quidem quibus? 9 vitae suae periculo *Halm* (*cf.* § 4): video epericulo *t*: magno per. *b*: cum magno per. *ln* (cui) 22 cuiquam *scripsi*: civis quisquam *codd.* (*e* quisquam, *credo*, *ortum*): nuntius cuiquam *Madvig*: Cassi honos cuiquam *coni.* *Müller* 28 delig. *l*: dilig. *bnt*

tam veteranos metuendos nobis arbitror, quam quid tirones milites, flos Italiae, quid novae legiones ad liberandam patriam paratissimae, quid cuncta Italia de vestra gravitate sentiat. Nihil enim semper floret; aetas succedit aetati: diu legiones Caesaris viguerunt; nunc vigent Pansae, vigent Hirti, vigent Caesaris fili, vigent Planci; vincunt numero, vincunt aetatibus; nimirum etiam auctoritate vincunt. Id enim bellum gerunt, quod ab omnibus gentibus comprobatur. Itaque his praemia promissa sunt, illis persoluta. Fruantur illi suis, persolvantur his quae spopondimus. Id
40 enim deos immortalis spero aequissimum iudicare. Quae cum ita sint, eam quam dixi sententiam vobis, patres conscripti, censeo comprobandam.

1 intuendos δ   10 illi suis *ed. Gryph.* : illi sues *t*: illis vel *nl*: illis *b*

M. TVLLI CICERONIS

IN M. ANTONIVM

ORATIO PHILIPPICA DVODECIMA

Etsi minime decere videtur, patres conscripti, falli, decipi, 1
errare eum, cui vos maximis saepe de rebus adsentiamini,
consolor me tamen, quoniam vobiscum pariter et una cum
sapientissimo consule erravi. Nam cum duo consulares
spem honestae pacis nobis attulissent, quod erant familiares
M. Antoni, quod domestici, nosse aliquod eius volnus, quod
nobis ignotum esset, videbantur. Apud alterum uxor, liberi;
alter cotidie litteras mittere, accipere, aperte favere Antonio.
Hi subito hortari ad pacem, quod iam diu non fecissent, 2
non sine causa videbantur. Accessit consul hortator. At
qui consul! Si prudentiam quaerimus, qui minime falli
posset; si virtutem, qui nullam pacem probaret nisi cum
cedente atque victo; si magnitudinem animi, qui praeferret mortem servituti. Vos autem, patres conscripti, non
tam immemores vestrorum gravissimorum decretorum videbamini, quam spe adlata deditionis, quam amici pacem
appellare mallent, de imponendis, non accipiendis legibus
cogitare. Auxerat autem meam quidem spem, credo item
vestram, quod domum Antoni adflictam maestitia audiebam,
lamentari uxorem. Hic etiam fautores Antoni, quorum in

2 assentiabamini *t* 12 cum cedente *Jeep*: concedente (-i *b*) *bt*: cedente ln^1: cedente hoste n^2 17 appellare mallent *n ut correxit Scala*: appellarem (-ent *b*) alieni *rell.* 20 *post* uxorem *lacunam statuit Ernesti*

3 voltu habitant oculi mei, tristiores videbam. Quod si non ita est, cur a Pisone et Caleno potissimum, cur hoc tempore, cur tam improviso, cur tam repente pacis est facta mentio? Negat Piso scire se, negat audisse quicquam; negat Calenus rem ullam novam adlatam esse. Atque id nunc negant, postea quam nos pacificatoria legatione implicatos putant. Quid ergo opus est novo consilio, si in re nihil omnino novi

2 est? Decepti, inquam, sumus, patres conscripti: Antoni est acta causa ab amicis eius, non publica. Quod videbam equidem, sed quasi per caliginem: praestrinxerat aciem animi D. Bruti salus. Quod si in bello dari vicarii solerent, libenter me, ut D. Brutus emitteretur, pro illo includi paterer.

4 Atque hac voce Q. Fufi capti sumus: 'Ne si a Mutina quidem recesserit, audiemus Antonium, ne si in senatus quidem potestate futurum se dixerit?' Durum videbatur: itaque fracti sumus, cessimus. Recedit igitur a Mutina? 'Nescio.' Paret senatui? 'Credo,' inquit Calenus 'sed ita, ut teneat dignitatem.' Valde hercules vobis laborandum est, patres conscripti, ut vestram dignitatem amittatis, quae maxima est; Antoni, quae neque est ulla neque esse potest, retineatis, ut eam per vos reciperet, quam per se perdidit. Si iacens vobiscum aliquid ageret, audirem fortasse: quamquam—sed hoc malo dicere, audirem: stanti resistendum est aut concedenda una cum dignitate libertas. At non est

5 integrum: constituta legatio est. Quid autem non integrum est sapienti, quod restitui potest? Cuiusvis hominis est errare; nullius nisi insipientis perseverare in errore. Posteriores enim cogitationes, ut aiunt, sapientiores solent esse. Discussa est illa caligo, quam paulo ante dixi; diluxit, patet, videmus omnia, neque per nos solum, sed admonemur a nostris. Attendistis paulo ante praestantissimi viri quae

8 decepti, decepti *b* 10 praestrinxerat *lt* (-ant *t*): perstrinx. *bn* 13 atqui *Naugerius* 15 potestate δ: potestatem *D* 16 recedet *t* 27 in errore perseverare *t*

esset oratio. 'Maestam' inquit 'domum offendi, coniugem,
liberos. Admirabantur boni viri, accusabant amici, quod
spe pacis legationem suscepissem.' Nec mirum, P. Servili:
tuis enim severissimis gravissimisque sententiis omni est non
dico dignitate, sed etiam spe salutis spoliatus Antonius. Ad 6
eum ire te legatum quis non miraretur? De me experior:
cuius idem consilium quod tuum sentio quam reprehendatur.
Nos reprehendimur soli? Quid? vir fortissimus Pansa sine
causa paulo ante tam accurate locutus est tam diu? Quid
egit nisi uti falsam proditionis a se suspicionem depelleret?
Unde autem ista suspicio est? Ex pacis patrocinio repentino,
quod subito suscepit, eodem captus errore quo nos.

Quod si est erratum, patres conscripti, spe falsa atque 7
fallaci, redeamus in viam. Optimus est portus paenitenti
mutatio consili. Quid enim potest, per deos immortalis! **3**
rei publicae prodesse nostra legatio? Prodesse dico? quid,
si etiam obfutura est? Obfutura? quid, si iam nocuit atque
obfuit? An vos acerrimam illam et fortissimam populi Ro-
mani libertatis reciperandae cupiditatem non imminutam
ac debilitatam putatis legatione pacis audita? quid municipia
censetis? quid colonias? quid cunctam Italiam? futuram
eodem studio, quo contra commune incendium exarserat?
An non putamus fore ut eos paeniteat professos esse et prae
se tulisse odium in Antonium, qui pecunias polliciti sunt,
qui arma, qui se totos et animis et corporibus in salutem rei
publicae contulerunt? Quem ad modum nostrum hoc con-
silium Capua probabit, quae temporibus his Roma altera
est? Illa impios civis iudicavit, eiecit, exclusit. Illi, in-
quam, urbi fortissime conanti e manibus est ereptus Anto-
nius. Quid? legionum nostrarum nervos nonne his consiliis 8
incidimus? Quis est enim qui ad bellum inflammato animo

4 severissimis *Gulielmus*: verissimis *codd.* 6 miretur *l*, *ut voluit Ernesti* 9 tam accur. paulo ante *l* 20 debilitatam *l*: delibatam *bnt* 22 exarserit *t* 24 pecuniam *l* 28 illi, illi *b*

futurus sit spe pacis oblata? Ipsa illa Martia, caelestis et divina legio, hoc nuntio languescet et mollietur atque illud pulcherrimum nomen amittet: excident gladii, fluent arma de manibus. Senatum enim secuta non arbitrabitur se graviore odio debere esse in Antonium quam senatum. Pudet huius legionis, pudet quartae, quae pari virtute nostram auctoritatem probans non ut consulem et imperatorem suum, sed ut hostem et oppugnatorem patriae reliquit Antonium; pudet optimi exercitus, qui coniunctus est ex duobus, qui iam lustratus, qui profectus ad Mutinam est; qui si pacis, id est, timoris nostri, nomen audierit, ut non referat pedem,
4
9 insistet certe. Quid enim revocante et receptui canente senatu properet dimicare? Quid autem hoc iniustius quam nos inscientibus eis, qui bellum gerunt, de pace decernere? nec solum inscientibus, sed etiam invitis? An vos A. Hirtium, praeclarissimum consulem, C. Caesarem, deorum beneficio natum ad haec tempora, quorum epistulas spem victoriae declarantis in manu teneo, pacem velle censetis? Vincere illi expetunt pacisque dulcissimum et pulcherrimum nomen non pactione, sed victoria concupiverunt. Quid? Galliam quo tandem animo hanc rem audituram putatis? Illa enim huius belli propulsandi, administrandi, sustinendi principatum tenet. Gallia D. Bruti nutum ipsum, ne dicam imperium, secuta armis, viris, pecunia belli principia firmavit; eadem crudelitati M. Antoni suum totum corpus obiecit; exhauritur, vastatur, uritur omnis: aequo animo belli patitur
10 iniuriam, dum modo repellat periculum servitutis. Et ut omittam reliquas partis Galliae—nam sunt omnes pares—, Patavini alios excluserunt, alios eiecerunt missos ab Antonio, pecunia, militibus, et, quod maxime deerat, armis nostros duces adiuverunt. Fecerunt idem reliqui, qui quondam in

3 nomen] Martium *add. codd*, *del. Manutius* 5 graviori *ln* 12 sistet *Gulielmius* quis *l* 16 et C. *Muretus* 26 uritur omnis, *codd.* (*ita punctatum in n*): uritur, omnes *Ferrarius* 27 iniurias *Ferrarius*

eadem causa erant et propter multorum annorum iniurias alienati a senatu putabantur: quos minime mirum est communicata cum eis re publica fidelis esse, qui etiam expertes eius fidem suam semper praestiterunt. His igitur omnibus 5 victoriam sperantibus pacis nomen adferemus, id est desperationem victoriae?

Quid, si ne potest quidem ulla esse pax? Quae enim est 11 condicio pacis, in qua ei, cum quo pacem facias, nihil concedi potest? Multis rebus a nobis est invitatus ad pacem Antonius: bellum tamen maluit. Missi legati repugnante me, sed tamen missi; delata mandata: non paruit. Denuntiatum est ne Brutum obsideret, a Mutina discederet: oppugnavit etiam vehementius. Et ad eum legatos de pace mittemus, qui pacis nuntios repudiavit? Verecundioremne coram putamus in postulando fore quam fuerit tum, cum misit mandata ad senatum? Atqui tum ea petebat, quae videbantur improba omnino, sed tamen aliquo modo posse concedi; nondum erat vestris tam gravibus tamque multis iudiciis ignominiisque concisus: nunc ea petit, quae dare nullo modo possumus, nisi prius volumus bello nos victos confiteri. Senatus consulta falsa delata ab eo iudicavimus: 12 num ea vera possumus iudicare? Leges statuimus per vim et contra auspicia latas eisque nec populum nec plebem teneri: num eas restitui posse censetis? Sestertium septiens miliens avertisse Antonium pecuniae publicae iudicavistis: num fraude poterit carere peculatus? Immunitates ab eo civitatibus, sacerdotia, regna venierunt: num figentur rursus eae tabulae, quas vos decretis vestris refixistis? Quod si 6 ea, quae decrevimus, obruere, num etiam memoriam rerum delere possumus? Quando enim obliviscetur ulla posteritas cuius scelere in hac vestitus foeditate fuerimus? Ut

3 esse δ : *om. D* 9 est *om. t* 17 videbantur *om. t* 18 gravibus b^1 : gravissimis b^2lnt 19 conscissus *cod. Lang. Ferrarii* 22 iudicare] *hic rursus incipit V* 27 civitates *D* 29 obruere V^1 : obruere volumus (nol. b^1) V^2D

centurionum legionis Martiae Brundisi profusus sanguis eluatur, num elui praedicatio crudelitatis potest? Ut media praeteream, quae vetustas tollet operum circum Mutinam taetra monumenta, sceleris indicia latrocinique vestigia?

13 Huic igitur importuno atque impuro parricidae quid habemus, per deos immortalis! quod remittamus? An Galliam ultimam et exercitum? Quid est aliud non pacem facere, sed differre bellum, nec solum propagare bellum, sed concedere etiam victoriam? An ille non vicerit, si quacumque condicione in hanc urbem cum suis venerit? Armis nunc omnia tenemus; auctoritate valemus plurimum; absunt tot perditi cives, nefarium secuti ducem; tamen eorum ora sermonesque, qui in urbe ex eo numero relicti sunt, ferre non possumus. Quid censetis, cum tot uno tempore inruperint, nos arma posuerimus, illi non deposuerint, nonne
14 nos nostris consiliis victos in perpetuum fore? Ponite ante oculos M. Antonium consularem; sperantem consulatum Lucium adiungite; supplete ceteros, neque nostri ordinis solum, honores et imperia meditantis: nolite ne Tirones quidem Numisios et Mustelas Seios contemnere. Cum eis facta pax non erit pax, sed pactio servitutis. L. Pisonis, amplissimi viri, praeclara vox a te non solum in hoc ordine, Pansa, sed etiam in contione iure laudata est. Excessurum se ex Italia dixit, deos penatis et sedes patrias relicturum, si—quod di omen averterint!—rem publicam oppressisset
7 15 Antonius. Quaero igitur a te, L. Piso, nonne oppressam rem publicam putes, si tot tam impii, tam audaces, tam facinerosi recepti sint? Quos nondum tantis parricidiis contaminatos vix ferebamus, hos nunc omni scelere coopertos tolerabilis censes civitati fore? Aut isto tuo, mihi crede,

2 eluatur *bn*[2] : elevatur *V*: eluitur *ln*[1]*t* elui *V*: ẹui *t*: eius *bl* 4 munimenta *D* 20 Numisios et] numisioste *V*: nũmisios et *nt*: nonmusios sed *l*: nomisios *b* Seios *V*[1]*bt*: Seiosve *V*[2]*ln* 25 averterint] averterit *V*: averterent *b*: avertent *t*: avertant *ln* 29 coopertos *bl*: copertos *V*: opertos *t*

consilio erit utendum, ut cedamus, abeamus, vitam inopem et vagam persequamur, aut cervices latronibus dandae atque in patria cadendum est. Ubi sunt, C. Pansa, illae cohortationes pulcherrimae tuae, quibus a te excitatus senatus, inflammatus populus Romanus non solum audivit, sed etiam didicit nihil esse homini Romano foedius servitute? Idcircone saga sumpsimus, arma cepimus, iuventutem 16
omnem ex tota Italia excussimus, ut exercitu florentissimo et maximo legati ad pacem mitterentur? si accipiendam, cur non rogamur? si postulandam, quid timemus?

In hac ego legatione sim aut ad id consilium admiscear, in quo ne si dissensero quidem a ceteris, sciturus populus Romanus sit? Ita fiet ut si quid remissum aut concessum sit, meo semper periculo peccet Antonius, cum ei peccandi potestas a me concessa videatur. Quod si habenda cum 17
M. Antoni latrocinio pacis ratio fuit, mea tamen persona ad istam pacem conciliandam minime fuit deligenda. Ego numquam legatos mittendos censui; ego ante reditum legatorum ausus sum dicere, pacem ipsam si adferrent, quoniam sub nomine pacis bellum lateret, repudiandam; ego princeps sagorum; ego semper illum appellavi hostem, cum alii adversarium; semper hoc bellum, cum alii tumultum. Nec haec in senatu solum: eadem ad populum semper egi; neque solum in ipsum, sed in eius socios facinorum et ministros, et praesentis et eos, qui una sunt, in totam denique M. Antoni domum sum semper invectus. Itaque ut 18
alacres et laeti, spe pacis oblata, inter se impii cives, quasi vicissent, gratulabantur, sic me iniquum eierabant, de me querebantur; diffidebant etiam Servilio: meminerant eius sententiis confixum Antonium; L. Caesarem fortem quidem

8 excussimus *V et Nonius p.* 300. 13: excivimus *D* ut *V*: et *t*: ut de *bln* 9 si . . . rogamur: *hoc colon hoc loco omissum post* admiscear in quo ne *inserunt D* 11 admiscear δ: admiscearis *D* admis ceteris *V med. omissis* 12 sciturus δ: siciturus *V*: siiturus *D* 20 r. p. repudiandam *D* 28 iniquum *V*: inimicum *bt*

illum et constantem senatorem, avunculum tamen; Cale-
num procuratorem; Pisonem familiarem; te ipsum, Pansa,
vehementissimum et fortissimum consulem factum iam
putant leniorem: non quo ita sit aut esse possit, sed mentio
a te facta pacis suspicionem multis attulit immutatae volun-
tatis. Inter has personas me interiectum amici Antoni
moleste ferunt: quibus gerendus mos est, quoniam semel
8 liberales esse coepimus. Proficiscantur legati optimis
19 ominibus, sed ei proficiscantur, in quibus non offendatur
Antonius. Quod si de Antonio non laboratis, mihi certe,
patres conscripti, consulere debetis. Parcite oculis saltem
meis et aliquam veniam iusto dolori date. Quo enim
aspectu videre potero—omitto hostem patriae, ex quo mihi
odium in illum commune vobiscum est—sed quo modo
aspiciam mihi uni crudelissimum hostem, ut declarant eius
de me acerbissimae contiones? Adeone me ferreum puta-
tis, ut cum eo congredi aut illum aspicere possim, qui
nuper, cum in contione donaret eos, qui ei de parricidis
audacissimi videbantur, mea bona donare se dixit Petusio
Urbinati, qui ex naufragio luculenti patrimoni ad haec
20 Antoniana saxa proiectus est. An L. Antonium aspicere
potero, cuius ego crudelitatem effugere non potuissem, nisi
me moenibus et portis et studio municipi mei defendissem.
Atque idem hic myrmillo Asiaticus, latro Italiae, conlega
Lentonis et Nuculae, cum Aquilae primi pili nummos
aureos daret, de meis bonis se dare dixit: si enim de suis
dixisset, ne aquilam quidem ipsam credituram putavit.
Non ferent, inquam, oculi Saxam, Cafonem, non duo prae-
tores, non duo designatos tribunos, non Bestiam, non

1 illum quidem *Muretus* tamen *om.* *V* 9 ominibus *bn*²: hominibus *Vn*¹: omnibus *lt* 13 omitto *Vb*: mitto *lnt* 14 sed (-t *V*²) *V*²*b*: et *V*¹: *om.* *lt* 19 de meis bonis *D* Petusio *Müller* (*cf.* xiii. 3): petissio *V*: pisidio *t*: pitisio *b*: praesidio *ln* 27 ipsam credituram *lnt*: ipsum credituram *V*: ipsum crediturum *b* 28 praetores] *Garatoni*: non tr. pl. *add.* *codd.* (*cf.* xiii. 26)

Trebellium, non T. Plancum. Non possum animo aequo videre tot tam importunos, tam sceleratos hostis; nec id fit fastidio meo, sed caritate rei publicae. Sed vincam animum 21
mihique imperabo: dolorem iustissimum, si non potuero frangere, occultabo. Quid? vitae censetisne, patres conscripti, habendam mihi aliquam esse rationem? quae mihi quidem minime cara est, praesertim cum Dolabella fecerit ut optanda mors esset, modo sine cruciatu atque tormentis; vobis tamen et populo Romano vilis meus spiritus esse non debet. Is enim sum, nisi me forte fallo, qui vigiliis, curis, sententiis, periculis etiam, quae plurima adii propter acerbissimum omnium in me odium impiorum, perfecerim ut non obstarem rei publicae, ne quid adrogantius videar dicere. Quod cum ita sit, nihilne mihi de periculo meo 22
cogitandum putatis? Hic cum essem in urbe ac domi, 9
tamen multa saepe temptata sunt, ubi me non solum amicorum fidelitas, sed etiam universae civitatis oculi custodiunt: quid censetis, cum iter ingressus ero, longum praesertim, nullasne insidias extimescendas? Tres viae sunt ad Mutinam—quo festinat animus, ut quam primum illud pignus libertatis populi Romani, D. Brutum, aspicere possim; cuius in complexu libenter extremum vitae spiritum ediderim, cum omnes actiones horum mensum, omnes sententiae meae pervenerint ad eum, qui mihi fuit propositus, exitum. Tres ergo, ut dixi, viae: a supero mari Flaminia, ab infero Aurelia, media Cassia. Nunc, quaeso, attendite num aber- 23
ret a coniectura suspicio periculi mei. Etruriam discriminat Cassia. Scimusne igitur, Pansa, quibus in locis nunc sit Lentonis Caesenni VII viralis auctoritas? Nobiscum nec

4 potuero *Vbn*: potero *lt* 10 sum *V*: est *bln*: *om. t* 11 etiam *Vt*: etiam perfecerit *bln* adii *om. D* 12 perfecerim *V*: permefecerim *t*: pertulerim *bln* 13 obstarem *Vt*: -rent *bln* 19 pertimescendas *D* 23 horum mensum *Muretus*: horum mensunusum *V*: honorum *D* 24 exitum] exitus *codd.* (exitum q. m. f. p. exitus *ln*) 27 a *del. Madvig*

animo certe est nec corpore. Si autem aut domi est aut non longe a domo, certe in Etruria est, id est in via. Quis igitur mihi praestat Lentonem uno capite esse contentum? Dic mihi praeterea, Pansa, Ventidius ubi sit, cui fui semper amicus, ante quam ille rei publicae bonisque omnibus tam aperte est factus inimicus. Possum Cassiam vitare, tenere Flaminiam: quid, si Anconam, ut dicitur, Ventidius venerit, poterone Ariminum tuto accedere? Restat Aurelia. Hic quidem etiam praesidia habeo; possessiones enim sunt
10 P. Clodi. Tota familia occurret; hospitio invitabit propter
24 familiaritatem notissimam. Hisce ego viis me committam, qui Terminalibus nuper in suburbium, ut eodem die reverterer, ire non sum ausus? Domesticis me parietibus vix tueor sine amicorum custodiis. Itaque in urbe maneo, si licebit, manebo. Haec mea sedes est, haec vigilia, haec custodia, hoc praesidium stativum. Teneant alii castra, gerant res bellicas; occiderint hostem; nam hoc caput est; nos, ut dicimus semperque fecimus, urbem et res urbanas vobiscum pariter tuebimur. Neque vero recuso munus hoc: quamquam populum Romanum video pro me recusare. Nemo me minus timidus, nemo tamen cautior. Res declarat. Vicesimus annus est, cum omnes scelerati me unum petunt. Itaque ipsi, ne dicam mihi, rei publicae poenas dederunt: me salvum adhuc res publica conservavit sibi. Timide hoc dicam; scio enim quidvis homini accidere posse—verum tamen semel circumsessus lectis valentissimorum hominum viribus cecidi sciens, ut honestissime
25 possem exsurgere. Possumne igitur satis videri cautus, satis providus, si me huic itineri tam infesto tamque periculoso

1 *in litt.* corpo *def. V usque ad finem orationis* 6 tenere δ: et *t*: *om. bln*: itare Flaminia *coni. Purser* 9 habebo *b* 14 maneo *om. edd. recc. ex* δ si *b*: sisi *t*: si sic *ln* 17 gerant res *Orelli*: regna tres *t*: regna res *bln*: regant res *Schütz* occiderint *scripsi*: oderint *codd.*: fuderint *Faernus* 18 didicimus *Gruterus* 21 nemo tamen *Halm*: nemotā *t*: nemo *bln* 26 circumsessus *bln*: -cisses *t*: -saeptus *Faernus* 29 tam periculoso *t*

commisero? Gloriam in morte debent ei, qui in re publica versantur, non culpae reprehensionem et stultitiae vituperationem relinquere. Quis bonus non luget mortem Treboni? quis non dolet interitum talis et civis et viri? At sunt qui dicant dure illi quidem, sed tamen dicunt: minus dolendum, quod ab homine impuro nefarioque non caverit. Etenim qui multorum custodem se profiteatur, eum sapientes sui primum capitis aiunt custodem esse oportere. Cum saeptus sis legibus et iudiciorum metu, non sunt omnia timenda neque ad omnis insidias praesidia quaerenda. Quis enim audeat luci, quis in militari via, quis bene comitatum, quis inlustrem aggredi? Haec neque hoc tempore neque in me valent. Non modo enim poenam 26
non extimescet, qui mihi vim attulerit, sed etiam gloriam sperabit a latronum gregibus et praemia. Haec ego in urbe 11
provideo: facilis est circumspectus unde exeam, quo progrediar, quid ad dexteram, quid ad sinistram sit. Num idem in Appennini tramitibus facere potero? in quibus etiam si non erunt insidiae, quae facillime esse poterunt, animus tamen erit sollicitus, ut nihil possit de officiis legationis attendere. Sed effugi insidias, perrupi Appenninum: nempe in Antoni congressum conloquiumque veniendum est. Quinam locus capietur? Si extra castra, ceteri viderint: ego me vix tuto futurum puto. Novi hominis furorem, novi effrenatam violentiam. Cuius acerbitas morum immanitasque naturae ne vino quidem permixta temperari solet, hic ira dementiaque inflammatus adhibito fratre Lucio, taeterrima belua, numquam profecto a me sacrilegas manus atque impias abstinebit. Memini conloquia et cum acerri- 27
mis hostibus et cum gravissime dissidentibus civibus.

4 at (ad *l*) sunt *ln* : assunt *bt* 11 luci bn^1 (-e n^2) : duce *l* : *om. t* 14 extimescet] -cit *codd.* 16 provideo] providero *b* : praevideo *lnt* 18 facere *om. t* 24 me vix tuto (tutum *Halm*) futurum *Müller ex Halmii coni.* : me vi ac toto futurum *t* : mortem actutum (acutum *b* : actuum n^1) futuram *bln* 30 dissidentibus *t* : dissentientibus *bln*

Cn. Pompeius, Sexti filius, consul me praesente, cum essem tiro in eius exercitu, cum P. Vettio Scatone, duce Marsorum, inter bina castra conlocutus est: quod quidem memini Sex. Pompeium, fratrem consulis, ad conloquium ipsum Roma venire, doctum virum atque sapientem. Quem cum Scato salutasset, 'Quem te appellem?' inquit. At ille 'Voluntate hospitem, necessitate hostem.' Erat in illo conloquio aequitas; nullus timor, nulla suberat suspicio; mediocre etiam odium. Non enim ut eriperent nobis socii civitatem, sed ut in eam reciperentur petebant. Sulla cum Scipione inter Cales et Teanum, cum alter nobilitatis florem, alter belli socios adhibuisset, de auctoritate senatus, de suffragiis populi, de iure civitatis leges inter se et condiciones contulerunt. Non tenuit omnino conloquium illud
12 fidem: a vi tamen periculoque afuit. Possumusne igitur in Antoni latrocinio aeque esse tuti? Non possumus; aut,
28 si ceteri possunt, me posse diffido. Quod si non extra castra congrediemur, quae ad conloquium castra sumentur? In nostra ille numquam veniet; multo minus nos in illius. Reliquum est ut et accipiantur et remittantur postulata per litteras. Ergo erimus in castris, meaque ad omnia postulata una sententia; quam cum hic vobis audientibus dixero, isse, redisse me putatote: legationem confecero. Omnia ad senatum mea sententia reiciam, quaecumque postulabit Antonius. Neque enim licet aliter neque permissum est nobis ab hoc ordine, ut bellis confectis decem legatis permitti solet more maiorum, neque ulla omnino a senatu mandata accepimus. Quae cum agam in consilio, non nullis, ut arbitror, repugnantibus, nonne metuendum est ne imperita militum multitudo per me pacem distineri putet?

3 quod quidem *ln*: quo quidem *bt*: quo quidem tempore *Ernesti*: *fort.* quo quidem die 13 de iure *t*: et de iure *bln* leges inter se et condiciones *Garatoni*: legis inter se condiciones *codd.* 16 tuti *b*: uti *t*: ut sicut *l*: sic *n* 21 mea quidem *Halm* 23 isse *scripsi*: isse et *codd.* (*cf.* ii. 78, 89) 28 non nullis] ñulis *ln*: nullis *bt*

Facite hoc meum consilium legiones novas non improbare; 29
nam Martiam et quartam nihil cogitantis praeter dignitatem
et decus comprobaturas esse certo scio: quid? veteranos
non veremur—nam timeri se ne ipsi quidem volunt—quo-
nam modo accipiant severitatem meam? Multa enim falsa
de me audierunt; multa ad eos improbi detulerunt, quorum
commoda, ut vos optimi testes estis, semper ego sententia,
auctoritate, oratione firmavi: sed credunt improbis, credunt
turbulentis, credunt suis. Sunt autem fortes illi quidem,
sed propter memoriam rerum, quas gesserunt, pro populi
Romani libertate et salute rei publicae nimis feroces et ad
suam vim omnia nostra consilia revocantes. Horum ego 30
cogitationem non vereor; impetum pertimesco. Haec quo-
que tanta pericula si effugero, satisne tutum reditum putatis
fore? Cum enim et vestram auctoritatem meo more de-
fendero et meam fidem rei publicae constantiamque praesti-
tero, tum erunt mihi non ei solum, qui me oderunt, sed illi
etiam, qui invident, extimescendi. Custodiatur igitur vita
rei publicae mea, quoad vel dignitas vel natura patietur,
patriae reservetur, mors aut necessitatem habeat fati aut, si
ante oppetenda est, oppetatur cum gloria. Haec cum ita
sint, etsi hanc legationem res publica, ut levissime dicam,
non desiderat, tamen si tuto licebit ire, proficiscar. Om-
nino, patres conscripti, totum huiusce rei consilium non
periculo meo, sed utilitate rei publicae metiar. De qua
mihi quoniam liberum est spatium, multum etiam atque
etiam considerandum puto idque potissimum faciendum,
quod maxime interesse rei publicae iudicaro.

2 cogitantis *Madvig*: cogitatis *t*: cogitetis *l n* 3 certo *Orelli*: certe *codd.* 4 quonam modo accipiant *t*: sed quo. m. accipient *bln* 15 meo more] meo me more *t*: et meo me more *ln*: more meo *b* 19 rei p. (r. p.) mea *t*: r. p. eaque *b*: mea r. p. eaque *ln* 20 aut (*post* mors) *Faernus*: autem *codd.* 25 meo periculo *t*

M. TVLLI CICERONIS

IN M. ANTONIVM

ORATIO PHILIPPICA TERTIA DECIMA

1 A PRINCIPIO huius belli, patres conscripti, quod cum impiis civibus consceleratisque suscepimus, timui ne condicio insidiosa pacis libertatis reciperandae studia restingueret. Dulce enim etiam nomen est pacis, res vero ipsa cum iucunda tum salutaris. Nam nec privatos focos nec publicas leges videtur nec libertatis iura cara habere quem discordiae, quem caedes civium, quem bellum civile delectat, eumque ex numero hominum eiciendum, ex finibus humanae naturae exterminandum puto. Itaque sive Sulla sive Marius sive uterque sive Octavius sive Cinna sive iterum Sulla sive alter Marius et Carbo sive qui alius civile bellum optavit, eum detestabilem civem rei publicae natum
2 iudico. Nam quid ego de proximo dicam, cuius acta defendimus, actorem ipsum iure caesum fatemur? Nihil igitur hoc cive, nihil hoc homine taetrius, si aut civis aut homo habendus est, qui civile bellum concupiscit. Sed hoc primum videndum est, patres conscripti, cum omnibusne pax esse possit an sit aliquod bellum inexpiabile, in quo pactio pacis lex sit servitutis. Pacem cum Scipione Sulla sive faciebat sive simulabat, non erat desperandum, si convenisset, fore aliquem tolerabilem statum civitatis. Cinna si

5 cum *lt*: tum *V*: tamen *b*   14 actorem *cod. Amst., ut voluit Eberhard*: auctorem *VD*   20 sive simulabat *om. D*

concordiam cum Octavio confirmare voluisset, hominum in re publica sanitas remanere potuisset. Proximo bello si aliquid de summa gravitate Pompeius, multum de cupiditate Caesar remisisset, et pacem stabilem et aliquam rem publicam nobis habere licuisset. Hoc vero quid est? cum 2
Antoniis pax potest esse? cum Censorino, Ventidio, Trebellio, Bestia, Nucula, Munatio, Lentone, Saxa? Exempli causa paucos nominavi: genus infinitum immanitatemque ipsi cernitis reliquorum. Addite illa naufragia Caesaris 3
amicorum, Barbas Cassios, Barbatios, Polliones; addite Antoni conlusores et sodalis, Eutrapelum, Melam, Caelium, Pontium, Crassicium, Tironem, Mustelam, Petusium: comitatum relinquo, duces nomino. Huc accedunt Alaudae ceterique veterani, seminarium iudicum decuriae tertiae, qui suis rebus exhaustis, beneficiis Caesaris devoratis, fortunas nostras concupiverunt. O fidam dexteram Antoni, qua 4
ille plurimos civis trucidavit, o ratum religiosumque foedus, quod cum Antoniis fecerimus! Hoc si Marcus violare conabitur, Luci eum sanctitas a scelere revocabit. Illis locus si in hac urbe fuerit, ipsi urbi locus non erit. Ora vobis eorum ponite ante oculos et maxime Antoniorum; incessum, aspectum, voltum, spiritum, latera tegentis alios, alios praegredientis amicos. Quem vini anhelitum, quas contumelias fore censetis minasque verborum! Nisi forte eos pax ipsa leniet, maximeque, cum in hunc ordinem venerint, salutabunt benigne, comiter appellabunt unumquemque nostrum. Non recordamini, per deos immortalis! quas 3 5
in eos sententias dixeritis? Acta M. Antoni rescidistis; leges refixistis; per vim et contra auspicia latas decrevistis;

1 hominum . . . potuisset *om.* V^1 4 dimisisset *D* 7 Munatio Vln^2: T. Mun. bn^1t 9 reliquorum *V*: belli quorum *D* (*cf.* § 47) 10 Poliones *D* 12 Pontium *om. V* Petusium *V*: pestutum *t*: peditum *bln* 18 cum Antoniis (aniis *t*) *bt*: cum Antonio *V*: can *l*: cum *n* 21 vobis eorum ponite *V*: vobis ponite eorum p. c. (*sine* p. c. *b*) *bln*: eorum p. c. ponite vobis *t* 27 per deos . . . eos *D*: *om.* V^1: quas in eos V^2

totius Italiae dilectus excitavistis; conlegam et scelerum
socium omnium hostem iudicavistis. Cum hoc quae pax
potest esse? Hostis si esset externus, id ipsum vix talibus
factis, sed posset aliquo modo. Maria, montes, regionum
magnitudines interessent; odisses eum, quem non videres.
Hi in oculis haerebunt et, cum licebit, in faucibus; quibus
enim saeptis tam immanis beluas continebimus? At incer-
tus exitus belli. Est omnino fortium virorum, quales vos
esse debetis, virtutem praestare—tantum enim possunt—,
6 fortunae culpam non extimescere. Sed quoniam ab hoc
ordine non fortitudo solum, verum etiam sapientia postu-
latur—quamquam vix videntur haec posse seiungi, seiun-
gamus tamen—, fortitudo dimicare iubet, iustum odium
incendit, ad confligendum impellit, vocat ad periculum:
quid sapientia? Cautioribus utitur consiliis, in posterum
providet, est omni ratione tectior. Quid igitur censet?
parendum est enim atque id optimum iudicandum, quod
sit sapientissime constitutum. Si hoc praecipit, ne quid
vita existimem antiquius, ne decernam capitis periculo,
fugiam omne discrimen, quaeram ex ea: 'Etiamne, si erit,
cum id fecero, serviendum?' Si adnuerit, ne ego sapien-
tiam istam, quamvis sit erudita, non audiam. Sin respond-
erit: 'Tu vero ita vitam corpusque servato, ita fortunas, ita
rem familiarem, ut haec libertate posteriora ducas itaque
his uti velis, si libera re publica possis, nec pro his liber-
tatem, sed pro libertate haec proicias tamquam pignora
iniuriae,' tum sapientiae vocem audire videar, eique ut
7 deo paream. Itaque si receptis illis esse possumus liberi,
vincamus odium pacemque patiamur; sin otium incolumibus
his esse nullum potest, laetemur decertandi oblatam esse

1 dilectum *D* 3 tamen id *D* 16 tectior V^1t: rectior *b*: protectior V^3ln 18 sit] est *coni. Halm* 20 si erit V^1b: fuerit V^2lnt 23 servato *om. V, unde* tu vero tuere ita *coni. Halm*, tuere ita (*sine* tu vero) *Madvig* 29 sin otium *V*: sin ius *ln*: si vis *bt*

fortunam. Aut enim interfectis illis fruemur victrice re publica aut oppressi—quod omen avertat Iuppiter!—si non spiritu, at virtutis laude vivemus.

At enim nos M. Lepidus, imperator iterum, pontifex 4
maximus, optime proximo civili bello de re publica meritus, ad pacem adhortatur. Nullius apud me, patres conscripti, auctoritas maior est quam M. Lepidi vel propter ipsius virtutem vel propter familiae dignitatem. Accedunt eodem multa privata magna eius in me merita, mea quaedam officia in illum. Maximum vero eius beneficium numero, quod hoc animo in rem publicam est, quae mihi vita mea semper fuit carior. Nam cum Magnum Pompeium, clarissimum 8
adulescentem, praestantissimi viri filium, auctoritate adduxit ad pacem remque publicam sine armis maximo civilis belli periculo liberavit, tum me eius beneficio plus quam pro virili parte obligatum puto. Itaque et honores ei decrevi quos potui amplissimos, in quibus mihi vos estis adsensi, nec umquam de illo et sperare optime et loqui destiti. Magnis et multis pignoribus M. Lepidum res publica inligatum tenet. Summa nobilitas est, omnes honores, amplissimum sacerdotium, plurima urbis ornamenta, ipsius, fratris maiorumque monumenta; probatissima uxor, optatissimi liberi, res familiaris cum ampla tum casta a cruore civili. Nemo ab eo civis violatus, multi eius beneficio et misericordia liberati. Talis igitur vir et civis opinione labi potest, voluntate a re publica dissidere nullo pacto potest. Pacem volt M. Lepidus. Praeclare, si talem potest efficere, qualem 9
nuper effecit, qua pace Cn. Pompei filium res publica aspiciet suoque sinu complexuque recipiet, neque solum illum, sed cum illo se ipsam sibi restitutam putabit. Haec causa fuit cur decerneretis statuam in rostris cum inscri-

1 interfectis illis *del. Faernus* 4 M. Lepidus *l*: *om. cett.* (*om.* imperator *l*) 9 officia *om. D* 14 pacem *V*: urbem *D* 16 putet *V*[1]: putavi *coni. Halm* 19 obligatum *D* 21 orn. ipsius, *Halm* 24 eius *om. D* 28 effecit *bln*: efficit *Vt* 31 cur ei *Lambinus*

ptione praeclara, cur absenti triumphum. Quamquam enim magnas res bellicas gesserat et triumpho dignas, non erat tamen ei tribuendum, quod nec L. Aemilio nec Aemiliano Scipioni nec superiori Africano nec Mario nec Pompeio, qui maiora bella gesserunt, sed, quod silentio bellum civile confecerat, cum primum licuit, honores in eum maximos

5 10 contulistis. Existimasne igitur, M. Lepide, qualem Pompeium res publica habitura sit civem, talis futuros in re publica Antonios? In altero pudor, gravitas, moderatio, integritas; in illis—et cum hos compello, praetereo animo ex grege latrocini neminem—libidines, scelera, ad omne facinus immanis audacia. Deinde vos obsecro, patres conscripti, quis hoc vestrum non videt, quod Fortuna ipsa, quae dicitur caeca vidit? Salvis enim actis Caesaris, quae concordiae causa defendimus, Pompeio sua domus patebit, eamque non minoris, quam emit Antonius, redimet; redimet, inquam, Cn. Pompei domum filius. O rem acerbam! Sed haec satis diu multumque defleta sunt. Decrevistis tantam pecuniam Pompeio, quantam ex bonis patriis in

11 praedae dissipatione inimicus victor redegisset. Sed hanc mihi dispensationem pro paterna necessitudine et coniunctione deposco: redimet hortos, aedis, urbana quaedam, quae possidet Antonius. Nam argentum, vestem, supellectilem, vinum amittet aequo animo, quae ille helluo dissipavit. Albanum, Formianum a Dolabella reciperabit; etiam ab Antonio Tusculanum; eique, qui nunc Mutinam oppugnant, D. Brutum obsident, de Falerno Anseres depellantur. Sunt alii plures fortasse, sed mea memoria dilabuntur. Ego etiam eos dico, qui hostium numero non sunt, Pompeianas possessiones quanti emerint filio reddituros.

3 tamen *om. V* 5 silentio] sapientia *Pluygers* 8 in re p. *om. D* 10 animo] omnino *Ferrarius* 14 videt *D* 17 O rem acerbam] *hic deficit V* 27 depellantur *bn*[1]*t et Servius ad Ecl.* ix. 36: depellentur *bn*[2] 28 sed mea *bn*: de mea *b*: mea *t*: sed de mea *Naugerius*: *fort.* sed e mea dilabuntur] *fort.* elabuntur

12 Satis inconsiderati fuit, ne dicam audacis, rem ullam ex illis attingere; retinere vero quis poterit clarissimo domino restituto? An is non reddet, qui domini patrimonium circumplexus quasi thesaurum draco, Pompei servus, libertus Caesaris, agri Lucani possessiones occupavit? Atque illud septiens miliens, quod adulescenti, patres conscripti, spopondistis, ita discribetur, ut videatur a vobis Cn. Pompei filius in patrimonio suo conlocatus. Haec senatus: reliqua populus Romanus in ea familia, quam vidit amplissimam, persequetur, in primis paternum auguratus locum, in quem ego eum, ut, quod a patre accepi, filio reddam, mea nominatione cooptabo. Utrum igitur augurem Iuppiter Optimus Maximus, cuius interpretes internuntiique constituti sumus, utrum populus Romanus libentius sanciet, Pompeiumne an Antonium? Mihi quidem numine deorum immortalium videtur hoc fortuna voluisse, ut actis Caesaris firmis ac ratis Cn. Pompei filius posset et dignitatem et fortunas patrias reciperare.

6 13 Ac ne illud quidem silentio, patres conscripti, praetereundum puto, quod clarissimi viri legati, L. Paulus, Q. Thermus, C. Fannius, quorum habetis cognitam voluntatem in rem publicam eamque perpetuam atque constantem, nuntiant se Pompei conveniendi causa divertisse Massiliam eumque cognovisse paratissimo animo, ut cum suis copiis iret ad Mutinam, ni vereretur ne veteranorum animos offenderet. Est vero eius patris filius, qui sapienter faciebat non minus multa quam fortiter. Itaque intellegitis et animum ei praesto fuisse nec consilium defuisse. Atque etiam hoc M. Lepido providendum est, ne quid adrogantius, quam eius mores ferunt, facere videatur. 14 Si enim nos exercitu

4 thesaurum *om. t* 10 in quem *codd. Ferrarii*: in que *t*: in quo *ln*: *om. b* 12 Iuppiter Opt. Maximus *Pluygers*: i. o. m. *codd.*: Iovis Opt. Max. *edd.* 13 nos *post* sumus *add. Madvig* 14 -ne an *t*: ne *bln* 25 ni vereretur ne *om. b* 28 praesto *om. t* 30 si *ln*: sive *t*: siṇẹ *b*

terret, non meminit illum exercitum senatus populique Romani atque universae rei publicae esse, non suum. At uti potest pro suo. Quid tum? omniane bonis viris, quae facere possunt, facienda sunt, etiamne, si turpia, si perniciosa erunt, si facere omnino non licebit? Quid autem turpius aut foedius aut quod minus deceat quam contra senatum, contra civis, contra patriam exercitum ducere? quid vero magis vituperandum quam id facere, quod non liceat? Licet autem nemini contra patriam ducere exercitum; si quidem licere id dicimus, quod legibus, quod more maiorum institutisque conceditur. Neque enim, quod quisque potest, id ei licet, nec, si non obstatur, propterea etiam permittitur. Tibi enim exercitum, Lepide, tam quam maioribus tuis patria pro se dedit. Hoc tu arcebis hostem, finis imperi propagabis: senatui populoque Romano parebis, si quam ad
7 15 aliam rem te forte traduxerit. Haec si cogitas, es M. Lepidus, pontifex maximus, M. Lepidi, pontificis maximi, pronepos; sin hominibus tantum licere iudicas, quantum possunt, vide ne alienis exemplis eisque recentibus uti quam et antiquis et domesticis malle videare. Quod si auctoritatem interponis sine armis, magis equidem laudo, sed vide ne hoc ipsum non sit necesse. Quamquam enim est tanta in te auctoritas, quanta debet in homine nobilissimo, tamen senatus se ipse non contemnit, nec vero fuit umquam gravior, constantior, fortior. Incensi omnes rapimur ad libertatem reciperandam; non potest ullius auctoritate tantus senatus populique Romani ardor exstingui; odimus, irati pugnamus, extorqueri manibus arma non possunt; receptui signum aut revocationem a bello audire non possumus; speramus op-
16 tima, pati vel difficillima malumus quam servire. Caesar confecit invictum exercitum; duo fortissimi consules adsunt

2 uti b^1n: ubi b^2lt 9 licet bn^2: liceat ln^1t 16 cogitas es *b*: cogitasses *lnt* 25 fortior *bn*: *om. lt* 27 restingui *Ursinus* odimus *om.* b^1 28 e manibus *Halm* aut . . . bello *del. Cobet* 29 possemus *t* 31 confecit δ: conficit *D*

cum copiis; L. Planci, consulis designati, varia et magna auxilia non desunt; in D. Bruti salute certatur; unus furiosus gladiator cum taeterrimorum latronum manu contra patriam, contra deos penatis, contra aras et focos, contra quattuor consules gerit bellum. Huic cedamus, huius condiciones audiamus, cum hoc pacem fieri posse credamus?

At periculum est ne opprimamur. Non metuo ne is, qui 8
suis amplissimis fortunis nisi nobis salvis frui non potest, prodat salutem suam. Bonos civis primum natura efficit, adiuvat deinde fortuna. Omnibus enim bonis expedit salvam esse rem publicam. Sed in eis, qui fortunati sunt, magis id apparet. Quis fortunatior Lepido, ut ante dixi, 17
quis eodem sanior? Vidit eius maestitiam atque lacrimas populus Romanus Lupercalibus; vidit quam abiectus, quam confectus esset, cum Caesari diadema imponens Antonius servum se illius quam conlegam esse malebat. Qui si reliquis flagitiis et sceleribus abstinere potuisset, tamen unum ob hoc factum dignum illum omni poena putarem. Nam si ipse servire poterat, nobis dominum cur imponebat? et si eius pueritia pertulerat libidines eorum, qui erant in eum tyranni, etiamne in nostros liberos dominum et tyrannum comparabat? Itaque illo interfecto qualem in nos eum esse voluit, talis ipse in ceteros exstitit. Qua enim *in* barbaria 18
quisquam tam taeter, tam crudelis tyrannus, quam in hac urbe armis barbarorum stipatus Antonius? Caesare dominante veniebamus in senatum, si non libere, at tamen tuto. Hoc archipirata—quid enim dicam tyranno?—haec subsellia ab Ituraeis occupabantur. Prorupit subito Brundisium, ut inde agmine quadrato ad urbem accederet; lautissimum oppidum nunc municipum honestissimorum, quondam colonorum, Suessam, fortissimorum militum sanguine implevit;

8 nobis] bonis *cod. Langobardicus Ferrarii* 14 vidit *om. t* 15 ponens *t* 17 abstinere *n*: se *ante* abstin. *add. bl, post* si *t* 23 in ceteros *del. Pluygers* in] *om. codd.* 30 municipum *Manutius*: municipium *codd.*

Brundisi in sinu non modo avarissimae, sed etiam crudelissimae uxoris delectos Martiae legionis centuriones trucidavit. Inde se quo furore, quo ardore ad urbem, id est ad caedem optimi cuiusque rapiebat! Quo tempore di ipsi immortales praesidium improvisum nec opinantibus nobis
9 obtulerunt. Caesaris enim incredibilis ac divina virtus
19 latronis impetus crudelis ac furibundos retardavit: quem tamen ille demens laedere se putabat edictis, ignorans, quaecumque falso diceret in sanctissimum adulescentem, ea vere recidere in memoriam pueritiae suae. Ingressus urbem est quo comitatu vel potius agmine, cum dextra sinistra, gemente populo Romano, minaretur dominis, notaret domos, divisurum se urbem palam suis polliceretur. Rediit ad milites; ibi pestifera illa Tiburi contio. Inde ad urbem cursus; senatus in Capitolium; parata de circumscribendo adulescente sententia consularis, cum repente—nam Martiam legionem Albae consedisse sciebat—adfertur ei de quarta nuntius. Quo perculsus abiecit consilium referendi ad senatum de Caesare: egressus est non viis, sed tramitibus paludatus. [Eoque ipso die innumerabilia senatus consulta fecit, quae quidem omnia citius delata quam scripta sunt.]
20 Ex eo non iter, sed cursus et fuga in Galliam. Caesarem sequi arbitrabatur cum legione Martia, cum quarta, cum veteranis, quorum ille nomen prae metu ferre non poterat, eique in Galliam penetranti D. se Brutus obiecit, qui se totius belli fluctibus circumiri quam illum aut regredi aut progredi maluit, Mutinamque illi exsultanti tamquam frenos furoris iniecit. Quam cum operibus munitionibusque saepsisset nec eum coloniae florentissimae dignitas neque con-

8 tamen *b* (*e coll. mea*): tum *lnt* 9 diceret *ln*: in eum diceret *bt*: ediceret *Pluygers* in sanctissimum adulescentem *del. Halm* 14 ibi *bn*: ubi *lt* Tibure *Muretus* 16 nam] iam *Faernus* 20 eoque . . . sunt *seclusi*: *totum hoc colon mihi ex* iii. 24 *huc invectum videtur* 21 delata *t*: deleta *bn*: perfecta perlata *l* 24 poterat *b*

sulis designati maiestas a parricidio deterreret, tum me—
testor et vos et populum Romanum et omnis deos, qui huic
urbi praesident—invito et repugnante legati missi tres con-
sulares ad latronum et gladiatorum ducem. Quis tam bar- 21
barus umquam, tam immanis, tam ferus? Non audivit, non
respondit; neque eos solum praesentis, sed multo magis
nos, a quibus illi erant missi, sprevit et pro nihilo putavit.
Postea quod scelus, quod facinus parricida non edidit?
Circumsedet colonos nostros, exercitum populi Romani,
imperatorem, consulem designatum; agros divexat civium
optimorum; hostis taeterrimus omnibus bonis cruces ac
tormenta minitatur. Cum hoc, M. Lepide, pax esse quae **10**
potest? cuius ne supplicio quidem ullo satiari videtur posse
populus Romanus.

Quod si quis adhuc dubitare potuit quin nulla societas 22
huic ordini populoque Romano cum illa importunissima
belua posset esse, desinet profecto dubitare his cognitis
litteris, quas mihi missas ab Hirtio consule modo accepi.
Eas dum recito dumque de singulis sententiis breviter
disputo, velim, patres conscripti, ut adhuc fecistis, me
attente audiatis. 'Antonius Hirtio et Caesari.' Neque se
imperatorem neque Hirtium consulem nec pro praetore
Caesarem. Satis hoc quidem scite: deponere alienum
nomen ipse maluit quam illis suum reddere. 'Cognita
morte C. Treboni non plus gavisus sum quam dolui.'
Videte quid se gavisum, quid doluisse dicat: facilius de
pace deliberabitis. 'Dedisse poenas sceleratum cineri atque
ossibus clarissimi viri et apparuisse numen deorum intra
finem anni vertentis aut iam soluto supplicio parricidi aut
impendente laetandum est.' O Spartace! quem enim te

4 latronum et *Halm*: -nes m *bt*: -nem M. Antonium *n*: -nes M. Antonii *l* (latronum gladiatorem ducem *Müller*) 9 pop. R. *n*: r. p. *blt* 15 dub. adhuc *t* 17 desinet *n*^{2}, *ut voluit Ernesti*: designat *ln*^{1}*t*: desinat *b* 23 scite *ln*: scito *t*: scire *b* 29 parricidii *b*: -da *t*: -dae *ln* (*n* in *ras.*)

potius appellem, cuius propter nefanda scelera tolerabilis
fuisse videtur Catilina? laetandum esse ausus es scribere
Trebonium dedisse poenas? sceleratum Trebonium? quo
scelere, nisi quod te Idibus Martiis a debita tibi peste
23 seduxit? Age, hoc laetaris: videamus quid moleste feras.
'*A senatu* iudicatum hostem populi Romani Dolabellam eo,
quod sicarium occiderit, et videri cariorem rei publicae
filium scurrae quam C. Caesarem, patriae parentem, ingemi-
scendum est.' Quid ingemiscis? Hostem Dolabellam?
quid? te non intellegis dilectu tota Italia habito, consulibus
missis, Caesare ornato, sagis denique sumptis hostem iudi-
catum? Quid est autem, scelerate, quod gemas hostem
Dolabellam iudicatum a senatu? Quem tu ordinem omnino
esse nullum putas, sed eam tibi causam belli gerendi pro-
ponis, ut senatum funditus deleas, reliqui boni et locupletes
omnes summum ordinem subsequantur. At scurrae filium
appellat. Quasi vero ignotus nobis fuerit splendidus eques
Romanus, Treboni pater. Is autem humilitatem despicere
II audet cuiusquam, qui ex Fadia sustulerit liberos? 'Acerbis-
24 simum vero est te, A. Hirti, ornatum beneficiis Caesaris et
talem ab eo relictum, qualem ipse miraris.' Equidem
negare non possum a Caesare Hirtium ornatum, sed illa
ornamenta in virtute et in industria posita lucent. Tu vero,
qui te ab eodem Caesare ornatum negare non potes, quid
esses, si tibi ille non tam multa tribuisset? ecquo te tua
virtus provexisset, ecquo genus? In lustris, popinis, alea,
vino tempus aetatis omne consumpsisses, ut faciebas, cum

2 es *ln*: ē *t*: *om. b* 6 a senatu *add. Müller*: *om. codd.* (*post* -as) hostem pop. R. *Müller*: hoc tempore (hostem *add. b*) *codd.* 7 rei p. *mei*: pop. R. *edd. ex* δ 9 ingemiscis? hostem *ita distinct. in l*: *sine puncto edd.* iudicatum *post* Dol. *add.* δ 10 quid te *n*: qui te *blt* 19 cuiusquam] cuius qui *l*: cuiusque *bnt* Fadia *Ferrarius*: ex ea die *codd.* 20 est *hoc loc. hab. l, ante* vero *bn*: esse *t* ornatum *ed. Gryph.*: orn. esse *codd.* 23 in industria *l*: *om.* in *bnt* 26 genus] genus vitae *Schelle*: ingenium *Ursinus*: industria *Pluygers*: *fort.* inlustre genus

in gremiis mimarum mentum mentemque deponeres. 'Et te, o puer.' Puerum appellat, quem non modo virum, sed etiam fortissimum virum sensit et sentiet. Est istuc quidem nomen aetatis, sed ab eo minime usurpandum, qui suam amentiam puero praebet ad gloriam. 'Qui omnia nomini debes.' Debet vero solvitque praeclare. Si enim ille 25
patriae parens, ut tu appellas—ego quid sentiam videro—, cur non hic parens verior, a quo certe vitam habemus e tuis facinerosissimis manibus ereptam? 'id agere, ut iure deminutus sit Dolabella?' Turpem vero actionem, qua defenditur amplissimi auctoritas ordinis contra crudelissimi gladiatoris amentiam! 'et ut venefica haec liberetur obsidione? Veneficam audes appellare eum virum, qui tuis veneficiis remedia invenit? quem ita obsides, nove Hannibal, aut si quis acutior imperator fuit, ut te ipse obsideas, neque te istinc, si cupias, possis explicare. Recesseris: undique omnes insequentur; manseris: haerebis. Nimirum recte veneficam appellas, a quo tibi praesentem pestem vides comparatam. 'Ut quam potentissimus sit Cassius atque Brutus!' Putes Censorinum dicere aut Ventidium aut 26
etiam ipsos Antonios. Cur autem nolint potentis esse non modo optimos et nobilissimos viros, sed secum etiam in rei publicae defensione coniunctos? 'Nimirum eodem modo haec aspicitis, ut priora.' Quae tandem? 'Castra Pompei senatum appellatis.' An vero tua castra potius senatum **12**
appellaremus? in quibus tu es videlicet consularis, cuius totus consulatus est ex omni monumentorum memoria evolsus; duo praetores sine causa diffisi se aliquid habituros—nos enim Caesaris beneficia defendimus—praetorii Philadelphus Annius et innocens Gallius; aedilicii, corycus

1 mentum mentemque *l. Arusian. Gr. L.* vii. *p.* 466 : mentem mentumque *bnt* 5 puero *scripsi* : pueri *t* : huic *ln* : puero huic *b* nomini *b¹t* : eius nom. *ln* : nom. eius *b²* 9 deminutus *scripsi* : damnatus *codd.* 21 nolint lit *n* : -lim *blt* 25 appellabatis *edd. ex 'var. Iunt. et mg. Crat.'*

laterum et vocis meae, Bestia et fidei patronus, fraudator creditorum Trebellius, et homo dirutus aere, Q. Caelius, columenque amicorum Antoni, Cotyla Varius, quem Antonius deliciarum causa loris in convivio caedi iubebat a servis publicis; VII virales, Lento, Nucula; tum deliciae atque amores populi Romani L. Antonius; tribuni primum duo designati, Tullus Hostilius, qui suo iure in porta nomen inscripsit, qua cum prodere imperatorem suum non potuisset, reliquit; alter est designatus Insteius nescio qui, fortis, ut aiunt, latro; quem tamen temperantem fuisse ferunt Pisauri
27 balneatorem. Sequuntur alii tribunicii, T. Plancus in primis: qui si senatum dilexisset, numquam curiam incendisset. Quo scelere damnatus in eam urbem rediit armis, unde excesserat legibus. Sed hoc ei commune cum pluribus sui simillimis. Illud tamen *non* verum in hoc Planco quod proverbi loco dici solet, perire eum non posse, nisi ei crura fracta essent. Fracta sunt et vivit. Hoc tamen, ut alia
13 multa, Aquilae referatur acceptum. Est etiam ibi Decius, ab illis, ut opinor, Muribus; itaque Caesaris munera rosit: Deciorum quidem multo intervallo per hunc praeclarum virum memoria renovata est. Saxam vero Decidium praeterire qui possum, hominem deductum ex ultimis gentibus, ut eum tribunum plebis videremus, quem civem
28 numquam videramus? Est quidem alter Saserna: sed omnes tamen tantam habent similitudinem inter se, ut in eorum praenominibus errem. Nec vero Extitius, Philadelphi frater, quaestor, praetermittendus est, ne, si de clarissimo

1 fraud. cred. *del. Rau* 2 dirutus aere Q. *Reid*: dirutus diviciis *n*²: diruptus divitique *b ex corr. bn*¹*t*: diruptus dirutusque *l* (-que Q. *edd. ex* δ) 4 a servis publicis *Ferrarius*: a sui publicis *t*: a suis publice *bln* 6 tribuni *Ferrarius*: -nicii *codd.* 8 qua *Rau*: qui *codd.* 13 rediit] redit *codd.* 14 unde *l*: ex qua *bnt* 15 sui simillimis *Pighius*: dissimilibus *codd.* non verum *Zumpt*: verum *codd.*: mirum *Klotz* in hoc Planco quod *scripsi*: quod in hoc Planco *codd.* 19 Muribus] Deciis *add. codd., del. Halm* 24 quidem *lt*: quidam *b*: ibidem *Madvig* 25 tamen *del. Rau*

adulescente siluero, invidisse videar Antonio. Est etiam
Asinius quidam senator voluntarius, lectus ipse a se.
Apertam curiam vidit post Caesaris mortem: mutavit
calceos; pater conscriptus repente factus est. Non novi
Sex. Albesium, sed tamen neminem tam maledicum offendi
qui illum negaret dignum Antoni senatu. Arbitror me
aliquos praeterisse; de eis tamen, qui occurrebant, tacere
non potui. Hoc igitur fretus senatu Pompeianum senatum
despicit, in quo decem fuimus consulares: qui si omnes
viverent, bellum omnino hoc non fuisset; auctoritati cessisset
audacia. Sed quantum praesidi fuerit in ceteris, hinc intel- 29
legi potest, quod ego unus relictus ex multis contudi et fregi
adiuvantibus vobis exsultantis praedonis audaciam. Quod 14
si non Fortuna nobis modo eripuisset Ser. Sulpicium eius-
que conlegam ante, *M.* Marcellum,—quos civis, quos
viros!—si duo consules, amicissimos patriae, simul ex Italia
eiectos, si L. Afranium, summum ducem, si P. Lentulum,
civem cum in ceteris rebus tum in salute mea singularem,
si *M.* Bibulum, cuius est in rem publicam semper merito
laudata constantia, si L. Domitium, praestantissimum civem,
si Appium Claudium, pari nobilitate et voluntate praeditum,
si P. Scipionem, clarissimum virum maiorumque suorum
simillimum, res publica tenere potuisset, certe eis consula-
ribus non esset Pompeianus despiciendus senatus. Utrum 30
igitur aequius, utrum melius rei publicae fuit Cn. Pompeium
an sectorem Cn. Pompei vivere Antonium? Qui vero
praetorii! quorum princeps M. Cato idemque omnium
gentium virtute princeps. Quid reliquos clarissimos viros
commemorem? Nostis omnis. Magis vereor ne longum
me in enumerando quam ne ingratum in praetereundo pu-
tetis. Qui aedilicii, qui tribunicii, qui quaestorii! Quid

4 non *om. t* 5 Albesium *bt*: Albedium *ln* 6 indignum *b* 14 si non . . . modo *t*: si . . . modo non *n*[2]: si non . . . modo non *bln*[1] 15 M.] *om. codd.* 16 Italia] *hic deficit n* 19 M. *Klotz*: *om. codd.* 26 Antonium (-ius *t*) *del. Jordan*

multa? talis senatorum et dignitas et multitudo fuit, ut magna excusatione opus eis sit, qui in illa castra non vene-
15 runt. Nunc reliqua attendite. 'Victum Ciceronem ducem habuistis.' Eo libentius 'ducem' audio, quod certe ille dicit invitus; nam de victo nihil laboro. Fatum enim meum est sine re publica nec vinci posse nec vincere. 'Macedoniam munitis exercitibus.' Et quidem fratri tuo, qui a vobis nihil degenerat, extorsimus. 'Africam commisistis Varo bis capto.' Hic cum Gaio fratre putat se litigare. 'In Syriam Cassium misistis.' Non igitur sentis huic causae orbem terrae patere, te extra munitiones tuas vestigium ubi imprimas non habere? 'Cascam tribunatum gerere passi
31 estis.' Quid ergo? ut Marullum, ut Caesetium a re publica removeremus eum, per quem, ut neque idem hoc posthac neque multa eius modi accidere possent, consecuti sumus? 'Vectigalia Iuliana Lupercis ademistis.' Lupercorum mentionem facere audet? neque illius diei memoriam perhorrescit, quo ausus est obrutus vino, unguentis oblitus, nudus gementem populum Romanum ad servitutem cohortari? 'Veteranorum colonias, deductas lege senatus consulto sustulistis.' Nos sustulimus an contra lege comitiis centuriatis lata sanximus? Vide ne tu veteranos, etiam eos qui erant perditi, perdideris in eumque locum deduxeris, ex quo ipsi
32 iam sentiunt se numquam exituros. 'Massiliensibus iure belli adempta reddituros vos pollicemini.' Nihil disputo de iure belli—magis facilis disputatio est quam necessaria—: illud tamen animadvertite, patres conscripti, quam sit huic rei publicae natus hostis Antonius, qui tanto opere eam civitatem oderit, quam scit huic rei publicae semper fuisse

10 huic causae *blt*: in hac causa *o* (*in l post* habere *est* vel in hac causa) 11 patere *cod. Ursini*: parere *l*: favere *b*: *om. ot*: *fort.* in hac causa orbem terrae esse 14 idem hoc *lo*: idem *b*: hoc ē *t*: hoc idem *Halm* 20 lege *l*, *Garatoni*: lege et *bot* 21 lege . . . lata *Ferrarius*: legem . . . lata *t*: legem . . . latas *lo*: legem . . . latam *b* 22 etiam *scripsi*: tamen *codd.*: sed tamen *Madvig* 27 quam *o*: q. *t*: quis *l*: qui *b*

amicissimam. 'Neminem Pompeianum, qui vivat, teneri **16** lege Hirtia dictitatis.' Quis, quaeso, iam legis Hirtiae mentionem facit? cuius non minus arbitror latorem ipsum quam eos, de quibus lata est, paenitere. Omnino mea quidem sententia legem illam appellare fas non est; et, ut sit lex, non debemus illam Hirti legem putare. 'Apuleiana pecunia Brutum subornastis.' Quid? si omnibus suis copiis excellentem virum res publica armasset, quem tandem bonum paeniteret? Nec enim sine pecunia exercitum alere nec sine exercitu fratrem tuum capere potuisset. 'Securi 33 percussos Petraeum et Menedemum, civitate donatos et hospites Caesaris, laudastis.' Non laudavimus, quod ne audivimus quidem. Valde enim nobis in tanta perturbatione rei publicae de duobus nequissimis Graeculis cogitandum fuit. 'Theopompum, nudum, vi expulsum a Trebonio, confugere Alexandream neglexistis.' Magnum crimen senatus! De Theopompo, summo homine, negleximus, qui ubi terrarum sit, quid agat, vivat denique an mortuus sit, quis aut scit aut curat? 'Ser. Galbam eodem pugione succinctum in castris videtis.' Nihil tibi de Galba respondeo, fortissimo et constantissimo civi: coram aderit; praesens et ipse et ille, quem insimulas, pugio respondebit. 'Milites aut meos aut veteranos contraxistis tamquam ad exitium eorum, qui Caesarem occiderant: et eosdem nec opinantis ad quaestoris sui aut imperatoris aut commilitonum suorum pericula impulistis.' Scilicet verba dedimus, decepimus: ignorabat legio Martia, quarta, nesciebant veterani quid ageretur; non illi senatus auctoritatem, non libertatem populi sequebantur: Caesaris mortem ulcisci volebant, quam

1 teneri . . . dictitatis *Orelli*: tenere (-i *t*) . . . dignitatis (-tes *lo*) *codd.* 2 quis quaeso *cod. Ursini*: quis (-ui *lo*) quasi *codd.* 11 Petraeum *Haupt*: Petrum *codd.* 12 laudavimus *Lambinus*: -amus *codd.* 15 vi *scripsi*: ñ *blt*: *om. o* 21 praesens b^1: tibi *add. post* praes. b^2*ot*, *post* respond. *l* 28 non . . . non *o*: an . . . non *bt*: num . . . an *l*

omnes fatalem fuisse arbitrabantur; te videlicet salvum,
17 beatum, florentem esse cupiebant. O miser cum re, tum
34 hoc ipso, quod non sentis quam miser sis! Sed maximum crimen audite. 'Denique quid non aut probastis aut fecistis, quod faciat, si reviviscat'— Quis? credo enim, adferet aliquod scelerati hominis exemplum —'Cn. Pompeius ipse?' O nos turpis, si quidem Cn. Pompeium imitati sumus! 'aut filius eius, si modo possit.' Poterit, mihi crede: nam paucis diebus et in domum et in hortos paternos immigrabit. 'Postremo negatis pacem fieri posse, nisi aut emisero Brutum aut frumento iuvero.' Alii istuc negant: ego vero, ne si ista quidem feceris, umquam tecum pacem huic civitati futuram puto. 'Quid? hoc placetne veteranis istis? quibus adhuc omnia integra sunt.' Nihil vidi tam integrum quam ut oppugnare imperatorem incipiant, quem tanto studio
35 consensuque oderint. 'Quos iam vos adsentationibus et venenatis muneribus venistis depravaturi.' An corrupti sunt, quibus persuasum sit foedissimum hostem iustissimo bello persequi? 'At militibus inclusis opem fertis. Nihil moror eos salvos esse et ire quo libet, si tantum modo patiuntur perire eum, qui meruit.' Quam benigne! denique usi liberalitate Antoni milites imperatorem reliquerunt et se ad hostem metu perterriti contulerunt: per quos si non stetisset, non Dolabella prius imperatori suo quam Antonius
36 etiam conlegae parentasset. 'Concordiae factam esse mentionem scribitis in senatu et legatos esse consularis quinque. Difficile est eos, qui me praecipitem egerint, aequissimas

5 quod faciat *o*: quid fac. *lt*: que fac. *b* 7 imitati *t*: -taturi *blo* 8 modo *t*: domi *bo* (-o *b*): domi esse *l* 16 oderint *scripsi*: ostenderint *t*: offenderint *bl*: ostenderint, quam oderint *Lehmann*: cum tantum studium consensumque ostenderint *Halm*: *fort.* cum . . . offensionem ostenderint quos iam *scripsi*: quoniam *bot*: quẽ *l*: quamquam eos *Madvig* 17 depravaturi *scripsi*: -ati *blo* (*om. t*): -atum *Madvig* an] itane *Madvig* 18 sit] est b^2 20 lubet si *lo*: iubetis *bt* (*add.* si *b*) 27 est] credere ***add. codd., del. Madvig***: ea de re *coni. Reid*

condiciones ferentem et tamen ex his aliquid remittere cogitantem, putare aliquid moderate aut humane esse facturos. Vix etiam veri simile est, qui iudicaverint hostem Dolabellam ob rectissimum facinus, eosdem nobis parcere posse idem sentientibus.' Parumne videtur omnium facinorum sibi cum Dolabella societatem initam confiteri? Nonne cernitis ex uno fonte omnia scelera manare? Ipse denique fatetur, hoc quidem satis acute, non posse eos, qui hostem Dolabellam iudicaverint ob rectissimum facinus—ita enim **18**
videtur Antonio—, sibi parcere idem sentienti. Quid huic 37
facias, qui hoc litteris memoriaeque mandarit, ita sibi convenisse cum Dolabella, ut ille Trebonium et, si posset, etiam Brutum, Cassium, discruciatos necaret, eadem ipse inhiberet supplicia nobis? O conservandus civis cum tam pio iustoque foedere! Is etiam queritur condiciones suas repudiatas, aequas quidem et verecundas, ut haberet Galliam ultimam, aptissimam ad bellum renovandum instruendumque provinciam; ut Alaudae in tertia decuria iudicarent, id est ut perfugium scelerum esset quam turpissimis rei publicae sordibus; ut acta sua rata essent, cuius nullum remanet consulatus vestigium. Cavebat etiam L. Antonio, qui fuerat aequissimus agri privati et publici decempedator, Nucula et Lentone conlega. 'Quam ob rem vos potius animad- 38
vertite, utrum sit elegantius et partibus utilius Treboni mortem persequi an Caesaris, et utrum sit aequius concurrere nos, quo facilius reviviscat Pompeianorum causa totiens iugulata, an consentire, ne ludibrio simus inimicis.' Si esset iugulata, numquam exsurgeret: quod tibi tuisque contingat. 'Utrum' inquit 'elegantius.' Atqui hoc bello de elegantia quaeritur! 'et partibus utilius.' Partes, furiose, 39

2 putare *del. Manutius* (*contra Priscian Gr. L.* iii. *p.* 70) esse *om. Priscian* 13 eadem ipse *Garatoni*: eademque *codd.* 14 O *t*: *om. blo* 17 instruendumque *bo*: -damque *lt* 19 quam *scripsi*: cum *codd.*: tutum *Müller* 30 et partibus *b²o*: partibusque *b¹t*: et partibus quid *l*

dicuntur in foro, in curia. Bellum contra patriam nefarium suscepisti; oppugnas Mutinam, circumsedes consulem designatum; bellum contra te duo consules gerunt cumque eis pro praetore Caesar; cuncta contra te Italia armata est. Istas tu partis potius quam a populo Romano defectionem vocas? Potiusne Treboni mortem quam Caesaris persequimur. Treboni satis persecuti sumus hoste iudicato Dolabella; Caesaris mors facillime defenditur oblivione et silentio. Sed videte quid moliatur. Cum mortem Caesaris ulciscendam putat, mortem proponit non eis solum, qui illam rem gesse-
19 runt, sed eis etiam, si qui non moleste tulerunt. 'Quibus,
40 utri nostrum ceciderint, lucro futurum est, quod spectaculum adhuc ipsa Fortuna vitavit, ne videret unius corporis duas acies lanista Cicerone dimicantis: qui usque eo felix est, ut isdem ornamentis deceperit vos, quibus deceptum Caesarem gloriatus est.' Pergit in me maledicta *dicere*, quasi vero ei pulcherrime priora processerint: quem ego inustum verissimis maledictorum notis tradam hominum memoriae sempiternae. Ego lanista? Et quidem non insipiens: deteriores enim iugulari cupio, meliores vincere. 'Utri
41 ceciderint,' scribit 'lucro nobis futurum.' O praeclarum lucrum, cum te victore—quod di omen avertant!—beata mors eorum futura sit, qui e vita excesserint sine tormentis. A me 'deceptos' ait 'isdem ornamentis' Hirtium et Caesarem. Quod, quaeso, adhuc a me est tributum Hirtio ornamentum? nam Caesari plura et maiora debentur. Deceptum autem patrem a me dicere audes? Tu, tu, inquam, illum occidisti Lupercalibus: cuius, homo ingratissime, flaminium cur reliquisti? Sed iam videte magni et clari

6 potiusne *o*: potius *blt*: *del. Ferrarius* quam] an *Ferrarius* persequimur] persequi *Ferrarius* 16 in me *t*: in mea *blo* dicere *supplevi*: iacere *Halm* 22 cum te *Ant. Augustinus*: quo te *bt*: quo lucro te *lo* 25 quaeso δ: quasi *D* 27 patrem a me *scripsi*: patrem a me Caesarem *lo*: Caesarem a me *t*: patrem Caesarem a me *b*

viri admirabilem gravitatem atque constantiam: 'Mihi qui- 42
dem constat nec meam contumeliam nec meorum ferre,
nec deserere partis, quas Pompeius odivit, nec veteranos
sedibus suis moveri pati nec singulos ad cruciatum trahi
nec fallere fidem, quam dedi Dolabellae.' Omitto alia:
'fidem Dolabellae,' sanctissimi viri, deserere homo pius
non potest. Quam fidem? an optimi cuiusque caedis, urbis
et Italiae partitionis, vastandarum diripiendarumque pro-
vinciarum? Nam quid erat aliud, quod inter Antonium
et Dolabellam, impurissimos parricidas, foedere et fide
sanciretur? 'nec Lepidi societatem violare, piissimi homi- 43
nis.' Tibi cum Lepido societas aut cum ullo, non dicam
bono civi, sicut ille est, sed homine sano? Id agis, ut
Lepidum aut impium aut insanum existimari velis. Nihil
agis — quamquam adfirmare de altero difficile est — de
Lepido praesertim, quem ego metuam numquam; bene
sperabo, dum licebit. Revocare te a furore Lepidus voluit,
non adiutor esse dementiae. Tu porro ne pios quidem,
sed piissimos quaeris, et, quod verbum omnino nullum in
lingua Latina est, id propter tuam divinam pietatem novum
inducis. 'nec Plancum prodere participem consiliorum.' 44
Plancum participem? cuius memorabilis ac divina virtus
lucem adfert rei publicae—nisi forte eum subsidio tibi
venire arbitraris cum fortissimis legionibus, maximo equi-
tatu peditatu Gallorum—quique, nisi ante eius adventum
rei publicae poenas dederis, ipse huius belli feret principa-
tum. Quamquam enim prima praesidia utiliora rei publicae
sunt, tamen extrema sunt gratiora. Sed iam se conligit et 20 45
ad extremum incipit philosophari: 'Si me rectis sensibus

2 nec meam *b*: nec meam quidem *lot* 3 Pompeius odivit *bl*: Pompeius odiũ *ho*: poneius vidi *t*: *fort.* sponte adivi 8 vastandarum *bt*: suis dandarum *lo* 11 nec *o*: ne *blt* 17 te a furore δ: a te furore (-em *t*) *lot*: furorem a te *b* 25 peditatu *del. Madvig*: peditatuque *codd. recc.* 26 ipse *scripsi*: ille *codd.*: *del. Ernesti*

euntem di immortales, ut spero, adiuverint, vivam libenter. Sin autem me aliud fatum manet, praecipio gaudia suppliciorum vestrorum. Namque si victi Pompeiani tam insolentes sunt, victores quales futuri sint vos potius experiemini.' Praecipias licet gaudia : non enim tibi cum Pompeianis, sed cum universa re publica bellum est. Omnes te di homines, summi medii infimi, cives peregrini, viri mulieres, liberi servi oderunt. Sensimus hoc nuper falso nuntio ; vero propediem sentiemus. Quae si tecum ipse recolueris,
46 aequiore animo et maiore consolatione moriere. 'Denique summa iudici mei spectat huc, ut meorum iniurias ferre possim, si aut oblivisci velint ipsi fecisse aut ulcisci parati sunt una nobiscum Caesaris mortem.' Hac Antoni sententia cognita dubitaturumne A. Hirtium aut C. Pansam consules putatis quin ad Antonium transeant, Brutum obsideant, Mutinam expugnare cupiant? Quid de Pansa et Hirtio loquor? Caesar, singulari pietate adulescens, poteritne se tenere quin D. Bruti sanguine poenas patrias persequatur? Itaque fecerunt ut his litteris lectis ad munitiones propius accederent. Quo maior adulescens Caesar, maioreque deorum immortalium beneficio rei publicae natus est, qui nulla specie paterni nominis nec pietate abductus umquam est, et intellegit maximam pietatem conservatione
47 patriae contineri. Quod si partium certamen esset, quarum omnino nomen exstinctum est, Antoniusne potius et Ventidius partis Caesaris defenderent quam primum Caesar, adulescens summa pietate et memoria parentis sui, deinde Pansa et Hirtius, qui quasi cornua duo tenuerunt Caesaris tum, cum illae vere partes vocabantur? Hae vero quae sunt partes, cum alteris senatus auctoritas, populi Romani libertas, rei publicae salus proposita sit, alteris caedes bo-

2 me aliud fatum *bo et Nonius p.* 349. 28 : me aliud aut fatum *t* : aliud fatum me *l* 9 recolueris *b* : recolis *lo* : coleris *t* 14 dubitaturumne] *hic deficit l* 17 loquor δ : loquar *bhn* 23 et] sed *Halm* : *om. o*

norum, urbis Italiaeque partitio? Veniamus aliquando ad **21**
clausulam. 'Legatos venire non credo.' Bene me novit, Reliqui veniant, proposito praesertim exemplo Dolabellae. Sanctiore erunt, credo, iure legati quam duo consules, contra quos arma fert, quam Caesar, cuius patris flamen est, quam consul designatus, quem oppugnat, quam Mutina, quam obsidet, quam patria, cui igni ferroque minitatur. 'Cum 48
venerint, quae postulant cognoscam.' Quin tu abis in malam pestem malumque cruciatum? Ad te quisquam veniat nisi Ventidi similis? Oriens incendium qui restinguerent, summos viros misimus; repudiasti: nunc in tantam flammam tamque inveteratam mittamus, cum locum tibi reliquum non modo ad pacem, sed ne ad deditionem quidem feceris?

Hanc ego epistulam, patres conscripti, non quo illum dignum putarem, recitavi, sed ut confessionibus ipsius omnia patefacta eius parricidia videretis. Cum hoc pacem M. 49
Lepidus, vir ornatissimus omnibus et virtutis et fortunae bonis, si haec videret, aut vellet aut fieri posse arbitraretur? 'Prius undis flamma,' ut ait poeta nescio quis, prius denique omnia, quam aut cum Antoniis res publica aut cum re publica Antonii redeant in gratiam. Monstra quaedam ista et portenta sunt et prodigia rei publicae. Moveri sedibus huic urbi melius est atque in alias, si fieri possit, terras demigrare, unde Antoniorum 'nec facta nec nomen audiat,' quam illos, Caesaris virtute eiectos, Bruti retentos, intra haec moenia videre. Optatissimum est vincere; secundum

1 urbis *om.* *t* 3 reliqui veniant *scripsi*: bellum quod veniant *h* (*cf. ad* § 2): velim quo venias *b*: quod venias *t* 8 postulant b^1*ot*: postulent b^2*h* 19 videret *scripsi*: denique *t* (*ex l. 20, credo*): videret denique *bho*: videret audiret denique *Madvig*: legeret, suaderet, denique *Müller* 20 undis flamma *Ferrarius*: undas flammam *codd.* 23 et *post* sunt *om.* b^1 prodigia *del. Halm* 24 in *om. hot*, *ante* terras *habet cod. Graevii* 25 nec . . . audiat *poetae verba esse vidit Muretus*

est nullum casum pro dignitate et libertate patriae non ferendum putare. Quod reliquum est, non est tertium, sed postremum omnium, maximam turpitudinem suscipere vitae cupiditate.

50 Quae cum ita sint, de mandatis litterisque M. Lepidi, viri clarissimi, Servilio adsentior, et hoc amplius censeo, Magnum Pompeium, Gnaei filium, pro patris maiorumque suorum animo studioque in rem publicam suaque pristina virtute, industria, voluntate fecisse, quod suam eorumque, quos secum haberet, operam senatui populoque Romano pollicitus esset, eamque rem senatui populoque Romano gratam acceptamque esse, eique honori dignitatique eam rem fore. Hoc vel coniungi cum hoc senatus consulto licet vel seiungi potest separatimque perscribi, ut proprio senatus consulto Pompeius conlaudatus esse videatur.

M. TVLLI CICERONIS

IN M. ANTONIVM

ORATIO PHILIPPICA QVARTA DECIMA

Si, ut ex litteris, quae recitatae sunt, patres conscripti, 1
sceleratissimorum hostium exercitum caesum fusumque
cognovi, sic id, quod et omnes maxime optamus *et* ex ea
victoria, quae parta est, consecutum arbitramur, D. Brutum
egressum iam Mutina esse cognovissem, propter cuius peri-
culum ad saga issemus, propter eiusdem salutem redeundum
ad pristinum vestitum sine ulla dubitatione censerem. Ante
vero, quam sit ea res, quam avidissime civitas exspectat,
adlata, laetitia frui satis est maximae praeclarissimaeque
pugnae; reditum ad vestitum confectae victoriae reservate.
Confectio autem huius belli est D. Bruti salus. Quae 2
autem est ista sententia, ut in hodiernum diem vestitus
mutetur, deinde cras sagati prodeamus? Nos vero cum
semel ad eum, quem cupimus optamusque, vestitum redi-
erimus, id agamus ut eum in perpetuum retineamus. Nam
hoc quidem cum turpe est tum ne dis quidem immortalibus
gratum, ab eorum aris, ad quas togati adierimus, ad saga
sumenda discedere. Atque animadverto, patres conscripti, 3
quosdam huic favere sententiae, quorum ea mens idque

1 si ut *h* : sicut *bot* 2 fusum caesumque *Nonius p.* 312. 39 3 et ex] ex *codd.* 5 esse si *ho* 9 laetitia frui *b* : laetitiae risus *ho* 10 reservate *h* : reservare *bo* : servare *t*

consilium est, ut, cum videant gloriosissimum illum D. Bruto futurum diem, quo die propter eius salutem redierimus, hunc ei fructum eripere cupiant, ne memoriae posteritatique prodatur propter unius civis periculum populum Romanum ad saga isse, propter eiusdem salutem redisse ad togas. Tollite hanc: nullam tam pravae sententiae causam reperietis. Vos vero, patres conscripti, conservate auctoritatem vestram, manete in sententia, tenete vestra memoria, quod saepe ostendistis, huius totius belli in unius

2 4 viri fortissimi et maximi vita positum esse discrimen. Ad D. Brutum liberandum legati missi principes civitatis, qui illi hosti ac parricidae denuntiarent, ut a Mutina discederet; eiusdem D. Bruti conservandi gratia consul sortitu ad bellum profectus A. Hirtius, cuius imbecillitatem valetudinis animi virtus et spes victoriae confirmavit; Caesar, cum exercitu per se comparato cum primum his pestibus rem publicam liberasset, ne quid postea sceleris oreretur, profectus est ad eundem Brutum liberandum vicitque do-

5 lorem aliquem domesticum patriae caritate. Quid C. Pansa egit aliud dilectibus habendis, pecuniis comparandis, senatus consultis faciendis gravissimis in Antonium, nobis cohortandis, populo Romano ad causam libertatis vocando, nisi ut D. Brutus liberaretur? A quo populus Romanus frequens ita salutem D. Bruti una voce depoposcit, ut eam non solum commodis suis, sed etiam necessitati victus anteferret. Quod sperare nos quidem debemus, patres conscripti, aut inibi esse aut iam esse confectum: sed spei fructum rei convenit et evento reservari, ne aut deorum immortalium beneficium festinatione praeripuisse aut vim fortunae stultitia contempsisse videamur.

6 Sed quoniam significatio vestra satis declarat quid hac de

13 sortitu *bo*: sortiti *ht* 16 cum primum his *scripsi*: cum primis *codd.*: cum prius *Müller*: compressis *coni. Halm* 20 pecunia comparanda *b* 23 Brutum liberaret *h* 27 sed *Manutius*: et *codd.* 28 evento *b*: vento *t*: eventui *ho*

re sentiatis, ad litteras veniam, quae sunt a consulibus et a pro praetore missae, si pauca ante, quae ad ipsas litteras pertineant, dixero. Imbuti gladii sunt, patres conscripti, 3 legionum exercituumque nostrorum vel madefacti potius duobus consulum, tertio Caesaris proelio. Si hostium fuit ille sanguis, summa militum pietas: nefarium scelus, si civium. Quo usque igitur is, qui omnis hostis scelere superavit, nomine hostis carebit? nisi mucrones etiam nostrorum militum tremere voltis dubitantis utrum in cive an in hoste figantur. Supplicationem decernitis: hostem non appellatis. Gratae vero nostrae dis immortalibus gratula- 7 tiones erunt, gratae victimae, cum interfecta sit civium multitudo! 'De improbis' inquit 'et audacibus.' Nam sic eos appellat clarissimus vir: quae sunt urbanarum maledicta litium, non inustae belli internecivi notae. Testamenta, credo, subiciunt aut eiciunt vicinos aut adulescentulos circumscribunt: his enim vitiis adfectos et talibus malos *aut* audacis appellare consuetudo solet. Bellum inexpiabile 8 infert quattuor consulibus unus omnium latronum taeterrimus; gerit idem bellum cum senatu populoque Romano; omnibus—quamquam ruit ipse suis cladibus—pestem, vastitatem, cruciatum, tormenta denuntiat: Dolabellae ferum et immane facinus, quod nulla barbaria posset agnoscere, id suo consilio factum esse testatur; quaeque esset facturus in hac urbe, nisi eum hic ipse Iuppiter ab hoc templo atque moenibus reppulisset, declaravit in Parmensium calamitate, quos optimos viros honestissimosque homines, maxime cum auctoritate huius ordinis populique Romani dignitate coniunctos, crudelissimis exemplis interemit propudium illud

5 duobus *Ferrarius*: de duobus duorum *t*: duobus duorum *b*: duorum *ho* 6 si *o*: *om. cett.* 10 decernis . . . appellas *b* 15 inustae belli internecivi notae *Ferrarius*: iniusta evelli internecuno te *ot*: iniusta evelluntur nec· uno te *h*: iniuste belli interiectionis *b* 17 his . . . solet *del. Pluygers* 18 aut *Halm*: *om. codd.* 25 hic *bt*: hinc *ho* 29 propudium *b*: proludium *hot*

et portentum, L. Antonius, insigne odium omnium hominum
9 vel, si etiam di oderunt quos oportet, deorum. Refugit
animus, patres conscripti, eaque dicere reformidat quae
L. Antonius in Parmensium liberis et coniugibus effecerit.
Quas enim turpitudines Antonii libenter cum dedecore
subierunt, easdem per vim laetantur aliis se intulisse. Sed
vis calamitosa est, quam illis obtulerunt: libido flagitiosa,
qua Antoniorum oblita est vita. Est igitur quisquam, qui
hostis appellare non audeat, quorum scelere crudelitatem
4 Karthaginiensium victam esse fateatur? Qua enim in urbe
tam immanis Hannibal capta quam in Parma surrepta
Antonius? nisi forte huius coloniae et ceterarum, in quas
10 eodem est animo, non est hostis putandus. Si vero coloni-
arum et municipiorum sine ulla dubitatione hostis est, quid
tandem huius censetis urbis, quam ille ad explendas ege-
states latrocini sui concupivit, quam iam peritus metator et
callidus decempeda sua Saxa diviserat? Recordamini, per
deos immortalis! patres conscripti, quid hoc biduo timu-
erimus a domesticis hostibus rumoribus improbissimis dissi-
patis. Quis liberos, quis coniugem aspicere poterat sine
fletu? quis domum, quis tecta, quis larem familiarem? Aut
foedissimam mortem omnes aut miserabilem fugam cogita-
bant. Haec a quibus timebantur, eos hostis appellare dubi-
tamus? Gravius si quis attulerit nomen, libenter adsentiar:
hoc volgari contentus vix sum, leviore non utar.

11 Itaque cum supplicationes iustissimas ex eis litteris, quae
recitatae sunt, decernere debeamus, Serviliusque decreverit,
augebo omnino numerum dierum, praesertim cum non uni,
sed tribus ducibus sint decernendae. Sed hoc primum
faciam, ut imperatores appellem eos, quorum virtute, con-

2 oderunt *ot*: oderint *bh* deorum *om. ho* 3 reformidat *Naugerius*: formidat *codd.* 5 cum dedecore *hoc loco habent bho*, *post* subierunt *t*: *del. Pluygers* 7 obtulerunt *t*: intulerunt *bho* 15 explendas *bo*: expiandas *ht* 19 hostibus] id est, qui intra moenia hostes sunt *add. codd.*, *del. Faernus* 30 imperat. *hoc loc. hab.* δ, *post* sumus *b* (*e coll. mea*): *om. hot*

silio, felicitate maximis periculis servitutis atque interitus liberati sumus. Etenim cui viginti his annis supplicatio decreta est, ut non imperator appellaretur aut minimis rebus gestis aut plerumque nullis? Quam ob rem aut supplicatio ab eo, qui ante dixit, decernenda non fuit aut usitatus honos pervolgatusque tribuendus eis, quibus etiam novi singularesque debentur. An si quis Hispanorum **5** 12
aut Gallorum aut Threcum mille aut duo milia occidisset, illum hac consuetudine, quae increbruit, imperatorem appellaret senatus: tot legionibus caesis, tanta multitudine hostium interfecta—ita, inquam, hostium, quamvis hoc isti hostes domestici nolint, clarissimis ducibus supplicationum honorem tribuemus, imperatorium nomen adimemus? Quanto enim honore, laetitia, gratulatione in hoc templum ingredi debent illi ipsi huius urbis liberatores, cum hesterno die propter eorum res gestas me ovantem et prope triumphantem populus Romanus in Capitolium domo tulerit, domum inde reduxerit? Is enim demum est mea quidem 13
sententia iustus triumphus ac verus, cum bene de re publica meritis testimonium a consensu civitatis datur. Nam sive in communi gaudio populi Romani uni gratulabantur, magnum iudicium, sive uni gratias agebant, eo maius, sive utrumque, nihil magnificentius cogitari potest.

Tu igitur ipse de te? dixerit quispiam. Equidem invitus, sed iniuriae dolor facit me praeter consuetudinem gloriosum. Nonne satis est ab hominibus virtutis ignaris gratiam bene merentibus non referri? etiam in eos, qui omnis suas curas in rei publicae salute defigunt, invidia quaeretur? Scitis 14
enim per hos dies creberrimum fuisse sermonem, me

9 illum *o*: unum *ht*: *om. b*: eum *Muretus* 11 ita inquam *Garatoni*: dico inquam *o*: dico ita inquam *bht*: hostium dico? Ita inquam *duo codd.* (?) *Ursini* 12 supplicationum honorem *b*: -onem honorum *o*: -onem bonorum *t* 23 cogitari *bo*: excog. *ht* 28 invidia quaeretur *Reid*: impetus crimen queretur *t*: in peius (impetus *b*) crimen invidia quereretur (queretur *b*) *bho*: crimen invidiaque quaeretur *Faernus*: impetus crimenque quaer. *Madvig*

Parilibus, qui dies hodie est, cum fascibus descensurum. In aliquem credo hoc gladiatorem aut latronem aut Catilinam esse conlatum, non in eum, qui ne quid tale in re publica fieri posset effecerit. An vero ego, qui Catilinam haec molientem sustulerim, everterim, adflixerim, ipse exstiterim repente Catilina? Quibus auspiciis istos fascis augur acciperem, quatenus haberem, cui traderem? Quemquamne fuisse tam sceleratum qui hoc fingeret, tam furiosum qui crederet? Unde igitur ista suspicio vel potius unde iste
6 sermo? Cum, ut scitis, hoc triduo vel quadriduo tristis a
15 Mutina fama manaret, inflati laetitia atque insolentia impii cives unum se in locum, ad illam curiam furiis potius suis quam rei publicae infelicem congregabant. Ibi cum consilia inirent de caede nostra partirenturque inter se qui Capitolium, qui rostra, qui urbis portas occuparent, ad me concursum futurum civitatis putabant. Quod ut cum invidia mea fieret et cum vitae etiam periculo, famam istam fascium dissipaverunt; fascis ipsi ad me delaturi fuerunt. Quod cum esset quasi mea voluntate factum, tum in me impetus conductorum hominum quasi in tyrannum parabatur; ex quo caedes esset vestrum omnium consecuta. Quae res patefecit, patres conscripti, sed suo tempore totius huius
16 sceleris fons aperietur. Itaque P. Apuleius, tribunus plebis, meorum omnium consiliorum periculorumque iam inde a consulatu meo testis, conscius, adiutor, dolorem ferre non potuit doloris mei: contionem habuit maximam populo Romano unum atque idem sentiente. In qua contione cum me pro summa nostra coniunctione et familiaritate

1 Parilibus *t*: per Idus Quint. *bho* 3 conlatum *Halm*: consultum *ho*: consulatum (-sult- *b*) *bt* 4 an vero *scripsi*: an ut (*i. e.* ũ *pro* ů) *codd.*: an *Faernus* 5 exsisterem *Manutius* 8 furiosum] fuit *t*, fatuum *coni. Halm* 10 vel] vel fusum (*i. e.* furiosum) *t*: vel susum *b*: vel summum *coni. Halm* 12 curiam furiis *Madvig*: furiam viribus b^1: curiam viris *t*: curiam viribus b^2*ho* 15 rostra *Faernus*: hostia *codd.* 21 quae] *fort.* quod (quod *pro* sed *hab. o ante* suo) 22 totius *b*: totiusque *hot*

liberare suspicione fascium vellet, una voce cuncta contio declaravit nihil esse a me umquam de re publica nisi optime cogitatum. Post hanc habitam contionem duabus tribusve horis optatissimi nuntii et litterae venerunt: ut idem dies non modo iniquissima me invidia liberarit, sed etiam celeberrima populi Romani gratulatione auxerit.

Haec interposui, patres conscripti, non tam ut pro me 17
dixerim—male enim mecum ageretur, si parum vobis essem sine defensione purgatus—, quam ut quosdam nimis ieiuno animo et angusto monerem, id quod semper ipse fecissem, uti excellentium civium virtutem imitatione dignam, non invidia putarent. Magnus est in re publica campus, ut sapienter dicere M. Crassus solebat, multis apertus cursus ad laudem. Utinam quidem illi principes viverent, qui me 7
post meum consulatum, cum eis ipse cederem, principem non inviti videbant! Hoc vero tempore in tanta inopia constantium et fortium consularium quo me dolore adfici creditis, cum alios male sentire, alios nihil omnino curare videam, alios parum constanter in suscepta causa permanere sententiamque suam non semper utilitate rei publicae, sed tum spe tum timore moderari? Quod si quis de contentione 18
principatus laborat, quae nulla esse debet, stultissime facit, si vitiis cum virtute contendit; ut enim cursu cursus, sic in viris fortibus virtus virtute superatur. Tu, si ego de re publica optime sentiam, ut me vincas, ipse pessime senties? aut, si ad me bonorum concursum fieri videbis, ad te improbos invitabis? Nollem, primum rei publicae causa, deinde etiam dignitatis tuae. Sed si principatus ageretur, quem numquam expetivi, quid tandem mihi esset optatius? Ego enim malis sententiis vinci non possum, bonis forsitan possim et libenter. Haec populum Romanum videre, anim- 19

5 liberarit] -ret *codd.* 8 dicerem *Naugerius* 13 dicere M. *scripsi*: dicerẽ *t*: dicere *bho*: dicere L. *coni. Halm* 21 tum spe tum] tum spectum *t*: conspecto *bho* (-tu *h*) 26 aut] nam *t*: *fort.* num bonorum ad me *t* 29 esset *om. t*

advertere, iudicare quidam moleste ferunt. Poteratne fieri
ut non proinde homines *de* quoque, ut quisque mereretur,
iudicarent? Ut enim de universo senatu populus Romanus
verissime iudicat nullis rei publicae temporibus hunc ordinem
firmiorem aut fortiorem fuisse, sic de uno quoque nostrum
et maxime, qui hoc loco sententias dicimus, sciscitantur
omnes, avent audire quid quisque senserit: ita de quoque,
20 ut quemque meritum arbitrantur, existimant. Memoria
tenent me ante diem XIII. Kalendas Ianuarias principem
revocandae libertatis fuisse; me ex Kalendis Ianuariis ad
hanc horam invigilasse rei publicae; meam domum measque
auris dies noctesque omnium praeceptis monitisque patuisse;
meis litteris, meis nuntiis, meis cohortationibus omnis, qui
ubique essent, ad patriae praesidium excitatos; meis sen-
tentiis a Kalendis Ianuariis numquam legatos ad Antonium;
semper illum hostem, semper hoc bellum, ut ego, qui omni
tempore verae pacis auctor fuissem, huic essem nomini
21 pestiferae pacis inimicus; idem P. Ventidium, cum alii tr.
pl., ego semper hostem. Has in sententias meas si consules
discessionem facere voluissent, omnibus istis latronibus auc-
toritate ipsa senatus iam pridem de manibus arma cecidis-
8 sent. Sed quod tum non licuit, patres conscripti, id hoc
tempore non solum licet, verum etiam necesse est, eos, qui
re sunt hostes, verbis notari, sententiis nostris hostis iudicari.
22 Antea cum hostem ac bellum nominassem, semel et saepius
sententiam meam de numero sententiarum sustulerunt: quod
in hac causa iam fieri non potest. Ex litteris enim C. Pansae
A. Hirti consulum, C. Caesaris pro praetore, de honore dis

2 proinde *t*: perinde *bho* de *Ferrarius*: *om. codd.* 7 de uno quoque *h* 9 XIII *Ferrarius*: XIIII *codd.* 12 noctesque *t*: et noctes *bho* 18 P. *Ferrarius*: r. *t*: *om. bho* cum alii praetorem *Garatoni*: cum alii p.r. t.r. volusenum *b*: cum aliis tr. pl. volusenum *ot* (voluisse nũ *o*): volusenum *vel* voluisse nũ. *voc.* voluissent (*l.* 20) *διττογραφίαν puto* 19 consules *Manutius*: gg *t*: coss. designati *bho* 24 verbis notari *del. Pluygers* 25 ac *t*: aut *bho*

immortalibus habendo sententias dicimus. Supplicationem
modo qui decrevit, idem imprudens hostis iudicavit; num-
quam enim in civili bello supplicatio decreta est. Decretam
dico; ne victoris quidem litteris postulata est. Civile bellum 23
consul Sulla gessit, legionibus in urbem adductis quos voluit
expulit, quos potuit occidit: supplicationis mentio nulla.
Grave bellum Octavianum insecutum est: supplicatio Cinnae
nulla victori. Cinnae victoriam imperator ultus est Sulla:
nulla supplicatio decreta a senatu. Ad te ipsum, P. Servili,
num misit ullas conlega litteras de illa calamitosissima pugna
Pharsalia? num te de supplicatione voluit referre? Profecto
noluit. At misit postea de Alexandrea, de Pharnace: Phar-
saliae vero pugnae ne triumphum quidem egit. Eos enim
civis pugna illa sustulerat, quibus non modo vivis, sed etiam
victoribus incolumis et florens civitas esse posset. Quod 24
idem contigerat superioribus bellis civilibus. Nam mihi
consuli supplicatio nullis armis sumptis non ob caedem
hostium, sed ob conservationem civium novo et inaudito
genere decreta est. Quam ob rem aut supplicatio re pu-
blica pulcherrime gesta postulantibus nostris imperatoribus
deneganda est, quod praeter A. Gabinium contigit nemini,
aut supplicatione decernenda hostis eos, de quibus decernitis,
iudicetis necesse est. Quod ergo ille re, id ego etiam verbo, 9
cum imperatores eos appello: hoc ipso nomine et eos, qui
iam devicti sunt, et eos, qui supersunt, hostis iudico. Quo 25
modo enim potius Pansam appellem, etsi habet honoris
nomen amplissimi; quo Hirtium? Est ille quidem consul,
sed alterum nomen benefici populi Romani est, alterum
virtutis atque victoriae. Quid? Caesarem, deorum bene-
ficio rei publicae procreatum, dubitemne appellare impera-

1 dicimus *bt*: diximus *ho* 3 decreta dico *o*, *Faernus* 6 de supplicationibus *o* 7 Cinnae *del. Madvig* 8 victori *t*: victoris *bho* 19 re p. pulch. gesta *t*: ob r. p. pulch. gestas (actam *o*) *hnt* 21 A *t*: ea *b*: *om. ot* 25 iudico] cum victores appello imperatores *add. codd.*, *del. Faernus*

torem? qui primus Antoni immanem et foedam crudelitatem
non solum a iugulis nostris, sed etiam a membris et visceribus
avertit. Unius autem diei quot et quantae virtutes, di im-
26 mortales, fuerunt! Princeps enim omnium Pansa proeli
faciendi et cum Antonio confligendi fuit; dignus imperator
legione Martia, digna legio imperatore. Cuius si acerrimum
impetum cohibere Pansa potuisset, uno proelio confecta res
esset. Sed cum libertatis avida legio effrenatius in aciem
hostium inrupisset ipseque in primis Pansa pugnaret, duobus
periculosis volneribus acceptis sublatus e proelio rei publicae
vitam reservavit. Ego vero hunc non solum imperatorem,
sed etiam clarissimum imperatorem iudico, qui cum aut
morte aut victoria se satis facturum rei publicae spopondisset,
10 27 alterum fecit, alterius di immortales omen avertant! Quid
dicam de Hirtio? qui re audita e castris duas legiones eduxit
incredibili studio atque virtute, quartam illam, quae relicto
Antonio se olim cum Martia legione coniunxit, et septimam,
quae constituta ex veteranis docuit hoc proelio militibus eis,
qui Caesaris beneficia servassent, senatus populique Romani
carum nomen esse. His viginti cohortibus, nullo equitatu,
Hirtius ipse aquilam quartae legionis cum inferret, qua nullius
pulchriorem speciem imperatoris accepimus, cum tribus An-
toni legionibus equitatuque conflixit, hostisque nefarios,
huic Iovis Optimi Maximi ceterisque deorum immortalium
templis, urbis tectis, libertati populi Romani, nostrae vitae
sanguinique imminentis prostravit, fudit, occidit, ut cum
admodum paucis, nocte tectus, metu perterritus, princeps
latronum duxque fugerit. O solem ipsum beatissimum, qui,
ante quam se abderet, stratis cadaveribus parricidarum cum
28 paucis fugientem vidit Antonium! An vero quisquam dubi-
tabit appellare Caesarem imperatorem? Aetas eius certe
ab hac sententia neminem deterrebit, quando quidem virtute

3 avertit] *hic deficit t* 24 Iovis Opt. Max. *Muretus*: Iovi. m. *ho*: Iovi *ante ras. b* 31 Caesarem *hoc loc. hab. b, ante* quisquam *o, om. h*

superavit aetatem. Ac mihi semper eo maiora beneficia C. Caesaris visa sunt, quo minus erant ab aetate illa postulanda: cui cum imperium dabamus, eodem tempore etiam spem eius nominis deferebamus; quod cum est consecutus, auctoritatem decreti nostri rebus gestis suis comprobavit. Hic ergo adulescens maximi animi, ut verissime scribit Hirtius, castra multarum legionum paucis cohortibus tutatus est secundumque proelium fecit. Ita trium imperatorum virtute, consilio, felicitate uno die locis pluribus res publica **11**
est conservata. Decerno igitur eorum trium nomine quin- 29
quaginta dierum supplicationes: causas, ut honorificentissimis verbis consequi potuero, complectar ipsa sententia.

Est autem fidei pietatisque nostrae declarare fortissimis militibus quam memores simus quamque grati. Quam ob rem promissa nostra atque ea, quae legionibus bello confecto tributuros nos spopondimus, hodierno senatus consulto renovanda censeo; aequum est enim militum, talium praesertim, honorem coniungi. Atque utinam, patres conscripti, omni- 30
bus solvere nobis praemia liceret! quamquam nos ea, quae promisimus, studiose cumulata reddemus. Sed id quidem restat, ut spero, victoribus, quibus senatus fides praestabitur: quam quoniam difficillimo rei publicae tempore secuti sunt, eos numquam oportebit consili sui paenitere. Sed facile est bene agere cum eis, a quibus etiam tacentibus flagitari videmur: illud admirabilius et maius maximeque proprium senatus sapientis est, grata eorum virtutem memoria prosequi, qui pro patria vitam profuderunt. Quorum de honore 31
utinam mihi plura in mentem venirent! Duo certe non praeteribo, quae maxime occurrunt: quorum alterum pertinet ad virorum fortissimorum gloriam sempiternam, alterum ad

3 etiam *codd. Ferrarii*: et *bho* 4 est] esset *coni. Halm* 14 simus] sumus *codd.* 18 omnibus] civibus *add. codd., del. Pluygers* 20 cumulata *Naugerius*: quam multa *b*: quamquam multa *h* 22 quam quoniam *Orelli*: quamquam b^1: quamquam id b^2ho: quam cum *Ernesti* 25 videbimur *n*

12 leniendum maerorem et luctum proximorum. Placet igitur mihi, patres conscripti, legionis Martiae militibus et eis, qui una pugnantes occiderint, monumentum fieri quam amplissimum. Magna atque incredibilia sunt in rem publicam huius merita legionis. Haec se prima latrocinio abrupit Antoni; haec tenuit Albam; haec se ad Caesarem contulit; hanc imitata quarta legio parem virtutis gloriam consecuta est. Quarta victrix desiderat neminem: ex Martia non nulli in ipsa victoria conciderunt. O fortunata mors, quae
32 naturae debita pro patria est potissimum reddita! Vos vero patriae natos iudico; quorum etiam nomen a Marte est, ut idem deus urbem hanc gentibus, vos huic urbi genuisse videatur. In fuga foeda mors est; in victoria gloriosa. Etenim Mars ipse ex acie fortissimum quemque pignerari solet. Illi igitur impii, quos occidistis, etiam ad inferos poenas parricidi luent; vos vero, qui extremum spiritum in victoria effudistis, piorum estis sedem et locum consecuti. Brevis a natura nobis vita data est; at memoria bene redditae vitae sempiterna. Quae si non esset longior quam haec vita, quis esset tam amens qui maximis laboribus et periculis ad summam laudem gloriamque contenderet?
33 Actum igitur praeclare vobiscum, fortissimi, dum vixistis, nunc vero etiam sanctissimi milites, quod vestra virtus neque oblivione eorum, qui nunc sunt, nec reticentia posterorum sepulta esse poterit, cum vobis immortale monumentum suis paene manibus senatus populusque Romanus exstruxerit. Multi saepe exercitus Punicis, Gallicis, Italicis bellis clari et magni fuerunt, nec tamen ullis tale genus honoris tributum est. Atque utinam maiora possemus, quando quidem a vobis maxima accepimus! Vos ab urbe furentem Antonium avertistis; vos redire molientem rep-

9 qua . . . debita vita *Vassis* 10 est] sit *coni. Halm* reddita] oppetita *Schmidt* 15 occidistis *ho*: cecidistis *b* 18 nobis *ho*: vobis *b* 25 sepulta *b*: insepulta *ho*

pulistis. Erit igitur exstructa moles opere magnifico incisaeque litterae, divinae virtutis testes sempiternae, numquamque de vobis eorum, qui aut videbunt vestrum monumentum aut audient, gratissimus sermo conticescet. Ita pro mortali condicione vitae immortalitatem estis consecuti.

Sed quoniam, patres conscripti, gloriae munus optimis et **13** 34
fortissimis civibus monumenti honore persolvitur, consolemur eorum proximos, quibus optima est haec quidem consolatio: parentibus, quod tanta rei publicae praesidia genuerunt; liberis, quod habebunt domestica exempla virtutis; coniugibus, quod eis viris carebunt, quos laudare quam lugere praestabit; fratribus, quod in se ut corporum, sic virtutis similitudinem esse confident. Atque utinam his omnibus abstergere fletum sententiis nostris consultisque possemus vel aliqua talis eis adhiberi publice posset oratio, qua deponerent maerorem atque luctum gauderentque potius, cum multa et varia impenderent hominibus genera mortis, id genus, quod esset pulcherrimum, suis obtigisse eosque nec inhumatos esse nec desertos, quod tamen ipsum pro patria non miserandum putatur, nec dispersis bustis humili sepultura crematos, sed contectos publicis operibus atque muneribus eaque exstructione, quae sit ad memoriam aeternitatis ara Virtutis. Quam ob rem maximum quidem solacium 35
erit propinquorum eodem monumento declarari et virtutem suorum et populi Romani pietatem et senatus fidem et crudelissimi memoriam belli: in quo nisi tanta militum virtus exstitisset, parricidio M. Antoni nomen populi Romani occidisset. Atque etiam censeo, patres conscripti, quae praemia militibus promisimus nos re publica reciperata tributuros, ea vivis victoribusque cumulate, cum tempus

12 virtutis *b* : virtutum *ho* 14 abstergere sent. n. atque cons. fletum *b* 15 oratio] consolatio *coni. Burmannus* 23 maximum quidem *o* : quidem maximum *bh* 24 erit *δ* : est *o* : *om. bh* (erit illud quidem max. solacium *coni. Halm*) 25 et p. R. pietatem *b* : et pietatem *h* : et etatem *o*

venerit, persolvenda; qui autem ex eis, quibus illa promissa sunt, pro patria occiderunt, eorum parentibus, liberis, coniugibus, fratribus eadem tribuenda censeo.

14 36 Sed ut aliquando sententiam complectar, ita censeo: cum C. Pansa consul, imperator, initium cum hostibus confligendi fecerit, quo proelio legio Martia admirabili incredibilique virtute libertatem populi Romani defenderit, quod idem legiones tironum fecerint; ipseque C. Pansa consul, imperator, cum inter media hostium tela versaretur, volnera acceperit, cumque A. Hirtius consul, imperator, proelio audito, re cognita, fortissimo praestantissimoque animo exercitum castris eduxerit impetumque in M. Antonium exercitumque hostium fecerit eiusque copias occidione occiderit, suo exercitu ita incolumi, ut ne unum quidem
37 militem desiderarit, cumque C. Caesar pro praetore, imperator, consilio diligentiaque sua castra feliciter defenderit copiasque hostium, quae ad castra accesserant, profligarit, occiderit: ob eas res senatum existimare et iudicare eorum trium imperatorum virtute, imperio, consilio, gravitate, constantia, magnitudine animi, felicitate populum Romanum foedissima crudelissimaque servitute liberatum, cumque rem publicam, urbem, templa deorum immortalium, bona fortunasque omnium liberosque conservarint dimicatione et periculo vitae suae, uti ob eas res bene, fortiter feliciterque gestas C. Pansa A. Hirtius consules, imperatores, alter ambove, aut si aberunt, M. Cornutus, praetor urbanus, supplicationes per dies quinquaginta ad omnia pulvinaria
38 constituat: cumque virtus legionum digna clarissimis imperatoribus exstiterit, senatum, quae sit antea pollicitus legionibus exercitibusque nostris, ea summo studio re publica reciperata persoluturum, cumque legio Martia princeps

4 sententiam *o, ut coni. Halm*: sententia *bh* 10 proelio audito *del. Pluygers*: re cognita *potius deleret Müller* 13 occidione *b*: occisione *ho* 15 pro pr. *codd. Ferrarii*: *om. mei* 28 constituant *h* 31 persoluturum *Manutius*: soluturum *b*: resoluturum *ho*

cum hostibus conflixerit, atque ita cum maiore numero hostium contenderit, *ut* plurimos caederent, caderent non nulli, cumque sine ulla retractatione pro patria vitam profuderint; cumque simili virtute reliquarum legionum milites pro salute et libertate populi Romani mortem oppetiverint, senatui placere ut C. Pansa A. Hirtius consules, imperatores, alter ambove, si eis videatur, eis, qui sanguinem pro vita, libertate, fortunis populi Romani, pro urbe, templis deorum immortalium profudissent, monumentum quam amplissimum locandum faciundumque *curent*: *quaestoresque urbanos* ad eam rem pecuniam dare, attribuere, solvere iubeant, ut testetur ad memoriam posteritatis sempiternam scelus crudelissimorum hostium militumque divinam virtutem, utique, quae praemia senatus militibus ante constituit, ea solvantur eorum, qui hoc bello pro patria occiderunt, parentibus, liberis, coniugibus, fratribus: eisque tribuantur, quae militibus ipsis tribui oporteret, si illi vixissent, qui morte vicerunt.

2 ut *Ferrarius* : cum *codd.* : ut cum *Halm*   caderent nonnulli *o*, *ut voluit Halm* : cadere nonnullos *bh*   10 curent : quaestoresque urbanos *Ferrarius* : urbem *codd.*   12 testetur *Madvig* : exstet *bo* : exstent *h*   scelus *b* : ad scelus *ho*   13 divinam virtutem *ho* : divina virtus *b*   16 fratribus: eisque *Ferrarius* : fratribus hisque fratribus *h* : fratribusque *o* : fratribus *b*   17 si illi vixissent *o* : si illi vicissent *bh* : si vivi vicissent *Ernesti*

OXONII
Excudebat Horatius Hart
Typographus academicus

OXFORD
CLASSICAL TEXTS

The prices given of copies on ordinary paper are for copies bound in limp cloth; uncut copies may be had in paper covers at 6d. less per volume (1s. less for those priced from 6s. in cloth).

All volumes are also on sale interleaved with writing-paper and bound in stout cloth; prices in square brackets

January 1911

HENRY FROWDE
OXFORD UNIVERSITY PRESS
LONDON, EDINBURGH, NEW YORK, TORONTO AND MELBOURNE

Greek

Aeschylus. A. Sidgwick. 3s. 6d. [7s. 6d.]. (India paper, 4s. 6d.)

Antoninus. J. H. Leopold. 3s. [5s. 6d.]. (India paper, 4s.)

Apollonius Rhodius. R. C. Seaton. 3s. [5s. 6d.]. (India paper, 4s.)

Aristophanes. F. W. Hall, W. M. Geldart. (India paper, 8s. 6d.)
- I. Ach., Eq., Nub., Vesp., Pax, Aves. 3s. 6d. [7s. 6d.] (India paper, 4s. 6d.)
- II. Lys.. Thesm., Ran., Eccl., Plut., fr. 3s. 6d. [7s. 6d.] (India paper, 4s. 6d.)

Bucolici Graeci. U. von Wilamowitz-Moellendorff. 3s. [7s.] (India paper, 4s.)

Demosthenes. S. H. Butcher.
- I. Orationes I–XIX. 4s. 6d. [8s. 6d.] II. i. Orationes XX–XXVI. 3s. 6d. [7s. 6d.] Together on India paper, 12s. 6d.

Euripides. Gilbert Murray. (India paper, I–III, 12s. 6d.; I–II, 9s.; III, 4s. 6d.)
- I. Cyc., Alc., Med., Heracl., Hip., Andr., Hec. 3s. 6d. [7s. 6d.]
- II. Suppl., Herc., Ion, Tro., El., I. T. 3s. 6d. [7s. 6d.]
- III. Hel., Phoen., Or., Bacch., Iph. Aul., Rh. 3s. 6d. [7s. 6d.]

Hellenica Oxyrhynchia cum Theopompi et Cratippi fragmentis. B. P. Grenfell, A. S. Hunt. 4s. 6d.

Herodotus. K. Hude. (India paper, 12s. 6d.)
Vol. I (Books I–IV). 4s. 6d. [10s.] Vol. II (Books V–IX). 4s. 6d. [10s.]

Homer, 3s. per volume. [5s. 6d. per volume.]
- **Iliad.** (Vols. I and II.) D. B. Monro, T. W. Allen. (India paper, 7s.)
- **Odyssey.** (Vols. III and IV.) T. W. Allen. (India paper, 6s.)

Hyperides. F. G. Kenyon. 3s. 6d.

Longinus. A. O. Prickard. 2s. 6d.

Plato. J. Burnet. Vols. I–III, 6s. each [12s. each] (India paper, 7s. each). Vol. IV. 7s. [14s.] (India paper, 8s. 6d.) Vol. V. 8s. [16s.] (India paper, 10s. 6d.)
- I. Euth., Apol., Crit., Ph.; Crat., Tht., Soph., Polit.
- II. Par., Phil., Symp., Phdr.; Alc. I, II, Hipp., Am.
- III. Thg., Chrm., Lch., Lys.; Euthd., Prot., Gorg., Men.; Hipp. ma., mi., Io, Menex.
- IV. Clit., Rep., Tim., Critias. Also Republic, separately, 6s. [12s.]; on quarto writing-paper, 10s. 6d.
- V. Part i. Minos, Leges I–VIII; Part ii. Leges IX–XII, Epinomis, Epistulae. Definitiones, Spuria.

First and fifth tetralogies separately, paper covers, 2s. each.
Apology and Meno separately, paper covers, 2s.

Theophrasti Characteres. H. Diels. 3s. 6d.

Thucydides. H. Stuart Jones. (India paper, 8s. 6d.)
- I. Books 1–4. II. Books 5–8. 3s. 6d. each. [7s. 6d. each.]

Xenophon. E. C. Marchant. Vols. I–III. (India paper, 12s. 6d.)
- I. Historia Graeca. 3s. [7s.]
- II. Libri Socratici. 3s. 6d. [7s. 6d.]
- III. Anabasis. 3s. [7s.]
- IV. Cyropaedia. 3s. 6d. [7s. 6d.]

Latin

Asconius. A. C. Clark. 3s. 6d. [6s.]

Caesar, Commentarii. R. L. A. Du Pontet. (India paper, 7s.)
Bellum Gallicum. 2s. 6d. [6s.] Bellum Civile. 3s. [7s.]

Catullus. R. Ellis. 2s. 6d. [5s.] (With Tibullus and Propertius, on India paper, 8s. 6d.)

Cicero, Epistulae. L. C. Purser. (India paper, 21s.)
I. Epp. ad Fam. 6s. [12s.]; II. ad Att., Pars i (1-8), Pars ii (9-16), 4s. 6d. each [8s. 6d. each]; III. ad Q. F., ad M. Brut., Fragm. 3s. [5s. 6d.]

Orationes. (Rosc. Am. etc., Mil. etc., Verrinae, India paper, 18s. 6d.
Rosc. Am., I. Pomp., Clu., Cat., Mur., Cael. A. C. Clark. 3s. [7s.]
Pro Milone, Caesarianae, Philippicae. A. C. Clark. 3s. [7s.]
Verrinae. W. Peterson. 4s. [8s.]
Quinct., Rosc. Com., Caec., Leg. Agr., Rab. perduell., Flacc., Pis., Rab. Post. A. C. Clark. 3s. [7s.]
Post Red., De Domo, Har. Resp., Sest., Vat., Prov. Cons., Balb. W. Peterson. [In the press.]
Tull., Font., Sull., Arch., Planc., Scaur. A. C. Clark. [In the press.]

Rhetorica. A. S. Wilkins. (India paper, 7s. 6d.)
I. De Oratore. 3s. [7s.] II. Brutus, etc. 3s. 6d. [7s. 6d.]

Horace. E. C. Wickham. 3s. [5s. 6d.] (India paper, 4s. 6d.)

Lucretius. C. Bailey. 3s. [5s. 6d.] (India paper, 4s.)

Martial. W. M. Lindsay. 6s. [12s.] (India paper, 7s. 6d.)

Nepos. E. O. Winstedt. 2s. [4s. 6d.]

Persius and Juvenal. S. G. Owen. 3s. [5s. 6d.] (India paper, 4s.)

Plautus. W. M. Lindsay. (India paper, 16s.)
I. Amph.—Merc. II. Miles—fragm. 6s. each [13s. 6d. each.]

Propertius. J. S. Phillimore. 3s. [5s. 6d.] (India paper, see Catullus.)

Statius. (Complete on India paper, 10s. 6d.)

Silvae. J. S. Phillimore. 3s. 6d. [6s.]

Thebais and Achilleis. H. W. Garrod. 6s. [12s.]

Tacitus, Opera Minora. H. Furneaux. 2s. [4s. 6d.]

Annales. C. D. Fisher. 6s. [12s.] (India paper, 7s.)

Historiae. C. D. Fisher. 4s. [7s. 6d.]

Terence. R. Y. Tyrrell. 3s. 6d. [7s. 6d.] (India paper, 5s.)

Tibullus. J. P. Postgate. 2s. [4s. 6d.] (India paper, see Catullus.)

Vergil. F. A. Hirtzel. 3s. 6d. [8s. 6d.] (India paper, 4s. 6d.)

Appendix Vergiliana. R. Ellis. 4s.